

ISSN 2312 - 4784

“БОЛАШАҚ” АКАДЕМИЯСЫ

Қазіргі заманғы маңызды мәселелер

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Актуальные проблемы современности

№3 (21)

Қарағанды
Болашақ-Баспа
2018

**ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ
МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕР**

Халықаралық ғылыми журнал

Международный научный журнал

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОВРЕМЕННОСТИ**

№3(21)

ISSN 2312 - 4784

**Журналдың бөлімдері үшін
редакциялық алқасының құрамы:
РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ**

Бас редакторы: Мәңлібаев Қ.Н., филос.ғ.к., профессор (Қарағанды)
Бас редактордың орынбасарлары: Грузина Е.В., техн.ғ.к., доцент (Қарағанды), Смолькина Т.П., п.ғ.к., профессор (Қарағанды)

«Заңтану»

Ғылыми редактор және атқарушы хатшысы: Хан А.Л., з.ғ.к., профессор (Қарағанды)
Редакциялық алқа мүшелері:
Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі (Қарағанды)
Ким Д.В., з.ғ.д., профессор (Барнаул, РФ)
Симонович Б., з.ғ.д., профессор (Сербия)

«Педагогика»

Ғылыми редакторы: Сарбасова К.А., п.ғ.д., профессор, академик Қазақстан Педагогикалық ғылым Академиясы (Астана)
Атқарушы хатшысы: Бокижанова Г.К., п.ғ.к., доцент (Қарағанды)
Редакциялық алқа мүшелері:
Тәжәгулова Г.О., п.ғ.д., профессор (Қарағанды)
Храпченко В.Г., п.ғ.д., профессор (Новосибирск, РФ)

«Экономика»

Ғылыми редакторы: Омарова Б.А., з.ғ.д., профессор (Қарағанды)
Атқарушы хатшысы: Дарибекова Н.С., экономика ғылымының магистрі (Қарағанды)
Редакциялық алқа мүшелері:
Нурумов А.А., з.ғ.д., профессор (Астана)
Трохимец Е.И., з.ғ.д., доцент (Запорожье, РФ)
Бутрин А.Г., з.ғ.д., профессор (Челябинск, РФ)

«Филология»

Ғылыми редакторы: Хамзин М.Х., фил.ғ.д., профессор (Қарағанды)
Атқарушы хатшысы: Шекен Ж.Ш., фил.ғ.к., доцент (Қарағанды)
Редакциялық алқа мүшелері:
Насипов И.С., фил.ғ.д., профессор (Башкортостан Республикасы, Уфа)
Жақыпов Ж.А., фил.ғ.д., профессор (Астана)
Утяев А.Ф., фил.ғ.к., доцент (РФ, Стерлитамак)

«Гуманитарлық ғылымдар»

Ғылыми редактор: Еликбаев Н.Е., филос.ғ.к., профессор (Қарағанды)
Атқарушы хатшысы:
Ауенова А.У., з.ғ.м., оқытушы (Қарағанды)
Редакциялық алқа мүшелері:
Алексеев А.П., филос.ғ.д., профессор (Мәскеу, РФ)
Акмолдаева Ш.Б., филос.ғ.д., профессор (Бішкек, Қырғызстан)
Исмагамбетова З.Н., филос.ғ.д., профессор (Алматы)

«Техникалық ғылымдар»

Ғылыми редактор және атқарушы хатшысы:
Грузина Е.В., т.ғ.к., доцент (Қарағанды)
Редакциялық алқа мүшелері:
Грузин В.В., т.ғ.д., профессор (Астана)
Волокитин Г.Г., т.ғ.д., профессор (Томск, РФ)
Яворский В.В., т.ғ.д., профессор (Қарағанды)

«Фармация, химия»

Ғылыми редакторы: Абдуллабекова Р.М., фарм.ғ.д., профессор (Қарағанды)
Атқарушы хатшысы: Қалдыбаева А.К., х.ғ.к., доцент (Қарағанды)
Редакциялық алқа мүшелері:
Жаугашева С.К., м.ғ.д., профессор (Қарағанды)
Ишмуратова М.Ю., б.ғ.к., доцент (Қарағанды)

**Состав редакционной коллегии
по разделам журнала:
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:**

Главный редактор: Менлибаев К.Н., к. филос. н., профессор (Қарағанды)
Заместители главного редактора: Грузина Е.В., к.техн.н., доцент (Қарағанды), Смолькина Т.П., к.п.н., профессор (Қарағанды),

«Юриспруденция»

Научный редактор и ответственный секретарь: Хан А.Л., к.ю.н., профессор (Қарағанды)
Члены редакционной коллегии:
Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор, член-корреспондент НАН РК (Қарағанды)
Ким Д.В., д.ю.н., профессор (Барнаул, РФ)
Симонович Б., д.ю.н., профессор, (Сербия)

«Педагогика»

Научный редактор: Сарбасова К.А., д.п.н., профессор, академик Академии Педагогических наук Казахстана (Астана)
Ответственный секретарь Бокижанова Г.К., к.п.н., доцент (Қарағанды)
Члены редакционной коллегии:
Тәжәгулова Г.О., д.п.н., профессор (Қарағанды)
Храпченко В.Г., д.п.н., профессор (Новосибирск, РФ)

«Экономика»

Научный редактор: Омарова Б.А., д.э.н., профессор (Қарағанды)
Ответственный секретарь: Дарибекова Н.С., магистр экономических наук (Қарағанды)
Члены редакционной коллегии:
Нурумов А.А., д.э.н., профессор (Астана)
Трохимец Е.И., д.э.н., доцент (Запорожье, РФ)
Бутрин А.Г., д.э.н., профессор (Челябинск, РФ)

«Филология»

Научный редактор: Хамзин М.Х., д.фил.н., профессор (Қарағанды)
Ответственный секретарь: Шекен Ж.Ш., к.фил.н., доцент (Қарағанды)
Члены редакционной коллегии:
Насипов И.С., д.фил.н., профессор (Республика Башкортостан, г.Уфа)
Жақыпов Ж.А., д.фил.н., профессор (Астана)
Утяев А.Ф., к.фил.н., доцент (РФ, г. Стерлитамак)

«Гуманитарные науки»

Научный редактор: Еликбаев Н.Е., д.филос.наук, профессор (Қарағанды)
Ответственный секретарь: Ауенова А.У., м.ю.н., преподаватель (Қарағанды)
Члены редакционной коллегии:
Алексеев А.П., д.филос.н., профессор (Москва, РФ)
Акмолдаева Ш.Б., д.филос.н., профессор (Бишкек, Кыргызстан)
Исмагамбетова З.Н., д.филос.н., профессор (Алматы)

«Технические науки»

Научный редактор и ответственный секретарь:
Грузина Е.В., к.т.н., доцент (Қарағанды)
Члены редакционной коллегии:
Грузин В.В., д.т.н., профессор (Астана)
Волокитин Г.Г., д.т.н., профессор (Томск, РФ)
Яворский В.В., д.т.н., профессор (Қарағанды)

«Фармация, химия»

Научный редактор: Абдуллабекова Р.М., д.фарм.н., профессор (Қарағанды)
Ответственный секретарь: Қалдыбаева А.К., к.х.н., доцент (Қарағанды)
Члены редакционной коллегии:
Жаугашева С.К., д.м.н., профессор (Қарағанды)
Ишмуратова М.Ю., к.б.н., доцент (Қарағанды)

ISSN 2312 - 4784

© Частное учреждение "Академия«Болашақ»"
РИО "Болашақ-Баспа", 2018

Международный научный журнал «Актуальные проблемы современности» зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан (Свидетельство о постановке на учёт периодического печатного издания и№ 15583-Ж от 25.09.2015г.).

Периодичность издания: 1 раз в квартал

Основная тематическая направленность ППИ: разные направления науки. Журнал публикует научные статьи, материалы исследований, сообщения, рецензии и др.

При перепечатке ссылка на журнал обязательна. Авторы несут ответственность за достоверность приведенных фактов, цитат, имен собственных, в том числе географических названий.

Подписка на территории Республики Казахстан по индексу **75319**

Федеральная служба по надзору за соблюдением законодательства в сфере массовых коммуникаций и охране культурного наследия Российской Федерации разрешает распространение международного журнала «Актуальные проблемы современности» (Республика Казахстан) на территории РФ. Разрешение на распространение продукции зарубежных периодических печатных изданий РП № 78 от 6 июля 2006 г. Подписка на территории РФ по индексу 88044 в объединенном каталоге «Пресса России» № 000053

Международный научный журнал «Актуальные проблемы современности» включен в национальную информационно-аналитическую систему «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ) – Договор № 75-02/2016 от 18 февраля 2016 г.

Академия «Болашақ»

**ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ
МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕР**

Халықаралық ғылыми журнал

Международный научный журнал

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОВРЕМЕННОСТИ**

№3(21)

**ЗАҢТАНУ
ЮРИСПРУДЕНЦИЯ
5-76**

**ПЕДАГОГИКА
77-112**

**ЭКОНОМИКА
113-136**

**ФИЛОЛОГИЯ
137-152**

**ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ
153-164**

**ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ
165-170**

**ФАРМАЦИЯ, ХИМИЯ
171-194**

**Қарағанды
Болашақ-Баспа
2018**

Мазмұны	Оглавление	Contents
Кабжанов А.Т., Дулатбеков Н.О. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИКИ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К ОБЩЕСТВЕННЫМ РАБОТАМ КАК ВИДА УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ.....		6
Нургалиев Б.М., Уалиев К.С., Кусаинова А.К. ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ПРОКУРОР В НОВОМ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ КАЗАХСТАНА.....		10
Ханов Т.А., Бакишев К.А., Садвакасова А.Т. ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ДОРОЖНО - ТРАНСПОРТНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ.....		14
Кусаинова А.К., Камышанский В.П., Уалиев К.С. ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ И ПРАВО: МНОГОДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД.....		20
Калмаганбетова Д.Б., Амандыкова С.К. ФОРМЫ ПРАВОВОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ ИНСТИТУТА ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....		25
Калмаганбетова Д.Б., Амандыкова С.К. ПРАВОМОЧИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ИЗБИРАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....		29
Белицкий В.Ю. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ МОШЕННИЧЕСТВ, СОВЕРШЕННЫХ ПО ПРИНЦИПУ «ФИНАНСОВЫХ ПИРАМИД».....		32
Кудрявцева Л.В., Шевченко В.С. ПРОБЛЕМЫ КОЛЛИЗИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БРАЧНО-СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ.....		38
Курячая М.М. IMPROVEMENT OF THE LEGISLATION ON FREEDOM OF ASSEMBLY IN THE CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMATIONPUBLIC CIVIL ACTIVITY.....		43
Решетникова Д.А., Шульга А.К. СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ.....		49
Gromyko S. PROBLEMS OF THE INSTITUTIONALIZATION OF CIVIL ACTIVITY WITH PARTICIPATION IN ACTIVITY OF PUBLIC COUNCILS AT BODIES OF THE PUBLIC POWER.....		54
Нукушева А.А., Жакып-Жан А.Т. ПРАВО НА ОБЯЗАТЕЛЬНУЮ ДОЛЮ В НАСЛЕДСТВЕ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....		59
Серімов Е., Нуртаева Д. ҚОҒАМДЫҚ ОРЫНДАРДА ЖАСАЛАТЫН ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....		63
Жетпісов А.Ж. О НЕОБХОДИМОСТИ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИИ В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, СВЯЗАННОЙ С ВЫЯВЛЕНИЕМ И РАСКРЫТИЕМ ПРЕСТУПЛЕНИЙ.....		68
Авторлар туралы мағлұмат – Сведения об авторах – Information about authors.....		73

З
А
Ц
Т
А
Н
у
Ю
Р
И
С
П
Р
У
Д
Е
Н
Ц
И
Я

Кабжанов Акылбек Тайбулатович
tengrianec_9192@mail.ru
Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан
Дулатбеков Нурлан Орынбасарович
член-корреспондент НАН Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИКИ ПРИМЕНЕНИЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К ОБЩЕСТВЕННЫМ РАБОТАМ КАК ВИДА УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

Статья посвящена анализу теоретических аспектов и проблем практики применения общественных работ как вида уголовного наказания. Рассматриваются вопросы эффективности законодательного закрепления привлечения к общественным работам в уголовном и уголовно-исполнительном законодательстве Республики Казахстан. Анализируются организационные и иные проблемы практики применения общественных работ в правоохранительной практике. Авторы дают собственную трактовку указанных проблем, и указывает на возможные пути их решения.

Ключевые слова: Общественные работы, квалификация, общественно полезные работы, общественные места, порядок исполнения и отбывания общественных работ, срок общественных работ, ограничения исполнения общественных работ.

В настоящее время в Республике Казахстан наказаниям, не связанным с изоляцией осужденного от общества, уделяется повышенное внимание. С 2010 года в стране начался и продолжается очередной процесс гуманизации, старт которому дал Глава государства Н. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана от 29 января 2010 года, указав на необходимость гуманизации законов и повышение их качества [1].

Необходимость теоретического анализа и критического осмысления законодательных положений, о привлечении к общественным работам и практики их применения в сложившихся сегодня социально-экономических условиях представляется актуальной.

На наш взгляд, гуманизация наказания – это системно реализуемый комплекс мер, направленных не только на улучшение условий содержания осужденных, но возможность применения не связанных с изоляцией мер государственного принуждения, а также использование мер направленных на социальную адаптацию и ресоциализацию осужденных. В настоящее время происходит некоторая гуманизация и рационализация карательной практики [2].

В 1990 г. Организацией Объединенных Наций приняты Стандартные минимальные правила, касающиеся мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила), в которых подчеркивается важность и необходимость применения альтернативных наказаний.

Привлечение к общественным работам в законодательстве Республики Казахстан впервые было введено в УК 1997 года. Однако практика исполнения данного вида наказания была начата с 2003 года в связи со сложностями в организации исполнения. Восприятие такого вида уголовного наказания национальным правом Казахстана было обусловлено примером успешной практики его применения в ряде зарубежных стран с развитыми правовыми системами.

Общественные работы являются принципиально новым для уголовного законодательства стран СНГ. Ничего подобного ранее действовавшее уголовное законодательство, как Казахской ССР, так и других советских республик не знало.

Сама по себе идея о необходимости введения в законодательство такого нового вида наказания, которое заключалось бы в выполнении осужденным безвозмездных общественно-полезных работ в свободное от основной работы время, появилась сравнительно недавно.

Показательно в этой связи, что в опубликованной в 1987 году Теоретической модели уголовного кодекса такого или похожего наказания еще и в помине не было [3]. Впервые упоминание о нем появилось в Основах уголовного законодательства Союза ССР и союзных

республик 1991 года [4]. При этом, как уже говорилось выше, предполагалось применять данное наказание лишь к несовершеннолетним. Дальнейший ход реформы уголовного законодательства показал, что законодатель признал необходимым более широкое применение рассматриваемого наказания.

В Республике Казахстан анализируемое наказание называется общественными работами, тогда как в Российской Федерации принято другое название – обязательные работы.

В Уголовном кодексе Франции их называют «общественно-полезные работы» [3, с. 199]. Казалось бы, разница чисто терминологическая.

Однако это не совсем так. Название «общественные работы» более точно отражает социальную сущность рассматриваемого наказания. Не случайно в большинстве уголовных кодексов стран СНГ специально подчеркивается «общественная полезность» труда осужденных при реализации данного наказания.

Так, в УК Республики Казахстан и Российской Федерации говорится об общественно-полезном труде, тогда как в уголовном кодексе Франции (ст. 1318) говорится о безвозмездной работе в общественных интересах в пользу юридического лица публичного права или организации, правомочной использовать общественно-полезные работы [5, с. 201].

Сложившаяся ситуация является отражением общераспространенных среди специалистов представлений о том, что содержание данного наказания – это не просто какой-то обязательный труд, а именно работа на местных предприятиях, работа по благоустройству территории и т.п. При этом такой подход обосновывается двумя соображениями: во-первых, тем, что это усилит нравственно-воспитательный эффект от применения наказания; во-вторых, тем, что такого рода работы, как правило, не требуют особых профессиональных навыков.

Это обстоятельство весьма важно, поскольку организация какого-то обучения осужденных вряд ли возможна, да и вряд ли целесообразна, исходя из самого характера наказания и условий его исполнения.

Так, А.В. Наумов прямо пишет по этому поводу: «Предполагается, что это могут быть работы по благоустройству городов и поселков, очистке улиц и площадей, уходу за больными, погрузочно-разгрузочные и другие подобные работы, не требующие особой квалификации» [6, с. 379].

Представляется, что термин «общественные работы» точнее характеризует такого рода труд, нежели термин «обязательные работы». В конце концов, в обязательном порядке можно трудоустроить осужденного на любое предприятие, в том числе и на частное, но тогда труд осужденного в первую очередь будет приносить пользу не непосредственно обществу в целом, а владельцу данного предприятия.

Как же раскрывается в самом тексте соответствующей нормы закона содержание данного наказания?

Итак, ч. 1 ст. 43 Уголовного кодекса Республики Казахстан устанавливает: «Общественные работы состоят в выполнении осужденным не требующих определенной квалификации бесплатных общественно полезных работ, организуемых местными исполнительными органами в общественных местах». Данная законодательная конструкция представляется достаточно удачной. Также надо отметить, что в уголовно-исполнительном кодексе РК данная норма также получила свое отражение. Следует констатировать, что именно такое решение, по всей видимости, наиболее четко отражает реальную ситуацию при организации исполнения рассматриваемых работ.

Уголовный закон (ч. 3 ст. 43 УК) содержит перечень лиц, которым назначение наказания в виде привлечения к общественным работам запрещено.

В соответствии со ст. 8 Международного пакта «О гражданских и политических правах» от 16 декабря 1966 года возможно использование обязательного или принудительного труда, выполняемого заключенными. В ст. 8.2. Стандартных минимальных правил ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила), принятых Генеральной Ассамблеей ООН (14 декабря 1990 г.), среди возможных мер наказания, альтернативных лишению свободы, предполагается выполнение общественно-полезных работ [7].

Наказание в виде общественных работ, назначаемое несовершеннолетним (ч. 5 ст. 81 УК), предусматривает меньшую ежедневную трудовую нагрузку (в часах) по сравнению со взрослыми осужденными и заключается в выполнении работ посильных для несовершеннолетнего, которое исполняется им в свободное от учебы или основной работы время.

Несовершеннолетним привлечение к общественным работам назначается на срок от 40 до 150 часов. Продолжительность исполнения данного вида наказания лицом в возрасте до 16 лет не может превышать двух часов в день, а лицом в возрасте от 16 до 18 лет – трех часов в день.

В продолжительность общественных работ не включается время проезда осужденного к месту отбывания наказания и обратно, за исключением случаев, когда законодательством о труде предусмотрена оплата этого времени как рабочего. Осужденный, в период отбывания данного наказания не может быть направлен администрацией организации в командировку.

Статья 60 УИК РК Ответственность осужденного за нарушение порядка и условий отбывания наказания в виде привлечения к общественным работам

Местные исполнительные органы, в которых осужденные отбывают общественные работы, обязаны уведомлять службу пробации об уклонении осужденных от отбывания наказания.

При наличии перечисленных нарушений местный исполнительный орган может применять к осужденным различные меры дисциплинарного взыскания. При наличии таких фактов местный исполнительный орган обязан сообщать об этом в службу пробации.

В связи с тем, что законодатель не предусматривает в полномочиях службы пробации проверки по месту жительства осужденного, профилактическая беседа в соответствии с п. 4 ст. 59 УИК проводится в служебном кабинете при его явке в службу пробации. Служба пробации в отношении осужденного, скрывшегося с целью уклонения от отбывания наказания, осуществляет первоначальные розыскные мероприятия и вносит в суд представление об объявлении в розыск.

В Казахстане предложили чаще назначать наказания в виде общественных работ. Такое предложение озвучили в Верховном суде в ходе расширенного совещания судей республики по итогам отправления правосудия за первое полугодие 2017 года. За этот период к такому виду наказания было привлечено 2 тысячи 421 человек [8]. Относительно применения иных видов наказания данный вид находится скорее в не лучшем состоянии.

Существуют множество проблем, препятствующих более активному применению общественных работ на практике. Большинство проблем связаны со слабой организацией взаимодействия между судебными органами и органами исполнительной власти. Так, к примеру, некоторые судьи отмечают особую необходимость выстроить работу с местными исполнительными органами, чтобы определить, в каких видах деятельности востребован такой общественный труд по уборке территорий, коммунальных служб и так далее. От этого была бы только двойная польза: с одной стороны, подсудимые не будут изолированы от общества и, соответственно, их ресоциализация будет облегчена. К тому же и воспитательную часть общественного полезного труда нельзя сбрасывать со счетов [8].

Таким образом, следует, отметить, о том, что теоретическое обоснование привлечения к общественным работам достаточно разработана, а практика применения немного отстает, но современная тенденция судебных органов на все большее применение оставляет надежду на то, что данная проблема разрешится в ближайшее время.

Список использованных источников:

1. Послание Президента РК Н.Назарбаева народу Казахстана от 29.01.2010г.: Новое десятилетие - Новый экономический подъем - Новые возможности Казахстана // электронный ресурс - <http://www.akorda.kz>
2. Кабжанов А.Т. Теоретико-правовой анализ развития уголовного наказания. Материалы XV международной научно-практической конференции «Татищевские чтения: актуальные проблемы науки и практики» ВУиТ г. Тольятти 2018 с 225
3. Модельный Уголовный кодекс Содружества независимых государств // <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241285>.
4. Основы Уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1991 года // Ведомости съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – 1991. – №30. – Ст.862.
5. Уголовное законодательство зарубежных стран. – М.: БЕК, 1999. – 352с.
6. Наумов А.В. Российское уголовное право: Курс лекций. – М.: Спарк, 1996. – 560 с.
7. Международный пакт «О гражданских и политических правах» от 16 декабря 1966 года
8. В Казахстане предложили чаще назначать наказания в виде общественных работ. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstane-predlojili-chasche-naznachat-nakazaniya-vide-322766/

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Ақылбек Тайбулатович Қабжанов

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Нұрлан Орынбасарович Дулатбеков

Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, Астана, Қазақстан Республикасы

ҚЫЛЫМЫСТЫҚ ЖАЗА РЕТІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ЖҰМЫСТАРҒА ТАРТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТТЕРІ МЕН ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақала қылмыстық жаза түрі ретіндегі қоғамдық жұмыстарға тартудың теориялық аспектілері мен қолдану тәжірибесіндегі мәселелерді талдауға арналған. Мұнда ҚР қылмыстық құқық пен қылмыстық атқару құқығындағы заңдылығының тиімділігі қарастырылған. Құқық қорғау тәжірибесіндегі қоғамдық жұмыстарға тартудың ұйымдастырушылық және өзге де мәселелеріне талдау жүргізіледі. Авторлар аталған мәселелерге өздерінің көзқарастарын айта отырып, оның шешу жолдарын да анықтайды.

Кілтті сөздер: Қоғамдық жұмыстар, біліктілік, қоғамдық пайдалы жұмыстар, қоғамдық орындар, қоғамдық жұмыстарды орындау және беру тәртібі, қоғамдық жұмыстардың кезеңі, қоғамдық жұмыстарды орындауға шектеулер.

Kabzhanov Akylbek

Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan

Dulatbekov Nurlan

Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan

THEORETICAL ASPECTS AND PROBLEMS OF PRACTICE OF APPLICATION OF ATTRACTION TO PUBLIC WORKS AS TYPE OF CRIMINAL SANCTION

Article is devoted to the analysis of theoretical aspects and problems of practice of application of public works as type of criminal sanction. Questions of efficiency of legislative fixing of attraction to public works in the criminal and criminal and executive legislation of the Republic of Kazakhstan are considered. Organizational and other problems of practice of application of public works in law-enforcement practice are analyzed. Authors give own interpretation of the specified problems and points to possible ways of their decision.

Keywords: Public works, qualifications, socially useful works, public places, the order of execution and serving of public works, the period of public works, restrictions on the performance of public works.

List of references:

1. The president's letter of RK of N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan of 29.01.2010: New decade - New economic recovery - New opportunities of Kazakhstan//an electronic resource - <http://www.akorda.kz>
2. Kabzhanov of A.T. Theoretical legal analysis of development of criminal sanction. Materials XV of the international scientific and practical conference "Tatishchevsky readings: current problems of science and practice" VUIT of Togliatti 2018 with 225
3. Model Criminal code of the Commonwealth of Independent States//<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241285>.
4. Principles of the Criminal legislation of USSR and federal republics of 1991//Sheets of a congress of People's Deputies of the USSR and Supreme Council of the USSR. – 1991. – No. 30. – Art. 862.
5. Criminal legislation of foreign countries. – М.: BEK, 1999. – 352 pages.
6. Naumov A.V. Russian penal law: Course of lectures. – М.: Spark, 1996. – 560 pages.
7. The international covenant "About the civil and political rights" of December 16, 1966
8. Kazakhstan suggested a thicket to impose sentences in the form of public works. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakhstan-predlozili-chasche-naznachat-nakazaniya-vide-322766/

Нургалиев Бахыт Молдатьяевич
nbake@mail.ru

Уалиев Куатжан Серикказыевич
kuatu@mail.ru

Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан

Кусаинова Айман Кудайбергеновна
aiman_kusainova@mail.ru

Южно-уральский государственный университет, Челябинск, Российская Федерация

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ПРОКУРОР В НОВОМ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ КАЗАХСТАНА

В статье рассматриваются правовая природа, полномочия и ответственность процессуального прокурора по законодательству Республики Казахстан, исходя из законодательных и нормативных предписаний. Дается оценка организационным и процессуальным различиям от других субъектов органов прокуратуры. Критически анализируются процессуальные и надзорные функции процессуального прокурора.

Ключевые слова: Уголовное судопроизводство; уголовный процесс; прокуратура; государственное обвинение; прокурорский надзор; процессуальный прокурор.

Органы прокуратуры всегда занимали обособленное место в системе правоохранительных органов и это положение определено в главном законе страны Конституции Республики Казахстан, в ст.83 которой определен конституционный статус прокуратуры: «Прокуратура от имени государства осуществляет высший надзор за точным и единообразным применением законов, указов Президента Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов на территории Республики, за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания и следствия, административного и исполнительного производства, принимает меры по выявлению и устранению любых нарушений законности, а также опротестовывает законы и другие правовые акты, противоречащие Конституции и законам Республики. Прокуратура представляет интересы государства в суде, а также в случаях, порядке и в пределах, установленных законом, осуществляет уголовное преследование» [1].

Другим важным документом является Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 годы, в которой указывается также на повышение эффективности надзорной деятельности прокуратуры как основной ее функции, совершенствовании процессуальных основ деятельности органов прокуратуры, повышении роли и ответственности прокурора в досудебном производстве, в том числе путем расследования органами прокуратуры уголовных дел о преступлениях, представляющих серьезную общественную опасность и сложность, как составной части функции уголовного преследования, осуществляемого прокуратурой [2].

Реализуя положения указанной Концепции, казахстанский законодатель в новом УПК РК детально регламентировал процессуальное положение прокурора в п. 22 ст. 7. Согласно этой норме: «уголовное преследование (обвинение) - процессуальная деятельность, осуществляемая стороной обвинения в целях установления деяния, запрещенного уголовным законом, и совершившего его лица, виновности последнего в совершении уголовного правонарушения, а также для обеспечения применения к такому лицу наказания или иных мер уголовно-правового воздействия».

Прокурор, осуществляя надзор за законностью досудебного расследования и осуществляя уголовное преследование, принимает в свое производство и расследует уголовные дела, независимо от установленной Уголовно-процессуальным кодексом подследственности (п. 12) ч. 1 ст. 193 УПК РК). Среди наиболее значимых полномочий прокурора, закрепленных в ст. 58 УПК РК, следует указать такие, как: осуществление надзора за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания, следствия и судебных решений, уголовного преследования

на всех стадиях уголовного процесса, представление интересов государства путем поддержания обвинения. Прокурор вправе своим постановлением принимать дела к своему производству и лично производить расследование, пользуясь при этом полномочиями следователя.

Однако с целью еще более наступательного осуществления постоянного надзора за ходом расследования уголовного дела и рассмотрения его в суде в Казахстане введена должность процессуального прокурора. То есть надзор за законностью досудебного расследования осуществляет уполномоченный на то прокурор. В ч. 3 ст. 193 УПК РК указано, что руководитель прокуратуры вправе по конкретному уголовному делу определить прокурора, осуществляющего надзор (процессуальный прокурор).

Попробуем обстоятельно осветить правовую природу, полномочия и ответственность процессуального прокурора исходя из законодательных и нормативных предписаний, а также организационных и процессуальных различий от других субъектов органов прокуратуры.

Согласно положению нормы п. 35 ст. 7 УПК РК процессуальный прокурор - прокурор, на которого руководителем прокуратуры возложен надзор за применением законов по уголовному делу. Еще одна норма, конкретизирующая правовое положение процессуального прокурора, это ст. 193 п. УПК РК, согласно которой руководитель прокуратуры вправе по конкретному уголовному делу определить прокурора, осуществляющего надзор в соответствии с настоящей статьей (процессуальный прокурор). Процессуальный прокурор осуществляет надзор по уголовному делу с момента начала досудебного расследования и участвует в суде первой инстанции в качестве государственного обвинителя, т.е. он будет осуществлять надзор с начала досудебного расследования и сам же поддерживать гособвинение в суде [3, С.114].

Анализируя Уголовно-процессуальный кодекс РК, мы видим разграничения должностных полномочий процессуального прокурора и руководителя прокуратуры. Процессуальная и организационная самостоятельность процессуального прокурора, исходя из требований закона, повышена, теперь не все следственные действия согласовываются непосредственно с прокурором, назначившим его по конкретному уголовному делу.

Многие из них отнесены к компетенции процессуального прокурора, который назначается из числа помощников прокурора района. Отдельные решения процессуальный прокурор принимает самостоятельно. Он, фактически самостоятельно руководит следователем с момента регистрации преступления в Едином реестре досудебного расследования (ЕРДР) и рассматривает отдельные ходатайства следователя о санкционировании процессуальных действий, поддерживает эти ходатайства перед следственным судьей. Он вправе также давать указания следователю, утверждать обвинительный акт либо составлять его, поддерживать обвинение в суде и приносить протесты на приговоры суда в случае несогласия с ними. Фактически процессуальному прокурору делегируются полномочия руководителя (прокурора района) по принятию надзорных решений по уголовному делу с начала досудебного расследования до принятия окончательного решения по делу. Процессуальный прокурор несменяем, за исключением случаев, предусмотренных законодательством.

Институт процессуального прокурора уже сейчас влияет на эффективность представительства интересов государства в суде, поскольку им формируется доказательственная база по делу на стадии досудебного расследования, т.е. до направления дела в суд. «Затрачивая время на участие в расследовании, он экономит его при изучении дела в суде. В судебном же процессе процессуальный прокурор, зная материалы дела, акцентирует внимание на представлении доказательств, что положительно сказывается на объективном рассмотрении уголовного дела непосредственно в судебном заседании» [3, С.115].

Процессуальные прокуроры в своей деятельности руководствуются Инструкцией по организации надзора процессуальными прокурорами (Утверждена приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 29.12.2014 №163), в которой определяются организация надзора и полномочия процессуального прокурора по уголовному делу, участие процессуального прокурора в суде первой инстанции, замена и отвод процессуального прокурора.

Согласно этой Инструкции, процессуальный прокурор, осуществляя надзор за применением законов по уголовному делу вправе регистрировать заявления и сообщения об уголовном правонарушении и передавать его в орган уголовного преследования. При этом он проверяет соблюдение законности при приеме и регистрации заявлений и сообщений об уголовных правонарушениях.

В функции процессуального прокурора вменена также передача заявления и имеющиеся материалы об уголовном правонарушении, поступившие от одного органа уголовного преследования, по подследственности и подсудности, за исключением случаев передачи уголовного дела в другой регион страны, а также заявлений и материалов об уголовном правонарушении, из нижестоящего ведомства органа уголовного преследования в производство центрального аппарата этого же либо другого ведомства органа уголовного преследования.

Процессуальный прокурор утверждает также постановления лица, осуществляющего досудебное расследование, о прекращении досудебного расследования по основаниям, предусмотренным УПК, либо вправе сам прекратить досудебное расследование в полном объеме или в отношении конкретных лиц.

Кроме того, он санкционирует и согласовывает действия и (или) решения лица, осуществляющего досудебное расследование, за исключением случаев, отнесенных УПК к исключительной компетенции руководителя прокуратуры. Он также выражает согласие о временном ограничении на распоряжение имуществом и прерыванием следователем сроков досудебного расследования.

Основные процессуальные функции процессуального прокурора заключаются в даче письменных указаний о производстве тех или иных следственных действий, а также о приобщении к материалам досудебного расследования результатов негласных следственных действий. Он вправе также участвовать в осмотре места происшествия, а также иных процессуальных и следственных действиях, проводимых в рамках досудебного расследования.

В процессе своей основной деятельности он получает для проверки от органов уголовного преследования уголовные дела, документы, материалы, в том числе результаты оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных действий.

Пункт 12 Инструкции дает ему право возвратить любое уголовное дело для производства дополнительного расследования, однако это решение согласуется с руководителем прокуратуры.

В ходе досудебного расследования возникают ситуации с применением процедур согласительного производства. В этих случаях процессуальный прокурор инициирует и заключает процессуальное соглашение в форме сделки о признании вины.

Как известно, досудебное расследование заканчивается составлением обвинительного акта, который обязательно утверждает процессуальный прокурор. В случае несогласия с ним он возвращает его либо составляет новый, после чего предает обвиняемого суду и направляет уголовное дело в суд для рассмотрения по существу.

УПК и Инструкция обязывает процессуального прокурора участвовать в судебных заседаниях при рассмотрении вопросов, отнесенных к компетенции следственного судьи.

При рассмотрении уголовного дела в суде процессуальный прокурор пользуется полномочиями государственного обвинителя, предусмотренными в статье 337 УПК РК.

Одной из важнейших надзорных функций процессуального прокурора является инициирование в предусмотренных УПК РК случаях перед руководителем прокуратуры вопрос об отстранении (отводе) лица, осуществляющего досудебное расследование, а также внесении акта прокурорского надзора для привлечения виновных лиц к дисциплинарной ответственности за допущенные нарушения законности. Данная функция ограждает органы следствия и дознания от нарушений законности и откровенного лоббирования интересов подозреваемых либо потерпевших.

Реализация обозначенных выше полномочий процессуальным прокурором осуществляется самостоятельно, без обязательного согласия руководителя прокуратуры, за исключением случаев предусмотренных УПК РК.

По сути, законодательством и Инструкцией процессуальным прокурорам делегированы полномочия руководителей (прокуроров районов) принимать надзорные решения по уголовным делам с самого начала досудебного расследования вплоть до принятия окончательных судебных решений по этим делам.

Поэтому, бесспорным является то, что процессуальный прокурор сейчас играет важную роль в обеспечении законности уголовного процесса, а знание всех деталей уголовного дела позволяет ему своевременно реагировать на любые нарушения прав и законных интересов участников процесса и осуществлять качественное государственное обвинение.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Әділет <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> № Дата доступа 23 августа 2018 г.
2. Указ Президента Республики Казахстан № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 года» от 24.08.2009 года // Казахстанская правда. 27.08.2009.
3. Ташибаева А.К. Процессуальный прокурор – участник уголовного судопроизводства // Вестник нижегородской правовой академии. 2015. №5. С.114-115.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Бақыт Молдатьяевич Нұрғалиев

Қуатжан Серикказиевич Уәлиев

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Айман Құдайбергеновна Құсайынова

Оңтүстік Орал мемлекеттік университеті, Челябинск, Ресей Федерациясы

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҢА ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ

ЗАҢНАМАСЫ, ПРОЦЕССУАЛДЫҚ ПРОКУРОР

Мақала заңнамалық және нормативтік талаптардың негізінде Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес процессуалдық прокурордың құқықтық сипатын, өкілеттіктерін және жауапкершілігін қарастырады. Прокуратура органдарының басқа субъектілерінен ұйымдық және процессуалдық айырмашылықтары бағаланған. Процессуалдық прокурордың іс жүргізу және қадағалау функциялары сыни тұрғыдан талданған.

Кілтті сөздер: қылмыстық сот ісін жүргізу, қылмыстық процесс, прокуратура, мемлекеттік айыптаушы, прокурорлық қадағалау, процессуалдық прокурор.

Nurgaliyev Bakhyt

Ualiev Kuatzhan

Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan

Kussainova Aiman

South Ural State University, Chelyabinsk, Russian Federation

THE PROCEDURAL PROSECUTOR IN THE NEW CRIMINAL PROCEDURE

LEGISLATION OF KAZAKHSTAN

The article examines the legal nature, powers and responsibility of the procedural prosecutor under the legislation of the Republic of Kazakhstan, based on legislative and regulatory requirements. An assessment is given of organizational and procedural differences from other subjects of the prosecutor's office. The procedural and supervisory functions of the procedural prosecutor are critically analyzed.

Keywords: Criminal justice; criminal process; the prosecutor's office; public prosecution; prosecutor supervision; procedural prosecutor.

List of references:

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan of August 30, 1995 // Information and Legal System of Normative Legal Acts Adilet <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> №. Accessed on August 23, 2018.
2. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 858 "On the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020" dated August 24, 2009 // Kazakhstanskaya Pravda. 27.08.2009.
3. Tashibaeva A.K. Procedural prosecutor - participant in criminal proceedings // Bulletin of Nizhny Novgorod Law Academy. 2015. №5. P.114-115.

Ханов Талгат Ахматзиевич
thanov@mail.ru

Бакишев Кайрат Алиханович
bakishev@yahoo.com

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
Караганда, Республика Казахстан
Садвакасова Адель Талгатовна
adel_sadvakasova@mail.ru
Карагандинская академия МВД РК имени Б. Бейсенова,
Караганда, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В статье рассмотрены отдельные вопросы, связанные с организацией и расследованием дорожно-транспортных правонарушений. Авторы статьи, основываясь на материалах судебно-следственной практики, выявили отдельные недостатки, допускаемые в ходе расследования и внесли предложения о необходимости обязательного изъятия биологических образцов с места происшествия для установления и идентификации водителя, скрывшегося с места дорожно-транспортного происшествия.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие; досудебное расследование; уголовное правонарушение; геноскопическая регистрация; криминалистические рекомендации.

Определённую общественную опасность представляют собой дорожно-транспортные происшествия (далее ДТП). По утверждению Организации Объединённых Наций (далее ООН) в Казахстане самая высокая смертность на дорогах среди стран содружества независимых государств (далее СНГ) и Европы. Так по информации, размещённой на официальном сайте ООН, ежегодно в ДТП в Казахстане погибает 3 000 человек и более 30 000 получают травмы. Вероятность погибнуть в ДТП в Казахстане в 11 раз выше, чем в Норвегии [1].

Однако согласно официальным данным, предоставленным Комитетом правовой статистики Казахстана, в 2017 году в авариях погибло 2086 человек. Наибольшее количество погибших в Алматинской (394 человека) и Южно-Казахстанской (343 человека) областях. Минимальная статистическая смертность (39 человек) зафиксирована на дорогах Северо-Казахстанской области. В мегаполисах Алматы и Астане смертность на дорогах составила 136 и 60 погибших соответственно.

Всего за 2017 год зарегистрировано 17 019 ДТП, в которых погибли или были ранены люди. При этом больше всего аварий произошло в Алматы – 5103. На втором месте, Южно-Казахстанская область – там зарегистрировано 1961 ДТП. На третьем месте – Алматинская область, в которой произошли 1934 аварии [2].

Следует отметить, что существенные изменения в системе дорожно-транспортного движения произошли на фоне социально-экономических преобразований, протекающих в нашей стране. Новые рыночные отношения способствовали росту числа автотранспортных средств, наряду с этим увеличились объёмы грузоперевозок и количество пассажиропотоков, что привело к значительным перегрузкам автомобильных дорог и возрастанию дорожно-транспортной аварийности. Все это усугубилось существенным умножением количества молодых, неопытных водителей.

По оценке специалистов на совершение ДТП значительно влияние оказывают дорожные условия и неисправность автотранспортных средств, составляющие от 60 до 80% причин всех совершенных аварий [3, с.241; 4, с.367].

Данные обстоятельства требуют наличия высокого профессионализма сотрудников, расследующих уголовные дела, связанные с ДТП. Им необходимы знания не только в области юриспруденции, криминалистики и судебной медицины, но и познания в организации безопасности дорожного движения, автотехнической экспертизы, а также других областях науки и техники.

К сожалению, большая текучесть следователей, отсутствие продуманного подхода в планировании и организации деятельности следственных подразделений отрицательно влияют на качество и результативность досудебного расследования [5, с.73; 6, с.47].

Как показывают результаты изучения судебно-следственной практики, материалы досудебного производства порой не содержат необходимой информации о произошедшем событии, поскольку дознаватели и следователи слабо владеют методикой проведения осмотров, допросов участников ДТП, следственного эксперимента и других следственных действий, а так же техникой оформления процессуальных документов [7, с.31; 8, с.247].

В частности, проблема усугубляется низким качеством осмотра и поверхностным допросом лиц на первоначальном этапе досудебного производства [9, с.22-23]. В последующем допущенные ошибки позволяет фигурантам в ходе следствия менять свои показания, имея целью введение органов предварительного следствия и суда в заблуждение и уклонение от ответственности за совершенное преступление [10, с.101].

В этой связи, следует поддержать позицию А.С. Королева, указывающего на необходимость разработки тактики и методики применительно к расследованию именно дорожно-транспортных происшествий, с учетом особенностей возникающих следственных ситуаций в соответствии с положениями действующего законодательства [11, с.107].

Данную позицию поддерживают и другие исследователи, считая, что такой подход будет способствовать более полному и объективному отражению на практике всех вопросов, с которыми сталкиваются органы досудебного расследования по делам о ДТП, а также повысит компетенцию сотрудников [12, с.174].

Важным обстоятельством при расследовании аварийных ситуаций является то, что большинство дорожно-транспортных криминальных событий фиксируется автомобильными видеорегистраторами и стационарными камерами видеонаблюдения. Нередко данная информация является основным доказательственным материалом при изобличении лица, совершившего дорожно-транспортное правонарушение, а также в установлении фактических сведений при расследовании уголовных дел о ДТП.

Использование цифровой видеозаписи для установления может быть реализовано посредством получения информации с видеорегистраторов и стационарных камер видеонаблюдения. Вместе с тем при использовании этих средств возникает ряд проблем, связанных с обеспечением доказательственного значения зафиксированных данных. На это неоднократно указывалось российскими учёными и предлагались пути решения [13, с.127-128; 14, с.169].

В этой связи следует отметить, что в новом уголовно-процессуальном кодексе введена глава 33. Предоставление предметов и документов. В данной главе закреплён порядок и предусмотрена возможность сторонам, а также иным лицам предоставлять органу досудебного расследования, предметы и документы, которые могут иметь значение для дела (ст.259 УПК РК).

Также введена статья 260 УПК РК закрепляющая право лица, осуществляющего досудебное расследование, потребовать предоставления предметов и документов, необходимых для временного их использования при производстве следственных действий.

Считаем, что введение озвученных положений, снимает многие проблемы, связанные с вовлечением в уголовное судопроизводство фактических данных, полученных не процессуальным путем и использованием различных предметов и документов для решения задач досудебного расследования.

Между тем отдельные авторы считают, что в настоящее время отмечается отсутствие какой-либо последовательности и логики в реформировании законодательства, касающегося ДТП. Приводя при этом соответствующие доводы [15, с.187].

Отчасти соглашаясь с данной точкой зрения, следует уточнить, что данное замечание применительно к уголовному или административному законодательству. Относительно уголовного процесса - сущность заключается в том, что порядок производства по уголовному делу носит обобщённый характер, установленные законом правила действуют вне зависимости от вида совершенного правонарушения, исключения составляют особые виды производств и отдельные особенности предусмотрены по некоторым формам расследования. Что касается конкретных видов преступлений, в том числе, связанных с ДТП, то особенности процессуальных действий, тактику и методику их проведения разрабатывает, в первую очередь, наука криминалистика с учетом положений действующего законодательства.

В этой связи именно криминалистические рекомендации и предложения способствуют совершенствованию законодательства и повышению эффективности деятельности органов досудебного расследования. Поиск новых форм и методов, обеспечивающих результативность производства, достигается путем комплексного подхода к исследованию возникающих проблем, посредством анализа уголовного, уголовно-процессуального и норм иных законодательных актов, изучения складывающейся судебно-следственной практики и апробации научных подходов по разрешению возникающих ситуаций.

В настоящее время при досудебном расследовании уголовных дел возникает достаточно много проблем с привлечением к уголовной ответственности лиц, совершивших ДТП.

Так, ниже приведена таблица № 1, в которой приведены данные за 3 года.¹

Таблица 1 - Сведения о состоянии движения уголовных дел по ДТП и лицам их совершивших

Года	Всего ДТП, расследуемых следствием и дознанием	Окончено производство (суд + прекращено)	Из оконченных, направлено в суд	Всего установлено лиц, совершивших ДТП	Из установленных, выявлено лиц:	Лица, не установленные органами досудебного расследования
2015	5564	3219	1596	3182	160	352
2016	5548	3900	1645	3867	213	191
2017	4667	3332	1476	3309	172	189

Согласно приведенных статистических данных в 2015 году из расследуемых 5564 уголовных дел, направлено в суд 1596 (28,6%), в 2016 году из 5548 - направлено в суд 1645 (29,6%), а в 2017 году из 4667 уголовных дел, направлено в суд только 1476 (30,9%). При этом за данные года органами досудебного расследования не установлено 732 лица, совершивших уголовные правонарушения, и с каждым годом количество данных лиц увеличивается.

Также имеется достаточно случаев, когда лица оставляют место ДТП и впоследствии правоохранительные органы этих лиц не могут установить.

Ниже приведены таблица № 2, в которой приведены данные за 3 года.

Таблица 2 - Сведения о состоянии движения уголовных дел по правонарушениям, связанным с оставлением места ДТП

Года	Оставление места ДТП ст.347 (по административным и уголовным ДТП)	В суд	Прекращено (реабил. + нереабилит.)	Не установлены лица
2015	338	114	80	144
2016	303	103	84	116
2017	284	89	90	105

Как видно из таблицы в 2015 году из 338 дел находящихся в производстве по 144 (42,6%), не установлены лица, совершившие ДТП, в 2016 году из 303 не установлено 116 (38,3%), в 2017 году из 284 – 105 (36,9%). Таким образом, больше 2/3 правонарушителей каждый год остаются безнаказанными.

Нередки случаи, когда в результате ДТП погибают люди и водители скрываются с места происшествия. Так, недавний пример, освещенный в средствах массовой информации. 14 августа 2018 года в городе Рудном, в 12.35 часов на пересечении улиц Парковая-Гагарина произошло дорожно-транспортное происшествие. Автомобиль «Киа Рио» белого цвета сбил 9-летнюю девочку, когда она переходила дорогу по пешеходному переходу. Ребенок скончался на месте. После смертельной аварии водитель скрылся с места происшествия, оставив автомашину [16].

¹ Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной прокуратуры РК: <http://qamqor.gov.kz/>

Таких случаев предостаточно. Однако даже в тех случаях, когда удаётся установить владельца автомашины, нередко лицо заявляет, что его автомашину угнали либо, что за рулем был другой человек. Установить правдивость таких заявлений бывает довольно сложно.

В этой связи видится целесообразным в ходе проведения осмотра ДТП наряду с другими материалами, в обязательном порядке изымать потожировые отпечатки с рулевого колеса, рычага переключения коробки передач и других частей внутри автомашины, для последующей возможности идентификации лица, управлявшего автомобилем в момент аварии. Такой подход позволит при установлении владельца автомашины назначить геноскопическую экспертизу и либо исключить, либо подтвердить факт нахождения лица в автомашине в момент совершения ДТП.

Также считаем целесообразным, в связи с принятием 30 декабря 2016 года «О дактилоскопической и геномной регистрации», вводимого в действие с 1 января 2021 года [17], внести изменения и расширить перечень лиц, подлежащих обязательной дактилоскопической и геномной регистрации, включив в их число лиц, получающих водительское удостоверение. Это оправдано тем, что автомобиль является средством повышенной опасности.

Отдельные вопросы, связанные с введением геномной регистрации, мы уже поднимали в своих прежних публикациях [18].

Таким образом, считаем необходимым, внедрение в следственную практику рекомендации о том, что при производстве осмотра ДТП к объектам, изымаемым с места происшествия, обязательно должны быть отнесены объекты биологического происхождения, предположительно оставленные субъектом правонарушения, а также обязательную геномную регистрацию лиц при получении водительских удостоверений. Такой подход, на наш взгляд, позволит сократить количество не установленных лиц, совершивших ДТП и скрывшихся с места происшествия.

Список использованной литературы:

1. Вероятность погибнуть в ДТП в Казахстане в 11 раз выше, чем в Норвегии – Электронный ресурс: <http://www.zakon.kz/4900528-veroyatnost-pogibnut-v-dtp-v-kazahstane.html>.
2. В Казахстане на дорогах гибнет больше людей, чем на войне - Электронный ресурс: <https://motor.kz/post/v-kazathstane-na-dorogath-gibnet-bolshe-lyudey-chem-na-voyne-41019/>.
3. Арамачев А.В. Некоторые аспекты использования специальных знаний, при расследовании уголовных дел по делам о дорожно-транспортных преступлениях // Научно-образовательный потенциал молодежи в решении актуальных проблем XXI века. - 2017. - № 9. - С. 240-245.
4. Котельников Б.В. Использование специальных знаний при расследовании дорожно-транспортных происшествий // Массовые коммуникации на современном этапе развития мировой цивилизации: Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. - Красково: Гуманитарно-социальный институт, 2015. С. 366-369.
5. Власова С.В. К вопросу о планировании работы специализированного следственного отдела по расследованию дорожно-транспортных преступлений // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. - 2014. - № 2 (26). - С. 70-75.
6. Ханов Т.А., Балгимбеков Д.У., Какимжанов М.Т. О совершенствовании организации деятельности следственных подразделений районных отделов полиции // Российский следователь. - 2015. - № 16. - С. 44-49.
7. Домке Э.Р. Расследование и экспертиза дорожно – транспортных происшествий: учебник для студ. высш. учеб. заведений / Э.Р. Домке. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 288 с.
8. Никонова Ю.Ш. Проблемы процессуального оформления доказательств, возникающие при расследовании дорожно-транспортных происшествий // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. - 2016. - № 14-1. - С. 247-249.
9. Садвакасова А.Т., Ханов Т.А. О некоторых особенностях начала досудебного расследования по делам о дорожно-транспортных происшествиях // Актуальные проблемы современности. - 2018. - № 2 (20). - С. 20-26.

10. Бибииков А.А. Тактические приемы преодоления противодействия расследованию дорожно-транспортных преступлений // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. - 2015. - № 4-2. - С. 99-105.
11. Королев А.С. Типизация основных следственных ситуаций при расследовании дорожно-транспортных преступлений // Вестник Московского университета МВД России. - 2013. - № 10. - С. 106-109.
12. Горянская А.С., Лазарев В.А. Расследование дорожно-транспортных происшествий при встречных столкновениях // Проблемы функционирования систем транспорта: Материалы Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых учёных: в 2 томах. Ответственный редактор В.И. Бауэр. – Тюмень, 2015. - С. 172-175.
13. Пяткова И.Г. Об использовании информации с видеорегистраторов при расследовании уголовных дел о дорожно-транспортных преступлениях // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. - 2015. - № 13-1. - С. 127-128.
14. Головчанский А.В. Использование данных электронных систем безопасности и управления транспортного средства при расследовании дорожно-транспортных преступлений // Вестник Воронежского института МВД России. - 2014. - № 3. - С. 165-170.
15. Пеньков И.М., Агарков А.В. Проблемы, возникающие при расследовании уголовных дел о дорожно-транспортных происшествиях // Вестник Владимирского юридического института. - 2008. - № 2. - С. 184-187.
16. Ребёнка насмерть сбил автомобиль в Рудном. Водитель скрылся // Электронный ресурс: <http://24.kz/ru/news/incidents/item/258877-rebjonka-nasmert-sbil-avtomobil-v-rudnom-voditel-skrylsya>.
17. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 40-VI «О дактилоскопической и геномной регистрации» // Электронный ресурс: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33276266#pos=101;-24.
18. Ханов Т.А., Сихимбаев М.Р., Биржанов Б.К., Биржанов К.К. Геномная регистрация как универсальный идентификатор личности в системе мер предупреждения преступности: исследование и перспективы внедрения // Всероссийский криминологический журнал. - 2016. - Т. 10. - № 3. - С. 544-553.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Талғат Ахматзиевич Ханов

Қайрат Әлиханұлы Бакишев

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,

Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Адель Талғатқызы Сәдуақасова

Б. Бейсенов атындағы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің

Қарағанды академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ЖОЛ-КӨЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫН

ТЕРГЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада жол-көлік құқық бұзушылықтарды ұйымдастыру мен тергеуге байланысты жекелеген мәселелер қарастырылған. Мақала авторлары сот-тергеу тәжірибесінің материалдарын негізге ала отырып, тергеу барысында жіберілген жекелеген кемшіліктерді анықтады және жол-көлік оқиғасы орнынан жасырынған жүргізушіні анықтау және сәйкестендіру үшін оқиға орнынан биологиялық үлгілерді міндетті түрде алу қажеттілігі туралы ұсыныстар енгізді.

Кілтті сөздер: жол-көлік оқиғасы, алдын ала тергеу, қылмыстық құқық бұзушылық, геноскопиялық тіркеу, криминалистикалық ұсыныстар.

**Khanov Talgat
Bakishev Kairat
Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Republic of Kazakhstan
Sadvakasova Adel**

**Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, Karaganda, Republic of Kazakhstan**

FEATURES OF ROAD ACCIDENTS INVESTIGATION

The article deals with some issues related to the organization and investigation of traffic offenses. The authors of the article, based on the materials of judicial and investigative practice, identified some shortcomings allowed during the investigation and made proposals on the need for mandatory removal of biological samples from the scene to establish and identify the driver who disappeared from the scene of a traffic accident.

Key words: road accident; pre-trial investigation; a criminal offense; genoscopic registration; forensic recommendations

List of references:

1. The probability of dying in an accident in Kazakhstan is 11 times higher than in Norway- Electronic resource: [http:// www.zakon.kz/4900528-veroyatnost-pogibnut-v-dtp-v-kazahstane.html](http://www.zakon.kz/4900528-veroyatnost-pogibnut-v-dtp-v-kazahstane.html) ahhh!
2. In Kazakhstan, more people die on the roads than in the war Electronic resource: <https://motor.kz/post/v-kazathstane-na-dorogath-gibnet-bolshe-lyudey-chem-na-voyne-41019/>.
3. Aramachi A.V. Some aspects of the use of special knowledge in investigation of criminal cases on Affairs about road traffic offences Scientific and educational potential of youth in the solution of actual problems of the XXI century. - 2017. - № 9. - P. 240-245.
4. Kotelnikov B.V. the use of special knowledge in the investigation of traffic accidents. Mass communications at the present stage of the world civilization: Materials of the all-Russian scientific conference with international participation. Kraskovo: Humanitarian and social Institute, 2015. P. 366-369.
5. Vlasova S.V. on the issue of planning the work of the specialized investigation Department for the investigation of road traffic crimes // Legal science and practice: Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of internal Affairs of Russia. - 2014. - № 2 (26). P. 70-75.
6. Hanov T.A., D.W. Balgimbekov, Kakimzhanov M.T. On the improvement of the organization of the investigative units of district police // Russian investigator. 2015. No. 16. P.44-49.
7. Domke E.R. investigation and examination of traffic accidents: textbook for the students. higher. studies'. institutions / E.R. Domke. - 2nd ed., erased. - Moscow: publishing center "Academy", 2012. - 288 p.
8. Nikonova Y.S. problems of the procedural registration of the evidence arising from the investigation of road traffic accident // Actual problems of struggle against crimes and other offenses. - 2016. - № 14-1. P. 247-249.
9. Sadvakasova A.T., Khan T.A. On some peculiarities of the commencement of pre-trial investigations in cases of road traffic accident // Actual problems of modernity. - 2018. - № 2 (20). P. 20-26.
10. Bibikov A.A. tactics of overcoming of counteraction to investigation of road traffic offences // Izvestia of the Tula state University. Economic and legal Sciences. - 2015. - №4-2. P. 99-105.
11. Korolyov A. S. Typification of the main investigative situations in the investigation of road crimes // Bulletin of the Moscow University of the Ministry of internal Affairs of Russia. - 2013. - № 10. P. 106-109.
12. Goryanskaya A.S., Lazarev V.A. Investigation of road traffic accidents in oncoming collisions // Problems of functioning of transport systems: Materials of the International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists. Responsible editor V.I. Bauer. - Tyumen, 2015. P. 172-175.
13. Pyatkova I.G. On the use of video recorders in the investigation of criminal cases of traffic crimes // Actual problems of struggle against crimes and other offenses. - 2015. - № 13-1. P. 127-128.

14. Golovchansky V. use of data of electronic systems of safety and management of the vehicle at investigation of road transport crimes // Vestnik of the Voronezh Institute of the Ministry of internal Affairs of Russia. - 2014. - № 3. P. 165-170.

15. I.M. Penkov, A.V. Agarkov. Problems arising in the investigation of criminal cases of traffic accidents // Vestnik of the Vladimir law Institute. - 2008. - № 2. - Pp. 184-187.

16. The child was hit to death by a car in Rudny. Driver fled // Electronic resource: <http://24.kz/ru/news/incidents/item/258877-rebjonka-nasmert-sbil-avtomobil-v-rudnom-voditel-skrylsya>.

17. Law of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2016 № 40-VI "on fingerprinting and genomic registration" / / Electronic resource: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33276266#pos=101;-24.

18. Hanov T.A., sikhimbaev M.R., Burganov B.K., K.K. Berzhanov Genomic registration as a universal personal identifier in the system of measures of crime prevention: research and perspectives // Russian criminological journal. - 2016. - Vol. 10. - № 3. P. 544-553.

УДК 347.71

Кусаинова Айман Кудайбергеновна
aiman_kusainova@mail.ru

ТОО «Консалтинговая группа "Болашак"», Астана, Республика Казахстан

Камышанский Владимир Павлович
vpkam@rambler.ru

ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина»,
АНО «Научно-исследовательский институт актуальных проблем современного права»,
Краснодар, Россия

Уалиев Куатжан Серикказыевич
kuatu@mail.ru

Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан

ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ И ПРАВО: МНОГОДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД ²

Краснодарский край является энергоемким регионом. Неэффективное использование, главным образом, энергии, генерируемой углем, причина вклада Краснодарского края в расчете на душу населения в отношении выбросов парниковых газов, загрязнения и окружающей среды деградации и негативных последствий для здоровья. Неэффективное использование энергии края также негативно сказывается на использовании природных ресурсов. Улучшение энергоэффективности является важной стратегией для стабилизации ситуации с энергетическим кризисом в крае. Руководство края ответило на этот вызов, введя меры как политические, так и законодательные для изменения моделей потребления энергии, в частности, стимулируя переход к повышению энергоэффективности. Основным принцип, лежащий в основе этой работы, заключается в том, что для повышения уровня энергосбережения Краснодарского края требуется multidisciplinary подход, а также многоцелевое принятие разнообразных политических инструментов для эффективного преобразования моделей использования энергии.

Ключевые слова: энергоэффективность, право, ISO 50001, сертификат, Краснодарский край, энергосбережение, источник энергии, энергия, экологический менеджмент, аудит, закон.

На данном этапе в Краснодарском крае внедрены многочисленные инновационные инструменты в соответствии с законодательством в целях содействия преобразованию моделей производства и потребления энергии. Одним из таких инновационных инструментов является

² Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ и Администрации Краснодарского края, проект «Социально-правовые механизмы обеспечения энергосбережения: на примере Краснодарского края» № 17-13-23006

стандарт управления энергией ISO 50001. Этот инструмент позволяет планировать, измерять и проверять повышение энергоэффективности. Эти улучшения позволяют применять налоговые льготы. В настоящей статье характер и масштабы различных политических инструментов и законодательство, касающееся энергоэффективности, изучаются, во взаимодействии между законом и стандартом ISO 50001, а также между законом и другими академическими дисциплинами. Стандарты ISO относятся к добровольной сертификации, и в Краснодарском крае являются довольно популярными. Среди них выделяется сертификат, способствующий эффективному применению энергии в компаниях, который получил название ISO 50001 (был принят в 2011 году). Несмотря на недавнее принятие, его главные положения использовались в отдельных европейских странах и раньше. В 2008 году стали разрабатывать международный документ, в результате чего он был принят 15 июня 2011 года.

Сертификат ISO 50001 необходим не только на крупных предприятиях, им регулируется применение энергии любых предприятий в том числе и малых. Также энергосбережение достигается в результате правильно выстроенного управленческого процесса. И, наконец, даже малые предприятия экономят большое количество энергии, если рассматривать их деятельность в долгосрочном периоде.

Таким образом, система энергетического менеджмента ISO 50001 внедряется не столько ради получения соответствующего документа как такового, сколько для существенного понижения трат на выпуск продукции или предоставления услуг. Уже доказано, что даже минимум вложенных средств на ISO позволяет добиваться значительной экономии [1].

Международные стандарты хорошо совместимы не только между собой, но и с национальными нормами. Так, соответствует краснодарский ГОСТ Р ИСО 50001. А если компания внедрит такие совместимые международные стандарты, как ISO 9001, ISO 14001 и OHSAS 18001, то она получит большие преимущества перед конкурентами.

Введение мер по повышению энергоэффективности в законодательство требует многодисциплинарного подхода, поскольку юристам может быть предложено рассмотреть научно-технические элементы, характеризующие эти правовые меры и инструменты. Могут потребоваться материалы по ряду других дисциплин, таких, как инженерия, математика или статистика, бухгалтерский учет, экологический менеджмент и аудит. Закон часто описывается как катализатор перемен, наведение мостов между различными академическими дисциплинами и стимулирование поведенческих изменений, которые не только осуществляются правительством, но и добровольно принимаются самими пользователями [2].

Практически ежедневно жителей Краснодарского края атакуют изображениями и сообщениями в печатных и электронных средствах массовой информации, призывая их сократить потребление энергии и принять меры по повышению энергоэффективности в своих домашних хозяйствах и на рабочих местах. В сентябре 2018 года в г. Краснодаре проходит представление передвижной мультимедийной выставки «Новые тенденции в области энергетики и энергоэффективности Германии». Выставка демонстрирует один из важных проектов Германии — так называемый «энергетический поворот», с помощью которого планируется кардинально трансформировать структуру энергоснабжения страны путем перехода на возобновляемые источники энергии и постоянное повышение энергоэффективности до 2050 года [3]. Однако лишь немногие горожане осознают сложные научные, технические и междисциплинарные проблемы, лежащие в основе этих призывов. Энергоэффективность больше не является исключительной прерогативой инженеров, к разрешению этой проблемы подключились юристы, аудиторы, математики, бухгалтеры, менеджеры природоохранной деятельности, химики, экономистов и многие другие ученые из области естественных и общественных, гуманитарных наук участвуют в попытке обеспечить «зеленую» экономику, которая включает в себя улучшенную энергетическую эффективность. Важность энергоэффективности признается на всех уровнях, так как повышение энергоэффективности, увеличение доли возобновляемых источников энергии и более чистых и энергоэффективных технологий имеют важное значение для устойчивого развития, в том числе для решения проблемы изменения климата. Также важно признавать поощрение стимулирования в пользу повышения энергоэффективности и диверсификации энергобаланса, устранения сдерживающих факторов, в том числе поощрения научных исследований и разработок во всех отраслях. Право является одной из дисциплин, которая позволяет преодолеть разрыв между естественными, инженерными и другими дисциплинами. Зачастую

оно также является катализатором инициирования и стимулирования изменений путем создания стимулов и сдерживающих факторов. Экологическое и энергетическое право в силу необходимости должно быть multidisciplinary, поскольку оно должно воплощать научные и инженерные принципы и знания в политику и право. Такое право часто подкрепляется и обосновывается наукой и инженерными дисциплинами в то время, как право, часто формулирует и направляет науки и инженерные дисциплины. Эту симбиотическую связь между правом, наукой и инженерией нельзя игнорировать, особенно в таких сложных областях, как энергетическое управление и энергоэффективность.

Меры управления и контроля (т. е. закон и его обеспечение) часто не достигают желаемых изменений. Для поддержки правовых документов и мер, направленных на внесение таких изменений, нередко параллельно с законом используется ряд альтернативных политических инструментов. Одним из таких альтернативных инструментов политики являются добровольные международные стандарты, которые могут быть приняты и использованы организациями государственного и частного секторов, как следствие их корпоративной фидуциарной и социальной ответственности. Эти международные стандарты в основном являются добровольными требованиями, но они часто также включены в законодательство, что делает их соблюдение обязательным.

Некоторые из этих мер применяются к государственным учреждениям, таким, как муниципалитеты, а другие – к частному сектору. В июле 2013 года был опубликован стандарт ISO 50001. Это добровольный стандарт системы энергетического менеджмента, предусматривающий повышение энергоэффективности, эффективности, использования и потребления энергии организациями. Цель стандарта привести к сокращению выбросов парниковых газов и других связанных с ними воздействий на окружающую среду и стоимости энергии посредством систематического управления энергией. Например, естествоиспытателям и социологам, инженерам и разработчикам следует учитывать эти меры по повышению энергоэффективности, которые содержатся как в законодательстве, так и в добровольных документах при разработке, освоении и внедрении новых технологий и инфраструктуры, управлении существующими процессами и объектами. Им следует принять к сведению потенциальное взаимодействие между добровольным стандартом, а также политикой и законодательством, направляющими и изменяющими их поведение путем содействия улучшению энергетического будущего. Поэтому цель этой статьи заключается в исследовании взаимодействия между энергетическими права и международным стандартом ISO 50001, как инструмента для управления энергопотреблением.

В первую очередь необходимо заметить, что наличие стандартов в управлении вещь безусловно необходимая. Зачем каждый раз изобретать что-то новое в этой ключевой сфере деятельности? Если есть стандарт, любой специалист со средним уровнем подготовленности может действовать грамотно и квалифицированно, поскольку правила для него составлялись людьми самой высокой квалификации.

Multidisciplinary подход предусматривает большой спектр социально-правовых инструментов, используя которые обеспечивают процесс энергосбережения. В первую очередь – это меры правовые, которые направлены на использование энергоресурсов эффективно. К ним относятся разработка и принятие нормативных правовых актов: Федеральных законов, Постановлений Правительства, региональных законов, областных программ энергосбережения, отраслевых программ энергосбережения. Опыт Краснодарского края в этом направлении необходимо обобщить и возможно распространить его для восприятия в других регионах страны, что в дальнейшем будет изменять действующее законодательство в изучаемой сфере. Краснодарский край имеет надлежащим образом сформированную законодательную базу, которая предметно и полно регулирует энергосбережение. В них определено понятие энергосбережения; органы, осуществляющие государственное регулирование в этой сфере, предусмотрены экономические преференции и санкции, определены принципы и стадии реализации программы энергосбережения, формы статистического сбора информации по потреблению энергетических ресурсов и их эффективного использования предприятиями Краснодарского края. Детальное закрепление всех этих положений в региональных нормативных актах позволяет надлежащим образом действовать Федеральному закону «Об энергосбережении».

Во-вторых, осуществляются меры организационного характера, направленные на результативное использование энергоресурсов. То есть разграничение компетентностных полномочий органов управления энергосбережением: федеральный и региональный уровни, определение основных направлений и видов деятельности, направленных на энергосбережение.

В-третьих, реализуются научные меры, направленные на эффективное использование энергоресурсов, т.е. внедрение таких научно-технических разработок, которые имеются в настоящее время. А также реализация производственных мер, направленных на эффективное использование энергетических ресурсов: разработка и внедрение новых энергоэффективных технологий, комплектов оборудования и технических средств, обеспечивающих решение поставленных задач: обоснование рациональных потребностей, структуры энергоносителей и потенциала энергосбережения в федеральном и региональном разрезе; разработка нормативов расхода топливно-энергетических ресурсов по основным процессам производства; разработка методологии и порядка установления лимитов на электрическую и тепловую энергию по видам производств на основании нормативов.

Реализация экономических мер, направлена на эффективное использование энергетических ресурсов: привлечение инвестиций для реконструкции и расширения энергетических мощностей, на техническое обновление, на строительство новых и модернизацию уже имеющихся энергетических объектов, на приобретение и установку приборов учета энергии; совершенствование ценовой, налоговой и финансовой политики государства, направленной на решение проблемы энергосбережения, стимулирующей предприятия, проводящие энергосберегающие мероприятия, и применение финансовых санкций к предприятиям, нерационально использующим топливно-энергетические ресурсы; формирование фондов энергосбережения [4]. А также вовлечение в хозяйственный оборот возобновляемых источников энергии. Под вовлечением возобновляемых источников энергии понимаются:

- 1) нормативно-правовое закрепление определения понятия возобновляемых источников энергии;
- 2) установление принципов пользования возобновляемыми источниками энергии;
- 3) регулирование тарифов на энергию, вырабатываемую возобновляемыми источниками энергии; определение энергетического потенциала каждого из возобновляемых источников энергии, характерного для природных условий государства и отдельных регионов;
- 4) техническая разработка оборудования и финансирование мероприятий по внедрению оборудования и технологий для выработки энергии возобновляемыми источниками энергии.

Таким образом, междисциплинарный подход обеспечивает комплексное осуществление различных мероприятий по энергосбережению с возможностью обеспечения вывода промышленности на новый уровень стабилизации и устойчивого его развития.

Однако отметим, что право в энергосбережении это один из ключевых механизмов повышающих эффективность использования топливно-энергетических ресурсов.

Список использованных источников:

1. Осадчиев А. Энергоменеджмент, ISO 50001 и общий менеджмент. Мировой опыт и особенности внедрения // <http://portal-energo.ru/articles/details/id/597>
2. Гашо Е.Г., Репецкая Е.В., Пузаков В.С., Тихоненко Ю.Ф. Проблемы и особенности формирования региональных программ энергосбережения // Энергосовет № 8 (13). 2010 г. http://www.energosovet.ru/bul_stat.php?idd=112.
3. Германия поделится с Краснодаром опытом в области энергосбережения // Новостной портал krasnodarvseti.ru. <http://krasnodarvseti.ru/germaniya-podelitsya-s-krasnodarom-opytom-v-oblasti-energosberezheniya/>
4. Ратнер С.В., Иосифова Л.В. Оценка эффективности региональных программ энергосбережения (на примере Краснодарского края) // Региональная экономика: теория и практика. № 35 (314). 2013 г. С. 43-49. <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-effektivnosti-regionalnyh-programm-energosberezheniya-na-primere-krasnodarskogo-kрая>

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Айман Кудайбергеновна Кусаинова
«Болашақ» консалтингтік тобы» ЖШС ғылыми қызметкері,
Астана, Қазақстан Республикасы
Владимир Павлович Камышанский

И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, ЖБ ФМББМ,
АНО «Заманауи құқықтың өзекті мәселелері ғылыми-зерттеу институты»,
Краснодар, Ресей Федерациясы
Куатжан Серикказыевич Уалиев

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы
ЭНЕРГИЯНЫ САҚТАУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ: КӨП САЛАЛЫ ТӘСІЛ

Краснодар өлкесі – энергияға бай аймақ. Негізінен көмірден өндіретін энергияны тиімсіз пайдалану, Краснодар өлкесінің жан басына шаққандағы парниктік газдардың шығарылуына, қоршаған ортаның ластануы мен тозуына және денсаулыққа жағымсыз әсеріне қатысты қосқан үлесінің себебі болып табылады. Өлкедегі энергияның тиімсіз пайдаланылуы, табиғи ресурстарды пайдалануға теріс әсер етуде. Энергия тиімділігін арттыру бұл өлкедегі энергетикалық дағдарыс жағдайын тұрақтандырудың маңызды стратегиясы болып табылады. Өлкенің басшылығы бұл мәселеге энергетикалық тұтыну үлгілерін өзгертуге бағытталған саяси және заңнамалық шараларды енгізу арқылы, атап айтқанда, энергия тиімділігіне көшуді ынталандыру жолымен жауап берді. Бұл жұмыстың негізін қалайтын негізгі қағида Краснодар өлкесінде энергияны үнемдеу деңгейін арттыру үшін көп салалы тәсіл қажет, сондай-ақ энергияны пайдалану үлгілерін тиімді өзгерту үшін әр түрлі саяси құралдарды көп мақсатты қабылдау қажет екендігі болып табылады.

Кілтті сөздер: энергия тиімділігі, құқық, ISO 50001, сертификат, Краснодар өлкесі, энергия үнемдеу, энергия көзі, энергетика, экологиялық менеджмент, аудит, заң.

Kussainova Aiman
Researcher of the LP "Consulting group "Bolashak", Astana, Republic of Kazakhstan,
Kamyshansky Vladimir
FGBOU VO "Kuban State Agricultural University. I.T. Trubilina ", ANO "Research Institute
of Topical Problems of Contemporary Law", Krasnodar, Russian Federation
Ualiev Kuatzhn

Academy "Bolashak", Karaganda, Republic of Kazakhstan
ENERGY CONSERVATION AND LAW: A MULTIDISCIPLINARY APPROACH ^[1]

The Krasnodar Region is an energy-intensive region. Inefficient use, mainly of coal-generated energy, is the reason for Krasnodar's contribution to per capita emissions of greenhouse gas emissions, pollution and environmental degradation and negative health effects. Inefficient use of energy in the region also has a negative impact on the use of natural resources. Improving energy efficiency is an important strategy for stabilizing the situation with the energy crisis in the region. The regional leadership responded to this challenge by introducing both political and legislative measures to change energy consumption patterns, in particular by stimulating a shift to energy efficiency. The basic principle underlying this work is that in order to increase the level of energy saving in the Krasnodar Region, a multidisciplinary approach is required, as well as the multi-purpose adoption of a variety of policy instruments for the effective transformation of energy use patterns.

Keywords: energy efficiency, law, ISO 50001, certificate, Krasnodar region, energy saving, energy source, energy, environmental management, audit, law.

List of references:

1. Osadchiev energy Management, ISO 50001 and General management. The world experience and specifics of implementation // <http://portal-energo.ru/articles/details/id/597>
2. Gasho E. G., Repetskaya E. V., Puzakov, V. S., Tikhonenko, F. Y. Problems and features of forming the regional energy efficiency programs // Energosovet No. 8 (13). 2010 http://www.energosovet.ru/bul_stat.php?idd=112.

3. Germany will provide Krasnodar with experience in energy conservation // News portal krasnodarvseti.ru. <http://krasnodarvseti.ru/germaniya-podelitsya-s-krasnodarom-opytom-v-oblasti-energoberezheniya/>

4. Ratner S. V., iosifova L. V. assessment of efficiency of regional energy saving programs (on the example of Krasnodar region) // Regional economy: theory and practice. № 35 (314). 2013, Pp. 43-49. <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-effektivnosti-regionalnyh-programm-energoberezheniya-na-primere-krasnodarskogo-kraya> [1]. The research was carried out with the financial support of the RFBR and the Administration of the Krasnodar Region, the project No. 17-13-23006 "Social and legal mechanisms for energy saving: on the example of the Krasnodar Region"

УДК 342

Калмаганбетова Дина Бахытовна

dina_zhautikova@mail.ru

Амандыкова Сауле Кашкеновна

amandykova@mail.ru

**Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Республика Казахстан**

ФОРМЫ ПРАВОВОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ ИНСТИТУТА ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Конституционное признание политических партий – одна из форм их правовой институционализации, которая обусловлена возрастанием роли партий в жизни современных демократических государств и потребностям правовой государственности. В статье рассматриваются теоретико-правовые проблемы правового регулирования деятельности политических партий, а также проводится анализ нормативно-правовых актов регулирующих правовой статус политических партий в РК.

Ключевые слова: политическая партия, правовой статус политических партий, общественное объединение, конституционно-правовое регулирование деятельности политических партий.

Одним из важнейших субъектов политических отношений являются партии. Они прошли длительный путь формирования и эволюции, являются продуктом общественно-политического и социально-экономического развития каждой конкретной страны. Становление системы политической демократии в Казахстане дало качественный импульс развития современных институтов в жизни нашего общества. Важнейшим элементом этого процесса является формирование новой политической системы, базирующейся на многопартийности. В Республике Казахстан после обретения ею независимости первоочередными задачами стали строительство суверенного государства, формирование институтов гражданского общества, в том числе института политических партий.

Анализ политической жизни Казахстана последнего десятилетия и процесса формирования основ гражданского общества показывает, что динамика политической жизни в стране соответствует общемировым закономерностям демократизирующихся обществ. Правовое поле, на котором действует партия, очень широко и ограничивается рамками многих законов, так как партия является не только субъектом собственно партийного законодательства, но участвует в гражданско-правовых отношениях, является неотъемлемой частью избирательной системы государства, активно пропагандирует свою идеологию. Именно партия, предлагая свою идеологическую платформу относительно общества, государства, личности, собственности, способов производства, ведя за собой все общество либо определенные его слои, вырабатывая стратегию управления общественными и государственными делами, обладая сформированной внутренней структурой и готовностью участвовать во власти, в состоянии стать «костяком» общества и силой, влияющей на государственный аппарат власти [1, 98].

За несколько лет в республике сформировалась правовая база, регулирующая возникновение и деятельность общественных объединений и политических партий. Общественные объединения граждан - важнейшее структурное звено гражданского общества. Основная нагрузка в регулировании процессов создания и деятельности общественных объединений в Казахстане приходится на Закон «Об общественных объединениях» от 31 мая 1996 г. [2]. Он, несомненно, сыграл большую роль в активизации социальной и политической активности граждан.

Казахстанский законодатель при определении понятия «политической партии», исходит из условий конституционно-правового развития. Так, под «политической партией» признается общественное объединение граждан Республики Казахстан, выражающее политическую волю граждан, различных социальных групп, в целях представления их интересов в представительных и исполнительных органах государственной власти, местного самоуправления и участия в их формировании» [3].

Статус и деятельность политических партий в разных странах определяется по разному: в одних регулируются законами, а других – конституционными нормами. Так, в ФРГ в 1967 году принят закон о партиях, определяющий их конституционно-правовой статус, цели и задачи, принципы организации, механизмы и процедуры участия в выборах. В Канаде, Швейцарии, Великобритании, Австралии и других странах нет специальных законов, поэтому на партии распространяются общие положения конституции или законов о союзах и общественных организациях, согласно которым любая группа граждан вправе создавать свои партии, если их цели и задачи не противоречат конституционным основам государства [4, 29]. Конституционно-правовой статус политических партий – это закрепленное посредством норм конституции, законов и иных нормативных правовых актов политическое и социальное предназначение партий, основы положения в обществе и государстве, права и обязанности, организационные, структурные и материально-финансовые возможности их реализации, гарантии и ограничения существования и деятельности.

Ст. 5 Конституции Республики Казахстан посвящена основным положениям статуса политических партий [5].

1. Признание идеологического и политического многообразия означает подведение конституционной основы для возникновения различных политических партий, основывающихся на различных идеологиях. Таким образом, политические партии, осуществляющие свою деятельность на конституционной основе, являются легитимными.

2. Политические партии признаются самостоятельными политическими организациями. Иначе говоря, политические партии не сливаются с государственными органами, они независимы от государственных органов. Для того чтобы не допустить влияния политических партий и государства, Конституция запрещает создание в государственных органах политических партий.

3. Конституция устанавливает, что все политические партии равны перед законом. Это означает, что ни одна политическая партия не может претендовать на исключительное положение, на какие-либо привилегии и преимущества.

4. Конституция запрещает государству незаконно вмешиваться в дела политических партий. Под незаконным вмешательством государства, его органов понимается совершение таких действий, которые нарушают статус политических партий, предусмотренный и закрепленный в Конституции, в законодательстве о политических партиях.

5. Конституция устанавливает, что возложение на политические партии функций государственных органов не допускается. Государственные органы должны сами осуществлять возложенные на них функции. Эта конституционная идея проводится последовательно. Подтверждением данного положения является отделение органов местного самоуправления от местных государственных органов.

6. Конституция запрещает государственное финансирование политических партий. Политические партии и организации могут существовать и функционировать за счет своих средств, средств, выделяемых гражданами, и юридических лиц Республики Казахстан. Политические партии Казахстана не должны получать финансовые средства от иностранных юридических лиц и граждан, от иностранных государств и международных организаций.

1. Конституция запрещает создание и деятельность политических партий, цели и действия которых направлены на насильственное изменение конституционного строя, нарушение целостности республики, подрыв безопасности государства, разжигание социальной, расовой, национальной, религиозной, сословной и родовой розни.

2. Конституция устанавливает, что в Республике Казахстан не допускается деятельность политических партий других государств. Запрещение деятельности политических партий других государств вытекает из необходимости обеспечения суверенитета и независимости Республики Казахстан.

3. Конституция запрещает деятельность политических партий на религиозной основе. Данное конституционное положение следует понимать в двояком смысле: 1) нельзя создавать политические партии, руководствующиеся религиозным мировоззрением; 2) созданные и зарегистрированные политические партии не имеют права осуществлять свою деятельность, руководствуясь религиозной идеологией.

Таким образом, Конституция РК создала широкую конституционную основу для организации и деятельности политических партий. С одной стороны, имеется достаточное конституционное поле для обеспечения политического плюрализма, а, с другой - вполне демократическими, цивилизованными средствами защищаются права, свободы граждан, суверенитет и законные интересы государства.

Закон, конкретизируя положение Конституции о недопустимости незаконного вмешательства государства в дела общественных объединений, и общественных объединений - в дела государства, говорит о незаконном вмешательстве государства в дела политических партий, и наоборот. Все граждане вправе вступать в политические партии, независимо от занимаемой должности, служебного положения. Вместе с тем закон делает определенные ограничения в отношении некоторых категорий государственных служащих. Депутаты Парламента, члены Правительства не вправе занимать оплачиваемые должности в политических партиях; военнослужащие, работники органов национальной безопасности, правоохранительных и судебных органов не должны состоять в партиях, профессиональных союзах, выступать в поддержку какой-либо политической партии. [6; 97]

Таким образом, признаки политической партии – это, прежде всего, выражение интересов и идеалов социальных групп, борьба за власть и воплощение в реальность собственной программы, наличие определенной структуры (ядра, лидеров, иерархии, дисциплины и пр.), существование идеологии (партийная философия, программа, идейные установки), которая определяет стратегию и тактику партии.

Неотъемлемой частью политической системы современного демократического общества являются политические партии. Не являясь непосредственными носителями государственной власти, они являются важными элементами гражданского общества, выполняют функции посредников между государством и обществом, реализуют интересы граждан в сфере государственной жизни. Занимая центральное место в системе негосударственных организаций, политическая партия представляет собой самостоятельное, самоуправляемое объединение граждан, имеющее определенную структуру и цели деятельности. В сложившихся демократических политических системах партии выступают в качестве выразителей различных политических курсов в рамках существующего конституционного строя и общепризнанных правил общественного поведения.

На данный момент в соответствии с Национальным реестром Бизнес-идентификационных номеров в Министерстве юстиции Республики Казахстан зарегистрировано 7 политических партий: 1. Общественное объединение «Демократическая партия Казахстана «Ақ жол» 2. Общественное объединение «Партия Нұр Отан» 3. Общественное объединение «Народно-демократическая патриотическая партия «Ауыл» 4. Общественное объединение «Политическая партия «Бірлік» 5. Общественное объединение «Коммунистическая Народная партия Казахстана» 6. Общественное объединение «Демократическая партия Казахстана «Азат» 7. Республиканское общественное объединение «Общенациональная социал-демократическая партия» [7].

Список использованных источников:

1. Авакьян С.А. Конституционно-правовой статус политических партий в России. – М: Изд-во Норма, 2011 г. 319 с.
2. Закон Республики Казахстан «Об общественных объединениях» от 31 мая 1996 года № 3 ИПС «Адилет» http://adilet.zan.kz/rus/docs/K960000003_
3. Закон Республики Казахстан «О политических партиях» от 15 июля 2002 года № 344 ИПС «Адилет» http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000344_
4. Зотова З.М. Политические партии России. – М: Российский центр обучения избирательным технологиям, 2001г. 122 с.
5. Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995 года «Адилет» http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
6. Сапарғалиев Г.А., Конституционное Право РК: Учебник. Алматы. «Жеты-Жарғы», 1998.
7. Официальный сайт Министерства юстиции Республики Казахстан <http://www.adilet.gov.kz> (дата обращения 5 сентября 2018 год)

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

**Дина Бахытовна Қалмағанбетова
Сауле Кашкеновна Амандықова**

**Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан Республикасы**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАҢНАМАСЫНДА САЯСИ ПАРТИЯЛАР ИНСТИТУТЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ БЕКІТУ ФОРМАЛАРЫ

Саяси партиялардың конституциялық тұрғыдан танылуы – заманауи демократиялық мемлекеттердің өмірінде партиялар рөлінің артуына және құқықтық мемлекеттілік қажеттілікке шартталған құқықтық институционалдандыру формаларының бірі. Мақалада саяси партиялар қызметін құқықтық реттеудің теориялық-құқықтық мәселелері қарастырылған, сондай-ақ ҚР-дағы саяси партиялардың құқықтық мәртебесін реттеуші нормативтік-құқықтық актілерге талдау жүргізілген.

Кілтті сөздер: саяси партиялар, саяси партиялардың құқықтық мәртебесі, қоғамдық бірлестік, саяси партиялар қызметін конституциялық-құқықтық реттеу.

**Kalmaganbetova Dina
Amandykova Saule**

Eurasian National University. L.N. Gumilev, Astana, the Republic of Kazakhstan FORMS OF LEGAL ENFORCEMENT OF THE INSTITUTE OF POLITICAL PARTIES IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The constitutional recognition of political parties is one of the forms of their legal institutionalization, which is the reason of growing role of political parties in the life of modern democratic states and the needs of legal statehood. In the article have been considered the theoretical and legal problems of regulation the actions of political parties, and also analyzed the regulatory legal acts that regulate the status of political parties in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: political party, legal status of political parties, social community, constitutional legal regulation of actions of political parties.

List of references:

1. Avakyan S.A. The constitutional and legal status of political parties in Russia. - M: Izd-vo Norma, 2011, 319 p.
2. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Public Associations" of May 31, 1996 No. 3 IPS Adilet http://adilet.zan.kz/rus/docs/K960000003_
3. Law of the Republic of Kazakhstan "On political parties" of July 15, 2002 № 344 IPS "Adilet" http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000344_
4. Zotova Z.M. Political parties of Russia. - M: Russian Center for Election Technology Training, 2001. 122 sec.

5. Constitution of the Republic of Kazakhstan on August 30, 1995 "Adilet" <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
6. Sapargaliev G.A., Constitutional Law of the RK: Textbook. Almaty. "Zhety-Zhargy", 1998.
7. Official site of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan <http://www.adilet.gov.kz> (circulation date September 5, 2018)

УДК 342

Калмаганбетова Дина Бахытовна

dina_zhautikova@mail.ru

Амандыкова Сауле Кашкеновна

amandykova@mail.ru

**Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Республика Казахстан**

ПРАВОМОЧИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ИЗБИРАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ценность многопартийных выборов как принципа конституционного строя определяется той ролью, которая объективно им отведена в процессе конституционного развития Республики Казахстан. В статье рассматриваются правовые основы участия политических партий в выборном процессе на его стадиях, правовой статус политических партий по избирательному законодательству.

Ключевые слова: политические партии, общественные организации, партии на выборах, правовые основы участия политических партий в выборном процессе.

Принятие Конституции республики Казахстан 1995 года повлекло за собой принципиальное обновление законодательства о выборах. Был принят Конституционный закон Республики Казахстан от 28 сентября 1995 года N 2464 «О выборах в Республике Казахстан», который непрерывно совершенствуется, вследствие чего и избирательный процесс с этого времени последовательно претерпевает новые качественные перемены [1].

В современных политико-правовых условиях порядок организации и проведения свободных, справедливых, периодических выборов приобретает особую значимость, прежде всего в качестве одного из инструментов обеспечения реализации и защиты конституционного права граждан Республики Казахстан избирать и быть избранными в органы государственной власти, построения системы органов государственной власти. Вследствие этого выборы как социальное явление прочно вошли в наш обиход, стали привычным атрибутом жизни. Рассматривая общество как единое и целостное образование и учитывая разнообразие проводимых выборов, можно утверждать, что избирательный процесс практически не прекращается [2, 4].

Ценность многопартийных выборов как принципа конституционного строя определяется той ролью, которая объективно им отведена в стремительном динамичном процессе конституционного развития Республики Казахстан. В первую очередь они призваны обеспечить сближение, взаимодействие общества и государства, без чего невозможно существование подлинного гражданского общества и правового государства.

Вступивший в силу закон от 15 июля 2002 г. № 344-ІІ «О политических партиях» Республики Казахстан создал надлежащие правовые условия для развития в стране полноценной партийной системы и сделал существенный шаг на пути решения важнейшей общественно-политической задачи, связанной с более четким определением роли политических партий и их места в политической системе общества [3].

Конституция Республики Казахстан провозгласила признание политического многообразия, многопартийности и равенство общественных объединений перед законом [4]. Реализации этого ведущего принципа, составляющего в числе других основы конституционного строя нашего государства, должно быть подчинено все правовое

регулирование института политических партий; в противном случае говорить о возможности построения государства, отвечающего характеристикам правового и демократического, не представляется возможным [5; 36].

К важнейшим параметрам, определяющим порядок участия партии в выборах, относятся процедура выдвижения ею (ее региональными отделениями, иными структурными подразделениями) кандидатов по списку, основания и порядок отзыва (исключения из партийного списка), а также структура списка, выдвигаемого партией. Однако исходным пунктом здесь являются основания и порядок, определяющие возможность участия партии в выборах.

В Республике Казахстан, как и в других демократических государствах, участие политических партий в выборах - важнейший результат объективного исторического развития, демократизации общественной жизни, структурирования общества. Партийная система страны уже вышла из начальной стадии своего развития. [6; 262.] Политические партии признают необходимым институтом для функционирования всего государственного механизма страны. Более того, представительная демократия, выборы и политические партии - основополагающие начала конституционного строя Казахстана.

29 июня 2018 года был опубликован Конституционный закон Республики Казахстан № 162-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые конституционные законы Республики Казахстан» [7]. В частности были внесены изменения и дополнения в Конституционный закон Республики Казахстан от 28 сентября 1995 года «О выборах в Республике Казахстан».

Основу избирательного процесса составляет деятельность, осуществляемая уполномоченными на то участниками (субъектами). Она опирается на Конституцию РК и составляет важнейший элемент конституционного строя Казахстана. Поэтому второй признак, характеризующий избирательный процесс, - это определение его субъектов. Субъекты избирательного процесса – это индивидуальные или коллективные участники выборов, совершающие действия, направленные на формирование публичной власти с результатами, не вызывающими недоверия, поскольку они были получены в соответствии с нормативными актами [2, 99].

В большинстве стран с развитой демократической системой основным источником избирательного процесса являются объединения, имеющие статус политических партий. Таким образом государство подчеркивает роль политических партий в формировании и осуществлении государственной власти. Вопрос о предоставлении политическим партиям исключительного права быть коллективным субъектом избирательного процесса является одним из острых при обсуждении законопроектов о политических партиях.

Результатом политического развития казахстанского общества на данный момент является построение многопартийной системы как характерного признака плюралистического государства. Важность политических партий и многопартийности их необходимость и значение в конституционной жизни современном Казахстане состоит в действительной реализации единой цели - формирования гражданского общества и правового государства, а, следовательно, в установлении конституционных гарантий невозврата к идеологической и политической монополизации государства и общества.

Политические партии признают необходимым институтом для функционирования всего государственного механизма страны. Более того, представительная демократия, выборы и политические партии - основополагающие начала конституционного строя Казахстана. Заметно, что в республике возрастает уровень здоровой конкуренции политических сил, которая предполагает абсолютное преимущество доказательных методов работы, а также отказ от административно-силовых приемов борьбы. С одной стороны, продолжается селекция партий, их структурирование и политическое самоопределение, с другой - постепенно, в ходе политической либерализации, формируются все необходимые условия для интеграции партий и общественных движений в политико-властные процессы.

С помощью правового регулирования участия политических партий в избирательном процессе наиболее полно достигается цель стимулирования формирования многопартийности и демократизации института выборов. Становление политических партий неразрывно связано с совершенствованием избирательной системы. Выборы в органы государственной власти

являются испытанием для партий, пройдя через которое отсеиваются мелкие непопулярные политические объединения, а победители становятся эффективными политическими организациями, связывающими систему органов государственной власти и структуры гражданского общества.

Список использованных источников:

1. Конституционный закон Республики Казахстан от 28 сентября 1995 года N 2464 «О выборах в Республике Казахстан» ИПС «Адилет» http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002464_
2. Лебедев В.А., Кандалов П.М., Неровная Н.Н. Партии на выборах опыт проблемы перспективы // изд-во Моск. Ун-та, 2006. 285 с.
3. Закон Республики Казахстан «О политических партиях» от 15 июля 2002 года N 344 ИПС «Адилет» http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000344_
4. Конституция Республики Казахстан 1995 года http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
5. Политические партии и право в современном государстве . Юдин Ю. М., 2001.
6. Теория государства и права: Уч. пособие / Под ред. А.Б. Венгерова. Вып. 2. М.: Юристъ, 1994.
7. Конституционный закон Республики Казахстан № 162-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые конституционные законы Республики Казахстан» от 29 июня 2018 года ИПС «Адилет» <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000162>

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Дина Бахытовна Қалмағанбетова

Сауле Кашкеновна Амандықова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Астана, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ САЙЛАУ ПРОЦЕССЕСІНДЕГІ САЯСИ ПАРТИЯЛАРДЫҢ ӨКІЛЕТТІЛІГІ

Конституциялық құрылым принципі ретінде көппартиялы сайлау құндылығы Қазақстан Республикасының конституциялық даму процесінде әділ айқындалған рөлімен анықталады. Мақалада саяси партиялардың сайлау процесіне қатысуының құқықтық негіздері, саяси партиялардың сайлау заңнамалары бойынша құқықтық мәртебесі қарастырылған.

Кілтті сөздер: саяси партиялар, қоғамдық ұйымдар, сайлаудағы партиялар, саяси партиялардың сайлау процесіне қатысуының құқықтық негіздері.

Kalmaganbetova Dina

Amandykova Saule

Eurasian National University. L.N. Gumilev, Astana, the Republic of Kazakhstan

THE RULES OF POLITICAL PARTIES IN THE ELECTORAL PROCESS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The value of multi-party elections as a principle of the constitutional system is determined by the role that is objectively assigned to them in the process of constitutional development of the Republic of Kazakhstan. The article had been considered the legal basis of the participation political parties in the electoral process at its stages and the legal status of political parties under electoral legislation.

Keywords: political parties, public organizations, parties in elections, legal basis for participation of political parties in the election process.

List of references:

1. The Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan of September 28, 1995 No. 2464 "On Elections in the Republic of Kazakhstan" IPS "Adilet" http://adilet.zan.kz/eng/docs/Z950002464_
2. Lebedev V.A., Kandalov P.M., Nerovnaya N.N. Party in the election experience of the problem of perspective // Izd-vo Mosk. Un-ta, 2006. 285 pp.
3. Law of the Republic of Kazakhstan "On political parties" of July 15, 2002 N 344 IPS "Adilet" http://adilet.zan.kz/eng/docs/Z020000344_

4. The Constitution of the Republic of Kazakhstan in 1995 http://adilet.zan.kz/eng/docs/K950001000_
5. Political parties and law in the modern state. Yudin Yu. M., 2001.
6. Theory of State and Law: Uch. allowance / Ed. A.B. Vengerov. Issue. 2. M.: Lawyer, 1994.
7. Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan No. 162-VI "On Amendments and Additions to Certain Constitutional Laws of the Republic of Kazakhstan" dated June 29, 2018 IPS Adilet <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000162>

УДК 343.72

Белицкий Владислав Юрьевич
vlad_belitskiy@mail.ru

ФГКОУ ВО «Барнаульский юридический институт Министерства внутренних дел
Российской Федерации», Барнаул, Алтайский край, Российская Федерация

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ МОШЕННИЧЕСТВ, СОВЕРШЕННЫХ ПО ПРИНЦИПУ «ФИНАНСОВЫХ ПИРАМИД»

В статье обоснована необходимость применения средств массовой информации, как для организации раскрытия, расследования, так и для предупреждения мошенничеств, *совершенных* по принципу «финансовой пирамиды». Автором выделены возможные пути использования СМИ в раскрытии и расследовании мошенничеств *рассматриваемого* вида. *Большое* внимание уделено рассмотрению направлений применения ресурсов масс-медиа в профилактике мошенничеств, *совершенных* по принципу «финансовой пирамиды». Автор обращает внимание на то, что потенциалы СМИ используют и лица, совершающие противоправные деяния, как для создания необходимой обстановки преступления, так и для привлечения потенциальных потерпевших. Сказанное, по мнению ученого, *необходимо* учитывать сотрудникам правоохранительных органов при подготовке и распространении транслируемой в масс-медиа информации, определяя её *форму* и содержание, чтобы с одной стороны обеспечить её понимание *различными* категориями граждан, уведомляя их о механизмах и способах преступления, а с другой – не сообщить виновным информацию, которую они смогут использовать для своей защиты, новой преступной деятельности и пр.

Ключевые слова: мошенничество, «финансовые пирамиды», средства массовой информации, расследование, предупреждение, профилактика преступлений

Финансовые мошенничества всегда занимали особое место в числе имущественных преступлений. Как отмечено в литературе, данные преступления появились «...с возникновением товарно-денежных отношений и кредитной системы, как системообразующего и связующего звена в хозяйственном механизме государства» [1, С. 290].

Появление новых финансовых инструментов, приводит и к изменению мошеннических схем, в том числе к появлению новых видов мошенничеств, в частности мошенничеств, совершенных по принципу «финансовой пирамиды».

Федеральным законом от 30 марта 2016 г. № 78-ФЗ Уголовный кодекс Российской Федерации³ дополнен статьей 172.2 «Организация деятельности по привлечению денежных средств и (или) иного имущества». Предложенной нормой уголовного закона, введена уголовная ответственность именно за организацию работы «финансовой пирамиды», хотя данным понятием законодатель не оперирует.

Норма статьи 172.2 УК РФ не являет собой частный случай преступления, ответственность за которое установлена ст. 159 УК РФ, то есть конкуренция норм отсутствует.

Согласно пункту 12 Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 30.11.2017 № 48 «О судебной практике по делам о мошенничестве, присвоении и растрате», если умысел лица

³ Далее по тексту – УК РФ.

направлен на хищение чужого имущества путем обмана или злоупотребления доверием под видом привлечения денежных средств или иного имущества граждан или юридических лиц для целей инвестиционной, предпринимательской или иной законной деятельности, которую фактически не осуществляло, то содеянное в зависимости от обстоятельств дела образует состав мошенничества и дополнительной квалификации по статье 172.2 УК РФ не требует [2].

Мошенничества, по принципу «финансовой пирамиды», для законодательной и правоприменительной практики Российской Федерации являются относительно новыми.

Появившись в России в конце 90-х годов XX века, преступления данного вида совершаются и сегодня [3]: по данным Центробанка РФ, в 2017 году выявлено 137 организаций, имеющих признаки «финансовой пирамиды», предварительный ущерб от деятельности которых, составил около 1 млрд. руб. [4]

Полагаем, подобная ситуация складывается и в Республике Казахстан, где, только за 4 месяца 2017 года, зарегистрировано 351 дело по факту создания финансовой пирамиды [5]. В 2017 году финансовые пирамиды нанесли ущерб гражданам республики в размере 800 млн. тенге (\$2,45 млн.) [6].

В начале 2018 года на страницах информационных ресурсов Казахстана вновь появилась информация о выявлении деятельности новой «финансовой пирамиды» – Buy Time Incorporated LLP, от действий которой пострадали более 300 человек [7].

Преступная деятельность компаний, использующих принцип «финансовой пирамиды», негативно влияет на развитие экономических отношений, снижает доверие граждан к финансовому сектору экономики, рынку ценных бумаг, к функционированию органов государственной власти [8, С. 135-139].

Во избежание подобных последствий, необходима тщательная спланированная работа по предупреждению и пресечению рассматриваемых преступлений, организации их расследования, судебного рассмотрения и разрешения.

Немаловажную роль в этом направлении следует отвести и средствам массовой информации⁴, которые, в современном обществе, не только отражают действительность, но и активно воздействуют на неё. Они выполняют значительную часть функций в формировании сознания, установок людей, воспитании их вкусов, взглядов, привычек и предпочтений, вызывая готовность и решимость к совершению определенных действий или наоборот – воздержанию от их совершения.

По данным компании Гэллоп-медия, более 70 % населения России хотя бы раз в день включают телевизор и более 60 % смотрят телевизор хотя бы 1 час в день, не говоря уже о газетах и радио [9, С. 92; 10].

Практически аналогичный охват аудитории у информационно-телекоммуникационной сети Интернет. По данным, представленным генеральным директором Mediascope Р. Тагиевым, ежемесячная аудитория интернета по состоянию на октябрь 2016-март 2017 года достигла 87 млн. человек, что составляет 71 % от всего населения России [11].

Учитывая приведенные статистические данные, выделим основные возможности использования масс-медиа в расследовании и предупреждении мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид», прежде отметив, что виновные также используют потенциалы СМИ в своей противоправной деятельности. Широкий охват народных масс, воздействие СМИ на общество в целом и на конкретные его слои в частности – эти и другие причины лежат в основе применения виновными возможностей СМИ, как в создании необходимой обстановки преступления, так и в привлечении потенциальных потерпевших.

Возможности СМИ применяли организаторы «финансовых пирамид» разных стран в различные исторические периоды: в начале XVIII века в Англии [12, С. 31-33], в России, конце XX-начале XXI веков и пр.

Посредством СМИ мошенники создавали обстановку повышенного спроса на реализуемые ими ценные бумаги и услуги, а равно формировали доверие населения к финансовым институтам [13].

Потенциал СМИ необходимо использовать и правоохранительным органам:

- 1) Использование возможностей СМИ для раскрытия преступления.

⁴ Далее по тексту – СМИ.

Согласно п. 35 ст. 13 Федерального закона «О полиции», сотрудники полиции вправе, для выполнения возложенных на них обязанностей использовать на безвозмездной основе возможности СМИ и информационно-телекоммуникационной сети Интернет для размещения информации в целях установления обстоятельств совершения преступлений, лиц, их совершивших, а также для розыска лиц, скрывшихся от органов дознания, предварительного следствия или суда. [14]

2) Использование возможностей СМИ в расследовании преступлений: для выявления потерпевших, свидетелей и очевидцев, а равно для реализации иных задач органов предварительного расследования.

В данном случае, также следует использовать права полиции согласно п. 35 ст. 13 ФЗ «О полиции». Например, сотрудники ГСУ Алтайского края, реализуя предоставленное им право, посредством пресс-службы ГУВД разместили в краевых газетах, обращение к гражданам, потерпевшим от деятельности «финансовой пирамиды» – БГОО «Алтай-Лидер» и к лицам, которым что-либо известно о данной организации. В результате было установлено, а в дальнейшем допрошено более 250 потерпевших [15].

Аналогичный способ был избран при расследовании уголовного дела в отношении В.И. Соловьевой – руководителя «финансовой пирамиды» ИЧП «Властелина», в ходе которого, было установлено и допрошено 24 тыс. потерпевших [16].

Также через средства массовой информации в литературе предлагается информировать потерпевших об окончании следственных действий и о возможности реализации права на ознакомление с материалами уголовного дела [17, С. 42-45]. Считаем, что данный способ уведомления можно реализовывать только наряду с направлением письменного уведомления потерпевшему (ч. 1 ст. 215 УПК РФ).

3) Профилактика, предупреждение совершения преступлений в целом и мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид», в частности.

Разделяем мнения ученых [18, С. 112], которые отмечают, что действия следователя по предупреждению преступлений, целесообразно разделить на действия, проводимые непосредственно самим следователем, и действия, осуществляемые по его поручению другими государственными органами, организациями, предприятиями, иными учреждениями и общественностью.

Считаем, правы авторы, подчеркивающие серьезное профилактическое воздействие на население масс-медиа [19, С. 9], и обращающие в связи с этим внимание на необходимость использования их имеющегося потенциала в предупреждении преступности [20, С. 136-144].

В этой связи отмечаем необходимость и целесообразность использования потенциала СМИ, включая информационно-телекоммуникационной сети Интернет в предупреждении и профилактике преступлений.

Для достижения максимального результата по предупреждению и профилактике мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид», необходима спланированная работа следователя со средствами массовой информации, которую целесообразно осуществлять по следующим основным направлениям [21, С. 121-123]:

Во-первых, информирование населения о способах, методах, механизмах преступных действий мошенников.

Раскрывая данное направление, отметим, что необходимо не только публиковать статьи и краткие информационные сообщения о системе действий мошенников на ресурсах масс-медиа, но и формировать сообщения (напр., SMS и пр.) информационно-наглядного характера, которые транслировать через мобильные устройства связи, социальные сети и размещать в сети Интернет.

Во-вторых, информирование населения о результатах расследования, а также о результатах судебного рассмотрения и разрешения конкретных уголовных дел, возбужденных по фактам мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид», с разъяснением механизма преступления.

Напомним, что ещё в начале XX века, известный российский ученый-юрист П.И. Люблинский писал, что «опубликование сведений о ходе следствия важно в государственных интересах, чтобы подчеркнуть, что следственная власть принимает энергичные меры к расследованию какого-либо важного преступления, или чтобы рассеять неверные и порою фантастические слухи о совершенном преступлении, или, наконец, чтобы оградить честных лиц, не причастных к преступлению» [22, С. 123-124; 23, С. 60-63].

Согласно части 3 ст. 8 Федерального закона «О полиции» полиция «...регулярно информирует государственные и муниципальные органы, граждан о своей деятельности через средства массовой информации, информационно-телекоммуникационную сеть Интернет...» [24].

Успешная реализация данного направления, полагаем, будет способствовать исключению совершения данных преступлений в отношении новых граждан.

В то же время необходимо тщательно продумывать и выверять информацию, транслируемую СМИ, поскольку её потребителями являются, как законопослушные граждане, так и преступники.

В связи со сказанным, необходимо с одной стороны предупредить потенциальных потерпевших, а с другой – не спровоцировать других граждан на совершение преступлений аналогичным способом; не разгласить тайну предварительного расследования; не сообщить виновным информацию, которую они могут использовать для своей защиты.

Считаем, следует поддержать А.А. Токарева, который отмечает, что «распространяемая СМИ информация все сильнее влияет на поведение людей, зачастую детерминируя те или иные их поступки. Она оказывает воздействие на неограниченный круг лиц, на все население в целом...» [19, С. 3]. Соответственно содержание информационного контента должно быть таким, чтобы с одной стороны информировать граждан о совершенных преступлениях, способах и методах действий преступников, а, с другой – не раскрывать детали механизма преступления, чтобы не провоцировать потенциальных преступников на совершение противоправных действий аналогичным способом.

Средства массовой информации, активно участвуя в формировании общественного мнения, способны вызывать терпимость или наоборот, нетерпимость по отношению к нарушению норм права, оказывая, таким образом, криминогенное либо профилактическое влияние на криминологическую ситуацию.

В-третьих, формирование общественного мнения, повышающего имидж сотрудников правоохранительных органов в целом и органов предварительного следствия в частности, для повышения к ним доверия.

В-четвертых, убеждение в недопустимости, неэффективности и противоправности активного участия в работе организаций – «финансовых пирамид», разрушение романтического ореола образа искусных мошенников.

В-пятых, на правовое воспитание граждан, искоренение правового нигилизма.

Необходимо использовать возможности СМИ с целью воспитания людей в духе соблюдения норм права, осуществляя борьбу с правовым нигилизмом и принимая все возможные усилия по повышению правовой и экономической грамотности населения.

Полагаем, если посредством масс-медиа будет раскрыт как механизм, так и экономический аспект функционирования компаний, использующих пирамидальный принцип деятельности, это позволит сократить число потерпевших.

В заключении подчеркнем, что используя ресурсы средств массовой информации, включая информационно-телекоммуникационную сеть Интернет, крайне важно избирательно подходить как к содержанию, так и к форме транслируемой информации, чтобы обеспечить её понимание различными слоями и категориями граждан, их возрастными группами и пр.

Список использованных источников:

1. Юрьев В.М. Предупреждение преступлений в сфере финансово-кредитной деятельности в Российской Федерации // Социально-экономические явления и процессы. 2011. № 1-2 (023-024). С. 290.
2. О судебной практике по делам о мошенничестве, присвоении и растрате: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 30.11.2017 № 48. // [Электронный ресурс] // СПС Консультант Плюс / Компания «Консультант Плюс». Электрон. дан. [М.]. URL: <http://www.consultant.ru>.
3. Лях В. Основание пирамид. Центробанк: сегодня в Россию пришла третья волна финансовых мошенников // Российская газета. 2015. 14 апреля. № 6649 (78). [Электронный ресурс]. Электрон. дан. URL: <http://www.rg.ru/2015/04/14/piramydy.html>.

4. Фаляхов Р. Вечные пирамиды: Мавроди умер, но дело его живет // Газета.ру. 26.03.2018. [Электронный ресурс]. Электрон. дан. URL: <https://www.gazeta.ru/business/2018/03/26/11696497.shtml#>.
5. В Казахстане продолжают процветать финансовые пирамиды // КурсивKZ. 16.06.3017. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.kursiv.kz/news/finansy/v-kazahstane-prodolzaut-procvetat-finansovye-piramidy/>.
6. Казахстанцы отдали в финансовые пирамиды больше 800 млн. тенге // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=1XkV3M2PyuU>; В Казахстане более 300 человек пострадали от финансовой пирамиды // ИА REGNUM. 22.05.2018. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://regnum.ru/news/2419231.html>.
7. Таштанова М. МВД выявило финансовую пирамиду, действовавшую по всему Казахстану // КР.KZ. Комсомольская правда. Казахстан. 23.04.2018. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.kp.kz/8665-mvd-vyyavilo-finansovuyu-piramidu-deystvovavshuyu-po-vsemu-kazakhstanu>; Масштабная финансовая пирамида почти год работала в Казахстане // ЗаконKZ. 05.06.2018. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4914712-masshtabnaya-finansovaya-piramida.html>.
8. Зубарева А.М. Понятие и признаки финансовых пирамид // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России 2015. № 2 (66). С. 135-139.
9. Токарев А.А. Три этапа и три аспекта воздействия СМИ на преступность. // LEX RUSSICA (Научные труды МГЮА). 2012. № 1. С. 92.
10. Исследования аудитории телевидения: основные тенденции 2010 и перспективы развития 2011 // Гэллоп-медия. М., 2010.
11. Аудитория пользователей интернета в России в 2017 году составила 87 млн. человек. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://mediascope.net/press/news/744498/>
12. Аникин А.В. История финансовых потрясений. От Джона Ло до Сергея Кириенко. М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. 448 с.
13. Белицкий В.Ю. Криминалистические аспекты предварительного расследования и судебного разбирательства мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид»: Дис. ... канд. юрид. наук. Барнаул, 2008. 239 с.
14. Федеральный закон от 07.02.2011 № 3-ФЗ (ред. от 07.03.2018) «О полиции» // [Электронный ресурс] // СПС Консультант Плюс / Компания «Консультант Плюс». Электрон. дан. [М.]. URL: <http://www.consultant.ru>.
15. Уголовное дело № 65569 находившееся в производстве ГСУ при ГУВД по Алтайскому краю. Приостановлено по п. 2 ч. 1 ст. 208 УПК РФ.
16. Данилкин А. Земляк «Властины» // Труд. 1997. 24 января.
17. Евдокимов С.Г. О некоторых процессуальных проблемах при расследовании уголовных дел с большим количеством потерпевших // Информационный бюллетень Следственного комитета при МВД России. 1994. № 3 (80). С. 42-45.
18. Криминалистика: учебник / под ред. Н.П. Яблокова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 1999.
19. Токарев А.А. Роль средств массовой информации в предупреждении преступности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2012. 30 с.
20. Сынгаевский Д.В. Мошенничество в глобальной сети Интернет как объект виктимологического исследования // Современный юрист. 2013. № 4. С. 136-144.
21. Белицкий В.Ю. Профилактика мошенничеств, совершенных по схеме «финансовых пирамид» // Правовые проблемы укрепления российской государственности: Сб. статей. Ч. 58. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2013. С. 121-123.
22. Люблинский П.И. УПК. Комментарий. М., 1928. С. 123-124.
23. Крылов А.В. Взаимодействие следователей прокуратуры со средствами массовой информации при расследовании тяжких и особо тяжких преступлений // Российский следователь. 2005. № 5. С. 60-63.
24. Федеральный закон от 07.02.2011 № 3-ФЗ (ред. от 07.03.2018) «О полиции» // [Электронный ресурс] // СПС Консультант Плюс / Компания «Консультант Плюс». Электрон. дан. [М.]. URL: <http://www.consultant.ru>.

Владислав Юрьевич Белицкий

«Барнаул Ресей ІМ Ішкі істер министрлігінің Заң институты» ЖБ ФМББМ,

Барнаул, Алтай өлкесі, Ресей Федерациясы

**«ҚАРЖЫ ПИРАМИДАЛАРЫ» ҚАҒИДАТЫ БОЙЫНША ЖАСАЛҒАН АЛАЯҚТЫҚТЫ
ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУ**

Мақалада «қаржы пирамидасы» принципі бойынша жасалған алаяқтықтың алдын алу, тергеу, ашу жұмыстарын ұйымдастыру үшін бұқаралық ақпарат құралдарын қолдану қажеттілігі негізделген. Автор БАҚ-ты қарастырудағы алаяқтық түрлерін ашу мен тергеуде пайдаланудың мүмкін жолдарын анықтады. "Қаржылық пирамида" принципі бойынша жасалған алаяқтықтың алдын алуда масс-медиа ресурстарын қолдану бағыттарын қарауға көп көңіл бөлді. Автор, БАҚ потенциалдарын қажетті қылмыс жағдайын жасау үшін де, әлеуетті жәбірленушілерді тарту үшін де құқыққа қарсы әрекеттер жасайтын тұлғалардың да қолданатындығына назар аударады. Ғалымның пікірінше, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне масс-медиа, ақпарат тарату және дайындау кезінде оның нысаны мен мазмұнын анықтай отырып, оны бір жағынан азаматтардың түрлі санаттарының түсінуін қамтамасыз ету үшін, оларды қылмыстың тетіктері мен тәсілдері туралы хабардар ету үшін, ал екінші жағынан кінәлінің өзінің қорғауы, жаңа қылмыстық іс-әрекеті үшін пайдалана алатын ақпаратты хабарламауы қажет.

Кілтті сөздер: алаяқтық, «қаржылық пирамидалар», бұқаралық ақпарат құралдары, қылмыстарды тергеу, алдын алу.

Belitsky Vladislav

FGKOU V "Barnaul Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation", Barnaul, Altai Territory, Russian Federation

**THE USAGE OF THE MASS MEDIA IN THE INVESTIGATION OF THE FRAUDS
COMMITTED ON THE PRINCIPLE OF FINANCIAL PYRAMIDS**

It is proved in the article that the usage of the mass media is necessary for the organization of the crime detection process, for the investigation and for the prevention of the frauds, committed on the principle of financial pyramid.

The author defined all the possible ways of the usage of the mass media in the investigation of the frauds studied in the article.

Great attention is paid to the ways in which the mass media can be used to prevent the frauds committed on the principle of financial pyramid.

The author considers that the opportunity of the mass media is used as for the creation of the scenery necessary for the crime, as well as for the attraction of the potential victims. The scientist states that law enforcement officers should consider all the conclusions mentioned above generating and disseminating information aired in the mass media. Besides, it's necessary to define the information form and content, for the information and the modus operandi of the crimes, on the one hand, to be understood by all the citizens and on the other not to give the criminals the information they can use to protect themselves or in their criminal activity, etc.

Keywords: fraud, financial pyramid, mass media, investigation, crime prevention.

List of references:

1. Yryev V.M. Prevention of crimes in the sphere of financial and credit activities in the Russian Federation // Socio-economic phenomena and processes. 2011. № 1-2 (023-024). С. 290.
2. On judicial practice in cases of fraud, misappropriation and embezzlement: resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation 30.11.2017 № 48. URL: <http://www.consultant.ru>.
3. Lyach V. The base of the pyramids. Central Bank: today in Russia came the third wave of financial fraud // URL: <http://www.rg.ru/2015/04/14/piramidy.html>.
4. Falyachov R. Eternal pyramids: Mavrodi died, but his work lives // URL: <https://www.gazeta.ru/business/2018/03/26/11696497.shtml#>.

5. In Kazakhstan continue to thrive as a financial pyramid // <https://www.kursiv.kz/news/finansy/v-kazahstane-prodolzaut-procvetat-finansovye-piramidy/>.
6. Kazakhstan citizens gave more than 800 million tenge to financial pyramids <https://regnum.ru/news/2419231.html>.
7. Tashctanova M. МБД revealed a pyramid scheme, operating across Kazakhstan // <http://www.zakon.kz/4914712-masshtabnaya-finansovaya-piramida.html>.
8. Zubareva A.M. The concept and features of financial pyramids // Bulletin of St. Petersburg University of the Ministry of internal Affairs of Russia 2015. № 2 (66). С. 135-139.
9. Tokarev A.A. Three stages and three aspects of the media's impact on crime. // LEX RUSSICA (Proceedings МГЮА). 2012. № 1. С. 92.
10. TV audience research: main trends 2010 and development prospects 2011 М., 2010.
11. The audience of Internet users in Russia in 2017 amounted to 87 million people. <http://mediascope.net/press/news/744498/>
12. Anikin A.V. History of financial turmoil. From John law to Sergei Kirienko. М, 2000. 448 с.
13. Belitsky V.Y. Criminalistic aspects of the preliminary investigation and trial of fraud committed on the basis of " financial pyramids», Barnaul, 2008. 239 с.
14. Federal law of 07.02.2011 № 3-ФЗ (red. of 07.03.2018) «On police» // URL: <http://www.consultant.ru>.
15. Criminal case № 65569.
16. Danilkin A. Countryman " Lords» // Труд. 1997. 24 января.
17. Евдокимов С.Г. О некоторых процессуальных проблемах при расследовании уголовных дел с большим количеством потерпевших // Информационный бюллетень Следственного комитета при МВД России. 1994. № 3 (80). С. 42-45.
18. Criminology: textbook / М.: Юристъ, 1999.
19. Tokarev A.A. The role of the media in crime prevention: М, 2012. 30 с.
20. Singaevskiy D. V. Fraud in the global Internet as an object of victimological research // the Modern lawyer. 2013. № 4. С. 136-144.
21. Belitsky V.Y. Prevention of fraud committed under the scheme of " financial pyramids», 2013. С. 121-123.
22. Lublin P. I., criminal procedure code. Comment. М., 1928. С. 123-124.
23. Krylov A.V. the interaction of the investigator with mass media at investigation of grave and especially grave crimes // Russian investigator. 2005. № 5. С. 60-63.
24. Federal law of 07.02.2011 № 3-ФЗ (red. of 07.03.2018) «On police» // URL: <http://www.consultant.ru>.

УДК 341.9

Кудрявцева Лариса Владимировна
larisa-k75@mail.ru

Шевченко Виктория Сергеевна
Shevchenko.victoria1996@yandex.ru

**ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина»,
Краснодар, Российская Федерация**

ПРОБЛЕМЫ КОЛЛИЗИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БРАЧНО-СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

В статье рассматриваются вопросы коллизионного регулирования брачно-семейных отношений в международном частном праве и проблемы унификации правовых норм в данной области. С начала двадцатого века предпринимаются попытки унификации брачно-семейных отношений, осложненных иностранным элементом. Результатом этого стало принятие ряда Гаагских конвенций о браке, разводе и судебном разлучении супругов, о личных и имущественных отношениях между супругами, об опеке над несовершеннолетними, о

попечительстве над совершеннолетними в 1902-1905 годах. К сожалению, конвенции не получили широко признания в международном сообществе. При отсутствии международных соглашений затруднения вызывают вопросы, связанные с осуществлением родительских прав при распаде семьи. Сложность в подобных случаях объясняется тем, что Российская Федерация не участвует в Гаагской конвенции о гражданско-правовых аспектах похищения детей в международном масштабе 1980 года. Данная конвенция регулирует гражданско-правовые вопросы в этой области, и ее целью является способствование немедленному возвращению незаконно перемещенных или похищенных детей тому из родителей, кто имеет право на воспитание ребенка по закону.

Ключевые слова: брачно-семейные отношения, брак, коллизии, международное частное право, унификация норм, иностранный элемент, коллизионные и материальные нормы.

Брачно-семейные отношения в международном частном праве определяются как имущественные и личные неимущественные отношения, основанные на родственных связях и осложненные иностранным элементом. В состав их предмета входят: заключение и расторжение брака, признание брака недействительным, определение режима имущества супругов, алиментные обязательства супругов и иных членов семьи, усыновление, и другие связанные с ними вопросы [11, с.38].

Примечательно, что в некоторых современных государствах семейное право не является самостоятельной отраслью права, а входит в предмет гражданского. Как, например, во Франции, в Германии, Японии [5, с.400]. Однако в большинстве стран семейное право отделено от гражданского и выступает как самостоятельная отрасль права (Алжир, Россия).

Именно в данной области невозможно осуществить полную унификацию коллизионных и материальных норм, потому что семейно-правовые отношения каждого государства имеют свои исторические корни, обычаи и традиции.

Иными словами, каждая народность обладает своей спецификой, отличной от другой общности людей, в силу чего и возникают определенные сложности. Как считал В.Л. Толстых: «От содержания коллизионной нормы зависят применимое материальное право и объем прав и обязанностей участников семейных отношений» [4, с.183].

К конвенциям, регулирующим брачно-семейные отношения в международном частном праве следует отнести:

- 1) Конвенцию о взыскании за границей алиментов 1956 года;
- 2) Конвенцию о юрисдикции и применимом праве в отношении защиты несовершеннолетних 1961 года;
- 3) Конвенцию о согласии на вступление в брак, брачном возрасте и регистрации браков 1962 года;
- 4) Конвенцию о праве, применимом к режимам собственности супругов 1978 года;
- 5) Конвенцию о правах ребенка 1989 года.

Между государствами - членами СНГ унификация коллизионных норм семейного права была осуществлена в результате принятия в 1993 г. Конвенции о правовой помощи и правоотношениях по гражданским, семейным и уголовным делам.

Необходимо отметить, что законодательство многих государств не содержит определения «брак», и его правовые проблемы не определены ни в доктрине, ни в законе. Общепринято, что браком называется союз мужчины и женщины, направленный на создание семьи и подразумевающий совместное сожительство с ведением общего хозяйства [6, с. 176]. Тем не менее, следует отметить, что не во всех странах разделяется данная точка зрения.

Итак, выделяют несколько основных коллизионно-правовых проблем брака и семьи в международном частном праве:

- 1) форма и условия заключения брака;
- 2) расовые и религиозные преграды;
- 3) запреты на браки с иностранными гражданами;
- 4) полигамия, либо моногамия;
- 5) однополые браки;
- 6) «хромающие браки».

В каждом государстве установлены свои порядки и условия вступления в брак, его регистрация. Нередки ситуации, когда в одной стране брак признается действительным, а в другой не влечет за собой никаких правовых последствий.

Материально-правовые нормы содержатся во внутреннем законодательстве стран, и проблемой является выбор закона, определяющего те предварительные юридические условия, при которых брак может быть заключен и признан действительным в государствах обоих супругов. Для решения этого вопроса существует ряд специальных коллизионных привязок. Во-первых, это личный закон, который понимается в каждом государстве по-разному, в частности закон гражданства. Он действует в Германии, Испании, Италии, Австрии и ряде иных стран.

Закон места жительства распространяется на Великобританию, Новую Зеландию, Австралию. Также ученые выделяют смешанную форму привязок, которая сочетает в себе закон гражданства и domicilio (Болгария и Франция).

Помимо этого, существует еще одна привязка – закон места заключения брака, которая действует в США, Латинской Америке.

В основе норм, регулирующих вопросы заключения брака в большинстве стран мира, за исключением многих мусульманских государств, заложен принцип моногамии. Поэтому непереносимым материальным условием заключения действительного брака является отсутствие состояния одного из будущих супругов в другом браке.

В статье 147 Гражданского кодекса Франции сказано, что невозможно заключить второй брак до расторжения первого. В Германском Гражданском Уложении (ГГУ) присутствует норма, согласно которой вступление в брак лица, уже состоящего в браке, невозможно [10, с. 32].

Следующим необходимым условием является наступление брачного возраста. Тут тоже возникают проблемы, так как в разных странах возраст вступления в брак разнится [8, с. 321]. К примеру, в Камбодже для женщин он составляет тринадцать лет, а в Китае женщинам вступить в брак возможно по достижению двадцати лет.

Однако, пожалуй, самой большой проблемой является наличие большого количества «хромающих браков». Например, венчание в синагоге является обязательным условием признания брака действительным в Израиле. Для вступления в силу брака в Японии необходимо уведомить о его заключении согласно нормам закона о регистрации брака.

В том случае, если граждане Японии постоянно живут за рубежом, они имеют право зарегистрировать там свой брак, если направят специальное уведомление послу или консулу Японии.

Если уведомления нет либо, оно не соответствует положениям Гражданского кодекса Японии, такой брак не регистрируется, так как не отвечает действующему законодательству [1, с. 43-45]. Тем не менее, такой брак в иностранном государстве считается действительным, а вот в самой Японии он не влечет юридических последствий.

Обратимся теперь к вопросу расторжения брака в различных странах. Законодатель по-разному определяет процедуру расторжения, но можно выделить среди них три главных подхода: развод запрещается на законодательном уровне (как в Аргентине, Колумбии, Ирландии), разрешается только в случае наличия оснований, установленных законом (Италия). Итальянское законодательство предусматривает расторжение брака только по четко установленным основаниям.

К ним относятся привлечение одного из супругов к уголовной ответственности по категориям тяжких преступлений, доказанное отдельное проживание супругов друг от друга не менее пяти лет. При этом взаимное согласие мужа и жены не требуется.

Французское право содержит интересную и нетипичную для российского законодательства норму о том, что развод возможен при виновном поведении кого-либо из супругов.

В Германии и Японии брак прекращается, когда: «брачная жизнь приходит в окончательное и непоправимое расстройство». В мусульманских странах Азии и Африки при расторжении брачного союза главенствующую роль играет воля мужчины, который вправе быть инициатором развода, тогда как женщина таким правом не обладает.

Особенно сильно в этом плане страдают женщины не мусульманки, потому что законы шариата предписывают оставлять детей, рожденных в браке, в семье мужа.

Для того чтобы развод считался действительным, мужчине-мусульманину достаточно три раза повторить фразу «я с тобой развожусь» или иную формулировку в соответствии с Кораном. При этом объяснять причины, побудившие его на расторжение брака, он вправе не разглашать.

Что касается порядка прекращения брака, то в разных государствах он свой. Такие страны как США, Франция признают судебную процедуру, внесудебный порядок предусматривается в России, Японии. В государствах с монархической формой правления этим вопросом занимается король или по его поручению административный орган (Дания, Норвегия).

Коллизионные проблемы о выборе применимого права заключаются в том, что одни страны применяют национальный закон, другие закон места проживания супругов, а третьи закон страны суда [3, с. 23]. Для ликвидации такого явления как «хромающий развод» необходимо признание решения органа, расторгнувшего брак, в ином государстве.

Однако некоторые страны не признают решения иностранных государств на своей территории. Поэтому именно международные договоры призваны решить эту проблему несовпадения норм материального, процессуального и коллизионного права. Следует обратиться к опыту ряда государств Латинской Америки, которые единообразно подходят к решению о допустимости расторжения брака и его оснований.

В соответствии со статьей 1 Кодекса Бустаманте муж и жена подают заявление о расторжении брака лишь в том случае, если разрешается одновременно развод по закону страны суда и по национальному законодательству [9, с.18].

Гаагская конвенция о признании развода и судебного разлучения супругов гласит, что признается любая форма развода, если она является законной в стране, где совершен развод. Любая из этих стран имеет право не признавать развод, если национальное законодательство на тот момент это не допускало.

Представляется необходимым обратить внимание и на законодательство, подлежащее применению при регулировании правоотношений между родителями и детьми.

Многие аспекты в данной сфере раскрываются в договорах о правовой помощи между государствами. Например, договоры, заключенные с Болгарией, Венгрией, Польшей. В них сказано о том, что отношения родителей и детей определяются законом их совместного места жительства. Однако нередки случаи, когда один родитель проживает в одном государстве, а ребенок в другом, тогда отношения регулируются законом гражданства ребенка.

В договорах с Венгрией, Болгарией и Польшей закреплено правило, позволяющее применить закон страны места жительства ребенка, если законодательство этой страны является для него более благоприятным [2, с. 94]. Правоотношения между ребенком, родившимся от лиц, не состоящих в зарегистрированном браке, и его матерью и отцом определяются законодательством той договаривающейся стороны, гражданином которой является ребенок.

Таким образом, в силу разнообразия норм семейного права в международном частном праве возникают расхождения (коллизии) при их применении. Для единообразной унификации норм следует принимать участие в международных договорах о правовой помощи между государствами и подробно уделять внимание всем вопросам, возникающим в брачно-семейных отношениях, в особенности решению многих проблем детей, как граждан, субъектов права [7, с.363], [12, с.146].

Список использованных источников

1. Нукушева А.А. К вопросу о регулировании брачно-семейных отношений в международном частном праве // Вестник Омской юридической академии. – 2011. - № 24. – С. 43-45.
2. Гетьман-Павлова И.В., Касаткина А.С. Проблемы коллизионного регулирования брачно-семейных отношений в международном частном праве России // Высшая школа экономики. – 2017. - № 1. – С. 94.
3. Белоусов В.В. Брачно-семейные отношения в международном частном праве // Россия в окружающем мире: правовые аспекты. - 2000. – № 15. – С. 23.
4. В.Л. Толстых. Коллизионное регулирование в международном частном праве: учеб. для вузов. 2-е издание. - М.: Спарк, 2002. –С. 183.

5.А.И. Абдуллин, Н.М. Артемьева, Д.В. Афанасьев. Международное частное право: учебник.- М.: Статут, 2012. Т. – С. 400.

6.Бендецкий Т.А. Международное частное право: учебник под ред. Е.А. Суханова. - М.: Статут, 2005. –С. 176.

7. Куемжиева С.А., Кудрявцева Л.В. Проблемы реализации и защиты правовых возможностей несовершеннолетних как субъектов права // В сборнике: Актуальные проблемы права и правоприменительной деятельности. Материалы Международной научно-практической конференции. Под общей редакцией В.А. Сосова, 2017. – С.363.

8. Г.Я. Бакирова, П.Н. Бирюков, Р.М. Валеев.Международное право. Общая часть: учебник. - М.: Статут, 2012. - С. 321.

9. Душкина Е.А. Проблемы защиты семейных прав по семейному законодательству РФ: Автореф. дис. канд. юрид. наук. - Волгоград, 2006.–18с.

10. Федосеева Г.Ю. Брачно-семейные отношения как объект международного частного права Российской Федерации: дис. канд. юр. наук. – М., 2007. – С. 32.

11. Kudryavtseva L., Kolesnikova V., Miroschnichenko O. Alimony obligations of parents and children in international private law // Актуальные проблемы современности. — 2017. — №4 (18). — С.38.

12. Кудрявцева Л.В., Шевченко В.С. Члены семьи собственника жилого помещения: проблемы теории и практики. //Международное научное издание. Современные фундаментальные и прикладные исследования. 2017. №2—1 (25). – С.146.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Лариса Владимировна Кудрявцева

Виктория Сергеевна Шевченко

И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті,

ЖБ ФББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАҒЫ НЕКЕ-ОТБАСЫ ҚАТЫНАСТАРЫН

КОЛЛИЗИЯЛЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада халықаралық жеке құқықтағы неке-отбасы қатынастарын коллизиялық реттеу мәселелері және осы саладағы құқықтық нормаларды біріздендіру мәселелері қарастырылады. Жиырмасыншы ғасырдың басынан бастап шетелдік элементпен асқынған неке-отбасы қатынастарын біріздендіруге әрекет жасалуда. Осының нәтижесінде ерлі-зайыптылардың неке, ажырасу және сот арқылы ажырасу туралы, ерлі-зайыптылардың арасындағы жеке және мүлктік қатынастар туралы, Кәмелетке толмағандарға қамқорлық жасау туралы, 1902-1905 жылдары кәмелетке толғандарға қамқорлық жасау туралы бірқатар Гаага конвенциялары қабылданды. Өкінішке орай, конвенциялар халықаралық қоғамдастықта кеңінен танылған жоқ. Халықаралық келісімдер болмаған кезде қиындықтар отбасының ыдырауы кезінде ата-ана құқықтарын жүзеге асыруға байланысты мәселелер туындатады. Мұндай жағдайларда қиындықтар Ресей Федерациясы 1980 жылғы халықаралық ауқымда балаларды ұрлаудың азаматтық-құқықтық аспектілері туралы Гаага Конвенциясына қатыспауымен түсіндіріледі. Осы конвенция осы саладағы азаматтық-құқықтық мәселелерді реттейді және оның мақсаты заңсыз ауыстырылған немесе ұрланған балаларды заң бойынша баланы тәрбиелеуге құқығы бар ата-аналардың біріне дереу қайтаруға ықпал ету болып табылады.

Кілтті сөздер: неке-отбасылық қатынастар, неке, коллизия, халықаралық жеке құқық, нормаларды біріздендіру, шетелдік элемент, коллизиялық және материалдық нормалар.

Kudryavtseva Larisa

Shevchenko Victoria

FGBOU VO "Kuban State Agricultural University. I.T. Trubilina",

Krasnodar, Russian Federation

PROBLEMS OF CONFLICT OF LAWS REGULATION OF MARRIAGE AND FAMILY

RELATIONS IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW

The article deals with the conflict regulation of marriage and family relations in private international law and the problem of unification of legal norms in this field. Since the beginning of the twentieth century, attempts have been made to unify marriage-family relations, complicated by a foreign element. This resulted in the adoption of a number of Hague Conventions on marriage, divorce

and judicial separation of spouses, on personal and property relations between spouses, on custody of minors, on guardianship over adults in 1902-1905. Unfortunately, the conventions have not received wide recognition in the international community. In the absence of international agreements, issues related to the exercise of parental rights in the event of a family breakdown cause difficulties. The difficulty in such cases is due to the fact that the Russian Federation does not participate in the Hague Convention on the Civil Aspects of the International Child Abduction of 1980. This Convention regulates civil matters in this field, and its purpose is to facilitate the immediate return of illegally displaced or abducted children to that of parents who have the right to raise a child by law.

Keywords: marriage and family relations, marriage, conflicts, private international law, unification of norms, foreign element, conflict and material norms.

List of references:

1. Nukusheva A.A. on the regulation of marriage and family relations in private international law. Bulletin of Omsk law Academy. – 2011. - No. 24. – P.43-45.
2. Getman-Pavlova I.V., Kasatkina A.S. problems of conflict regulation of marriage and family relations in private international law of Russia // Higher school of Economics. – 2017. - No. 1. – P.94.
3. Belousov V.V. Marriage and family relations in private international law // Russia in the world around: legal aspects. - 2000. – No. 15. – S. 23.
4. V.L. Tolstykh. Conflict of laws regulation in the international private law: textbook. for universities. 2nd edition. - Moscow: Spark, 2002. – S. 183.
5. A.I. Abdullin, N.M. Artemyev, D.V. Afanasiev. Private international law: textbook. - Moscow: Statute, 2012. T. – S. 400.
6. Bendesky T.A. International private law: textbook under the editorship of E.A. Sukhanov. - Moscow: Statute, 2005. – P. 176.
7. Cremieu S. A., Kudryavtseva L.V. Problems of realization and protection of legal capacity of minors as subjects of law // In collection: Actual problems of law and law enforcement. Materials of the International scientific-practical conference. Under the General editorship of V. A. Sasova, 2017. – P. 363.
8. G.Y. Bakirova, P.N. Biryukov, R.M. Valeev. International law. General part: textbook. - Moscow: Statute, 2012. - P. 321.
9. Dushkina E.A. problems of protection of family rights under the family law of the Russian Federation: autoref. dis. kand. the faculty of law. sciences'. - Volgograd, 2006. - 18 p.
10. Fedoseeva G.Yu. Marriage and family relations as an object of private international law of the Russian Federation: dis. kand. Jus. sciences'. – M., 2007. – S. 32.
11. Kudryavtseva L., Kolesnikova V., Miroshnichenko O. Alimony obligations of parents and children in international private law // Actual problems of modernity. — 2017. — №4 (18). — P. 38.
12. Kudryavtseva L.V., Shevchenko V.S. family members of the owner of the premises: problems of theory and practice. //International scientific publication. Of modern fundamental and applied research. 2017. No. 2-1 (25). - P. 146

УДК: 342.7

Kuryachaya Marina

mmkur@list.ru

Kuban State University, Krasnodar, Russian Federation

**IMPROVEMENT OF THE LEGISLATION ON FREEDOM OF ASSEMBLY IN THE
CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMATION PUBLIC CIVIL ACTIVITY**

Based on the analysis of the constitutional right of citizens to assemble peacefully and without arms is seen at the existing forms of public a transformation of civil activity in new form of public action, caused by growth of information and globalization of the Russian political landscape. The author makes proposals to improve the legislation and implementation of international legal instruments in this sphere. The author makes suggestions for improvement of the legislation and implementation of international legal acts in this sphere.

Keywords: civil activity, the political rights, public actions, a flashmob, it is watered-mob, artmob, civil society.

Article is prepared with assistance of the financed Russian Federal Property Fund of the scientific project 17-03-00688-OGN.

The legal for holding public actions – the integral element of constitutional legal status of the citizen of Russia in the public and political sphere. The constitution of the Russian Federation enshrines in Art. 31 that "citizens of the Russian Federation have the right to be going peacefully, to hold without weapon meetings, meetings and demonstrations, processions and picketing". From the content of this norm it becomes clear that the Constitution of the Russian Federation proclaims the right to gather to society in the peace purposes and also specifies types of such actions (meetings, meetings, demonstrations, a procession and picketing). The constitution of the Russian Federation doesn't use an umbrella term which would designate all forms expressing the citizens who are right united by one purpose to gather, drawing attention of other persons, including – earlier unaware of a public action, and without interfering with them in participation in this action. Traditionally in the Russian and foreign scientific literature and also in the legislation of many countries for designation of the concept "the right to gather" the term "freedom of assembly", but as the term "meeting" is used for designation only by one of forms of manifestation of this right was used, and the term "freedom of assembly" can literally be interpreted as only one of elements "the rights to gather" along with "freedom of a procession" or "freedom of picketing" [1]. Legal definitions of the concepts concerning realization of the right for holding public actions contain in Art. 2 of the Federal law of June 19, 2004 No. 54-FZ "About meetings, meetings, demonstrations, processions and piketirovaniye" picketing [2] (further – the Law "About Meetings").

The concept of a public action given in item 2 of Art. 2 of the Law "About Meetings" (open, peace, available to everyone, the action held in the form of a meeting, a meeting, demonstration, a procession or picketing or in various combinations of these forms which is carried out at the initiative of citizens of the Russian Federation, political parties, other public associations and religious associations including with use of vehicles for the purpose of free expression and formation of opinions, promotion of requirements for various questions of political, economic, social and cultural life of the country and to questions of foreign policy) can't be considered as the expressing content of freedom of assembly and is applicable only for public regulation as excludes all non-public meetings. During the 90th years in scientific literature the term "demonstration" as a synonym to the term "demonstration" as which it is accepted to understand street processions and some other actions or as generalization of concepts for any performances under the open sky was often used. In the Law "About Meetings" the term "demonstration" isn't used. It is important to note that the organization and holding the public actions connected with the organization and holding a pre-election campaign and also propagandas concerning a referendum is regulated also by the legislation in the sphere of elections and the Law "About Meetings". Holding public actions of religious character (ceremonies, ceremonies) are regulated by the Federal law of September 26, 1997 No. 125-FZ "About freedom of worship and religious associations" (the p. 2 of Art. 1 of the Law "About Meetings").

The constitution of the Russian Federation delegates to citizens competence for realization of the right for holding public actions by means of: the legals to hold meetings; the rights to hold meetings; the rights to hold demonstrations; the rights to hold processions; the rights to carry out picketing. It is possible to exercise the right for holding a public action in two forms: active and passive. The active form of holding public actions is understood directly as organizers of this action, that is citizens who possess an active civic stand and who have taken the responsibility for the organization and holding a public action. It should be noted that realization by citizens of freedom of assembly in any of these forms has the constitutional nature in this connection this right can be limited only on the bases and only for protection of the constitutional and significant purposes provided by part 3 of article 55 of the Constitution of the Russian Federation. Traditionally the freedom of assembly is referred to group of the public political rights, however, according to us, it is fair only for active realization of this right.

In Art. 5 of the Law "About Meetings" requirements to the organizer(s) of a public action are established. One or several citizens not younger at the organization of a meeting or a meeting and 18

years at the organization of demonstration, a procession or picketing can be 16 years the organizer of a public action. Political parties, public associations, their regional or structural divisions which have undertaken the obligation for carrying out and the organization of a public action can also be organizers of public actions.

According to the p. 2 of Art. 5 of the Law "About Meetings" can't be the organizer:

1) citizens in whose relation has taken legal effect and the judgment which isn't cancelled by the time of submission of the notice of recognition of the organizer it is limited capable or incapacitated;

2) the citizens previously convicted for deliberate crimes against bases of the constitutional system, safety of the state, against public safety and public order or more than two times brought to administrative responsibility for commission of administrative offenses (article 5.38, 19.3, 20.1-20.3, 20.18, 20.29 Code of the Russian Federation on Administrative Offences);

3) public associations and (or) their structural divisions if they are liquidated or their activity is suspended or forbidden in a judicial proceeding.

The organizer and persons authorized by him can use everything the opportunities for effective realization of the rights provided by article 4 of the Law "About Meetings" on preparation and holding an action, including to notify an unlimited circle of people on an action and its purposes, to carry on preliminary propaganda, including evident, to make slogans, banners, etc., to carry out fund raising for providing an action, to make other actions which aren't contradicting the legislation of the Russian Federation. At the organization and holding a public action both the organizer, and authorized bodies are obliged to observe the principles of legality and voluntariness of participation in an action (Art. 3 of the Law "About Meetings").

Indispensable condition of the organization of a public action is filing of application in executive authority of the territorial subject of the Russian Federation or local government. The constitutional court of the Russian Federation has created the following legal position: "The procedure of the prior notice of executive authority of the territorial subject of the Russian Federation or local government about holding a public action pursues the aim to beforehand bring to appropriate authorities of the public power necessary information on a form, the place (a route of the movement), time of the beginning and the end of a public action, the estimated number of its participants, ways (methods) of ensuring public order and the organization of medical care and also on the organizers and persons authorized to perform administrative functions on the organization and holding a public action; otherwise bodies of the public power, without having a reliable idea of the planned public action, his character and scales, lose a real opportunity to execute the obligation for observance and protection of the rights and freedoms of the person and the citizen assigned to them by article 2 of the Constitution the Russian Federation and to take necessary measures, including preventive and organizational, aimed at providing safe both for participants of a public action, and for other persons of conditions of holding a public action" [3].

The organizer of a public action in a look a meeting and picketing is exempted from submission of the notice one participant without use of a pre-fabricated collapsible design will see off. In other cases the application has to be submitted to executive authorities of the territorial subject of the Russian Federation or local government not earlier than 15 and no later than 10 days about day of holding a public action. It is connected with the fact that single picketing is held in borders of public territories and in character doesn't cause inconveniences for citizens and doesn't pose threat of disorderly conduct, and meetings are held in places specially allotted for this purpose that also doesn't demand additional assistance of bodies of the public power to organizers in ensuring the rights both participants at the event, and other persons.

The passive form of realization of the public political right is understood as participation of citizens in a public action as in advance planned action, and spontaneous participation when the places of his carrying out the person which have accidentally appeared close dividing the purposes declared participants, slogans, the ideas or persons interested to bring to the audience own point of view on the discussed problems join a public action. Also members of political parties, public or religious associations who participate in a public action as in one of kinds of activity of the corresponding public association can be carried to participants of a public action. According to Art. 6 of the Law "About Meetings" the journalists performing an editorial task on covering of an action also treat participants. Requirements about existence of the document proving the identity and a written editorial task are imposed to such persons, directly during the action all journalists have to carry the sign, allowing to distinguish them from other participants at the event and organizers.

Participants at the event can discuss and make decisions; to use on an action various symbolics and other means for expression of collective or individual opinion; to accept and direct resolutions, requirements and other appeals of citizens to public authorities and local governments, public and religious associations, the international and other bodies and the organizations (the p. 2 of Art. 6 of the Law "About Meetings"). The addresses accepted during the public action are led up to bodies of the public power organizers and are subject to obligatory consideration as collective addresses according to the legislation on an order of consideration of citizens.

In modern Russian political and legal reality process of the organization of a public action even more often begins by means of social platforms in resources of Internet network. It allows to define demand of an action and the approximate number of participants. Quite popular action at youth at the moment – a flashmob (from English flashmob, literally – instant crowd). As a rule, all self-organization of flashmobs happens is removed by means of groups on various social networks or participants are connected among themselves in real life. The essence of this action is that it is some kind of planned action: the group of people (as a rule, more than 10 people) appears in the public place and performs in advance stipulated operations according to the plan and an action subject then disperses. Recently there was a new concept of public actions – smartmob (English smart mob – clever crowd) which has been developed by the sociologist Howard Reingold [4]. In the work "Clever crowds: new social revolution" the author has stated the idea of self-organization of society by means of communication technologies [5]. In the concept of a smartmob a number of actions, attraction to participation in which happens by means of Internet network, is allocated, the spontaneity of the organization, equality of participants and their depersonafikation are peculiar to them (as an element of network anonymity).

The first action of a flashmob has taken place on June 17, 2003 in the United States of America and the essence of an action had entertaining character [6]. After that flashmobs have been organized across all America and the large cities of Europe. In Russia the first flashmob has been held at the same time in Moscow and in St. Petersburg on August 16, 2003. The first Russian actions, as well as their western analogs, had rather entertaining character: the crowd prayed to Lenin's monument, singing along: "Lenin eternally live" (Perm, on September 20, 2003), I started up soap bubbles on the Moscow Arbat (on April 1, 2007) [7]. The flashmob has grown from the category of a cultural and entertaining action in politmob or a political flashmob over time. This action is characterized by a political component. Politmob are actively carried out by opposition and against specific politicians. So, in Kaliningrad on March 20, 2010 there has taken place "the tangerine flashmob". Hundreds of residents have organized an action on the square at the House of Soviets where the cancelled meeting of the oppositional coalition where the movements "Justice", "Solidarity", the Communist Party, Patriots of Russia and independent deputies entered had to take place. Here generally young people who haven't accepted arrangements of leaders of the coalition with the authorities have come. The political flashmob has been organized by means of announcements on social networks of the Internet. Tangerines which could be bought right there, on the square became a symbol of an action: after the decision on cancellation of a meeting of the power have developed a fair of agricultural goods here[8]. But the political flashmob can consider also current social problems. So, in the most part of the cities of Russia politmob for the ban of abortions have been organized. Participants of actions came to central squares of settlements and on a certain team fell to the ground in a pose of an embryo, and then on the team they got up and broke up [9]. There will be still she a version later – artmob which is aimed at staginess and an esthetics, can have advertizing character.

In literature the opinion that different spontaneous manifestations of an unification or solidarity of citizens are sign of the developed civil society was repeatedly expressed and don't need legal regulation [10].

We believe that the lack of legislative regulation of flashmobs as public actions not only allows to bypass instructions of the law, but also an obligation of the state to provide protection of the meetings formulated by the Venetian commission in the Guidelines on freedom of peaceful assemblies [11].

The main problem of modern forms of public actions – lack of a legal regulation. Moreover, different types of flashmobs can't be considered public actions as item 1 of Art. 2 of the Law "About Meetings" doesn't provide in the list of actions such. In the analysis of different types of flashmobs it becomes clear that can't be qualified a kind of forms of public actions which are listed in the Law

"About Meetings". It is possible to draw a conclusion that so important for existence of the state, society and the certain individual the type of the public relations is beyond legal regulation. Partly the lack of legislative regulation also does this institute so popular. But as shows the analysis of types of flashmobs, the essence of actions can have ambiguous character up to destabilization of the state [12], and on the other hand, evading from a legal institutionalization of this type of actions, the state violates constitutional right of citizens on the organization of public actions.

Thus, in modern Russian legal reality freedom of peaceful assemblies, meetings, demonstrations, processions and picketing is one of basic elements of constitutional legal status of the citizen, the institutionalized form of public realization of civil activity, the tool of direct democracy. By means of carrying out and the organization of public actions institutes of civil society, certain citizens and social groups can express the consent or a protest against policy which is pursued by bodies of the public power. Of course, the public action has to have peaceful character and not develop into mob killings, disorders and lawlessness.

List of references:

1. Comment to the Constitution of the Russian Federation ed. V.D. Zorkin, L.V. Lazarev // [Electronic resource] / access Mode: URL: <http://kommentarii.org/konstituc/page36.html> (the date of circulation is August 14, 2018).
2. About meetings, meetings, demonstrations, processions and picketing the Federal law of June 19, 2004 № 54-FZ // Collection of the legislation of the Russian Federation. 2004. No. 25. St. 2485.
3. On the complaint of citizens of Anokhina Anastasia Vladimirovna, Badov Denis Vladimirovich and others on violation of their constitutional rights provisions of point 1 of part 4 of article 6, part 1 of article 7 and part 1.1 of article 8 of the Federal law "on meetings, meetings, demonstrations, processions and picketing", and also part 5 of article 20.2 of the Code of the Russian Federation on administrative offenses: Determination of the constitutional Court of the Russian Federation of 07.07.2016 No. 1428-O // Bulletin of the constitutional Court of the Russian Federation. 2017. No. 2.
4. Guziy, Trubachev, D. O. on some issues of implementation of direct democracy in the conduct of public events // Vestnik Omsk law Academy. 2014. No. 3 (24) Pp. 11-14.
5. Reinhold, G. Smart crowd: a new social revolution / G. Reinhold. - M., 2006. S. 416.
6. The world is "instant pandemonium" // [Electronic resource] / access Mode: URL: <http://newsvote.bbc.co.uk/ahhh/> (Accessed 12 may 2018)
7. Rossi hosted the first flash mob/ [Electronic resource]/access Mode: URL:<https://news2.ru/story/119944/> (accessed 12 August 2018))
8. Fedorchenko S.N. Political flash mob harbinger of a new society // Contours of global transformations: politics, Economics, law. 2011. No. 6, Pp. 24-30.
9. Guziy, Trubachev, D. O. on some issues of implementation of direct democracy in the conduct of public events // Vestnik Omsk law Academy. 2014. No. 3 (24) Pp. 11-14.
10. Vashkevich A. Spontaneous assemblies: national legislation of European countries and case law of the European court of human rights // Comparative constitutional review. 2013. No. 2. P. 50.
11. Guidelines on freedom of peaceful Assembly. Prepared by the OSCE / ODIHR Council of experts. 2-e Izd. // [Electronic resource] / access Mode: URL: <http://www.osce.org/ru/odihhr/24524> (date accessed: 25августа 2018)
12. Kuznetsova M. Action or provocation? Flash mobsters are checked for involvement in extremism // Yuridicheskaya Gazeta. 2011. No. 16.

ТҮЙІНДЕМЕ / РЕЗЮМЕ

Марина Михайловна Курячая

И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті,

ЖБ ФББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОҒАМДЫҚ-АЗАМАТТЫҚ ҚЫЗМЕТТЕ ЖИНАЛЫСТАР БОСТАНДЫҒЫ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ

Азаматтардың бейбіт және қарусыз жиналыстарға конституциялық құқығын талдау негізінде қоғамдық өмірдің қазіргі нысандарында азаматтық қызметтің Ресейдің ақпараттық

және ғаламдық саяси ландшафтының өсуіне негізделген қоғамдық әрекеттің жаңа түріне өзгеруі қарастырылады. Автор заңнаманы жетілдіру және осы саладағы халықаралық-құқықтық құжаттарды имплементациялау бойынша ұсыныстар енгізеді.

Кілтті сөздер: азаматтық қызмет, саяси құқықтар, қоғамдық іс-әрекеттер, флешмоб, полив-моб, арт моб, азаматтық қоғам.

Курячая Марина Михайловна
ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет»,
Краснодар, Российская Федерация
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О СВОБОДЕ СОБРАНИЙ В
УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВЕННО-
ГРАЖДАНСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

На основе анализа конституционного права граждан на мирные и безоружные собрания в существующих формах общественной жизни рассматривается трансформация гражданской деятельности в новую форму общественного действия, обусловленная ростом информационного и глобализационного политического ландшафта России.

Автор вносит предложения по совершенствованию законодательства и имплементации международно-правовых документов в этой сфере.

Ключевые слова: гражданская деятельность, политические права, общественные действия, флешмоб, полив-моб, артмоб, гражданское общество.

Список использованных источников:

1. Комментарий к Конституции Российской Федерации под ред. В.Д. Зорькина, Л.В. Лазарева // [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://kommentarii.org/konstituc/page36.html> (Дата обращения 14 августа 2018 г.).

2. О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях Федеральный закон от 19 июня 2004 г. № 54-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. 2004. № 25. Ст. 2485.

3. По жалобе граждан Анохиной Анастасии Владимировны, Бадова Дениса Владимировича и других на нарушение их конституционных прав положениями пункта 1 части 4 статьи 6, части 1 статьи 7 и части 1.1 статьи 8 Федерального закона «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях», а также части 5 статьи 20.2 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях: Определение Конституционного Суда РФ от 07.07.2016 № 1428-О // Вестник Конституционного Суда РФ. 2017. № 2.

4. Гузий А.Е., Трубачев Д.О. О некоторых вопросах реализации непосредственной демократии при проведении публичных мероприятий // Вестник Омской юридической академии. 2014. №3 (24) С.11-14.

5. Рейнгольд, Г. Умная толпа: новая социальная революция / Г. Рейнгольд. – М., 2006. С.416.

6. По миру идет «мгновенное столпотворение» // [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://newsvote.bbc.co.uk>. (Дата обращения 12 мая 2018 г.)

7. В России прошел первый флешмоб // [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://news2.ru/story/119944/> (Дата обращения 12 августа 2018 г.)

8. Федорченко С.Н. Политический флешмоб предвестник нового общества // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. 2011. №6 С.24-30.

9. Гузий А.Е., Трубачев Д.О. О некоторых вопросах реализации непосредственной демократии при проведении публичных мероприятий // Вестник Омской юридической академии. 2014. № 3 (24) С.11-14.

10. Вашкевич А.Е. Спонтанные собрания: национальное законодательство Европейских стран и прецедентное право Европейского суда по правам человека // Сравнительное конституционное обозрение. 2013. № 2. С. 50.

11. Руководящие принципы по свободе мирных собраний. Подготовлены Советом экспертов БДИПЧ ОБСЕ. 2-е изд. // [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/24524> (дата обращения: 25 августа 2018 г.)

12. Кузнецова М. Акция или провокация? Флешмоберов проверяют на причастность к экстремизму // Юридическая газета. 2011. № 16.

Решетникова Дарья Александровна,
Шульга Антонина Константиновна
reshetnikova.daria@mail.ru

ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина»,
Краснодар, Российская Федерация

СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ

Данная статья посвящена судебной защите прав предпринимателей. В статье приводится краткая характеристика деятельности уполномоченных государственных органов по защите нарушенных прав и интересов предпринимателей. Суть судебной защиты заключается в том, что лицо, права и законные интересы которого нарушены необоснованными действиями, обращается за защитой к государственным или иным компетентным органам, которые уполномочены принять меры для восстановления нарушенных прав и интересов или пресечения правонарушения. Законодателем предусмотрены следующие судебные формы защиты прав предпринимателей: защита прав предпринимателей Конституционным Судом РФ, защита прав предпринимателей арбитражным судом, защита и восстановление нарушенного или оспариваемого права в суде общей юрисдикции. Защита прав предпринимателей Конституционным Судом РФ. Судебным органом конституционного контроля, исполняющим судебную власть, является конституционный суд.

Защита прав предпринимателей арбитражным судом. Арбитражный суд – государственный орган, созданный специально для рассмотрения и разрешения экономических споров, возникающих между предпринимателями. Защита прав в суде общей юрисдикции. Суд общей юрисдикции рассматривает споры между гражданами-предпринимателями и юридическими лицами, не связанные с предпринимательской деятельностью.

Ключевые слова: судебная защита, суд, предпринимательство, договорная подсудность.

По общему правилу, защита прав и охраняемых законом интересов осуществляется в судебном порядке.

В новых экономических условиях значение судебной защиты прав значительно возрастает, расширяется и компетенция судебных органов.

Согласно п. 1 ст. 11 Гражданского кодекса РФ защиту нарушенных прав предпринимателей, осуществляют в соответствии с установленными процессуальными способами защиты прав, а также органами, обеспечивающими восстановление нарушенного или оспариваемого права [1].

Итак, под процессуальными способами защиты прав предпринимателей понимаются способы, обеспечивающие восстановление нарушенного или оспариваемого права в процессе рассмотрения спора о нарушенном праве. Выделяют следующие виды способов:

1. Право в договорном порядке заключить соглашение о подсудности;
2. Право обращения к компетентному органу по защите нарушенных прав и интересов предпринимателей.

Договорная подсудность – неотъемлемая часть, занимающая важное место в их регулировании и становлении предпринимательских отношений [2].

В соответствии со ст. 32 Гражданского процессуального кодекса РФ [3], установлено, что стороны по соглашению между собой могут изменять территориальную подсудность до момента принятия судом дела к производству, схоже положение закреплено в Арбитражном процессуальном кодексе РФ.

В большинстве случаев на практике лучше всего применяется форма для договора о подсудности, который может быть оформлен как в виде отдельного документа, так и включен в договор, считается письменная форма выражения. Эта форма считается предпочтительно благодаря следующим положениям:

- 1) есть надежные доказательства того, что выбран именно этот суд, и спор выбывает из компетенции другого суда;

2) будет отсутствовать затягивание процесса из-за возможной ссылки на не заключение соглашения у недобросовестного контрагента;

3) это позволит рассмотреть спор, если он возникает, в том суде, который выбрали стороны, без неудобств, которые могли бы возникнуть в связи с рассмотрением спора в другом суде.

В рамках судебной защиты органами, обеспечивающими восстановление нарушенного или оспариваемого права, являются:

- Конституционный суд РФ;
- Арбитражный суд;
- суды общей юрисдикции.

Судебным органом конституционного контроля, осуществляющим самостоятельную и независимую власть посредством конституционного судопроизводства, является Конституционный суд РФ, деятельность которого регламентируется Федеральным конституционным законом РФ от 21.07.2017 № 1- ФКЗ «О Конституционном суде Российской Федерации» [4].

Согласно ч. 4 ст. 125 Конституции РФ [5], Конституционный Суд РФ по жалобам нарушенных прав и свобод граждан по запросам судов проверяет конституционность закона, примененного или подлежащего применению в конкретном деле, в порядке, установленном законом.

Конституционный Суд РФ значительно расширяет возможность судебной защиты прав и интересов предпринимателей.

Во-первых, в соответствии с ч. 4 ст. 125 Конституции РФ конституционные принципы и законные интересы допускаются не только физических лиц, а также юридических.

Во-вторых, расширяется понятие критериев конституционности правовых актов. В том числе, признается неконституционным правовой акт, если его положения противоречат принципу и нормам международного права.

В соответствии с ч. 2 ст. 125 Конституции РФ, в компетенцию суда входит четыре основных категорий дел, а именно:

- по Президента РФ, Совета Федерации, Государственной думы, нормативных актов Президента РФ, а также иных нормативных актов;
- рассматривает споры о соотношении компетенции между федеральными органами государственной власти и органами государственной власти субъектов РФ;
- по обращениям на нарушение конституционных прав и свобод граждан по запросам судов проверяет конституционность закона, примененного или подлежащего применению в конкретном деле;
- по запросам ряда органов власти дает толкование Конституции РФ.

Защита прав предпринимателей может осуществляться с применением указанных выше четырех процедур, однако важное значение для предпринимателей имеет применение возможностей, положенных в процедуре рассмотрения обращений на нарушение конституционных прав и свобод, а также в процедуре рассмотрения дел о конституционности закона, примененного или подлежащего применению в конкретном деле, по запросам судов [6].

Тем самым, рассматривая непосредственно экономических споров и споров, вытекающих из управления экономикой Конституционный суд РФ, оказывает значительное влияние на создание нормативных правовых основ предпринимательства.

Наиболее общепринятой формой восстановления нарушенных прав и свобод права является обращение предпринимателей в суд, арбитражный или общей юрисдикции, с иском о защите своих прав и охраняемых законом интересов.

Следующим органом судебной защиты, обеспечивающим восстановление нарушенного права – является арбитражный суд.

Арбитражный суд – единственный в Российской Федерации государственный орган, осуществляющий правосудие путём разрешения экономических споров и рассмотрения иных дел, отнесенных к их компетенции, установленных законом [7].

По общему правилу арбитражный суд рассматривает экономические споры при условии, что они вытекают из следующих отношений:

- между организациями – юридическими лицами и гражданами – предпринимателями;

- между юридическими лицами и государством;
- между государством и гражданами – предпринимателями.

Также следует сказать, что арбитражный суд вправе рассмотреть и разрешать в соответствии с Арбитражным процессуальным кодексом РФ экономические споры между предпринимателями, организациями, являющиеся юридическими лицами, кроме того, между гражданами, осуществляющими предпринимательскую деятельность без образования юридического лица и имеющими статус предпринимателя, возникающие в области управления экономикой.

По замыслу законодателя, отношения, вытекающие из экономических правоотношений, включает не только предпринимательские, но и другие связанные с этой деятельностью отношения, в том числе:

- при создании, реорганизации и ликвидации предприятия;
- при причинении вреда природным и иным объектам;
- при злоупотреблении предпринимательскими правами и неисполнении своих обязанностей и т.д. [8].

Имеет важное значение, чтобы все эти отношения вытекали из предпринимательской деятельности предприятий – юридических лиц и граждан – предпринимателей.

При этом именно сфера предпринимательства является одним из главных отношений, позволяющих разделить компетенцию арбитражных судов и судов общей юрисдикции и определить специализацию арбитражных судов.

Стоит отметить, что организации, которые не являются юридическими лицами, вправе обратиться в арбитражный суд с иском только в тех случаях, прямо предусмотренных законом.

На практике нередко случаи, когда обращается с иском о защите прав и охраняемых законом интересов не само юридическое лицо, а его представители.

В этом случае следует иметь в виду, что истцом по таким делам является не представитель по доверенности, а юридическое лицо, в интересах которого оно действует.

Если дело возникло не в связи с осуществлением ими предпринимательской деятельности, оно подлежит рассмотрению в суде общей юрисдикции.

По общему правилу споры между гражданами-предпринимателями, а также между ними и юридическими лицами разрешаются арбитражным судом, за исключением споров, не связанных с предпринимательской деятельностью, данное положение нашло отражение в п. 13 постановления Пленумов ВС РФ и ВАС РФ № 6/8 от 01.07.1996 [9].

Следует обратить внимание, что, если гражданин имеет статус индивидуального предпринимателя, приобретенный в установленном законом порядке, но спор возник не связанный с осуществлением им предпринимательской деятельности, а из гражданских правоотношений, он подведомствен суду общей юрисдикции [8].

В суде общей юрисдикции рассматриваются, в частности, связанные с предпринимательской деятельностью:

- заявления лиц, считающих неправомерными совершённые нотариальные действия или отказ в их совершении;
- споры о восстановлении прав по утраченным ценным бумагам на предъявителя или ордерным ценным бумагам;
- заявления граждан и организаций на неправомерные действия и решения органа государственного управления и должностного лица, считающих, что их права и интересы нарушены.
- рассматриваются споры с участием иностранных организаций и организаций с иностранными инвестициями в порядке, предусмотренном гражданским процессуальным законодательством РФ [10].

Кроме того, споры с участием иностранных организаций и организаций с иностранными инвестициями могут быть переданы на рассмотрение в арбитражный суд при наличии соглашения сторон или межгосударственного соглашения.

Неслаженность положений о подведомственности экономических споров между российскими и иностранными предпринимателями, содержащихся в двух нормативных актах равных по юридической силе.

При выборе суда для разрешения спора действует правило, согласно которого, истец независимо от того российский или иностранный предприниматель, вправе выбрать для разрешения конфликта суд.

Выбора не может быть, если полномочный орган прямо определен соглашением сторон или международным соглашением. В этой ситуации речь идёт о пророгационном соглашении, а именно, взаимном пожелании сторон контракта передать спор на разрешение конкретного суда до момента принятия его судом к своему производству.

Под судебной формой защиты понимается деятельность уполномоченных государственных органов по защите нарушенных прав и интересов предпринимателей.

Предметом защиты в сфере экономической и коммерческой деятельности являются нарушенные права и интересы лиц, исполняющих подобную деятельность.

Защита прав и интересов предпринимателей опирается на широкий круг конституционных гарантий, значительная часть которых имеет повсеместный характер и касается как предпринимательства, так и других граждан.

Список рекомендуемой литературы:

1. «Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая)» от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 29.12.2017) // «Собрание законодательства РФ», 05.12.1994, № 32, ст. 3301.
2. В.А. Моздор, А.К. Шульга «Договорная подсудность в системе предпринимательских отношений» // научный журнал «Полиматис» № 3, 2017, с. 55.
3. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14.11.2002 № 138-ФЗ (ред. от 28.12.2017) // «Собрание законодательства РФ», 18.11.2002, № 46, ст. 4532.
4. Федеральный конституционный закон от 21.07.1994 № 1-ФКЗ (ред. от 28.12.2016) «О Конституционном Суде Российской Федерации» // «Собрание законодательства РФ», 25.07.1994, № 13, ст. 1447.
5. Конституция Российской Федерации» (принята всенародным голосованием 12.12.1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2 № 11-ФКЗ) // «Собрании законодательства РФ», 04.08.2014, № 31, ст. 4398.
6. Предпринимательское право Р.Ф. Учебник для вузов /под ред. Губина Е.П., Лахно П.Г. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма Инфра-М, 2011. с. 471.
7. Федеральный конституционный закон от 28.04.1995 № 1-ФКЗ (ред. от 15.02.2016) «Об арбитражных судах в Российской Федерации» // «Собрание законодательства РФ», 01.05.1995, № 18, ст. 1589.
8. Предпринимательское право: курс лекций/ сост. Е.Б. Абакумова; РАНХиГС, Сиб.ин-т упр. – Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2016. с. 174.
9. Постановление Пленума ВС РФ № 6, Пленума ВАС № 8 от 01.07.1996 (ред. 24.03.2016) «О некоторых вопросах, связанных с применением части первой Гражданского кодекса РФ» // «Бюллетень Верховного Суда РФ», № 9, 1996, № 5, 1997.
10. Предпринимательское право. И.А. Смагина. М.: Омега-Л, 2007. с. 91.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Дарья Александровна Решетникова

Антонина Константиновна Шульга

И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті,

ЖБ ФБББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы

КӘСІПкерлердің құқықтарын сотта қорғау

Бұл мақала кәсіпкерлердің құқықтарын сотта қорғауға арналған. Мақалада кәсіпкерлердің бұзылған құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі уәкілетті мемлекеттік органдар қызметінің қысқаша сипаттамасы келтірілген. Сот қорғауының мәні, құқықтары мен заңды мүдделері негізсіз әрекеттермен бұзылған адам бұзылған құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіру немесе құқық бұзушылықтың жолын кесу үшін шаралар қолдануға уәкілетті мемлекеттік немесе өзге де құзыретті органдарға қорғау үшін жүгінеді. Заң шығарушы кәсіпкерлердің құқықтарын қорғауда мынадай сот нысандарын қарастырады: РФ

Конституциялық Сотының кәсіпкерлердің құқықтарын қорғауы, төрелік соттың кәсіпкерлердің құқықтарын қорғауы, жалпы юрисдикция сотында бұзылған немесе даулы құқықты қорғау және қалпына келтіру. РФ Конституциялық Сотының кәсіпкерлер құқығын қорғауы. Сот билігін атқаратын конституциялық бақылаудың сот органы – Конституциялық сот болып табылады.

Төрелік соттың кәсіпкерлердің құқықтарын қорғауы. Төрелік сот – кәсіпкерлер арасында туындайтын экономикалық дауларды қарау және шешу үшін арнайы құрылған мемлекеттік орган.

Жалпы юрисдикция сотында құқықтарды қорғау. Іс-шараға Жоғарғы Сот судьялары, ҚР Судьялар одағы Орталық кеңесінің мүшелері, Жоғарғы Сот жанындағы Соттардың қызметін қамтамасыз ету департаменті қызметкерлері, сондай-ақ отставкадағы судьялар мен сот жүйесінің ардагерлері қатысты.

Кілтті сөздер: азаматтық құқық, кәсіпкерлік құқық, сот қорғауы, сот, шарттық соттылық.

Reshetnikova Darya

Shulga Antonina

FGBOU VO "Kuban State Agricultural University. I.T. Trubilina",

Krasnodar, Russian Federation

JUDICIAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF ENTREPRENEURS

This article is devoted to judicial protection of the rights of entrepreneurs. The article provides a brief description of the activities of authorized state bodies for the protection of violated rights and interests of entrepreneurs. The essence of the judicial protection lies in the fact that a person whose rights and legitimate interests are violated by unreasonable actions applies for protection to state or other competent bodies that are authorized to take measures to restore violated rights and interests or suppress an offense.

The legislator provides for the following judicial forms of protection of the rights of entrepreneurs: the protection of the rights of entrepreneurs by the Constitutional Court of the Russian Federation, the protection of entrepreneurs' rights by the arbitral tribunal, the protection and restoration of violated or contested rights in a court of general jurisdiction. Protection of the rights of entrepreneurs by the Constitutional Court of the Russian Federation. The judicial body of constitutional control that exercises judicial power is the Constitutional Court.

Protection of entrepreneurs' rights by the arbitration court. The Arbitration Court is a state body created specifically to review and resolve economic disputes arising between entrepreneurs. Protection of rights in a court of general jurisdiction. The court of general jurisdiction considers disputes between business citizens and legal entities that are not related to business activities.

Keywords: judicial protection, court, business, contractual jurisdiction.

List of references:

1. "Civil code of the Russian Federation (part one)" from 30.11.1994 № 51-FZ (as amended on 29.12.2017)// "Collection of legislation of the Russian Federation", 05.12.1994, № 32, article 3301.
2. V.A. Mondor, A.K. Shulga, "Contractual jurisdiction in the system of business relations"// the scientific journal "Primates" No. 3, 2017, p.55.
3. Civil procedural code of the Russian Federation from 14.11.2002 № 138-FZ (as amended on 28.12.2017)// "Collection of legislation of the Russian Federation", 18.11.2002, No. 46, article 4532.
4. Federal constitutional law of 21.07.1994 № 1-FCL (an edition from 28.12.2016) "On the constitutional Court of the Russian Federation"// "Collection of legislation of the Russian Federation", 25.07.1994, No. 13, item 1447.
5. Constitution of the Russian Federation" (adopted by popular vote 12.12.1993) (subject to amendments made by the Laws of the Russian Federation on amendments to the Constitution of the Russian Federation from 30.12.2008 № 6-FKZ, from 30.12.2008 № 7-FKZ, from 05.02.2014 № 2-FKZ, from 21.07.2 № 11-FKZ)// "Meeting of legislation of the Russian Federation", 04.08.2014, № 31, article 4398.
6. Business law R.F. a Textbook for high schools /under the editorship of E.P. Gubin, P.G. Lakhno 2nd ed., pererab. I DOP. M: Norm Infra-M, 2011. p. 471.

7. Federal constitutional law of 28.04.1995, No. 1-FCL (an edition from 15.02.2016) "On arbitration courts in the Russian Federation"// "Collection of legislation of the Russian Federation", 01.05.1995, No. 18, article 1589.

8. Business law: course of lectures / comp. E.B. Abakumova; Ranepa, Sib.Ying-t UPR. - Novosibirsk: Sibags publishing House, 2016. p.174.

9. Resolution of the Plenum of the armed forces № 6, the Plenum of the HAC № 8 from 01.07.1996 (ed. 24.03.2016) "on some issues related to the application of part one of the Civil code of the Russian Federation" // "Bulletin of the Supreme Court", № 9, 1996, № 5, 1997.

10. Business law. A.I. Smagin. M.: Omega-L, 2007. p. 91.
УДК 343.132. 343.983.25

УДК: 342.7

Sergey Gromyko
svgrom@list.ru

**administration of Central intracity district of the city of Krasnodar,
Krasnodar, Russian Federation**

PROBLEMS OF THE INSTITUTIONALIZATION OF CIVIL ACTIVITY WITH PARTICIPATION IN ACTIVITY OF PUBLIC COUNCILS AT BODIES OF THE PUBLIC POWER

In article practice of creation and activity of the public councils created at bodies of the public power is considered, possibilities of their activity in the system of institutes of public control are analyzed, offers on further realization of policy of openness in activity of public authorities and local government are made.

Keywords: democracy, bodies of the public power, openness of state and imperious activity, public control, civil activity, civil society.

It's prepared with assistance of the financed Russian Federal Property Fund of the scientific project 17-03-00688-OGN.

The constitutional legal of citizens on participation in the administration of the state and implementation of local government in jurisprudence is characterized as basic for all system of the public political rights of citizens [1], and openness of activity of bodies of the public power – as the basic principle of their activity [2]. One of forms of realization of this right is implementation of public control over activity of bodies of the public power.

In the Russian Federation public control is the activity of subjects of public control which is carried out for observation of activity of the public authorities, local governments, state and municipal organizations, other bodies and organizations which are carrying out separate public powers according to federal laws and also for public check, the analysis and public assessment of the acts issued by them and the made decisions [3].

Modern reality such is that in our society under the influence of profound changes in models of the social organization and cooperation there was a replacement of the centralized hierarchical structures with flexible network types of the organization, increase in a role of self-organization of citizens for the solution of a specific problem, growth of the authority of the personality [4]. Information and knowledge in modern society became not only an important factor of production, driving force of economy, but also have gained other socio-political value. Public control is just that mechanism which allows society to control the power at all stages of initiation of any decision, its acceptance, realization and assessment of the received result [5].

At a meeting with members of Public chamber of Russia V.V. Putin has said: "The public chamber has taken place, and it goes about the own business. And what "business" at her? She shouldn't substitute for herself either the Government, or parliament, she has to have the niche, and she occupies this niche. It is public control over what is done by executive and representative bodies of the power, it is expert assessment of what is generated as the next and more remote plans, it is assessment of how these plans, and direct link with people, direct link with those who suffer efforts of the authorities on improvement of life in the country are implemented.

There is one more, absolutely seemingly utilitarian task, but after all it too, in my opinion, important. This formation of public councils at the ministries and departments. And I very much wouldn't like that this work – as it sometimes happens, to tell the truth, – turned into the purely formal "Brownian" movement necessary to nobody. Very much it would be desirable, on the contrary, that it was the substantial work aimed at improvement of quality of work of the ministries and departments. If to gather all this, then work rather extensive, big and very necessary to society" turns out [6].

The developed characteristic of activity of public councils at bodies of the public power contains in the report of Public chamber of the Russian Federation: "Since 2016 the structure of councils at federal executive authorities is formed on a competitive basis on quotas from Public chamber of the Russian Federation and from Advisory council at the Government of the Russian Federation. The right of nomination of candidates in members of public councils was acquired by profile NPOs. A task of these institutes of civil representation – to put before officials the sharpest, from the point of view of society, the questions requiring crucial decisions. Not only to discuss (and to approve) initiatives of the ministries and departments as it was until recently, namely to induce the ministries and department to deal with vital issues of this or that branch. In practice so far only separate councils were reconstructed and help departments to be engaged in the fact that society concerns.

Today there is only formal assessment of results of activity of public councils – by the number of the held events and their participants. The public chamber of the Russian Federation plans to change a situation. The technological platform for holding regular competitions in election of members of public councils at federal executive authorities is for this purpose created. The public chamber of the Russian Federation sees the task in pushing public councils to the solution of questions, relevant for people. Also with active participation of public councils in Public chamber of the Russian Federation the regulations of assessment of activity of public councils have been prepared. As for activity of public councils at regional executive authorities, there are still no general rules and approaches.

As of 2016, in 45 regions the regulations regulating an order of creation of public councils and forming the basic principles of their activity have been adopted. However practice of formation of public councils often remains opaque, in them still less than in public chambers, recognized leaders of local civil communities get. As a rule, such councils are perceived by executive authorities as "obligation" for officials who without that are busy. Sometimes the management of regions perceives public initiatives as negative assessment to own competences and qualification. Interferes with establishing interaction lack of culture of dialogue both from the power, and from civic activists. But quite often public councils at authorities of territorial subjects of the Russian Federation which part members of regional public chamber are become effective platforms of dialogue.

In a number of regions when forming public councils practice of consultations of executive authorities with public chambers is used. In certain regions the structures of all public councils at executive authorities have undergone the procedure of coordination in Public chamber. It is possible to consider the initiative and to legislatively fix obligatory participation of public chambers in formation of structures of public councils at territorial authorities. It is expedient to establish also competitive order of formation of public councils, the main requirements to candidates and an order of their promotion" [7].

Control mechanisms (procedure of control) are one of elements of process of adoption of state and imperious decisions, activity of bodies of the public power. Effective control as one of fundamental and important functions of management is intended to provide efficiency of controlled activity, identification of deviations, reasons of their emergence, ways of achievement of the goals and correction of the made mistakes.

Implementation of control procedures by society behind activity of public authorities provides realization of the democratic principles proclaimed in the Constitution of the Russian Federation. These are complex activities of civil society for increase in overall performance of state mechanism as which result compliance of daily activity of public authorities and local government to the interests of the population, direct participation of citizens in adoption of state and imperious decisions, prevention of corruption and bureaucracy acts.

Institutes of public control are provided also by the legislation of territorial subjects of the Russian Federation, generally in the same spheres, as in the federal legislation. So, instructions on

public control contain the Charter and 16 laws of the Ulyanovsk region, 16 laws of the city of Moscow, 10 laws of Krasnodar Region, 4 regional laws of the Leningrad Region, 3 laws of the Republic of Adygea, 1 law of Perm Region (excepting laws on elections and referenda). Laws on public control are adopted in 55 territorial subjects of the Russian Federation, and in the Republic of Dagestan, Kabardino-Balkar Republic, Sakha (Yakutia) Republic, Chukotka Autonomous Okrug besides the general law on public control also the special law on public environmental control is adopted.

So, in Krasnodar Region rather the Law of Krasnodar Region of December 25, 2015 No. 3305-KZ "About public control in Krasnodar Region" has been adopted [8] recently. This law is designed to regulate public powers which Krasnodar Region has as territorial subject of the Russian Federation. The law has established legal bases of the organization and implementation in Krasnodar Region of public control over activity of public authorities and local governments of the municipal units, the regional and municipal organizations, other bodies and the organizations which are carrying out according to federal laws separate public powers in the territory of the region. Public control is exercised by regional public chamber, public chambers (councils) of municipal units, public councils at public authorities. For implementation of public control in the cases provided by the legislation of the Russian Federation and an order public inspections and groups of public control can be created. Their rights and duties are defined. Citizens, public associations and other non-state non-profit organizations have the right to participate in implementation of public control. In the Law forms and an order of the organization of public control and also an order of publication of his results make a reservation.

On the basis of article 4 of the Law of Krasnodar Region about public control, subjects of public control have been given an opportunity to form public inspections and groups of public control and over them powers are fixed to participate in actions for the state control (supervision) or municipal control. They can consist of number of members of Public Chamber of edge and (or) the citizens who have undergone special selection. As the certain subject having the right to exercise public control, citizens aren't allocated.

According to the resolution of the head of administration (governor) of Krasnodar Region of March 21, 2014 No. 217 "About an order of formation of public councils at executive bodies of the government of Krasnodar Region" [9] became more active process of formation of platforms for interaction of society and the power in a format of public councils. On the basis of the resolution of the head of administration (governor) of Krasnodar Region on an order of formation of public councils at executive bodies of the government of Krasnodar Region, council of Public chamber of Krasnodar Region addressed to heads of executive bodies of the government of the region has directed the offer on formation of Public councils.

Regulations on public councils and its structures were approved by legal acts of executive bodies of the government of Krasnodar Region. Organizational and technical ensuring activity of public councils and also ensuring participation in their work of members of Public chamber of Krasnodar Region carry out executive bodies of the government of Krasnodar Region at which public councils are formed. The structures of public councils were formed by executive bodies of the government of Krasnodar Region together with Public chamber of Krasnodar Region. Members of Public chamber of Krasnodar Region, experts, representatives, independent of public authorities, of the interested public organizations and other persons have entered them.

The main questions considered at meetings of councils for the expired period: election of the chairman, vice-chairman, secretary of public council; consideration and discussion of the main objectives of activity of public council; definition of the main activities of public council; about plans of work of public council; consideration of the questions connected with improvement of the legislative base; consideration of drafts of laws of Krasnodar Region; about inclusion of members of public council in the structure of contest and certifying commissions by consideration of candidates for replacement of vacancies of the public civil service; the target questions which are within the competence of executive bodies of the government of Krasnodar Region.

The existing forms of interaction of institutes of civil society of Kuban with authorities (public councils and hearings at the regional and local levels) officially show high rates of efficiency. At the same time degree of trust of the population to them remains extremely low. The reason is that at this stage of formation development of civil society is initiated from above. His structural bodies in the

form of public councils were formed by administrative methods on the basis of group, "intercorporate" communications. The following stage in formation of activity of already existing public councils has to become creation of conditions under which various layers and groups will be felt that their rather specific, often contradictory inquiries aren't simply heard by the power, but reach the authorities in the form of the concrete recommendations of structures of civil society. The power, in return, has to or accept professional and responsible recommendations, or is open and reasoned them to reject.

Public councils at executive authorities of Krasnodar Region participate in consideration of such socially sensitive issues as relationship between the resource supplying organizations and consumers and also managing organizations and citizens. These public councils have included representatives of consumers, service providers, mass media.

At the initiative of public council at the state housing inspectorate of Krasnodar Region at local governments commissions for the control of acceptance of the built housing with obligatory introduction to the structure of such commissions of future owners of housing put into operation and also representatives of management companies and the organizations have been created. In a number of public councils such modern forms of work as videoconferences and also remote meetings with use of the Internet actively take root. The positive effect causes broad involvement of citizens and experts in interaction with executive authorities and also a possibility of expression by representatives of civil society of the civic stands on the created platforms.

Features of activity of public councils at executive bodies of the government of Krasnodar Region are caused by specifics of activity of executive authorities of Krasnodar Region, feature of their field of activity. In the structure of public councils and independent experts and also representatives of public organizations are involved in their work. Such public councils are obviously created, including and as conciliatory platforms, on a case of serious collisions of interests. The public councils created at the executive authorities working in the sphere of spiritual development of the population or its separate groups do the main rate on interaction with representatives of culture, on involvement in work of authoritative representatives of the cultural environment [10].

The analysis which is carried out by us has shown that as on official information resources of public authorities, and in publications of mass media there is no information on the concrete decisions made by authorities at the initiative of the public councils operating at them on discussion and, the most important, about completion of drafts of the legal acts adopted by appropriate authorities on the basis of the conclusions (offers, decisions) of public councils that completely confirms those tendencies to which V.V. Putin has pointed during the meeting with members of Public chamber of Russia in June, 2017.

List of references:

1. Kuryachaya M.M. Prerequisites for the institutionalization of civil activity in modern Russia // Constitutional and municipal law. 2017. No. 7. P. 27-29.
2. Kuryachaya M.M. Citizen, society, state, innovations: modern mechanisms of interaction/ Resp. edited by S.A. Avakyan. Krasnodar, 2017. - 167 p.
3. Gromyko S.V., Kuryachaya M.M. problems of improvement of procedures of public discussions and public hearings in the mechanism of public control in the Russian Federation // Bulletin of the Tyumen state University. Socio-economic and legal research. 2015. Vol.1. No. 3 (3). P. 124-131.
4. Kuryachaya M. M. development of civil society institutions in the political agenda of modern Russia // State and law. 2018. No. 3. S. 99-104.
5. Kuryachaya M.M. Interaction between citizens and civil society institutions in modern Russia // State power and local self-government. 2016. No. 11. P. 7-12.
6. Meeting with members of the Public chamber / / [Electronic resource] / access Mode: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/page/59> (date of application 18.08.2018).
7. Report on the state of civil society in the Russian Federation in 2017. – Moscow: Public chamber of the Russian Federation, 2017. - 100 sec –
8. About public control in Krasnodar Krai: the law of Krasnodar Krai of 25.12.2015 No. 3305-KZ [Electronic resource] / / access Mode: URL: <http://www.garant.ru/hotlaw/krasnodar/690617/> (accessed 18 August 2018).

9. About the order of formation of public councils at Executive bodies of the government of Krasnodar Krai: the resolution of the head of administration (Governor) of Krasnodar Krai of March 21, 2014 No. 217 // Kuban news. 2014. 21 APR.

10. On the state of civil society in 2016: Report of the Public chamber of Krasnodar region // [Electronic resource] / access Mode: URL: http://www.op-kk.ru/Docs/doklad_prew.pdf (accessed 18 August 2018).

ТҮЙІНДЕМЕ / РЕЗЮМЕ

Сергей Валерьевич Громыко

Краснодар қаласындағы Орталық округ әкімшілігі,

Краснодар қаласы, Ресей Федерациясы

ҚОҒАМДЫҚ БИЛІК ОРГАНДАРЫ ЖАНЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ КЕҢЕСТЕРДІҢ ҚЫЗМЕТІНЕ ҚАТЫСУ КЕЗІНДЕ АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ ИНСТИТУТТАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада жария билік органдары жанынан құрылған қоғамдық кеңестерді құру және олардың қызметі мен іс-тәжірибесі қарастырылады, олардың қоғамдық бақылау институттары жүйесіндегі қызметінің мүмкіндіктері талданады, мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметінде ашықтық саясатын одан әрі іске асыру жөнінде ұсыныстар енгізіледі.

Кілтті сөздер: демократия, жария билік органдары, мемлекеттік билік қызметінің ашықтығы, қоғамдық бақылау, азаматтық белсенділік, азаматтық қоғам.

Громыко Сергей Валерьевич

администрация Центрального внутригородского района города Краснодара,

Краснодар, Российская Федерация

ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУАЛИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ ПРИ УЧАСТИИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ СОВЕТОВ ПРИ ОРГАНАХ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ

В статье рассматривается практика создания и деятельности общественных советов, созданных при органах публичной власти, анализируются возможности их деятельности в системе институтов общественного контроля, вносятся предложения по дальнейшей реализации политики открытости в деятельности органов государственной власти и местного самоуправления.

Ключевые слова: демократия, органы публичной власти, открытость государственно-властной деятельности, общественный контроль, гражданская активность, гражданское общество.

Подготовлено при поддержке финансируемого РФФИ научного проекта 17-03-00688-ОГН.

Список использованных источников:

1. Курычая М.М. Предпосылки институализации гражданской активности в современной России // Конституционное и муниципальное право. 2017. № 7. С. 27-29.

2. Курычая М.М. Гражданин, общество, государство, инновации: современные механизмы взаимодействия/ Отв. ред. С.А. Авакьян. Краснодар, 2017. – 167 с.

3. Громыко С.В., Курычая М.М. Проблемы совершенствования процедур общественных обсуждений и публичных слушаний в механизме общественного контроля в Российской Федерации // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. 2015. Т. 1. №3 (3). С. 124-131.

4. Курычая М.М. Развитие институтов гражданского общества в политической повестке современной России // Государство и право. 2018. № 3. С. 99-104.

5. Курычая М.М. Взаимодействие граждан и институтов гражданского общества в современной России // Государственная власть и местное самоуправление. 2016. № 11. С. 7-12.

6. Встреча с членами Общественной палаты // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/page/59> (дата обращения 18.08.2018).

7. Доклад о состоянии гражданского общества в Российской Федерации за 2017 год. – М.: Общественная палата Российской Федерации, 2017. – 100 с.

8. Об общественном контроле в Краснодарском крае: Закон Краснодарского края от 25.12.2015 №3305-КЗ [Электронный ресурс] // Режим доступа: URL: <http://www.garant.ru/hotlaw/krasnodar/690617/> (дата обращения 18 августа 2018 г.).

9. О порядке образования общественных советов при исполнительных органах государственной власти Краснодарского края: постановление главы администрации (губернатора) Краснодарского края от 21 марта 2014 г. № 217 // Кубанские новости. 2014. 21 апр.

10. О состоянии гражданского общества в 2016 г.: Доклад Общественной палаты Краснодарского края // [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: http://www.op-kk.ru/Docs/doklad_prew.pdf (дата обращения 18 августа 2018 г.).

УДК 347.65

Нукушева Айгуль Ашимовна

akuka007@mail.ru

Жакып-Жан Акнур Тлеугабыловна

acnur_jt@mail.ru

Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан

ПРАВО НА ОБЯЗАТЕЛЬНУЮ ДОЛЮ В НАСЛЕДСТВЕ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Одним из основных принципов наследственного права Республики Казахстан является принцип свободы завещания в соответствии с которым любой гражданин может завещать все свое имущество лицам как входящим, так и не входящим в круг наследников по закону, то есть лицам, не являющимся его родственниками. Обязательная доля в наследстве служит одним из механизмов правовой защиты, обеспечивая гарантированную долю наследственного имущества, в случае, когда наследодатель не отметил зависимого от него нетрудоспособного родственника в распоряжении на случай смерти. Право на обязательную долю в наследстве возникает только в том случае, если наследодателем изготовлено завещание на все его имущество, но наследник имеющий право на обязательную долю в нем не указан.

Право на обязательную долю в наследстве возникает только в том случае, если наследодателем изготовлено завещание на все его имущество, но наследник имеющий право на обязательную долю в нем не указан.

Ключевые слова: право на обязательную долю в наследстве, наследственное право, обязательные наследники, наследственное имущество.

Одним из основных принципов наследственного права Республики Казахстан является принцип свободы завещания в соответствии с которым любой гражданин может завещать все свое имущество лицам как входящим, так и не входящим в круг наследников по закону, то есть лицам, не являющимся его родственниками. Завещатель вправе без объяснения причин лишить наследства одного, нескольких или всех своих родственников-наследников (пункт 4 статьи 1046 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее-ГК РК), однако если они не входят в число наследников на обязательную долю наследства [1].

В соответствии с положениями п.п. 1 и 2 ст. 1046 ГК РК завещанием признается волеизъявление гражданина по распоряжению принадлежащим ему имуществом на случай смерти.

Гражданин может завещать все свое имущество или часть его одному либо нескольким лицам, как входящим, так и не входящим в круг наследников по закону, а также юридическим лицам и государству [1].

Обязательная доля - традиционный институт наследственного права, обладающий социально-экономической и нравственной нагрузками [2]. Обязательная доля в наследстве служит одним из механизмов правовой защиты, обеспечивая гарантированную долю наследственного имущества, в случае, когда наследодатель не отметил зависимого от него нетрудоспособного родственника в распоряжении на случай смерти [3]. Суть его заключается в том, что в силу прямого указания закона и вне зависимости от содержания завещания наиболее социально-слабо защищенные лица наследуют после смерти наследодателя не менее половины доли, которая причиталась бы им при наследовании по закону.

В соответствии с пунктом 1 статьи 1069 Гражданского кодекса и пунктом 21 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании» при наследовании по завещанию несовершеннолетние или нетрудоспособные дети наследодателя, в том числе усыновленные, нетрудоспособные супруг, родители (усыновители) умершего независимо от содержания завещания наследуют не менее половины доли, которая причиталась бы каждому из них при наследовании по закону (обязательная доля) [1; 4].

Из диспозиции закона видим, что право на обязательную долю предоставлено только наследникам по закону первой очереди при наличии определенных условий, а именно их несовершеннолетия и (или) нетрудоспособности. Их материальное положение, нуждаемость в конкретном имуществе и фактическая трудоспособность - не учитывается.

Право на обязательную долю в наследстве возникает только в том случае, если наследодателем изготовлено завещание на все его имущество, но наследник имеющие право на обязательную долю в нем не указан.

Обязательная доля в наследстве - это часть наследственного имущества, которая переходит к определенным наследникам независимо от содержания завещания. Таким образом, даже если наследодатель лишил завещанием наследства таких наследников, то они все равно наследуют обязательную долю.

Таким образом, в соответствии с пунктом 15 Нормативного постановления Верховного Суда «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании» к нетрудоспособным иждивенцам наследодателя относятся следующие лица:

1. Лица, не достигшие восемнадцати лет;
2. Женщины старше пятидесяти восьми лет и мужчины старше шестидесяти трех лет;
3. Инвалиды I, II и III групп;
4. Лица, достигшие восемнадцати лет и старше, обучающиеся в учебных заведениях по очной форме обучения до окончания учебы, но не старше двадцати трех лет [4].

К числу нетрудоспособных лиц по возрасту относятся лица достигшие пенсионного возраста в соответствии со статьей 11 Закона «О пенсионном обеспечении» от 21 июня 2013 года [5]. Лица, вышедшие на пенсию раньше (в связи с особенностями условий труда) не вносятся в список нетрудоспособных наследников.

К нетрудоспособным лицам по состоянию здоровья относятся инвалиды 1,2, и 3 групп. Вышеуказанные лица должны быть не трудоспособны ко дню открытия наследства и обязаны подтвердить факт своей нетрудоспособности документально.

Таким образом нетрудоспособность возникает по двум причинам: по возрасту и по состоянию здоровья.

Также вышеуказанное право возникает если наследнику, имеющему указанное право, завещана часть наследства менее обязательной доли.

Размер обязательной доли в наследстве определяется по правилам статьи 1069 ГК РК, что составляет не менее половины от той доли, которая причиталась бы наследнику, имеющему право на нее, при наследовании по закону, если бы не было завещания. Расчет этой доли происходит с принятием всех наследников, которые были бы учтены при наследовании по закону [1].

В обязательную долю засчитывается все, что наследник, имеющий право на такую долю, получает из наследства по завещанию и (или) по закону, в том числе стоимость имущества, состоящего из предметов обычной домашней обстановки и обихода (п.2 ст. 1069 ГК РК) [1].

Таким образом, если, к примеру, наследодателем при жизни было составлено завещание в пользу лица, не являющегося родственником умершего, но на момент смерти у него имелся несовершеннолетний ребенок, то последний независимо от содержания завещания вправе рассчитывать на 50% всей наследственной массы, поскольку при наследовании по закону он мог бы рассчитывать на получение всего имущества.

Любые ограничения и обременения, установленные в завещании для наследника, имеющего право на обязательную долю в наследстве, действительны лишь в отношении той части переходящего к нему наследства, которая превышает обязательную долю (п.3 ст. 1069 ГК РК) [1].

Право гражданина на обязательную долю в наследстве не передается по праву представления (внукам) и не переходит по праву принятия наследства, его трансмиссарам (по механизму наследственной трансмиссии). Наследник может отказаться от обязательной доли в наследстве, при этом имущество переходит к наследникам по завещанию, то есть ввиду личного характера этого права не может перейти в пользу других наследников по закону.

Чтобы принять или отказаться от обязательной доли в наследстве, наследнику достаточно прийти к нотариусу, в производстве которого находится соответствующее наследственное дело, и оформить заявление. Также необходимо иметь ввиду, что отказ от наследства является решением, которое нельзя отменить.

При отсутствии завещания (при наследовании по закону) право на обязательную долю на наследство не действует и имущество разделится по правилу очередности наследников.

Право на обязательную долю в наследстве реализуется и в гражданских нормах стран бывшего советского пространства.

Так соответствии с п.1 ст. 1149 ГК РФ несовершеннолетние или нетрудоспособные дети наследодателя, его нетрудоспособные супруг и родители, а также нетрудоспособные иждивенцы наследодателя наследуют независимо от содержания завещания не менее половины доли, которая причиталась бы каждому из них при наследовании по закону (обязательная доля) [6]. Согласно п.1 ст. 1241 ГК Украины малолетние, несовершеннолетние, совершеннолетние нетрудоспособные дети наследодателя, неработоспособная вдова (вдовец) и нетрудоспособные родители наследуют независимо от содержания завещания, половину доли, которая принадлежала бы каждому из них в случае наследования по закону (обязательная доля) [7]. Согласно ст. 1505 ГК Молдовы нетрудоспособные наследники первой очереди имеют право наследования независимо от содержания завещания не менее половины доли, которая причиталась бы каждому из них при наследовании по закону (обязательная доля) [8].

Таким образом мы видим, схожие нормы в гражданском законодательстве стран СНГ предусматривающий ограничение свободы воли завещателя в интересах несовершеннолетних и нетрудоспособных наследников.

Одним из вопросов возникающих у наследников претендующих на обязательную долю в наследстве - это требуется ли доказывать родство при наличии завещания?

В соответствии с пунктом 2 статьи 1046 ГК РК наследодатель может завещать все свое имущество лицам как входящим, так и не входящим в круг наследников по закону, в том числе и не являющимся его родственниками. Наследодатель вправе без объяснения причин лишить наследства всех кровных родственников (пункт 4 статьи 1046 ГК РК), но при условии, что они не входят в число наследников на обязательную долю. Составляя завещание, завещатель вправе по своему усмотрению указать или не указывать свои родственные отношения с наследниками, в пользу которых он его составляет.

Если родственные отношения в завещании не указаны, то нотариус выдает свидетельство о праве на наследство без выяснения этих отношений.

Ранее действовавшей Инструкцией о порядке совершения нотариальных действий (пункт 210) нотариусу предписывалось истребовать документы, подтверждающие родственные отношения (свидетельства о рождении, заключении брака и т. д.) в случае, если эти отношения были указаны в завещании. В случае отсутствия данных документов нотариус решал вопрос по своему усмотрению и имел право направить наследника в суд для установления факта родственных отношений в судебном порядке [9].

Если родственные отношения в завещании не указаны, то нотариус выдает свидетельство о праве на наследство без выяснения этих отношений.

Действующими Правилами совершения нотариальных действий нотариусами подобного требования не установлено. Поэтому независимо от наличия или отсутствия документов, подтверждающих родственные отношения, свидетельство о праве на наследство должно выдаваться наследнику, указанному в завещании.

Если у наследодателя нет родственников, претендующих на обязательную долю в наследстве, то вы являетесь полноправным наследником его имущества

Таким образом, права несовершеннолетних и нетрудоспособных наследников независимо от содержания завещания защищаются законодательством Республики Казахстан.

Список использованных источников

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-І (Особенная часть) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880
2. Щербина, Н.В. Свобода завещания и случаи ее ограничения // Законодательство. - 2004. - № 5. // <http://base.garant.ru/4003221/#friends>
3. Гроник И.А. Наследование обязательной доли в Республике Молдова // <https://cyberleninka.ru/article/n/nasledovanie-obyazatelnoy-doli-v-respublike-moldova>
4. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2009 года № 5 «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30425715
5. Закон Республики Казахстан от 21 июня 2013 года № 105-V «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31408637#pos=3;-186
6. Гражданский кодекс Российской Федерации часть 3 // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34154/
7. Гражданский кодекс Украины // <https://meget.kiev.ua/kodeks/grazdanskiy-kodeks>
8. Гражданский кодекс Республики Молдова от 6 июня 2002 года № 1107-XV (Книга четвертая. Наследственное право) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397921#pos=368;-55
9. Приказ Министра юстиции Республики Казахстан от 31 января 2012 года № 31 «Об утверждении Правил совершения нотариальных действий нотариусами» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31143652#pos=0;0

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Айгүл Әшімқызы Нукушева

Ақнұр Тлеуқабыловна Жақып-Жан

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫНА СӘЙКЕС МҰРАҒЕРЛІККЕ МІНДЕТТІ ТҮРДЕ ҚАТЫСУ ҚҰҚЫҒЫ

Қазақстан Республикасының мұрагерлік заңының негізгі қағидаттарының бірі – ерік бостандығы принципі болып табылады, оған сәйкес кез - келген азамат заң бойынша мұрагерлердің бір бөлігіне кіретін және оған кірмейтін адамдарға, яғни туыстары болып табылмайтын тұлғаларға, барлық меншік құқығын бере алады. Мұрадағы міндетті үлес мұрагердің мүлкін кепілдік берілген үлесін қамтамасыз ететін құқықтық қорғау айналымының бірі болып табылады, егер мұрагер қайтыс болған жағдайда иеліктері өз бетінше туысқан адамын белгілемеген кезде болады. Мұрадағы міндетті үлестің құқығы мұрагердің өзінің барлық мүлкіне ерік берген жағдайда ғана туындайды, бірақ оған міндетті түрде қатысу үлесі бар мұрагер көрсетілмейді.

Кілтті сөздер: мұраға қатысу құқығы, мұрагерлік құқығы, міндетті мұрагерлер, мұрагерлік меншік құқығы.

Nukusheva Aigul

Zhakup-Zhan Aknur

Academy of «Болашақ», Karaganda, Republic of Kazakhstan

THE LAW TO OBLIGATORY SHARE IN THE INHERITANCE UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

One of the basic principles of the inheritance law of the Republic of Kazakhstan is the principle of freedom of will in accordance with which any citizen can bequeath all his property to persons both entering and not being part of the heirs by law, that is to persons who are not his relatives. Obligatory

work is guaranteed by the right of a migrant worker to provide a guaranteed safeguarding, even if he or she does not pay attention to the death of a non-pecuniary addict. The law to an obligatory share in the inheritance arises only in the event that the testator made a will for all his property, but the heir having the right to an obligatory share in it is not specified.

Keywords: the law to an obligatory share in the inheritance, inheritance law, mandatory heirs, hereditary property.

List of references:

1. The Civil Code of the Republic of Kazakhstan of July 1, 1999 No. 409-I (Special Part) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880
2. Shcherbina, N.V. Liberty of the will and cases of its limitation // Legislation. - 2004. - № 5. // <http://base.garant.ru/4003221/#friends>
3. Gronik I.A. Inheritance of the compulsory share in the Republic of Moldova // <https://cyberleninka.ru/article/n/nasledovanie-obyazatelnoy-doli-v-respublike-moldova>
4. Normative Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan No. 5 of June 29, 2009 "On Some Issues of the Application of Legislation on Inheritance by the Courts" // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30425715
5. Law of the Republic of Kazakhstan of June 21, 2013 No. 105-V "On Pensions in the Republic of Kazakhstan" // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31408637#pos=3;-186
6. Civil Code of the Russian Federation part 3 // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34154/
7. The Civil Code of Ukraine // <https://meget.kiev.ua/kodeks/grazdanskiy-kodeks>
8. Civil Code of the Republic of Moldova of June 6, 2002 No. 1107-XV (Book Four, Succession Law) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397921#pos=368;-55
9. Order of the Minister of Justice of the Republic of Kazakhstan dated January 31, 2012 No. 31 "On approval of the Rules for notarial acts by notaries" // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31143652#pos=0;0

УДК 342.951:351.86

Елеужан Серімов

mr.strim@mail.ru

Динара Нуртаева

nurtaevad@mail.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

**ҚОҒАМДЫҚ ОРЫНДАРДА ЖАСАЛАТЫН ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Мақалада авторлар әкімшілік жауапкершіліктердің негіздеріне, әкімшілік құқық бұзушылық пен әкімшілік жауапкершіліктің бірінсіз-бірі өзара бірлігін сөз ете отырып, әкімшілік құқық бұзушылық орын алмаса, әкімшілік жауапкершіліктің болмайтынын, әкімшілік жауапкершіліктің негізі әкімшілік құқық бұзушылық екенін айқындайды. Авторлар қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылық үшін тағайындалатын әкімшілік жауапкершіліктің мәні мен мазмұнын айқындау үшін заңдық әдебиеттерге шолу жасап, аталған құбылысқа теориялық талдау жүргізеді.

Кілтті сөздер: әкімшілік құқық бұзушылық, әкімшілік жауапкершілік, әкімшілік кодекс, қоғамдық орын, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік т.б.

Елімізде жасалатын құқық бұзушылықты азайту және қоғамдық қауіпсіздікті арттыру үшін құқық бұзушылыққа төзбеушілік қағидасын қоғамға енгізу бағытындағы саясат белсенді түрде жүзеге асырылып келеді.

Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы Жолдауында: «Мемлекет тәртіпсіздікке мүлдем төзбеушілік принципін ұстануға тиіс» деп нақты көрсетеді [1].

Дамыған қоғамның айқын көрінісі қандай да болмасын жерде тәртіп пен реттеушілікті орнатудан, тіпті жайлы подъезден, жинақы ауладан, таза көшеден, адамдардың жарқын жүзінен де анық көруге болады. Осындай орайда Елбасы Н. Назарбаев: «Біз ең ұсақ құқық бұзушылықпен, бұзақылықпен, мәдениетсіздікпен ымыраға келмеуіміз керек, өйткені осының өзі қоғам тыныштығын бұзады, өмірдің сапасына селкеу түсіреді. Тәртіпсіздік пен бетімен кетушілікті сезіну одан да елеулі қылмыстарға жол ашады. Ұсақ құқық бұзушылыққа төзбеу ахуалы – қоғамдық тәртіпті нығайтуға, қылмыспен күреске бастайтын маңызды қадам», - деп атады [1].

Құқық бұзушылыққа мүлдем төзбеушілікті тіпті ең елеусіз құқық бұзушылыққа дейін азаматтардың кері реакциясын тудыратын немесе ымыраға келмеуі деп ұққан дұрыс. Ұсақ бұзақылық қоқысты қоғамдық жерде төгіп кетуден декөрінеді, өйткені бұл қоғамдық мамыражайлылықты бұзады. Бір қарағанда ұсақ-түйек болып көрінетін ұсақ бұзақылықтан байқалатын бейберекетсіздік пен жауапсыздық ауыр құқық бұзушылықтар жасауға негіз береді.

Осыған байланысты қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қадағалайтын органдар екі бағытта жұмыс жүргізеді: 1) ұсақ құқық бұзушылықтарға қарсы күрес және оның алдын алу; 2) әртүрлі жобалар мен бірлескен іс-шаралар арқылы қоғамдық күштерді осы бағыттағы жұмысқа жұмылдыру.

«Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» ҚР Заңының 5 және 6 баптарына сүйенсек, әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу, сондай-ақ қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қорғау ішкі істер органдарының негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Құқық қолдану практикасына, сондай-ақ статистикалық деректергеталдау жасағандағы байқағанымыз, қоғамдық орындарда жасалатын құқық бұзушылықтардың өзі әкімшілік құқық бұзушылықтар және жиі жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтар болып алуан түрге бөлінетіндігі. Осы саладағы юрисдикциялық өкілеттіктерге ие атқарушы органдардың арасында ішкі істер органдары үстем орын алады.

Қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу бойынша ішкі істер органдары мен учаскелік полиция қызметкерлері қызметінің мәнін түсінудің маңыздысы осы құқық бұзушылықтардың түсінігін және объектісін, сондай-ақ қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтардың түрлерін анықтау болып табылады.

Құқықтануда құқық бұзушылық (теріс қылық) заңдық жауапкершілікке тарту үшін негіз ретінде қаралатыны белгілі [2, 137-б.]. Демек, әкімшілік жауапкершіліктің негізі әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады. Әкімшілік құқық бұзушылық пен әкімшілік жауапкершілік бүтіннің екі жағындай өзара тығыз байланысты келеді, бір жағынан, әкімшілік құқық бұзушылықсыз – әкімшілік жауапкершілік болмайды; екінші жағынан, әкімшілік жауапкершіліктің негізі - әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты, «әкімшілік құқық бұзушылық» және «әкімшілік жауапкершілік» бірінен бірі ажырағысыз құқықтық санаттар ретінде қаралуы тиіс. Осы тұрғыдан келгенде, қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершіліктің мәні мен мазмұнын да толық түсініп алған дұрыс деп білеміз. Ол үшін алдымен қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тарту мәселелері бойынша заң әдебиеттеріндегі теориялық зерттеулерге үңілген жөн.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (бұдан әрі - ҚР ӘҚБтК) 25-бабының 1-бөлігіне сәйкес «әкімшілік жауаптылық көзделген, жеке тұлғаның құқыққа қарсы, кінәлі (қасақана немесе абайсызда жасаған) әрекеті не әрекетсіздігі немесе заңды тұлғаның құқыққа қарсы әрекеті не әрекетсіздігі әкімшілік құқық бұзушылық деп танылады». Сонымен бірге жоғарыда аталғанға қосымша ретінде, бұл баптың 2-бөлігінде «Осы Кодекстің Ерекше бөлігінің баптарында көзделген құқық бұзушылықтар үшін, егер бұл құқық бұзушылықтар өзінің сипаты бойынша заңнамаға сәйкес қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқпаса, әкімшілік жауаптылық туындайтыны» қарастырылған.

Әкімшілік құқық теориясында (мәселен, Ресей ғалымы Н.В. Макареиконың пайымы) «әкімшілік құқық бұзушылық құрамы» ретінде ҚР ӘҚБтК-мен белгіленген «әкімшілік құқық бұзушылық (мысалы, ұсақ бұзақылық) нақты қоғамға қауіпті іс-әрекетті сипаттайтын объективті және субъективті белгілерінің бірлігі» түсініледі. Құрамның объективті элементтеріне мыналар кіреді: қол сұғушылық объектісі, яғни «әкімшілік құқықпен реттелетін және қорғалатын қоғамдық қатынастар, сондай-ақ сыртқы белгілерін сипаттайтын әкімшілік құқық бұзушылықтың объективті жағы – құқыққа қарсы әрекет немесе әрекетсіздік, қол сұғушылықтың нәтижесі, әрекет пен салдарының арасындағы себеп-салдарлық байланыс, жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың орны, уақыты, жағдайы, тәсілі, құралдары» [3, 84-б.].

Әкімшілік құқық бұзушылық құрамының субъективті элементтеріне «әкімшілік құқық бұзушылықтың субъектісін сипаттайтын белгілер (жасы, есі дұрыстығы, әкімшілік-құқықтық мәртебесінің ерекшеліктері - азамат, лауазымды немесе заңды тұлға), кінә (әдейі немесе абайсыз түрінде), әкімшілік құқық бұзушылықтың уәжі және мақсаты жатады», - дейді орыс ғалымы Р.Б. Границкий [4, 133-б.].

Осылайша, жоғарыда айтылғанды қорыта айтсақ - әкімшілік құқық бұзушылық құрамы әкімшілік жауаптылық институтынан ойып тұрып орын алады. Құқық бұзушылық құрамының барлық элементтерін анықтау дегеніміз – теріс әрекетті әкімшілік құқық бұзушылық ретінде, соның ішінде қоғамдық орында жасалғанын дұрыс және дәл бағалау үшін қажетті оның барлық элементтерінің мазмұны мен мағынасын түсінуді қажет ететін күрделі аналитикалық процесс болып табылады.

Қоғамдық орындарда жасалатын ұсақ бұзақылық туралы нақты айтар болсақ, ҚР ӘҚБтК-тің Ерекше бөлімне сәйкес «Қоғамдық тәртіпке және имандылыққа қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар» жөніндегі 25-тарауында қоғамдық тәртіпке және имандылыққа қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар ретінде әкімшілік құқық бұзушылықтардың 19 құрамы анықталған. Ал олардың қатарына заң шығарушы мынаны кіргізеді: 434-бап – «Ұсақ бұзақылық»; 434-1-бап – «Жеке тұлғалардың спорттық және спорттық-бұқаралық, көріністік мәдени-көпшілік іс-шараларда мінез-құлық ережелерін бұзуы»; 435-бап – «Кәмелетке толмаған адам жасаған бұзақылық»; 436-бап – «Елді мекендерде атыс қаруынан, газды, пневматикалық қарудан оқ ату, пиротехникалық заттар мен оларды қолданып жасалған бұйымдарды ұшыру»; 437-бап – «Тыныштықты бұзу»; 438-бап – «Арнаулы қызметтерді көрінеу жалған шақыру»; 439-бап – «Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпарат»; 440-бап – «Алкогольдік ішімдіктерді ішу немесе қоғамдық орындарға масаң күйде келу»; 441-бап – «Жекелеген қоғамдық орындарда темекі бұйымдарын тұтынуға тыйым салуды бұзу»; 442-бап – «Кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің еріп-жүруінсіз түнгі уақытта ойын-сауық мекемелерінден немесе тұрғынжайдан тыс жерде болуы»; 443-бап – «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын адамның заңды талабына бағынбау»; 444-бап – «Құмар ойындарға қатысу, тарту немесе рұқсат беру»; 445-бап – «Қазақстан Республикасының ойын бизнесі туралы заңнамасын бұзу»; 445-1-бап – «Қазақстан Республикасының лотерея және лотереялық қызмет туралы заңнамасын бұзу»; 446-бап – «Эротикалық мазмұндағы өнімдерді жарнамалау»; 447-бап – «Тарих және мәдениет ескерткіштерін қорғау мен пайдалану қағидаларын бұзу»; 448-бап – «Кәмелетке толмағандардың вандализмі»; 449-бап – «Қоғамдық орындарда тиісу»; 450-бап – «Көрінеу жезөкшелікпен айналысу немесе жеңгетайлық үшін үй-жайлар ұсыну».

Жоғарыдағыдан көріп отырғанымыздай, қоғамдық тәртіп пен имандылыққа қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтардың аталған құрамдары үшін көрсетілген құқық бұзушылықтардың жалпы объектісі көп жағдайда құқықтың реттелген нормаларымен, азаматтардың, оларды қоршаған адамдармен қарым-қатынасындағы мінез-құлық қағидасымен анықталатын қоғамдық тәртіп пен имандылық болып табылады. Мұндай қағидаларды күнделікті тірлігімізде негізге алатын болсақ, азаматтардың тыныштығы мен қоғамдық «жайлылықты» бұзатын барлық іс-әрекеттер орын алмауы да кәдік.

Осы айтылғандардан, аталған құқық бұзушылықтардың тектік нысандары қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздік болып табылатынын көреміз.

Қоғамдық тәртіпке, әдетте, «негізінен қоғамдық орындарда адамдар арасында пайда болатын, әлеуметтік нормалармен (құқық, имандылық, мораль, дәстүр, әдет-ғұрып және т.б.) реттелетін және азаматтардың жеке қауіпсіздігін, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге,

азаматтардың еңбегі, тұрмысы және демалысының, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың қызметінің нормативтік жағдайларын жасауға бағытталған қоғамдық қатынастар жүйесі» жатқызылады [4, 134-б.].

ҚР ӘҚБК 25-бабында қамтылған әкімшілік құқық бұзушылық белгілеріннегізге алсақ, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікке қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастарға қол сұғатын құқыққа қарсы, кінәлі және жазаланатын әрекеттер ретінде танылуы тиіс.

Қоғамдық орын, әдетте, оған адамдардың қатысуымен және қарым-қатынас орындарында бір адамның басқа адамның, адамдар тобының, қоғамның мүдделерін қозғайтын, мінез-құлық қағидаларын бұзуымен байланыстырыла каралады. Бұл, атап айтқанда, бір қоғамдық орында жасалған нақ сол әрекет құқық бұзушылық болып саналатынын (мәселен, көшеде, саябақта және т.б. қоғамдық орындарда алкогольдік өнімді ішу) және заңды жауаптылыққа әкеп соғатынын іс-әрекет екенін, ал қоғамдық орыннан басқа жерде жасалған құқық бұзушылықтар бұлардың қатарына жатпайтынын ұғындырады.

Осыған байланысты, орыс зерттеушілері Н.Н. Цуканов пен А.В. Жильцовтың пікірінше «процестік құжаттарда әкімшілік құқық бұзушылықтың жасалған орнын дұрыс анықтау және оны дұрыс сипаттаудың таза теориядан басқаоның практикалық та маңызы бар. Юрисдикциялық (теріс ниет туралы мәселені әділ шешу), сондай-ақ профилактикалық (жаңадан не қайта құқық бұзушылықтар жасаудың алдын алу) сияқты мәселелерді шешу ғана емес, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу міндеттерін де қамтамасыз етеді [5, 83-б.]. Мәселен, балконда, пәтерде, жеке меншіктегі үйдің ауласында, алкоголь ішімдіктерін сатуға лицензиясы бар сауда және қоғамдық тамақтану мекемелерінде спирттік ішімдіктерді ішу немесе шылым шегу - қоғамдық орында жасалатын әкімшілік құқық бұзушылыққа жатпак емес.

Сондай-ақ, «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» ҚР Кодексінің 159-бабының 12-тармағында, Темекі бұйымдарын тұтынуға тыйым салынған орындарда темекі бұйымдарын тұтынуға тыйым салынғаны туралы белгілер орналастырылуға тиіс. Алайда, мұндай таңбаның жоқтығы қоғамдық орында темекі тартуға мүмкіндік бермейді. Дегенмен, мақала авторларының пікіріне сәйкес – қоғамдық орындарға, аталған Кодекстің 159-бабының 5-тармағында санамаланған орындар ғана емес, басқа да қоғамдық орындар, соның ішінде көшелер де кіруі тиіс. Шектеу қойылған орындардың барлығы көшемен тікелей байланысып жатыр.

Әйтсе де мынаны ескерте кетсек дейміз, сауда және қоғамдық тамақтану мекемелерінде алкоголь ішу мүмкіндігіне қарамастан, аталған мекемелермен қоса, кім-кімнің де кез келген қоғамдық орындарда адамның ары мен намысын, қадірі мен қасиетін және қоғамдық әдепті қорлайтын мас күйде келуге тыйым салынады.

Мындаған қазақстандықтар маскүнемдік, шылым тартудан зардап шегетіні белгілі. Бұлар елдегі наркологиялық клиникаларда тіркеуде тұрғандар ғана болып табылады. Жалпы алғанда, маскүнемдік және онымен байланысты құқық бұзушылықтар біздің қоғамымыздағы ең өзекті мәселелердің бірі болып қала беретіні анық.

Жалпы әкімшілік құқық бұзушылық құрамының объективті жағын талдай отырып, құқық қолданушы әкімшілік теріс қылықтың нақты құрамдарының сан алуандығын ескеруі тиіс. Бұл жерде алыс-жақын шетелдік ғалымдардың келтірген деректерге жүгінген абзал. Айталық, ресейлік ғалым Ю.В Кивич ұзақ бұзақылықтардың мұндай тізімін береді: азаматтарға қорлап тиісуден; жанжал мен қорқытуға ұласқан былапыт сөйлеуден; азаматтарға тіл тигізуденне ым-ишара арқылы қорлаудан; ұятсыз әндерді айтудан; ақпараттық және жарнамалық плакаттарды, афишалық аңдатпаларды, газеттерді бүлдіруден; себепсіз бұзақылық ниетпен жедел медициналық көмекті, өрт қауіпсіздігі қызметін, полицияны, таксиді шақырудан; қоғамдық орындарда ұятсыз суреттерді, мәтіндерді ілуден; қоғамдық ортақ пайдалану орындарында, үйлердің қабырғаларына, дуалдарға, ұятсыз сөздерді жазудан; тротуарлар, өтпе жолдарға жақын шалшықтар бойынша көлікпен қасақана жүруден; стадиондарда қағаздарды жағудан; пошта жәшіктеріндегі хат-хабарларды жағудан және т.б., көрінуі мүмкін [6, 159-б.].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтардың күрделі құбылыс екенін, ол үшін теория мен тәжіибені қатар қолданып не салыстырып барып, осы бағыттардағы дауларды шешу жолдарын анықтау бірден-бір талап екенін ұққанымыз ләзім болмақ.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2012 – 15 желтоқсан.
2. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. 2-е издание. Под ред. Д.ю.н. И.Ш.Борчашвили. Алматы: «Жеті Жарғы», 2007.
3. Макарейко Н.В. Государственное принуждение как средство обеспечения общественного порядка: Диссерт...докт...юрид.наук. М., 1996.
4. Границкий Р.Б. К определению понятия «общественное место» / Р.Б. Границкий // Актуальные проблемы предупреждения правонарушений в сфере общественного порядка и общественной безопасности: Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. – Хабаровск: Дальневосточного юридического института МВД России. – 2009.- №2(17).
5. Цуканов Н.Н., Жильцов А.В. К вопросу о месте совершения административного правонарушения. / Правопорядок: история, теория, практика №1 (4), 2015.
6. Кивич Ю.В. Признаки общественного порядка и общественной безопасности как объектов административно-юридической защиты // Вестник московского университета МВД России, 2014. - №5.

РЕЗЮМЕ / RESUME

Серімов Елеужан

Нуртаева Динара

Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ В ОБЩЕСТВЕННЫХ МЕСТАХ

Статья посвящена основаниям административной ответственности, тесной взаимосвязи и взаимообусловленности административного правонарушения и административной ответственности, так как, с одной стороны, без административного правонарушения – нет административной ответственности; а, с другой стороны – основанием административной ответственности – является административное правонарушение. Авторы чтобы раскрыть сущность и содержание административной ответственности за совершение административных правонарушений, совершаемых в общественных местах, провели подробный анализ, имеющихся в юридической литературе теоретических разработок, посвященных проблеме административных правонарушений, совершаемых в общественных местах.

Ключевые слова: административное правонарушение, административная ответственность, административный кодекс, общественное место, общественный порядок, общественная безопасность и т. д.

Serimov Yeleuzhan

Nurtayeva Dinara

Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan

ON SOME PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE OFFENSES PERFORMED IN PUBLIC PLACES

The article is devoted to the grounds of administrative responsibility, close interrelation and interdependence of an administrative offense and administrative responsibility, since, on the one hand, without an administrative offense - there is no administrative responsibility; and, on the other hand - the basis of administrative responsibility – is an administrative offense. Authors to disclose the essence and content of administrative responsibility for committing administrative offenses committed in public places, conducted a detailed analysis available in the legal literature of theoretical developments on the problem of administrative offenses committed in public places.

Keyword: administrative offense, administrative responsibility, administrative code, public place, public order, public safety, etc.

Жетпісов Асқар Жұмағалиұлы
a_zhetpisov@inbox.ru

Центрально-Казахстанская Академия, Караганда, Республика Казахстан

О НЕОБХОДИМОСТИ ЗАЩИТЫ ИНФОРМАЦИИ В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, СВЯЗАННОЙ С ВЫЯВЛЕНИЕМ И РАСКРЫТИЕМ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В статье обозначены некоторые проблемы защиты криминалистически значимой информации и условия, способствующие повышению спроса на её защиту. Рассмотрено нынешнее состояние законодательства Республики Казахстан, регламентирующее защиту информации. Указаны отдельные несоответствия норм уголовного законодательства, существование которых, повлекло возникновение негативных последствий в сфере обеспечения защиты информации при досудебном производстве. В целях предотвращения случаев разглашения тайны досудебного расследования, укрепления защиты информации в сфере деятельности по выявлению и пресечению преступлений, в статье сформированы соответствующие предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: защита информации, информационная безопасность, криминалистически значимая информация, досудебное производство, тайна следствия, разглашение информации.

Защита информации является достаточно сложным процессом, включающим в себя правовые, организационные, психологические, технические, аппаратно-программные и другие аспекты. В Республике Казахстан проводится определённая деятельность, направленная на обеспечение информационной безопасности и регулирование вопросов её защиты.

Так, в 2006 году была принята первая Концепция информационной безопасности Казахстана. Её содержание базировалось на положениях Конституции Республики Казахстан и Конституционных законах. При разработке Концепции учитывались нормативные положения законов Республики Казахстан: «О государственных секретах» от 15.03.1999г.; «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 06.01.2012г.; «О противодействии терроризму» от 13.07.1999г.; «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 07.01.2003г.; «О противодействии экстремизму» от 18.02.2005 года. Кроме того принимались во внимание положения «Концепции развития конкурентоспособности информационного пространства Республики Казахстан на 2006–2009 годы» и «Концепции информационной безопасности государств – участников СНГ в военной сфере».

В 2011 году была принята вторая «Концепция информационной безопасности Казахстана», в которой были дополнительно учтены нормативные предписания, содержащиеся в Законах Республики Казахстан: «О техническом регулировании» от 09.11.2004г.; «О лицензировании» от 11.01.2007г.; «О средствах массовой информации» от 23.07.1999г. и «О связи» от 05.07.2004г.

Также были использованы положения, содержащиеся в «Соглашении между правительствами государств – членов ШОС о сотрудничестве в области обеспечения международной информационной безопасности (2010)» и «Концепции сотрудничества государств – участников СНГ в сфере обеспечения Информационной безопасности (2008)» [1, с.14].

Ещё одним не маловажным моментом в сфере обеспечения защиты информации является принятый 6 октября 2016 года Указ Президента Республики Казахстан «Об образовании Министерства оборонной и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан», для которого, реализация государственной политики в области информационной безопасности, является одним из главных направлений деятельности [2].

К сожалению, в Республике Казахстан исследованию проблем, связанных с защитой информации, не придаётся должного внимания. Об этом свидетельствует незначительное количество публикаций казахстанскими авторами. Так, отдельные вопросы затрагивались учёными занимавшимися проблемами информационной и кибербезопасности в числе А.В. Баширов [3], К.К. Сабиров [4], Е.В. Мицкая [5] и некоторые другие [6].

Необходимость в защите информации, непосредственно связанной с деятельностью по выявлению и раскрытию преступлений, в последнее время становится всё более острой. В подтверждение этому, выступает многообразие информационных баз и различных реестров, являющихся накопителями достаточно значимой информации, связанной с уголовными правонарушениями. Также, принятие 3 января 2018 года Приказа Генерального прокурора Республики Казахстан «Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате» послужило основанием к возникновению новых угроз, со стороны лиц, оказывающих противодействие расследованию. В связи с этим защита информации в данной сфере, становится чуть ли не главной обязанностью органов внутренних дел, ведь добыть информацию о совершённом уголовном правонарушении или иных сведений, содержащих тайну следствия стало намного проще с появлением смартфонов, гаджетов, различных мобильных приложений и т.п.

Следует отметить, что на сегодняшний день, существующие средства защиты информации, связанной с преступлениями, не отвечают необходимым требованиям, возникающим вследствие стремительной цифровизации и информатизации общества. Так, в нашей республике известны случаи утечки сведений, касающихся выявления и раскрытия преступлений. Одним из них, является факт публикации в декабре 2016 года в СМИ сведений, связанных с обнаружением жителя с. Шалгай Зеленовского района, с признаками насильственной смерти. Уголовное дело расследовалось ДВД Западно-Казахстанской области. Информация о данном факте была распространена незаконно, одним из участников уголовного процесса [7].

Следующим случаем незаконного распространения сведений об уголовном правонарушении, является размещение в 2016 году, в сети интернет справки по уголовному делу, расследуемому ДВД Восточно-Казахстанской области, по факту убийства жены хоккеиста Е. Фадеева. В справке, помимо сведений о совершённом преступлении, была также указана информация о задержанных лицах и их причастность к совершению иных преступлений. В ходе проведения служебного расследования, сотрудники ОВД, по вине которых справка оказалась в легкодоступном месте, были освобождены от уголовной ответственности вследствие того, что они не являлись субъектом уголовного правонарушения, предусмотренного статьёй 423 УК РК (разглашение тайны досудебного расследования) [8].

Таким образом, видится настоятельная необходимость укрепления механизмов защиты информации в сфере деятельности, связанной с выявлением и раскрытием преступлений, ведь незаконно распространяемые сведения, могут попасть к лицам, непосредственно связанным с совершением уголовно-наказуемым деянием, т.е. к исполнителям. В последующем, данное обстоятельство может повлечь негативные последствия и значительные трудности в установлении подозреваемых лиц, так как последние с лёгкостью могут скрыться или избавиться от вещественных доказательств, зная об итогах расследования.

Также следует отметить, что проблема защиты информации при досудебном производстве, недостаточно проработана в теории. Во всех монографических работах, где затрагивались те или иные аспекты тайны предварительного расследования, сама тайна не выделялась в качестве самостоятельного объекта исследования. Различные аспекты обеспечения тайны предварительного расследования исследовались в работах И.В. Смольковой [9], Р.С. Рыжакова [10], А.А. Фатьянова [11] и некоторых других авторов [12].

В первую очередь, для того, чтобы защитить информацию, связанную с осуществлением досудебного производства, необходимо определить круг лиц, которые данную информацию могут распространить. На важность учета человеческого фактора при оценке рисков, связанных с информационной безопасностью, неоднократно указывалось казахстанскими авторами [13; 14, с.692; 15, с.163].

К тому же, в положениях действующего УК РК, в статье 423, предусматривающей ответственность за разглашение тайны досудебного расследования, субъектами указаны лица, которые были заранее предупреждены о недопустимости разглашения соответствующих сведений. В свою очередь, в статье 201 УПК РК, предусматривающей недопустимость разглашения данных досудебного расследования, указано о необходимости предупреждения лишь защитника, свидетелей, потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика или их представителей, эксперта, специалиста, переводчика, понятых и других лиц,

присутствующих при производстве следственных действий. Однако, возможность разглашения информации о преступлении также имеется не только у участников процесса, но и других лиц, так или иначе связанных с расследуемым делом.

С учётом вышеизложенного, следует правильным считать, что круг лиц, имеющих возможность незаконно распространить охраняемую законом тайну досудебного производства, не должен быть ограничен.

Так, следует принять во внимание, что сотрудники органов внутренних дел, которые ежедневно сталкиваются с информацией, относящейся к преступлениям, в первую очередь являются лицами, имеющими возможность распространения информации, связанной с преступлением. Соответственно, они не должны предупреждаться о недопустимости разглашения сведений досудебного расследования, так как их должностное положение обязывает хранить сведения, составляющие государственную или иную охраняемую законом тайну (выделено автором). Однако, анализ действующего закона РК «Об органах внутренних дел» от 23.04.2014г. показал, что в содержании данного нормативно-правового акта отсутствует положение о том, что сотрудники ОВД не должны разглашать сведения, составляющие государственную или иную охраняемую законом тайну, а также сведения о частной жизни, личной и семейной тайне. Данное положение имело место лишь в старой редакции Закона (п.14 ст.11). Так, лишь относительно защиты государственной тайны, существуют положения в Законе «О государственных секретах» от 15 марта 1999 года.

Установленная коллизия в праве привела к тому, что сотрудники ОВД, осуществляющие в соответствии с законодательством Республики Казахстан дознание, предварительное следствие и оперативно-розыскную деятельность, отныне не являются лицами, которые обязаны хранить охраняемую законом тайну досудебного расследования.

В целях предотвращения случаев разглашения тайны досудебного производства, и в целях укрепления защиты информации в сфере деятельности по выявлению и пресечению преступлений, видится необходимым внесение изменений диспозицию статьи 423 УК РК, путём введения части 2 следующей редакции:

«2. Разглашение данных досудебного производства лицом, уполномоченным на выполнение если оно совершено без согласия прокурора или лица, осуществляющего досудебное производство...»

Таким образом, на наш взгляд, предложенные нововведения будут выступать дополнительным средством предупреждения совершения фактов незаконного распространения информации, содержащей сведения об уголовном правонарушении.

Список использованных источников:

1. Сабитов Д. Информационная безопасность Казахстана: защита данных и смыслов // Институт мировой экономики и политики при Фонде Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации. - Астана-Алматы, 2016. – 68с.
2. Об образовании Министерства оборонной и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан // Указ Президента Республики Казахстан от 6 октября 2016 года № 350 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000350>.
3. Баширов А.В. Вопросы информационной безопасности в РК // Актуальные проблемы современности. - 2015. - № 4 (10). – С.59-61.
4. Сабилов К.К., Ахметжанов Ф.Р. Некоторые вопросы законодательного укрепления кибербезопасности в Республике Казахстан // Вопросы кибербезопасности. – 2017. - №3(21). - С.55-62.
5. Мицкая Е.В. Правовое обеспечение защиты персональных данных (на примере Российской Федерации и Республики Казахстан) // Теория государства и права. – 2016. - №2. - С.78-83.
6. Ханов Т.А., Жиенбеков Ж.Е. Система обеспечения информационной безопасности // Актуальные проблемы современности. - 2016. - № 2 (12). – С.37-43.
7. Пресс-служба Западно-Казахстанской областной прокуратуры 09.12.2016г. // Разглашение тайны следствия URL: <http://bko.prokuror.kz/rus/novosti/press-releasy/razglashenietayny-sledstviya?language=kk>

8. Мосунов И. Несоблюдение служебной дисциплины и безответственность полицейских стали причиной попадания служебной информации в соцсети // URL: <https://informburo.kz>
9. Смолькова И.В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе: Дисс. ... док-ра юрид. наук.- Иркутск, 1998.- 404с.
10. Рыжов Р.С. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном процессе как правовой институт: Дисс. ... канд. юрид. наук. - Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД РФ, 2004. - 192с.
11. Фатьянов А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в Российской Федерации. - М.: Юрист, 2001. - 416с.
12. Аношко О. А. Проблемы обеспечения тайны предварительного расследования в уголовном процессе// Гуманитарные и юридические исследования. - 2016. - № 2. – С.163-166.
13. Буркитбаев А.М., Абеуов Р.Р., Баширов А.В. Проблемы защиты информации с учетом человеческого фактора // Проблемы современной науки и образования. - 2017. - № 19 (101). - С. 38-41.
14. Баширов А.В., Горная М.А. Осуществление мер повышения информационной безопасности в Республике Казахстан // Современные научные исследования и разработки. - 2017. - № 8 (16). – С.691-693.
15. Баширов А.В., Ханов Т.А., Сыздык Б.К., Оразметов Н.С. Оценка риска информационной безопасности подразделения // Современные научные исследования и разработки. - 2016. - № 6 (6). – С.162-165.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Асқар Жұмағалиұлы Жетпісов

**Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы
ҚЫЛМЫСТАРДЫ АШУ ЖӘНЕ АНЫҚТАУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЗМЕТ
САЛАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТТЫ ҚОРҒАУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ**

Мақалада сот-құқықтық ақпарат пен оның қорғауына деген сұранысты арттыратын жағдайларды қорғаудың кейбір мәселелері қарастырылған. Ақпаратты қорғауды реттейтін Қазақстан Республикасының заңнамасының қазіргі жағдайы қарастырылады. Қылмыстық заңнаманың нормаларында нақты айырмашылықтар көрсетілген, олардың болуы сотқа дейінгі іс жүргізу барысында ақпараттық қорғауды қамтамасыз ету саласында теріс салдарларға әкеп соқтырады. Тергеу құпияларының ашылуын болдырмау, қылмыстарды анықтау және жолын кесу бойынша қызметті жүзеге асыру саласындағы ақпаратты қорғауды күшейту мақсатында, қолданыстағы заңнаманы жетілдіру бойынша тиісті ұсыныстар жасалған.

Кілтті сөздер: ақпараттық қорғау, ақпараттық қауіпсіздік, криминалистік маңызды ақпараттар, сотқа дейінгі іс жүргізу, тергеу құпиясы, ақпараттың ашылуы.

Zhetpisov Askar

Central-Kazakhstan Academy, Karaganda, Republic of Kazakhstan

**ABOUT NECESSITY OF INFORMATION PROTECT IN THE SPHERE OF ACTIVITY
ON IDENTIFICATION AND DISCLOSURE OF CRIMES**

The article outlines some problems of protection of forensic information and conditions that increase the demand for its protection. The current state of the legislation of the Republic of Kazakhstan, regulating the protection of information, is considered. Certain discrepancies in the norms of criminal law are indicated, the existence of which led to the emergence of negative consequences in the sphere of ensuring information protection during pre-trial proceedings. In order to prevent the disclosure of the secrets of pre-trial proceedings and to strengthen the protection of information in the field of detection and suppression of crimes, the article formed the relevant proposals in the legislation.

Keywords: protection of information, information security, forensic information, pre-trial proceedings, the secret of investigation, disclosure of information

List of references:

1. Information security of Kazakhstan: protection of data and meanings // Institute of world economy and politics at the Fund of the First President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation. - Astana-Almaty, 2016. - 68c.
2. On the formation of the Ministry of defense and aerospace industry of the Republic of Kazakhstan // Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 6, 2016 № 350 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000350> ahhh!
3. Bashirov A.V. information security in the Republic of Kazakhstan // Actual problems of modernity. - 2015. - № 4 (10). - P. 59-61.
4. Sabirov K., Akhmetzhanov, Some issues of legislative strengthening of cybersecurity in the Republic of Kazakhstan // cybersecurity Issues. - 2017. - №3 (21). P. 55-62.
5. Mitskaya E.V. Legal support of personal data protection (on the example of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan) // Theory of state and law. - 2016. - №2. P. 78-83.
6. Hanov T.A., J.E. Jienbekov System of information security // Actual problems of modernity. - 2016. - № 2 (12). - P. 37-43.
7. Press service of the West Kazakhstan regional Prosecutor's office 09.12.2016 // disclosure of the secrecy of the investigation URL: <http://bko.prokuror.kz/rus/novosti/press-releasy/razglasheni-tayny-sledstviya?language=kk>
8. Mosunov I. Failure to comply with service discipline and irresponsibility of the police have contact with the service information in the social network // URL: <https://informburo.kz>
9. Smolkova I.V. Problems of the secret protected by the law in criminal proceedings: Diss. ... Dr. Jurid. sciences'. Irkutsk, 1998.- 404s.
10. Ryzhov R.S. Using the results of investigative activities in criminal proceedings as a legal institution: Diss. ... kand. the faculty of law. sciences'. Nizhny Novgorod: Nizhny Novgorod Academy of the interior Ministry, 2004. - 192s.
11. * Legal security of information in the Russian Federation. - M.: Lawyer, 2001. - 416c.
12. Anipko O.A. problems of ensuring the confidentiality of the preliminary investigation in criminal process// Humanities and legal studies. - 2016. - № 2. - P. 163-166.
13. Aibar M., Abeuov R.R. Bashirov, V.A. problems of protection of information taking into account the human factor // problems of modern science and education. 2017. - № 19 (101). P. 38-41.
14. Bashirov V.A., Mountain, M.A. the Implementation of measures to improve information security in the Republic of Kazakhstan // Modern scientific research and development. - 2017. - № 8 (16). - P. 691-693.
15. Bashirov, A.V., Khan T.A., Syzdyk B.K., Urazmetov N. With. Risk assessment information security unit // Modern scientific research and development. - 2016. - № 6 (6). - P. 162-165.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МАҒЛҰМАТ

Сауле Кашкеновна Амандықова, заң ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан Республикасы;

Қайрат Әлиханұлы Бакишев, заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Владислав Юрьевич Белицкий, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, «Барнаул Ресей ІІМ Ішкі істер министрлігінің Заң институты», ЖБ ФМББМ, Барнаул, Алтай өлкесі, Ресей Федерациясы;

Сергей Валерьевич Громыко, Краснодар қаласының Орталық қалалық әкімшілігінің басшысының орынбасары, Краснодар қаласы, Ресей Федерациясы;

Нурлан Орынбасарович Дулатбеков, заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты, Астана, Қазақстан Республикасы;

Ақнұр Тлеуқабыловна Жақып-Жан, заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Асқар Жұмағалиұлы Жетпісов, Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Ақылбек Тайбулатович Қабжанов, заң ғылымдарының кандидаты, профессор, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Дина Бахытовна Калмағанбетова, 3 курс PhD докторанты, Еуразия ұлттық университеті. Л.Н. Гумилев, Астана, Қазақстан Республикасы;

Владимир Павлович Камышанский, заң ғылымдарының докторы, профессор, И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, ЖБ ФМББМ, «Заманауи құқықтың өзекті мәселелері ғылыми-зерттеу институты», Краснодар, Ресей Федерациясы;

Лариса Владимировна Кудрявцева, заң ғылымдарының кандидаты, халықаралық жеке және іскерлік құқық кафедрасының доценті, Кубань мемлекеттік аграрлық университеті. И.Т. Трубина, ЖБ ФМББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы;

Марина Михайловна Курячая, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, ЖБ ФМББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы;

Айман Кудайбергеновна Кусаинова, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, «Болашақ» консалтингтік тобы» ЖШС ғылыми қызметкері, Астана, Қазақстан Республикасы;

Айгүл Әшімқызы Нукушева, заң ғылымдарының кандидаты, доцент «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Бақыт Молдатьяевич Нұрғалиев, заң ғылымдарының докторы, профессор, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Динара Нуртаева, заң магистрі «Болашақ» академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бөлімінің маманы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Дарья Александровна Решетникова, магистрант, И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, ЖБ ФМББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы;

Адель Талғатқызы Сәдуақасова, құқық магистрі, Баримбек Бейсенов атындағы Қарағанды ІІМ академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Елеужан Серімов, заң ғылымдарының кандидаты, «Болашақ» академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бөлімінің бастығы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Куатжан Серикказыевич Уалиев, заң ғылымдарының докторы, профессор, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Талғат Ахматзиевич Ханов, заң ғылымдарының докторы, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің Экономикалық және құқықтық зерттеулер ғылыми-зерттеу институтының директоры, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Виктория Сергеевна Шевченко, И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, ЖБ ФМББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы;

Антонина Константиновна Шульга, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, И.Т. Трубилин атындағы Кубань мемлекеттік аграрлық университеті, ЖБ ФМББМ, Краснодар, Ресей Федерациясы.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Амандыкова Сауле Кашкеновна, доктор юридических наук, профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан;

Бакишев Кайрат Алиханович, доктор юридических наук, профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Караганда, Республика Казахстан;

Белицкий Владислав Юрьевич, кандидат юридических наук, доцент, ФГКОУ ВО «Барнаульский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации», Барнаул, Алтайский край, Российская Федерация;

Громыко Сергей Валерьевич, заместитель главы администрации Центрального внутригородского округа города Краснодара, Краснодар, Российская Федерация;

Дулатбеков Нурлан Орынбасарович, доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАН Республики Казахстан, депутат Мажилиса парламента Казахстана, Республика Казахстан;

Жакып-Жан Акнур Тлеугабыловна, магистр юридических наук, старший преподаватель, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Жетпісов Асқар Жұмағалиұлы, Центрально-Казахстанская академия, Караганда, Республика Казахстан;

Кабжанов Акылбек Тайбулатович, кандидат юридических наук, профессор, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Калмаганбетова Дина Бахытовна, докторант PhD 3 курса, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан;

Камышанский Владимир Павлович, доктор юридических наук, профессор, ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина», АНО «Научно-исследовательский институт актуальных проблем современного права», Краснодар, Российская Федерация;

Кудрявцева Лариса Владимировна, кандидат юридических наук, доцент кафедры международного частного и предпринимательского права, ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина», Краснодар, Российская Федерация;

Курычая Марина Михайловна, кандидат юридических наук, доцент, ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет», Краснодар, Российская Федерация;

Кусаинова Айман Кудайбергеновна, кандидат юридических наук, доцент, ТОО «Консалтинговая группа "Болашак"», Астана, Республика Казахстан;

Нукушева Айгуль Ашимовна, кандидат юридических наук, доцент, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Нурғалиев Бахыт Молдатыевич, доктор юридических наук, профессор, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Нуртаева Динара, магистр юридических наук, инспектор магистратуры Академии «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Решетникова Дарья Александровна, магистрант, ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина», Краснодар, Российская Федерация;

Садвакасова Аделъ Талгатовна, магистр права, Карагандинская Академия МВД РК имени Б. Бейсенова, Караганда, Республика Казахстан;

Серімов Елеужан, кандидат юридических наук, заведующий отделом магистратуры Академии «Болашак», Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Уалиев Куатжан Серикказыевич, доктор юридических наук, профессор, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Ханов Талгат Ахматзиевич, доктор юридических наук, доцент, директор НИИ экономических и правовых исследований Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза, Караганда, Республика Казахстан;

Шевченко Виктория Сергеевна, ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина», Краснодар, Российская Федерация;

Шульга Антонина Константиновна, кандидат юридических наук, доцент, ФГБОУ ВО «Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина», Краснодар, Российская Федерация;

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Amandykova Saule, Doctor of Law, Professor, Eurasian National University. L.N. Gumilyov, Astana, the Republic of Kazakhstan;

Bakishiev Kairat, Doctor of Law, Professor, Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Belitsky Vladislav, candidate of jurisprudence, associate professor, FGKOU V "Barnaul Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation", Barnaul, Altai Territory, Russian Federation;

Gromyko Sergey, administration of Central intracity district of the city of Krasnodar, Krasnodar, Russian Federation;

Dulatbekov Nurlan, Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Majilis Deputy of the Parliament of Kazakhstan, Republic of Kazakhstan;

Zhakup-Zhan Aknur, заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Academy of «Болашак», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Zhetpisov Askar, Central-Kazakhstan Academy, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Kabzhanov Akylbek, Candidate of Juridical Sciences, Professor, Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Kalmaganbetova Dina, doctoral student PhD 3 courses, Eurasian National University. L.N. Gumilyov, Astana, the Republic of Kazakhstan;

Kamyshansky Vladimir, Doctor of Law, Professor, FGBOU VO "Kuban State Agricultural University. I.T. Trubilina ", ANO "Research Institute of Topical Problems of Contemporary Law", Krasnodar, Russian Federation;

Kudryavtseva Larisa, Associate Professor of the Department of International Private and Business Law, Federal State-funded Educational Institution of Higher Professional Education «Kuban State Agrarian University named after I.T. Trubilina», Krasnodar, Russian Federation;

Kuryachaya Marina, candidate of jurisprudence, associate professor, Kuban State University, Krasnodar, Russian Federation;

Kussainova Aiman, Candidate of Law, Associate Professor, Researcher of the LP "Consulting group "Bolashak", Astana, Republic of Kazakhstan;

Nukusheva Aigul, candidate of jurisprudence, associate professor, Academy of «Болашак», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Nurgaliyev Bakhyt, Doctor of Law, Professor, Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Nurtayeva Dinara, Master of Law, Inspector of the Magistracy of the Bolashak Academy Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Reshetnikova Darya, graduate student, FGBOU VO "Kuban State Agricultural University. I.T. Trubilina ", Krasnodar, Russian Federation;

Sadvokasova Adele, master of laws, Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Barimbek Beisenov, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Serimov Yeleuzhan, Candidate of Legal Sciences, Head of department of a magistracy of Bolashak Academy , Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Ualiev Kuatzhan, Doctor of Law, Professor, Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Khanov Talgat, Doctor of legal sciences, docent, director of the Research Institute of economic and legal researches, Karaganda Economic University of Kazpotrebsouz Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Shevchenko Victoria, FGBOU VO "Kuban State Agricultural University. I.T. Trubilina ", Krasnodar, Russian Federation;

Shulga Antonina, Candidate of Law, Associate Professor, FGBOU VO "Kuban State Agricultural University. I.T. Trubilina", Krasnodar, Russian Federation.

Мазмұны Оглавление Contents

Бокижанова Г.К., Байбекова В.А. К ВОПРОСУ ПРОЦЕССА ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	78
Бакарамова С.А., Эльрих И.В. ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИЯ СВОБОДНОГО ВРЕМЕНИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ.....	82
Жанысбаева Р.М., Балабекова Л.Г. ОСОБЕННОСТИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	86
Жапанова Р.Н., Аширбекова К.С. МЕТОДЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	90
Козлова С.Ю. ОСВОЕНИЕ ТЕОРИИ РЕШЕНИЯ ИЗОБРЕТАТЕЛЬСКИХ ЗАДАЧ В ПОСЛЕВУЗОВСКОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	93
Михалькова О.А., Шеляпина Е.В. ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГА-МЕНЕДЖЕРА В УСЛОВИЯХ МАГИСТРАТУРЫ В СИСТЕМЕ РОССИЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	97
Толеуова А.Р., Балбекова Б.К., Боранбаева Б.М., Ерахтина И.И. ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ «МЕТАЛЛУРГИЯ».....	102
Южакова О.Б. ИЗОТЕРАПИЯ КАК МЕТОД СНИЖЕНИЯ СТРАХОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	106
Авторлар туралы мағлұмат – Сведения об авторах – Information about authors.....	111

Бокижанова Галина Каскарбековна

galiyakaz68@gmail.com

Байбекова Венера Алимкуловна

venera@mail.ru

Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ ПРОЦЕССА ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Статья посвящена вопросу обновления содержания школьного образования в условиях Республики Казахстан. Авторами анализируется процесс реализации поэтапного внедрения 12-летнего образования, обновление стандартов школьного обучения для развития функциональной грамотности, внедрение новой модели полиязычного образования в старшей школе и вузах. Рассматриваются новые учебные программы и их поэтапное внедрение в учебный процесс школы; компетентностный подход, согласно таксономии целей обучения Бенджамина Блума; спиральный способ в построении тем в учебной программе; сквозные темы, способствующие установлению внутрипредметных и межпредметных связей; система критериального оценивания; переход на трехязычное обучение; реализация принципа единства воспитания и обучения, основанного на взаимосвязи и взаимообусловленности ценностей воспитания и качества образования.

Ключевые слова: модернизация, система образования, обновление содержания образования, поэтапное внедрение, функциональная грамотность, модель, полиязычное образование, система критериального оценивания, компетентностный подход, компетенции, трехязычное обучение.

Модернизация системы образования Республики Казахстан на всех ее уровнях связана прежде всего с обновлением содержания образования, которое включает такие вопросы, как поэтапное внедрение 12-летнего образования, обновление стандартов школьного обучения для развития функциональной грамотности, внедрение новой модели полиязычного образования в старшей школе и вузах.

Доминирует в обновлении содержания образования общеобразовательная школа, имеющая общемировые тенденции, обусловленные приобщением учащихся к научно-исследовательской, экспериментальной деятельности и воспитанию высокообразованной личности с активной жизненной позицией, способной конкурировать на международном уровне.

Поэтапное обновление содержания школьного образования займёт 4 года.

В 2016-2017 учебном году по обновленной программе впервые обучались ученики первых классов всех школ Казахстана. В 2017-2018 учебном году по обновленной программе обучались ученики вторых, пятых и седьмых классов.

В 2018-2019 учебном году изменения затронут 3, 6, 8 и 10 классы, в 2019-2020 году - 4, 9, 11 классы.

Обновлённая учебная программа, введенная в первых классах 2016-2017 учебного года, основана на опыте обучения в НИШ (Назарбаев интеллектуальные школы). Аналогичным образом обновлялось содержание программ вторых, пятых и седьмых классов. В 2017-2018 учебном году в программе остались прежние предметы и дисциплины, но был расширен перечень дополнительной литературы, разрешенной к использованию в школах.

В настоящее время для школьников, обучающихся по новой учебной программе, сокращён объём домашних заданий. По расчётам, ученики тратят на домашнюю работу примерно на треть меньше времени. Согласно новым нормативам, на выполнение домашних заданий во 2-м классе уходит до 50 минут, в 3-4 классах - 70 минут, в 5-6 классах - 90 минут, в 7-9 классах - 110 минут, в 10-11 (12) классах - 130 минут. На праздничные дни и каникулы не задается ничего, кроме проектных работ, задач для углублённого изучения математики и чтения художественной литературы для общего развития.

Новые учебные программы обновленного содержания основаны на компетентностном подходе, который формирует компетенции, заложенные в основу функциональной грамотности, необходимой для успешной социализации. Данный подход обеспечивает учащемуся развитие познавательной активности, самостоятельности мышления и формирование образованной, творческой, компетентной, конкурентоспособной личности.

Компетентностный подход, согласно таксономии целей обучения Бенджамина Блума, позволяет ученику освоить 6 уровней познания: «знать», «понимать», «применять», «анализировать», «синтезировать» и «оценивать».

При проектировании содержания предметов использован принцип спиральности, сквозные темы. Принцип спиральности дает возможность наращивать знания и умения учащихся постепенно - по темам и классам, переходя от простого к сложному. Он удобен для изучения, доступен и понятен как учащимся, так и педагогам. Принцип спиральности обеспечивает преемственность в изложении учебного материала и интеграцию предметов для более целостного восприятия окружающего мира. На это направлены также межпредметная интеграция и обучение через сквозные темы. Сквозные темы способствуют установлению внутрипредметных и межпредметных связей, формированию знаний, умений, ценностных ориентаций и норм поведения в сферах, имеющих точки соприкосновения со многими учебными предметами для формирования нравственных и патриотических ценностей.

Так, например, ведущей идеей Программы нравственно-духовного образования «Самопознание» является восстановление духовной основы культурного наследия человечества. Знакомясь с жизнью и учениями великих людей, ученик видит общечеловеческие ценности, которые их объединяют, несмотря на различие эпох, национальностей, вероисповедания и социального положения. Интегрированные уроки «Самопознание» закладывает основы гуманистического мировоззрения, пробуждение интереса к духовности и нравственности.

Обновленное содержание базируется на ожидаемых результатах, которые определяются по образовательным областям. Ожидаемые результаты позволяют оценивать работу учащегося, его достижения. Работа учащегося сравнивается не с работами других учеников, а с эталоном, который известен учащимся заранее. Четкая формулировка ожидаемых результатов дает возможность объективно оценить учебные достижения учащихся, определить индивидуальную траекторию развития каждого школьника с учетом его индивидуальных способностей, а также повышает их мотивацию улучшить качество образовательного процесса. Качество образовательного процесса в классах с обновлённым содержанием образования определено системой критериального оценивания.

Анализ зарубежного опыта специалистов в области сравнительной педагогики обусловил факт успешной реформы системы образования на основе развития и внедрения в практику учителей технологии критериального оценивания в таких странах как Австралия, Канада, Дания, Англия, Финляндия.

Необходимость совершенствования процесса оценивания как важной составляющей процесса обучения базируется на научных изысканиях и исследовательской деятельности ряда ученых. В конце 1960-х – начале 1970-х годов американские специалисты в области образования начали определять важные направления в использовании информации, полученной в результате оценивания в образовании.

Бенджамин Блум показал важность применения результатов оценивания в целях улучшения познавательных результатов с помощью разработанной им модели обучения мастерству [1]. В соответствии с моделью Б. Блума учителя могут на постоянной основе оценивать процесс познания учащихся. Если информация, полученная на основе оценивания, свидетельствует о недостаточном уровне познавательных результатов, учитель имеет возможность вернуться к материалу и преподавать его повторно, применяя более эффективные педагогические технологии.

Фактически в то же время, была озвучена гипотеза Майкла Скривена. Майкл Скривен предложил два вида оценивания: формативное и суммативное [2]. Формативное оценивание предусматривало использование аналитических инструментов и приемов для измерения прогресса учащихся в процессе познания ими мира.

Исследования П. Блэка и Д. Уильяма выявили, что оценивание означает все действия, предпринимаемые учителями, а также их учениками в оценивании самих себя, которые обеспечивают информацию, используемую в качестве обратной связи для корректировки преподавания и учения. Анализ результатов научного исследования показал, что «большинство исследований приводит к еще одному важному заключению: усовершенствованное формативное оценивание помогает учащимся с низкими познавательными результатами в большей степени, чем другим учащимся, и таким образом, сокращает различия в уровнях достижений при общем повышении уровня достижений и формативное оценивание является сущностью эффективного преподавания» [3]. Они также отметили, что «инновации, которые усиливают практику формативного оценивания, обеспечивают достижение значительных и зачастую важных целей».

Исследования проводились по возрастным группам, начиная от 5-летних детей до студентов университетов, по тем или иным школьным предметам в определенных странах.

Познавательные результаты при применении формативного оценивания отметил и Стефанек [4], по его мнению, они более значительны, чем те, которые получаются при использовании других стратегий преподавания.

Концепция «Оценивание для обучения» получила свою известность в 1999 году после опубликования брошюры под одноименным названием, автором которой выступила Группа Реформы Оценивания (Assessment Reform Group) из числа академиков Великобритании, работающих совместно с 1989 года, с целью подготовки доказательств материалов для информирования учителей и разработчиков методик. Теоретической основой исследования явились труды П. Блэка и Д. Уильяма и их вывод о том, что улучшение обучения зависит от пяти ключевых условий:

- эффективной обратной связи от учителя к ученикам;
- активного включения учеников в процесс собственного учения;
- учета в преподавании результатов, полученных при оценивании;
- понимание того, как от оценивания зависит мотивация и самооценка учеников;
- способности учеников к самооцениванию [5].

Использование технологии критериального оценивания заключается в сравнении достижений учащегося с четко определенными, коллективно выработанными, заранее известными всем участникам образовательного процесса критериями.

Критерии оценивания позволяют измерять степень развития учебных умений и навыков, в целом, точно, объективно оценить качество обучения учащихся.

Во второй половине 20 века человечество столкнулось с глобальными кризисами, которые затронули все стороны жизни общества. Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев отметил, что «патриотизм, нормы морали и нравственности, межнациональное согласие, толерантность, физическое и духовное развитие, законопослушание – это ценности, которые должны прививаться во всех учебных заведениях, независимо от форм собственности.

Формирование духовно-нравственных качеств учащихся, казахстанского патриотизма, развитие толерантности и умения общаться в условиях межэтнической и межкультурной коммуникации, укрепление светских ценностей, осознанное неприятие молодежью идеологии терроризма и экстремизма заложена в систему ценностей «Мәңгілік Ел». Идеи «Мәңгілік Ел» внедряются в школьное содержание через академические предметы, исследовательскую и внеурочную деятельность, дополнительное образование, элективные курсы.

Переход на трехязычное обучение осуществляется в соответствии с поручением Главы Государства Н. Назарбаева и Государственной программой развития образования и науки РК на 2011-2020 годы [6]. Подготовка к переходу на английский язык обучения в старшей школе началась с 2013 года. «Английский язык» был включен в программу первого класса.

В настоящее время в республике насчитывается 104 школы с трехязычным обучением: казахско-турецкие лицеи, школы для одаренных детей «Мурагер» и «Дарын», 20 Назарбаев Интеллектуальных школ. Преподавание предметов в этих школах ведется следующим образом: «История Казахстана» ведется на казахском языке во всех классах, «Всемирная история» - на русском языке во всех классах, химия, биология и физика – на английском языке.

Массовый переход на трехязычное обучение планируется с 1 сентября 2019-2020 учебного года в старшей школе (10-11 классы).

Для достижения общественного консенсуса по вопросу внедрения трехязычного образования в школу Министерством МОН РК создана общественная комиссия. Работа комиссии запланирована до 2019 года. При необходимости и выработке комиссией соответствующих рекомендаций темпы внедрения трехязычного образования будут корректироваться.

Ключевая роль в обновлении содержания школьного образования зависит от уровня квалификации учителя. На базе Центра педагогического мастерства Назарбаев Интеллектуальных школ и Национального центра повышения квалификации «Өрлеу» проводится работа по повышению квалификации педагогических работников по уровневым программам.

Таким образом, модернизация системы образования Республики Казахстан на всех ее уровнях связана прежде всего с обновлением содержания образования, которое включает поэтапное внедрение 12-летнего образования, обновление стандартов школьного обучения для развития функциональной грамотности, внедрение новой модели полиязычного образования в старшей школе и вузах.

Процессе реализации нового содержания школьного образования требует новых подходов, основанных на общемировых тенденциях, обусловленных не только приобщением учащихся к научно-исследовательской и экспериментальной деятельности, но и воспитанием высокообразованной личности с активной жизненной позицией, способной конкурировать на международном рынке труда.

Список использованных источников:

1. Guskey T.R. (2003). How classroom assessments improve learning. *Educational Leadership*, 60 (5) 6-11.
2. Скривен М. (1967). Методология эвалюации. / *The methodology of evaluation*. – Chicago: Rand McNally. American Educational Research Association (monograph series on evaluation, no. 1).
3. Блэк П., Уильям Д. (1998) Внутри черного ящика: повышение стандартов через оценки в классе / *Inside the black box: raising standards through classroom assessment*. King's College London, School of Education.
4. Стефанек Дж. (2002). Оценка в классе и погоня за освещением обратной связи. *Северо-Западный Учитель / Classroom assessment and the pursuit of illuminating feedback*. Northwest Teacher, 3(2), 2-13. [Online]. <http://www.nwrel.org/msec/images/nwteacher/winter2002/classroom.pdf>.
5. Блэк П. Уильям Д. (1989). Оценивание и обучение в классе, оценивание в образовании: принципы, политика и практика / *Assessment and Classroom Learning, Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*. 5 (1): 5–75
6. Государственная программа развития образования и науки РК на 2011-2020 годы

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Галина Қасқырбекқызы Бокижанова

Венера Алимкулқызы Байбекова

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕПТЕГІ БІЛІМ БЕРУ

МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ ҮРДСІНІҢ МӘСЕЛЕСЕРІ

Мақала Қазақстан Республикасы жағдайында мектеп білімінің мазмұнын жаңарту мәселесіне арналған. Авторлар 12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ кезең-кезеңімен енгізуді іске асыру үдерісін, функционалдық сауаттылықты дамыту үшін мектепте оқыту стандарттарын жаңартуды, жоғары мектеп пен жоғары оқу орындарында көптілді білім берудің жаңа моделін енгізуді талдайды. Сондай-ақ, жаңа оқу бағдарламалары және оларды мектептің оқу үдерісіне кезең-кезеңмен енгізу; Бенджамин Блумның оқыту мақсаттарының таксономиясына сәйкес құзыреттілік тәсіл; оқу бағдарламасында тақырыптарды құрудағы спиральды әдіс; пәнішілік және пәнаралық байланыстарды орнатуға ықпал ететін өтпелі тақырыптар; критериалды бағалау жүйесі; үш тілді оқытуға көшу; білім беру сапасы мен тәрбие құндылықтарының өзара байланыстылығы мен өзара байланыстылығына негізделген тәрбие мен оқытудың бірлігі қағидатын іске асыру қарастырылады.

Кілтті сөздер: жаңғырту, білім беру жүйесі, білім мазмұнын жаңарту, кезең-кезеңмен енгізу, функционалдық сауаттылық, үлгі, көптілді білім беру, критериялды бағалау жүйесі, құзыреттілік тәсіл, құзыреттілік, үш тілді оқыту.

Bokizhanova Galina
Academy "Bolashak", Karaganda, Republik of Kazakhstan
Venera Baibekova

Academy "Bolashak", Karaganda, Republik of Kazakhstan

ON THE PROCESS OF UPDATE OF THE CONTENT OF SCHOOL EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article is devoted to the issue of updating the content of school education in the Republic of Kazakhstan. The authors analyze the process of implementing the phased implementation of 12-year education, updating the school education standards for the development of functional literacy, the introduction of a new model of multilingual education in high school and universities. New curricula and their gradual introduction into the educational process of the school are considered; a competence approach, according to the taxonomy of the learning objectives of Benjamin Bloom; spiral method in building topics in the curriculum; cross-cutting themes that promote the establishment of intrasubject and intersubject communications; system of criterial estimation; transition to trilingual education; implementation of the principle of unity of education and training, based on the interconnection and interdependence of values of upbringing and the quality of education.

Keywords: modernization, education system, content update, phased introduction, functional literacy, model, multilingual education, criterial evaluation system, competence approach, competences, trilingual training.

List of references:

1. .Guskey T.R. (2003). How classroom assessments improve learning. Educational Leadership, 60 (5) 6-11.
2. Scriven M. (1967). Methodology of Evaluation. / The methodology of evaluation. - Chicago: Rand McNally. The American Educational Research Association (monograph series on evaluation, no. 1.
3. Black P., William D. (1998) Inside the black box: raising standards through grades in the classroom. King's College London, School of Education.
4. Stefanek J. (2002). Evaluation in the classroom and the pursuit of feedback feedback. North-West Teacher / Classroom assessment and the pursuit of illuminating feedback. Northwest Teacher, 3 (2), 2-13. [Online]. [http // www.nwrel. org / msec / images / nwteacher / winter2002 / classroom.pdf](http://www.nwrel.org/msec/images/nwteacher/winter2002/classroom.pdf).
5. Black P., William D. (1989). Evaluation and learning in the classroom, assessment in education: principles, policies and practices / Assessment and Classroom Learning, Assessment in Education: Principles, Policy and Practice. 5 (1): 5-75
6. The State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020

ӘОК 379.81

Сымбат Амангельдиқызы Бакарамова
bakaramova@inbox.ru

Ирина Владимировна Эльрих
elrih_irina@mail.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ БОС УАҚЫТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада ата-ана және қоғам алдында балалардың бос уақытын дұрыс ұйымдастыру мәселесі қарастырылған. Бос уақытты тиімді өткізу бала тұлғасының қалыптасуына үлкен ықпалын тигізеді. Балалардың дұрыс ұйымдастырылған бос уақытының құндылығы – ол баланың ең жақсы қасиеттерін дамытуға көмектеседі.

Кілтті сөздер: қызмет көрсету, жасөспірім, ата-ана, ойын, мәдениет, заманауи, агрессивтілік, өзін-өзі жетілдіру.

Бос уақыт – фразасының синонимі «демалу». С.О. Ожеговтың пен Н.Ю.Шведованың сөздігінде бос уақытты «жұмыс уақытынан және оқудан тыс уақыт», - деп атайды. Қазіргі заманғы анықтамалық және энциклопедиялық сөздіктерде бос уақыттың ұқсас анықтамалары берілген. Олардың талдауы бізге неғұрлым жалпы анықтаманы қалыптастыруға мүмкіндік береді. Демек, бос уақыт - жұмыссыз уақыттың бір бөлігі, ол өндірістік міндеттерді орындағаннан кейін адамның демалу уақыты (жұмысқа немесе мектепкегі жолға кеткен уақыт, ұйқы, тамақтану, үй шаруашылығы және т.б.).

Демалу қажеттілігі - адам ағзасының физиологиялық қажеттілігі, бос уақыт оны қанағаттандыру құралы. Алайда бос уақыт психофизиологиялық емес, сонымен бірге әлеуметтік мәдени қызметті атқарады. Бос уақытты өзіне және басқа адамдар үшін пайдалы, мазмұнды етіп ұйымдастыра білмеу, адамның мәдениетінің төмендігін көрсетеді. Екінші жағынан, қызықты демалыс адамның жеке басын жан-жақты дамытудың құралы болып табылады. Осылайша, К.Д. Ушинский : «Егер адам өз бос уақытында не істеу керектігін білмесе, оның ойы, жүрегі мен адамгершілігі төмендейді», -деп жазды [1].

Бос уақыт, әдетте кез-келген міндетті іс-әрекеттерсіз, таңдау бойынша бос қалдырылған уақыт кезеңі деп аталады. Педагогикалық зерттеулерде «бос уақыт» тұжырымдамасын нақтылауға, оны зерттеуге және теориялық негіздеуге елеулі үлес қосқан ғалымдарға М.Г. А.А. Бусканьяк, А.Ф. Воловик, В.А. Воловик, И.А. Новикова, Е.В. Соколов, В.Я. Суртаев, Б.А. Титов, С.А. Шмаков және басқалар жатады. Олар бос уақытты сүйікті іс-әрекетпен айналысуға берілген мүмкіндік және қажеттіліктер мен қызығушылықтарын қанағаттандыру деп қарастырады. Оқу барысындағы демалыс өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру, мәдениетті жетілдіру, бос уақытты белсенді демалысқа айналдыруға және тұлғаның одан әрі физикалық, моральдық және рухани дамуына ықпал ететін фактор болып табылады. «Бос уақыт» түсінігі Е.В. Соколовтың зерттеуінде былай деп сипатталады. Ол «бос уақытты, сыныптан тыс уақытта физикалық және ақыл-ой белсенділігін арттыратын арнайы уақыт», - деп қарастырды. Е.В. Соколов өз пікірінде «демалу жеткіліксіз болса, адам өзінің күш-жігерін тез сарқып, кез-келген қызметке қабілетсіз болып шығады». Демалыссыз және ойын-сауықсыз бос уақыт бірсарынды және қызықсыз болады деген [2].

Бос уақыт балалар дамуының маңызды факторы болып есептеледі. Бос уақытта сүйікті іс-әрекеттермен айналысу денсаулыққа эмоционалды түрде күш беріп, кішігірім уайымдар мен стрестен арылуға мүмкіндік береді. Балалардың дұрыс ұйымдастырылған бос уақытының құндылығы - ол баланың ең жақсы қасиеттерін дамытуға көмектеседі. Жас өспірімдердің компьютердегі ойынға деген тәуелділігі денсаулыққа зиян келтіруі мүмкін. Әдетте, ерте жастан бастап виртуалдық әлемде өмір сүру, болашақта адамдармен қарым-қатынасқа деген ұмтылыстың болмауына себеп болады. Уақыт ағымын аңғару тоқтайды, өмір цикілін дұрыс қабылдауға теріс әсерін тигізеді. Компьютерге тәуелді болған балалар мынадай синдромнан зардап шегеді, барлық ойлау жүйесін компьютерлік технологияға аударып, табиғи анализ жасауы және ақпаратты өңдеуі бұзылады.

Балалар және ересектермен қалыпты қарым-қатынастың бұзылуы, басқа адамдардың эмоцияларына деген сезімсіздік, көз аурулары және семіздіктің көп болуы мүмкін. Біз баланың немесе ересек адамның компьютердің алдында көп уақыт отырып, өзін компьютерден аулақ ұстай алмайтын болса, баланың виртуалды әлемге ауысуы, шынайы өмірді виртуалды өмірмен алмастыру, «компьютерлік тәуелділіктің» пайда болуына әкеп соғады. Қарама - қайшылықтар дегеніміз не? Компьютер біздің шындықтың нысаны сияқты, пайдалы және зиянды болуы мүмкін - оның ішінде адамның өмірінде компьютер қандай рөл атқарады? Компьютерді ұқыпсыз пайдалану, тәуелділікке апарып соғады. Бірақ бұл біздің күнделікті қолданып жүрген құралдармызда, тіпті балаларға арналған зиянсыз ойыншықтарда кездесуі мүмкін .

Жас өспірім шақта ойынға тәуелділік, әдетте компьютерлік ойындарға байланысты болады. Кейінгі кезде шын ойындардың орынына, мағынасыз ойындар таралып кетті. Бұл, әсіресе, құмар ойындарға қатысты, ол технологиялық процестің жағдайында олардың ең қатерлі түрін алды. Осы ойындардың барысында қарым-қатынас рухы, шығармашылық және эмоциялар алмасу жоғалады. Керісінше, олар агрессиялық және теріс эмоцияларды тудырады.

Адам құмар ойын процессінде өзін-өзі оқшаулап және бірте-бірте ойынға өзінің көзқарасын өзгертіп қана қоймайды, оның өмірге деген көзқарасы да өзгереді. Моральдық қағидалары бұзылып, ойнап отырған адам қоғамнан алшақтайды. Өмірдегі жалғыз серігі - бұл компьютер және ойындар, тіпті олар туғандарын ұмытып, оларды компьютермен алмастырады. Компьютер ойынының жетегінде кетеді [3].

Компьютерлік ойындарға деген тәуелділіктен әдетте жасөспірімдер зардап шегеді. Кейде олар мектепті босатып, компьютерлік клубтарға бір күн жұмсайды. Виртуалды ойын әлеміне, шын өмірді толығымен ауыстырады. Осы ойынға деген тәуелділік психологиялық дамуының баяулауына әкеледі. Кейіннен жасөспірімдердің қарым-қатынас жасауы және жұмыс істеуі қиындайды. Оларды маскүнемдікке, нашақорлыққа алып келу қаупі жоғары. Біздің қоғамда балалар мен жасөспірімдер компьютердегі сюжеттік ойындарды, теледидар бағдарламаларды, фильмдер және бұқаралық коммуникацияның өзге де құралдары арқылы мінез-құлық тәртібі мен рөлі туралы көбірек біледі. Ол әлемнің алдын-ала анықталған заңдары аясында кейде күтпеген құбылыстармен, әрқашан ойынның жаңа, әрдайым жаңартылған әлемін, соқтығысуын, толық зерттеп көруге мүмкіндік алады. Ойында балалар мен жасөспірімдер өздерін өте жақсы сезінеді. Олар осы ойын барысында өздерін мықты, батыл, табысты ер жүрек сезінеді. Бір маңыздысы ойынға қатысқан бала әлемдік билікке ие болады, ешқандай күш-қуатсыз, компьютердің тышқанын сиқырлы таяқ ретінде қолданады. Ол осы дүниені жаулап алу иллюзиясымен өмір сүреді. Жеңілгеннен кейін, ол қайталап ойнатады, оралады, ойынның сәтсіз бөлігін қайта ойнап жалғастырады. Ойынды әсіресе, өз сәтсіздіктерін жиі сезінетін балалар мен жасөспірімдер ойнайды, олар өздерінің ішкі толғаныстарынан тез арада құтылып, әр түрлі бейнелерге енеді.

Негізінен, компьютерлік тәуелділік күйі балалар мен жасөспірімдерді оқшаулайды, өмірден бас тартады және ойыннан басқа ештемеге қызықпайды. Бала онсыз өмір сүре алмайды. Бұл доминант болып келеді, сондықтан компьютерге тәуелділік нашақорлықтың бір түрі деп айтуға болады. Компьютерлік ойындарға шамадан тыс ынта-жігер үшінші мыңжылдықтың басындағы өзекті мәселелердің бірі болды. Олар өздері әрдайым жеңе алмайтын тартымдылықты қалыптастырады. Олардың мінез-құлқы әртүрлі өмір жағдайларына сәйкес келмеуімен сипатталады, өйткені кнопкаларды басу арқылы басқарудың виртуалды әлеміне енеді. Тітіркену, агрессивтілік, импульсивность, жедел шаршау, басқа ойын-сауыққа ауыса алмау, басқалардан артық айқындық сезімі, ұйқыны бұзу, біреумен сөйлесуге деген ұмтылыс жоғалады. Осындай баланың жалпы дамуы баяулайды.

Егер жасөспірімдер компьютерлік ойындарға тәуелді болса, әдетте, ол компьютерде өткізілетін уақытты бақылай алмайды, ол жасаған жаттығулардың түрін жасырады, компьютердегі рөлін асыра бағалайды. Балалар мен жасөспірімдер компьютерге «отыруды» жоспарлап қойса немесе басқалар оған кедергі келтірсе депрессиялық және алаңдаушылықты сезінеді, мысалы, ойынның келесі деңгейінен өту туралы ойлап, нақты өмірдің маңызды емес істерінің салдарынан зардап шегеді.

Компьютерлік тәуелділік сияқты аурудан арылу үшін туыстарымен және жақындарымен жиі уақыт өткізу керек, достарымен нақты уақыт пен таза ауада серуендеу керек, хоббимен әуестеніп, спортпен шұғылдану керек, қызықты кітап оқу керек. Тәуелділіктің алдын алу туралы айтатын болсақ, жастармен жұмыс істедің басты мақсаттарының бірі әрбір жас адам өзінің денсаулығы үшін жауап беретіндігін түсінуі, онымен қалай және неге не болып жатқанын және ойынға патологиялық құмарлықтың қандай салдары болуы мүмкін екенін ақпараттандыруы болып табылады [10 б. 4].

Бүгінгі таңда өз балаларын осы компьютерлік тәуелділіктен арылу мақсатында ата-аналар алдында; мінез-құлық нормаларын сақтап ешқандай қысым көрсетпей жасөспірімнің бос уақытын дұрыс ұйымдастыра білуі өзекті де өткір мәселеге айналды.

Көптеген ата-аналар өз балаларын интуитивті түрде тәрбиелейді, өз балаларын тәрбиелеуде онша назар аудармайды, балаларды тәрбиелеумен мемлекеттік құрылымдар (білім беру, полиция, жұртшылық) айналысуы тиіс деп ойлайды.

Әлеуметтік және құқыққа қарсы мінез-құлықтары бар балалардың саны соңғы жылдары қоғамда арта түсті, рухани құндылықтар төмендеп, материалдық құндылықтардың басым болуымен бірге өсті. Ата-аналар өсіп келе жатқан балалардың талаптарын қанағаттандыра алмайды, баламен қарым-қатынастарын қалпына келтірудің орынына және тәрбиелеудің орнына, көбірек ақша табуды немесе материалдық қажеттіліктерді толтыруға тырысып, өз балаларымен қарым-қатынастарын үзіп алады.

Нәтижесінде балалар ашуларын, агрессияларын жинақтап, конфликтілік және құқық бұзуы жолдары арқылы өздеріне қажетті назар аудартады. Ең түрлі себептер өмірде қиын жағдайға тап болған жасөспірім заңды бұзуға итермелейді, бірақ ол жасаған қылмыстың ауырлығына қарамастан-ерекше әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық көмекті қажет ететін адам.

Соңғы жылдары балалар мен олардың ата-аналарында мәдени білім беру, ақпараттық және бос уақыт қызметтерінің рөлі артқанын байқауға болады. Яғни, адам мен қоғам үшін формальді емес білім берудің маңызы артып, қосымша білім беру жүйесінің назары әр баланың, педагог пен ата-ананың жеке азамат ретіндегі дербестігіне аударылады.

Осыдан біраз жыл бұрын ата-аналар өз балаларын бейімделген, «сұранысқа ие» және «мәртебелі» ұжымдарға: ағылшын тілі, информатика және тағы басқа пәндерге беруге тырысса, бүгінде жағдай өзгеріп, баланың әке-шешісі оның «дені сау» болып өсуін және «шығармашылық жағынан дамуын», «өзіне ұнайтын іспен айналысуын», «өзгелермен тіл табыса білуін» қалайды. Бір сөзбен айтқанда, денешынықтыру-сауықтыру және шығармашылықты дамытуға бағытталған ұжымдарға қарай бейімделу байқалуда. Демек, қоғам ретінде қарастырылып отырған ата-ананың қосымша білім берудегі әлеуметтік сұранысы жалпыадамзаттық құндылықтарға басымдық беру де. Қазіргі кезде қосымша білім беру ұйымдарының білім беру қызметі нарығындағы бәсекеге қабілеттілігі, сөзсіз, оның материалды- техникалық базасының жағдайына тікелей байланысты. Заманауи әрі аса қажетті құрал-жабдықтармен жеткілікті мөлшерде жабдықталу кез-келген ұйымның ойдағыдай қызмет етуі үшін ерекше маңызды.

Дамуға қатысты келесі тағы бір аса маңызды аспект қарым-қатынас. Бұл қосымша білім беру ұйымдарындағы балалар ісінің ерекше маңызға ие түрі болып табылады және оның кәдімгі мектепке қарағанда артықшылықтары көп. Толыққанды қарым-қатынас жасау мүмкіндігінен айырылған балалар кейінгі өмірде өздерін көбінесе жайсыз сезінеді. Қосымша білім беру ұйымдарының тәрбиеленушілері көбінесе біржақты қарым-қатынас жасауға мәжбүр болып жатады. Яғни, педагог ақпарат берсе, балалар оны тыңдаумен шектеледі.

Қалыптасқан әлеуметтік- экономикалық жағдайларда тәрбиелеудің жаңа жүйесінің үздіксіз жұмысын ретке келтірген жөн. Жасөспірімдерге ауыр емес, лайықты ақы төленетін еңбекке қатысуға мүмкіндік беру керек. Алайда, дербес және қоғамдық мүдделер үйлесімді қиысатын еңбек қана тәрбиелеуші алатынын ескеру керек. Мектеп жоғары білім алуға психологиялық дайындықты іске асырады, бірақ оны бәрі де ала бермейді. Бірақ мектепті бітірген соң түлектер өндірістік еңбекпен де шұғылдана алмайды немесе шұғылданғысы келмейді. Осы жағдайды көпшілік ауыр қабылдайды. Осы жерде жүріс-тұрыстағы ауытқулар мен өзгерістер пайда бола бастайды, бұрыс әрекеттер атқарылады.

Жасөспірімнің психологиялық қанағаттанбаушылығы педагогикалық кедергіге ұшырауы мүмкін. Криминологиялық зерттеулерге жүргізілген талдау жасөспірім мектепті неғұрлым ерте тастаса, оның қылмыстық жолға түсу мүмкіндігі соғұрлым көп екенін көрсетеді.

Жасөспірімде педагогтарға және жалпы мектепке қарсы ашу-ыза қалыптасады, оның ештеңе зауқы болмайды, көшеде «қаңғырады», күдікті адамдармен араласады және т.б. Қазіргі кезде ата-аналардың балаларын тәрбиелеуге бөлетін уақыттары күрт қысқарды. Бұл ең алдымен қазіргі экономикалық жағдайға байланысты[56. 5].

Қортындылай келе бос уақыт, оның ұйымдастыру тұлғаның дамуында маңызды рөл атқарады. Бос уақыт қызметі өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі анықтау саласы. Сондықтан балалар мен жасөспірімдерді клубтарға, спорт үйірмелеріне, секцияларға, қол өнер үйірмелеріне белсенді түрде қатыстыру керек. Осы кезеңде жасөспірімнің бос уақытын қадағалау өте маңызды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Бочарова Н.И., Тихонова О.Г., Бос уақыт педагогикасы. 2-ші ред., Түзетілген және қосымша. -М. : Юрайт баспасы, 2018 - 218 б.
2. Исаева И.Ю. Бос уақытты педагогика: Флинт, «МПСІ» үкіметтік емес білім беру бағдарламасы; - Мәскеу; 2010-2005 жж.
3. Петрова И., Меринова Е.В., Петрова Г.А., ойындардың, компьютерлік және интернет-нашақорлықтың алдын алу бойынша әдістемелік ұсыныстар. - Екатеринбург, 2012-616.

4. Думакова Е.А. Компьютерге тәуелділік, // кураторлар, мұғалімдер, педагогтар, студенттер, әлеуметтік педагогтар мен педагог-психологтар үшін ақпараттық материалдар // . - Минск, 2015-256.

5. Новичихина Н.В. Жасөспірімнің адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру және дамыту бойынша әдістемелік нұсқаулық. Оқу құралы. –

РЕЗЮМЕ/RESUME

Бакарамова Сымбат Амангельдиевна

Эльрих Ирина Владимировна

Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИЯ СВОБОДНОГО ВРЕМЕНИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

В статье перед родителями и обществом стоит вопрос о правильной организации досуга детей. Эффективное проведение досуга оказывает большое влияние на формирование личности ребенка. Ценность правильно организованного досуга детей помогает развивать лучшие качества ребенка.

Ключевые слова: досуг, подросток, родитель, игра, культура, современная, агрессивность, самосовершенствование.

Bakaramova Symbat

Elrich Irina

Academy "Bolashak", Karaganda, Republic of Kazakhstan

THE PROBLEM OF ORGANIZATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS' FREE TIME

The article deals with the question of the correct organization of leisure of children before parents and society. Effective leisure has a great influence on the formation of the child's personality. The value of properly organized children's leisure-helps to develop the best qualities of the child.

Keywords: leisure, teenager, parent, game, culture, modern, aggressiveness, self-improvement.

List of references:

1. Bocharova N.I., Tikhonova O.G., Pedagogy of leisure. 2-e Izd., ISPR. and extra - M.: urait, 2018 - 218 s.

2. Isayeva I.U. Leisure pedagogy: flint, NOU VPO "MPSI"; - Moscow; 2010-200s.

3. Petrova I.V., Merinova E.V., Petrova G.A., Methodical recommendations on prevention of gaming, computer and Internet addiction. - Ekaterinburg, 2012-61s.

4. Dumacheva E.A. Computer dependence, //information material for curators, teachers, Tutors, students, social pedagogues and teachers-psychologists//. - Minsk, 2015-25s.

5. Novichikhina N.B. Methodical manual on the formation and development of moral qualities of a teenager. Textbook. - Barnaul, 2010-136s.

УДК:373.24

Роза Мазраповна Жанысбаева

rozaakan@mail.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Ляззат Гиниятовна Балабекова

lyaka1982e@mail.ru

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті,

Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Әр бала үшін ең алғаш мектепке бару ең жауапты да қиын кезең. Ал мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін бұл кезең әлдеқайда эмоциялық жағынан да, психологиялық жағынан да ауыр болады. Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі инклюзивті білім беру қағидаларына бет бұрды. Бұл арнайы қажеттілігі бар балалар үшін мектептерде, мекемелерде жағдай туғызып, оларды жалпы білім беру жүйесіне қосу. Әрбір бала, мүмкіндігінше қажетті деңгейде білім алуға тиісті.

Кілтті сөздер: Инклюзивті оқыту, инклюзия, мүгедек, мүмкіндіктері шектеулі, арнайы бағдарламалар.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, *жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат. Инклюзивті оқыту* – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады.

Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады [1].

Мемлекеттік бағдарлама негізінде 2020 жылға қарай мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен, арнайы парталармен, үстелдермен және басқа да арнайы компенсаторлық құралдармен жабдықтау арқылы «кедергісіз аймақтар» құруы жоспарланған. 3030 мектепте мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытуға және тәрбиелеуге тең қол жеткізу үшін жағдайлар жасалу міндеті (мектептерде педагог-дефектологтардың, балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің, арнайы жеке техникалық және компенсаторлық құралдардың болуы) алға қойылған.

Үйде білім алатын мүгедек балалар жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктері ескеріле отырып, компьютерлік техникамен қамтамасыз ету сияқты істері жүзеге асырылмақшы. Осылайша мемлекетіміз мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына, оларды оңалту, жұмысқа орналастыру және жаңа жұмыс орындарын құру, білім алу, оқыту, қайта мамандандыруда қолдан келгенше жағдай жасамақшы.

Дене кемістігімен ауру адамның әлеуметтік өміріндегі мінез-құлқының ауытқуына әкеп соқтырады. Әулеттегі кеміс балаға көбірек қамқорлық көрсетіп, оған басқа балаларға қарағанда ерекше көңіл бөлінеді. Бала басындағы бақытсыздық бәрінен бұрын оның маңындағы жақын адамдардың жанашырлық сезімін оятып, оған деген көзқарасты өзгертеді.

Кез келген семьяда кеміс балаға деген көзқарас оны басқа түскен масыл, не тағдыр жазасы деп санамай, қамқорлық пен мейірімділік құшағында болады. Балаға деген мұндай қамқорлық оған күшті әсер етіп, ол өзін басқа балалардан бөлексіткендей сезінеді. В.Г. Короленко өзінің «Соқыр музыкант» деген шығармасында соқыр баланың семьяда ерекше саналып, оның айтқандарын екі етпей бұлжытпай орындал отыратындықтары туралы жазады.

Кемтар адамдардың әсіресе сипау сезімдері мен иісті түйсінулері әлдеқайда жетілген дейді. Алайда арнайы жүргізген зерттеу нәтижелері соқырдың сипау сезімі мен саңыраудың көру сезімінің бірқалыпты дамыған дені сау адамдардың сезімімен салыстырғанда, олардың арасында айтарлықтай айырмашылығы жоқ екендігін көрсетеді.

Осы мәселеге мылқау мен саңыраулардың көру қабілеті сау адамдардікінен кем емес, кейде ондай адамдар біздердің көрмеген нәрселерімізді көре алады, ол көру арқылы қабылдауы сау адамдардан әлдеқайда төмен немесе олардан артық деуге болмайды. Саңырау көзінің көрегендігі нашар болса да, ол бара-бара жетілуі мүмкін, бірақ дені сау адамдардікінен артық емес дейді Н.М. Поговский. Соқыр адамның сипау түсігінің жақсы жетілуі және саңыраудың көру қабілеттілігі сол сезім мүшесінің құрылысы нерв жүйелерінің айрықша жетілуінде емес, ондай адамдардың тиісті нәрселерді сезіп білуде үнемі қолданып, тұрақты түрде жаттығуына байланысты [2].

Теориялық негіздемесі «Бәріне бірдей мүмкіндік» принципін ұстанатын инклюзивтік білім берудің енгізіле бастағанына көп бола қойған жоқ. Бұл термин көбіне «Сапалы білім - барлығы үшін» түсінігімен бірге қолданылады. Яғни жалпы білім беретін мектептерде мүмкіндігі шектеулі бала мен басқа да әлеуметтік қорғалатын топтарға жататын оқушыларға өзгелермен теңдей білім беру, соған жағдай жасау.

Қазіргі кезде Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі балалар көбіне-көп арнайы мектеп-интернаттарда білім алады. Шындығында олар оқшауланған, қоғамдық өмірге аса бейім емес. Мәселенің бұлай қалыптасуына бүгінгі қоғамның да кінәсі бар. Өйткені біз мүмкіндігі шектеулі жандарға мүсіркей қараудан арыла алмай келеміз. Жалпы білім беретін орта мектептерде олардың оқып, білім алуына жағдай жасау енді-енді қолға алына бастады [3]. Инклюзивті білім берудің негізі мектептегі барлық балаға олардың ерекшеліктерінен тыс сапалы білім беру болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды.

Арнайы мектептер жалпыға білім беретін оқу орындарына ресурс секілді болады, өйткені мұнда арнайы ұжым қалыптасқан. Біздің елімізде 1996 жылдан бері қолданылып келе жатқан Халықаралық білімділік «Step by step» бағдарламасы ерекше қажеттілікті балаларды қолдауды, қатардан қалдырмауды қамтамасыз етеді. Оның негізіне төмендегідей қатаң тұжырымдар салынған:

1. Балалар отбасы мен қоғамдастықтың мүшесі болып табылады
2. Әр бала білім алуға құқылы.
3. Әр баланың қайталанбайтын бірегей ерекшелігі, қызығушылығы, қабілеті мен қажеттіліктері бар.
4. Балалардың қажеттіліктері назардан тыс қалмай және дербес түрде қанағаттандырылған жағдайда олар жақсы оқиды.

Балаға бағдарланған балабақшалар мен мектептер әр баланың әлеуетін ашуға ұмтылады, бала бойына адамдардың айырмашылығына шыдамдылық таныту дарытылады, отбасымен өзара қарым-қатынасты нығайтады. Дамуында ауытқулары бар балалар үшін арнайы жағдайлар жасалуы керек. Ол үшін білікті тәрбиешілер мен мұғалімдер қажет болады. Оның үстіне педагогтар осы балалардың ата-анасымен ынтымақтаса білуі, оларға білікті көмек бере білуі тиіс [4].

Дамуында ауытқуы бар балаларға арналған біздің елімізде мектептер мен мектепке дейін мекемелер бар. Онда осы балалардың ақыл - ойы және физикалық дамуын қамтамасыз ететін білім беру жағдайы құрылған. Бұл жағдайға әр баланың жеке ерекшелігін ескеріп жеке ықпал ету болып табылады. Оған мыналар жатады:

- Арнайы білім беру бағдарламаларын, әдістерді және оқытуға қажетті техникалық құралдарды қолдану;
- Арнайы дайындаған педагогтар, психологтар, дефектологтар және басқа мамандардың жұмыстары;
- Оқытуды қажетті медициналық және профилактикалық, емдеу шараларымен қатар жүргізу;

Белгілі әлеуметтік жағдайдың болуы;

- Арнайы білім беру мекемелерінің материалды - техникалық базасын құру және оларды ғылыми - әдістемелік қамтамасыз ету [5].

Қазіргі уақытта арнайы білім беру мекемелері әр түрлі қызмет атқаруда. Балалар мұқият тексеруден кейін ҚР білім және ғылым министрлігі бекіткен арнайы оқыту бағдарламасымен білім алатын мектепке дейін мекемелер мен арнайы мектептерден басқа, мемлекеттік емес мекемелер, оналту орталықтары, дамыту орталықтары, аралас топтар және т.б. ашылып жасалуда. Мұндай мекемелерде кемістіктің түрлері мен жас ерекшеліктері әртүрлі балалар болады. Оларды бірдей бағдарламамен оқыту мүмкін емес, сондықтан, әр баланы жеке психологиялық - педагогикалық оқыту мүмкіндігі артады.

Инклюзивті білім беру жүйесі кездесіп отырған күрделі проблема – оған қоғам тарапынан туып отырған теріс көзқарас проблемасын жою. Ақпараттың аздығы, қорқыныш, бала құқын аяқасты ету-осының бәрі даму мүмкіндігі шектеулі балаларға теріс көзқарасты дамытады. Бір жағынан, арнайы оқыту әдістемесінің жоқтығы инклюзивті білім беру үшін елеулі қиындықтар туғызады. Тәрбиешілер мен мұғалімдер дамуында ауытқулары бар балалармен жұмыста өздерінің кәсіби дайындығы деңгейіне көңілі толмайтындығын атап көрсетеді. мысалы, педагогтар (тәрбиешілер), оның ішінде дефектологтар баланың оқуы мен даму үдерісіне теріс ықпал ететін барлық жағдайлар мен факторларды білмеуі мүмкін. Алайда, мұғалімдер бала бойындағы ауытқуларды дер кезінде анықтап, нақты іс-қимылға дайын болуы тиіс.

Инклюзивті білім беруді дамытуды мүмкіндіктері шектеулі балалардың білім алу жүйесін жетілдірудің басты бағыттарының бірі ретінде қарастырған жөн. Бала және оның ата – анасының тұрғылықты жеріне сәйкес жалпы типтегі мекемелерде мұндай балаларға білім

беруді ұйымдастыру оларды ұзақ мерзімге мектеп – интернатқа жіберуден сақтап, отбасында тәрбиеленіп тұруы үшін жағдай жасайды, қалыпты деңгейдегі дамыған құрдастарымен күнделікті қарым – қатынас жасауды қамтамасыз етеді, әлеуметтік бейімделуі және қоғамға кіріктіруге қатысты мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Бейсенова А.Б., Оралканов И.А. Инклюзивті білім беруді кіріктіруге педагогтарды дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар. Алматы 2016. 175б
2. Грозная Н.С. Инклюзивное образование за рубежом. От мечты к реальности // Синдром Дауна XXI век. 2011. №1. С.34–41.
3. Байтұрсынов А.А. Арнайы педагогика проблемалары мен даму болашағы. Алматы. 2008. 365б.
4. Ж. Әбиев. Педагогика тарихы. Алматы 2006.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

РЕЗЮМЕ / RESUME

Жанысбаева Роза Мазраповна
Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан
Балабекова Ляззат Гинаятовна

Карагандинский Государственный Университет им. академика Е.А. Букетова
ОСОБЕННОСТИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Проблема обеспечения равного доступа к качественному образованию детей с ограниченными возможностями решается через развитие инклюзивного образования. Принцип включения - это один из прогрессивных принципов организации обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями. Сама система должна стремиться к модели интеграции детей с ограниченными возможностями в систему общего образования. Для достижения этой модели отношения общества к детям с ограниченными возможностями здоровья предстоит решить еще много проблем.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, инклюзия, инвалид, ограниченные возможности, специальные программы.

Zhanysbaeva Roza
Academy “Bolashak”, Repablik of Kazakhstan
Balabekova Lyazzat Ginayatovna

Karaganda State University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan
FEATURES OF INCLUSIVE EDUCATION

The problem of ensuring equal access to quality education for children with disabilities is addressed through the development of inclusive education. The principle of inclusion is one of the progressive principles of organizing the education and upbringing of children with disabilities. The system itself should strive for a model for integrating children with disabilities into the general education system. To achieve this model, the society's attitude to children with disabilities has many more problems to be solved.

Keywords: Inclusive education, inclusion, disabled, limited opportunities, special programs.

List of references:

1. Beisenova A.B., Oralkanov I.A. Inclusive biology berudi kiriktiruge pedagogicardy daiyndau boyynsa әdistemelik ұsyny old. Almaty 2016. 175b
2. Groznaya N.S. Inclusive education abroad. From dream to reality // Down Syndrome XXI century. 2011. № 1. P.34-41.
3. Baytursynov A.A. Arnay pedagogy problemalary men to the lady of Bolashany. Almaty. 2008. 365b.
4. Zh.biev. Pedagogy Tarihi. Almaty 2006.

Риза Набиқызы Жапанова

riza_70@bk.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Қымбат Сейтханқызы Аширбекова

Бұқар жырау ауданы, Ботақара ауылы, «Балдәурен» бөбекжай бақшасы,

Қарағанды, Қазақстан Республикасы

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ТӘСІЛДЕРІ

Экологиялық тәрбие жұмысын жүргізуде тәрбиешінің табиғи нысандары мен табиғат құбылыстарын бақылауды ұйымдастыруы, табиғатта серуендеуі – балаларды табиғатпен таныстырудың негізгі мәселесі болып табылады.

Мақалада экология негіздері сабағындағы педагог тәжірибесіндегі осындай ізденістің әдіс-тәсілдері қарастырылған.

Кілтті сөздер: экология, экологиялық тәрбие, эстетикалық еңбек, табиғат көріністері, бағдарламалар, технологиялық карта.

«Біз табиғаттың өзін қайта түлететін ұрпақпыз. Жер, су, ауа – адам баласының ұрпағынан ұрпағына мұра болып келе жатқан мол қазына. Әрбір ағашты, әрбір бұлақты, жалғыз дәнді де ыждаһаттылықпен сақтау, қамқор болу – басты міндеттің бірі» деп Ыбырай Жақаев атамыз айтып кеткендей, бүкіл адамзат баласының шалыс басқан әрбір іс-әрекетіне келешекте шек қоятын, оның тыныс – тіршілігіне тікелей ат салысатын ғылым - экология ғылымы.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында «білім беру жүйесі міндеттерінің бірі ретінде белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу, республиканың қоғамдық – саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысу қажеттілігін, жеке адамның өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыру» атап көрсетілген. Осы тұрғыдан келгенде, үздіксіз білім беру жүйесінің базалық буыны болып саналатын мектепке дейінгі және орта білім беру мекемелерінде жас ұрпаққа саналы тәртіп пен сапалы білім беріп, туған жерінің табиғатын қорғайтын мәдениетті тұлға етіп қалыптастырудағы атқарар рөлі зор екені даусыз [1].

Экологиялық білім беру дегеніміз – адамзат қауымының, қоғамның, табиғаттың және қоршаған ортаның үйлестігін және тиімді пайдаланудың жолдарын түсіндіру.

Экологиялық білім беру бағытында экология ғылымында жаңа ұғымдар мен түсініктер бар. Олардың негізгілері: «Экологиялық сана», «Экологиялық сауаттылық», «Экологиялық мәдениет», «Экологиялық этика».

Экологиялық сана - адамның табиғатқа көзқарасының, білімінің, сенімінің және дағдысының жиынтығы болса, ал экологиялық ойлау – табиғаттағы болып жатқан өзгерістерге ғылыми негізде баға беру.

Экологиялық сауаттылық – экологиялық білімді игере отырып, табиғат қорларын тиімді пайдалануға үйрету.

Экологиялық мәдениет – экологиялық білім мен тәрбиенің жемісін көру, яғни табиғатқа ұқыпты қарауға, оның байлықтарын дұрыс пайдалануға дағдыландыру [2].

Экологиялық этика – үйде, түзде, табиғатта адамның өзін-өзі ұстай білуін, мінез-құлық дағдыларын қатаң сақтауды қалыптастыру.

Міне, осы ұғымдардың бәрі мектепке дейінгі балаларға үздіксіз жүргізіліп, саналарына құйып отырған жағдайда ғана балаларда экологиялық тәрбие қалыптасады. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру баланың табиғатқа деген көзқарасынан басталады. Өмірге әкелетін өз анаң болса, 9 ай 9 күннен кейін өле-өлгенше тұлғаны асырайтын табиғат – анаң. Дүниеге келген тұлғаны 40 күн тұзды сумен жуындырып, маймен сылайды және тұлғаға есім беріледі. Мысалы: Ботакөз, Теңізбай, Мұхитдин, Қамысбай, Арыстанбек т.б. Бала жүре бастағаннан құмнан мүсіндер жасап, үй тұрғызып, қорғандар соғады. Бұл баланың денсаулығы, табиғатқа

деген көзқарасы ерекше қалыптасады. Бүгінгі таңдағы табиғат ашаршылығы, зардаптары бүкіл адамзат қауымын алаңдатып отыр. Қазақстандағы Арал, Балқаш проблемаларын, Семей полигонын және тағы басқаларды адам қолымен жасалған залалдар деп түсінуге болады. Көптеген ғалымдардың пікірінше, табиғаттағы күрделі өзгерістерді болдырмау үшін экологияның адам психологиясындағы экологиялық мәдениетті дамытып, қалыптастырудан бастау қажет деген ұсыныстар өте орынды. Мысалы, белгілі ақын, ақындардың халықаралық «XX ғасыр, әлем және экология» қозғалысының төрағасы болған Мұхтар Шаханов өзінің мақаласында «...бізде экологиялық тәрбие болған жоқ, ол қазір де жоқ. Экология ғылым ретінде ең артта қалған, қараусыз жағдайда. Біз адамдардың экологиялық санасын оятуымыз қажет, ертең кеш болады» деп айтқан болатын [3].

«Теңіз таусылмайды, халық сарқылмайды. Біз көкжиектен жаңа ғана көрінген көкөрім жұрт емеспіз, ең кемі мың жылдық тарихы бар тәлімгер халықпыз» деп көзі көрген, көкірегі кең, көрнекті ақын Мұзафар Әлімбаев қанып та, танып та айтқан. Тұлға – табиғат перзенті. Тұлғаның жан-жақты дамуына табиғат-ананың әсерінің мол екенін біле тұра, кешегі көрші елдің жетегінде жүріп, бар байлығымыздан ажырап қалдық, яғни жылқы, түйе сүтінің адам ағзасына, биологиялық тұрғыдан пайдасын біле тұра малдың көзін жойдық. Сөйтіп жерімізде өкпе, қолқа, бүйрек, асқазан, т.б ауруларды дендетіп алдық.

Жанымыздағы Байқоңыр ғарыш айлағының протон зымырандары жер-Ананың төсіндегі адамзат денсаулығының дәруі көк мәселесін қынадай қырды. Бұл да тұлғаның жан-жақты дамуына, яғни дұрыс қалыптасуына зияны көп екенін дәлелдеп отыр.

Табиғаттың таңқалдырар тамашалығын танытуда әрбір пәннің озық тәсілдері арқылы бала санасына жаңаша экологиялық ой-сананы қалыптастырудың орны ерекше. Мысалы, табиғат жүдеуіне жол бермейтін тыйым сөздерді күнделікті сабақта қолданып жүрміз. Ата сөзі – ақылдың көзі: «Суға түкірме», «Тал кеспе», «Шөпті жұлма», т.б тыйым сөздері табиғаттың әдемілігіне кір келтірмес мәдениеттілік өлшемі. Табиғатқа зәбір жасаған адам қоғамға қиянат қылған адам деңгейімен теңестіріледі. «Судың да сұрауы бар», «Балық аулай алмаған суды лайлайды», т.б ырым-тыйымдар ұрпақты ұқыптылыққа, сергектікке, барды бағалап,, қадір тұтуға, аялауға үйретеді [4].

Ертегілер, нақыл сөздер, мақал-мәтелдер балаларды табиғатты сүйуге, олардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда құнды құрал болып саналады.

«Ой салу – ұстаздан, ойлану - шәкірттен» демекші, шығармашылықпен жұмыс істеуге дағдыландыру барысында тәрбиешінің қолданатын өзіндік әдістері болуы керек. Жаңа әдістер дегенде өзіміз пайдаланып жүрген «Сын тұрғысынан ойлау» стратегиясына тоқталсақ, нәтижесі – баланың танымдық белсенділігі артады, өз бетінше білім алуға ұмтылады. Бұл стратегия үш кезең бойынша жүзеге асырылады: қызығушылықты ояту, мағынаны тану, ой толғаныс.

Міне, осы үш кезең арқылы балалардың шығармашылық қабілетін оятып, және белсенділігін туғызуға болады. Сабақтың құрылымдық жоспарына қызығушылығын ояту стратегиясы бойынша «Ой қозғау», «Топтастыру» т.б. мақсаттары қойылады. Мағынаны ашу стратегиясы бойынша «Венн диаграммасы», «Бес жолды өлең» т.б. Ой-толғаныс стратегиясы бойынша «Сұрақ-жауап» т.б. стратегия түрлерін қолдану балалардың тілін дамытып, сөздік қорын молайтуға, ойлау қабілетін дамытуға, өз ойларын, пікірлерін еркін жеткізе білулеріне үйретеді. Әрине, тек бір ғана технологияны емес, өз жағдайына қарай кез келген әдістерді түрлендіріп пайдалануға болады. Өйткені жаңа технологиялардың басты мақсаты – баланы оқыта отырып, оның еркіндігін қалыптастыру, белсенділігін дамыту, өз бетінше шешім қабылдауына дағдыландыру емес пе? Осы мақсатта ең алдымен балада экологиялық білім болуы қажет. Егер білім болмаса, олардың мәдениеті төмендейді. Мәдениеті төмен болғандықтан, олар отырған жерлерін таза ұстай алмайды, пісте қабықтарын қалдырып, түкіріп кетеді. Үйден немесе мектептен ала шыққан қоқыстарын арнайы орынға емес, кез келген жерге тастай салады, жас талдарды сындырады, гүлдерді жұлады. Мысалы, алысқа ұзамай-ақ, ауылымызды алатын болсақ, аяусыз кесілген ағаштар, шашылған қоқыстар ауылдың сәнін бұзып тұрады. Сол себепті, сабақта балаларға көбіне-көп осы жағдайларды болдырмаудың себептерін айтамыз, талқылаймыз. Әсіресе, 2-3 жастағы кішкентай балалармен практикалық жұмыс кезінде олар ағаштарды зерттей алады. Яғни, ағаштың тамыры, бұтағын ажырата алады.

Мысалға, бұл жастағы балалар құрғақ сөзден гөрі ойын, жұмбақ шешу, сайыс ұйымдастыру т.б жолдар арқылы жақсы түсінік алады. Орта топта мынадай ойындар

ойнатамыз. Мысалы, «Даусынан таны», «Не қалай дыбыстайды», «Гүл неге ауырады?» т.б. ойындар, қимылды ойындар, ертегілер, әңгімелер арқылы экологиялық түсінік қалыптастырамыз.

Экологиялық тәрбие берудің жас ұрпаққа маңыздылығы, табиғат сұлулығына қатысты эстетикалық қатынас, экологиялық аспектіде адамгершілік қатынас қалыптасады. Осы тұрғыда белгілі ғалым-эколог И.Д. Зверев «Педагогикалық практиканың негізгі жағдайында барлық оқу пәндерін экологияландыруға байланысты мұқият ойланып істелген жұмыстар қажет» дейді. Сондай-ақ, ол пәндерді экологияландыру басты мәселе деп қарайды. Осы пікір тұрғысынан алғанда білім салалары бойынша ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттерінің өзара байланыстылығы арқылы, экологиялық білім және тәрбие берумен экологиялық мәдениетті тұлғаны қалыптастыруда жаңа технологияларды ендіру жауапкершілігін сезіну әрбір тәрбиешінің міндеті болуы тиіс [5].

Жас ұрпақты тәрбиелеуде олардың жеке тұлғасының қалыптасуында өскен ортасы, табиғаттың әсемдігі, көгалдандырылуы – негізгі әлеуметтік факторлардың бірі. Ол жұмыс әрбір Қазақстан азаматының күнделікті дем алатын ауасы мен тамағы сияқты қажеттілікке айналуы керек. Дана халқымыз «Ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» дегендей күтілген әсем аулада өмір сүрген ұрпақ өскенде де сондай ортада өмір сүруді мақсат етеді. Демек, әсемдікке бала жастайынан үйренсе, оны ары қарай іске асыру көп қиындық тудырмайды [6].

Білім мен тәрбие беру жұмыстарының нәтижесінде мектепке дейінгі жаста негізі қаланған әсемдікті сезіну, талғамын жетілдіру жұмысы бастауыш сыныптарында, орта білім алу барысында одан ары жалғасын таппақ. Бұл кезде бала өзін қоршаған ортадағы өсімдіктердің қыр-сырын терең білуге талпынады. Сөйтіп, бала өсімдіктерді аулада, бөлмеде өсіру, оларды күтіп баптау әдіс-тәсілдерін іздеп, өзін қоршаған ортаға қызығушылық таныта бастайды. Баланың мұндай қызығушылығы экологиялық мәдениетті қалыптастырады.

Ендеше, туған табиғатты, туған ел мен жерді құрметтеуге бүлдіршін жастан бастап баулыған абзал. Сонда ғана біздің еліміздің болашақ ұрпақтарының кез-келгені экологиялық сауатты, адамгершілікті, мейірбан, табиғатпен жан дүниесі үйлескен, дүниетанымы кең болып тәрбиеленеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы.
2. Қазақстан мектебі. 2009-№7, 12-18 беттер.
3. Экологиялық білім беру бағдарламасы. Қазақстан мектебі. Алматы, 1999.
4. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты.
5. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту. Негізгі ережелер.
6. Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл. 2012-№ 4, 38-бет.
7. Қазақстан мектебі. 2012-№5, 29-31 беттер.

РЕЗЮМЕ / RESUME

Жапанова Риза Набиевна

Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан

Аширбекова Кымбат Сейтхановна

Ясли-сад «Балдәурен», Караганда, Республика Казахстан

МЕТОДЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Основной проблемой для ознакомления детей с природой является организация контроля за природными объектами и природными явлениями воспитателя в проведении экологической воспитательной работы.

В статье рассматриваются методы и приемы поиска в практике педагога на уроках основ экологии.

Ключевые слова: экология, экологическое воспитание, эстетический труд, проявления природы, программы, технологическая карта.

Zhapanova Riza
Academy "Bolashak", Karaganda, Kazakhstan
Ashirbekova Kymbat

Kindergarten «Baldauren», Karaganda, Republik of Kazakhstan
METHODS OF ECOLOGICAL EDUCATION OF KINDERGARTEN CHILDREN

The main problem for children to get acquainted with nature is the organization of control over natural objects and natural phenomena of the educator in carrying out environmental educational work.

The article discusses the methods and techniques of search in the practice of the teacher in the lessons of the basics of ecology.

Keywords: ecology, environmental education, aesthetic labour, phenomena, programs, routing.

List of references:

1. General provisions Law of the Republic of Kazakhstan on education.
2. School of Kazakhstan. - 2009. - № 7, p. 12-18.
3. Environmental education program. school of Kazakhstan. - Moscow: Higher school, 1999.
4. State obligatory standard of education of the Republic of Kazakhstan. Pre-school education and training. Fundamentals.
5. Kazakh literature and the state language. 2012 - № 4, p. 38.
6. School of Kazakhstan. 2012 - № 5, 29-31 p.

УДК 378.

Козлова Светлана Юрьевна
zosia0101@mail.ru

Институт послевузовского образования Карагандинской академии МВД Республики
Казахстан имени Б. Бейсенова, Караганда, Республика Казахстан

ОСВОЕНИЕ ТЕОРИИ РЕШЕНИЯ ИЗОБРЕТАТЕЛЬСКИХ ЗАДАЧ
В ПОСЛЕВУЗОВСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

В данной статье отражена необходимость освоения студентами института послевузовского образования теории решения изобретательских (открытых) задач, в целях создания условий для использования имеющегося практического опыта и совершенствования методики преподавания. Устоявшаяся форма обучения требует внедрения современных тенденций, что обусловлено выбором такого направления как «образование на протяжении всей жизни». Для достижения поставленной цели, видится необходимым освоение теории решения изобретательных задач студентами-магистрантами и докторантами, что позволит им не только расширить горизонты своего мышления, но и научиться применять в учебном процессе имеющийся практический опыт.

Ключевые слова: изобретательские задачи, открытый подход, методика образования, креативное мышление, послевузовское обучение, магистратура, докторантура, современное обучение, теория решения изобретательских задач, органы внутренних дел, учебный процесс, совершенствование образования, нетипичные ситуации.

На сегодняшний день следует отметить, что система послевузовского образования Республики Казахстан прошла этап бурного развития, что заключается в существующих значительных достижениях. Для существующего периода образовательной сферы характерна тенденция предоставления качественных образовательных услуг и применения инновационных методов обучения [1].

Одной из главных стратегических задач образования, которые стоят перед Республикой Казахстан, является смена устоявшейся формулы образования и для её достижения следует постепенно отстраниться от существующего стереотипа «образование на всю жизнь» в сторону

нового направления - «образование на протяжении всей жизни». Для этого, наиболее актуальным является применение совершенно новых методов к организации и проведению учебного процесса не только на этапе высшего образования. В послевузовском обучении также нельзя оставлять без внимания новое видение, новую парадигму содержания, методов и средств обучения, основой которых сегодня являются задачи по овладению профессиональными навыками, развитию компетентности, способностей, связанных с коммуникациями, творческим мышлением, коллективным трудом в многокультурном контексте [2].

Выбор такого направления как «образование на протяжении всей жизни» представляет собой постоянное совершенствование приобретённых навыков, усвоению новых знаний и развитие способности к постоянной адаптации к окружающим изменениям. Всё перечисленное, как нельзя кстати, отвечает требованиям, поставленным Президентом РК Н.А. Назарбаевым, в своём Послании народу Казахстана от 10.01.2018г. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» [3]

Выражая авторскую позицию, хочется отметить, что для перехода к модели «образование на протяжении всей жизни», наиболее эффективным способом является постижение теории решения изобретательных задач (далее ТРИЗ). Как ни странно, ТРИЗ вовсе не является каким-либо новшеством в образовании и несмотря на то, что разговоры о данной теории ведутся не так давно, в странах постсоветского пространства, она существовала ещё до 90-х годов прошлого века, однако, была прочно позабыта.

ТРИЗ представляет собой область знаний о механизмах развития технических систем и методах решения изобретательских задач [4]. Несмотря на то, что автор данной теории Генрих Саулович Альтшуллер разработал её, в первую очередь, для совершенствования *творческого процесса учёных* (выделено автором), в настоящее время ТРИЗ используется практически во всех сферах и направлениях образования, начиная от дошкольного и заканчивая послевузовским. Сущность рассматриваемой теории заключается в обучении решать изобретательские (открытые, нестандартные) задачи, а с учётом аудитории, для которой она была разработана, для обучающихся профильной и научно-педагогической магистратуры и докторантуры в высших учебных заведениях, освоение ТРИЗ окажет несомненно, положительное влияние.

Открытый подход к решению задач также развивался и в Японии, ещё в 1970-х гг. В период 1971–1976 гг. японские исследователи провели ряд экспериментов по проверке эффективности данного подхода и выявили положительные тенденции, которые в последующем нашли свое отражение в трудах японского ученого, родоначальника открытого подхода Нобухико Нохда [5].

В постсоветском пространстве огромный вклад в возрождение теории решения изобретательских задач внёс Гин Анатолий Александрович - организатор международной общественной Лаборатории «Образование для Новой Эры», основанной в 2000 году. На сегодняшний день, Лаборатория занимается объединением усилий авторов-разработчиков из стран СНГ, Франции, Польши, США. Главной целью деятельности, осуществляемой в Лаборатории является разработка методов образования будущего: методов развития творческого мышления, обучение решению нестандартных (открытых, изобретательских, исследовательских) задач [6].

Изобретательские (открытые) задачи не содержат в своём условии конкретных исходных данных или конечной цели. Обучающимся дается полная свобода в постановке вопросов, в выборе методов своих рассуждений, в введении дополнительных параметров необходимых для решения. В связи с этим, в процессе решения могут получиться совершенно разные, но абсолютно правильные результаты. Стоит отметить, что в реальной жизни мы сталкиваемся в основном с задачами открытого типа, ведь трудно представить себе жизненную ситуацию, в которой были бы даны все исходные данные, четко поставлена цель и имеется только один выход из сложившейся ситуации [7].

Необходимость во внедрении изобретательских (открытых) задач в послевузовское обучение первую очередь, связана с тем, что обыкновенные (закрытые, стандартные) задачи, для решения которых существует определённый неизменный механизм и один единственно-правильный ответ, в наше время, за счёт высоких достижений в компьютерной технологии, решаются вычислительными машинами – компьютерами, в то время как открытые задачи могут быть решены лишь человеком.

Технология решения открытых задач помогает видеть их в реальной жизни и конечно-же, искать именно тот выход из сложившейся ситуации, который будет наиболее приемлем для тех, кто с ней столкнулся. Открытые задачи отличаются по уровню сложности, по степени открытости, по длине условия, по области знания, но объединяет их одно: для решения любой из них нужно не механически выполнить разученные действия, а задействовать свой процесс мышления, произвести необходимые исследования той или иной проблемы, а также выйти за границы шаблонов.

Наиболее эффективного результата при освоении ТРИЗ можно добиться при наличии уже имеющегося жизненного опыта. На примере учащихся института послевузовского образования Карагандинской академии Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, можно отметить, что внедрение в учебный процесс дисциплины, предусматривающей освоение методики решения открытых задач, позволит достичь положительных тенденций в деятельности сотрудников, по окончании их обучения и возвращению на прежнее место работы, будь то территориальные подразделения полиции или же, специализированные высшие учебные заведения МВД Республики Казахстан.

Опираясь на опыт проведения занятий в профильной магистратуре Карагандинской академии, хотелось бы сказать, что обучающиеся студенты зачастую являются лицами, занимающими руководящие должности в системе МВД. В свою очередь, освоение ТРИЗ, для них предоставит возможность вывести на новый уровень своё креативное мышление, обрести возможности его использования для решения вопросов, связанных с процессом управления личным составом.

Нередки случаи, когда перед руководителем территориального подразделения встают задачи нестандартного типа, которые требуют принятия наиболее эффективного и вразумительного решения. К примеру, задача по поимке особо-опасного преступника не имеет какого-либо конкретного решения, какой-либо математической конструкции или алгоритма, зачастую находясь в зависимости от правильного выбора тактики и действий, необходимых для достижения положительного результата. Умение ориентироваться в сложившейся ситуации и умение предлагать множество различных решений, которые окажутся наиболее эффективными в достижении поставленной цели, и есть результат освоения ТРИЗ.

Внимания заслуживает также и различность повседневных ситуаций, с которыми сталкиваются выпускники научно-педагогической магистратуры и докторантуры, выбравшие путь дальнейшего совершенствования науки и образования, связав свою деятельность с преподаванием. Для данного случая, на занятиях по освоению решения изобретательских (открытых) задач, сотрудникам следует предлагать задачи-ситуации, с которыми они могут столкнуться в повседневной жизни. В зависимости от направления дальнейшей деятельности, задания должны быть различны. Например, для научно-педагогической магистратуры и докторантуры будут предоставляться задачи, связанные с методикой преподавания, ведением семинарских и практических занятий. Каждому студенту необходимо предоставить возможность самостоятельного решения той или иной задачи по своему усмотрению. В итоге, решение каждого будет отличаться от остальных и иметь совершенно различные подходы, так как цель занятий ТРИЗ заключается в обучении мышлению без границ. В ходе решения таких задач сотрудники будут не только развивать собственное мышление, но и перенимать опыт своих однокурсников, которые из тех же самых ситуаций будут предлагать совершенно иной выход.

В заключение хотелось бы отметить, что перед системой образования Республики Казахстан сегодня встают принципиально новые цели, обозначенные Президентом РК Н.А. Назарбаевым в инициированном им национальном проекте «Интеллектуальная нация – 2020: «воспитание казахстанцев новой формации, превращение Казахстана в страну с конкурентоспособным человеческим капиталом». Формирование интеллектуальной нации признано одной из стратегических целей развития Казахстана [8].

Таким образом, существует необходимость не только в предоставлении качественного образования, но и обеспечении помощи по раскрытию возможностей каждого обучающегося, в создании условий для умелого использования полученных знаний. Внедрение в методику преподавания послевузовского обучения такой теории как «решение открытых задач», видится необходимым в первую очередь потому, что лицо, находящееся на данном этапе своего

развития, уже имеет определённый жизненный опыт, который должным образом необходимо применять в своей практической деятельности. Овладение теории решения изобретательских задач позволит освоить новые горизонты мышления и по-другому взглянуть на окружающую действительность.

Список использованных источников:

1. Ксенжик Г.Н. Инновации в системе высшего и послевузовского образования Республики Казахстан // Электронный научный журнал «edu.e-history.kz» № 1(05) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edu.e-history.kz/ru/publications/view/361>
2. Морозова С.А. Традиции и инновации в методике преподавания в юридическом вузе// Право и образование №2, 2006г. С. 59-62
3. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. ««Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akorda.kz>
4. Злотин Э., Петров В. Введение в Теорию решения изобретательских задач. Учебное пособие. Тель-Авив, 1999 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.trizminsk.org/e/23110.htm>
5. Nohda, N.A Study of “open-approach” method in school mathematics teaching [Text]: paper presented at the 10th ICME by N. Nohda / N. Nohda. – Makuhari, 2000. – P. 39–51.
6. Гин А.А. Приемы педагогической техники. – М:ВИТА-ПРЕСС, 2009г.
7. Овсянникова И.С. Открытые задачи // Наука и школа, 2014г. С. 30-36
8. Велитченко С.Н. Интеллектуальная нация как основа инновационного развития государства// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://articlekz.com/article/8738>

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Светлана Юрьевна Козлова

**Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ ӨНЕРТАПҚЫШТЫҚ
МІНДЕТТЕРДІ ШЕШУ ТЕОРИЯСЫН МЕНГЕРУ**

Бұл мақалада студенттер практикалық тәжірибені пайдалану және оқыту әдістемесін жетілдіру үшін жағдай жасау мақсатында өнертапқыштық (ашық) мәселелерді шешудің жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру теориясын меңгеру қажеттілігін көрсетеді. Белгіленген білім беру түрі қазіргі заманғы үрдістерді енгізуді талап етеді, бұл «өмір бойы білім беру» сияқты бағытты таңдауға байланысты. Осы мақсатқа жету үшін студенттер мен докторанттарға өнертапқыштық проблемаларды шешу теориясын меңгеру қажет, бұл олардың тек ойлау қабілетін кеңейтуге ғана емес, сонымен қатар оқу үдерісінде бар практикалық тәжірибені қолдануды үйренуге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: өнертапқыштық міндеттер, ашық тәсіл, білім беру әдісі, шығармашылық ойлау, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру, магистратура, докторантура, заманауи оқыту, өнертапқыштық есептер теориясын шешу, ішкі істер органдары, оқу үдерісі, білім беруді жетілдіру, типтік емес жағдайлар.

Kozlova Svetlana

**Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, Karaganda, Kazakhstan
DEVELOPMENT OF THE SOLVING THE INVENTIVE PROBLEM
THEORY IN THE POSTGRADUATE EDUCATION**

This article reflects the necessity for the postgraduate education students to master theory of solving inventive (open) problems, in order to create conditions for using existing practical experience and improving the teaching methodology. An established form of education requires the introduction of modern trends, which is due to the choice of such a direction as "lifelong education." To achieve this goal, it seems necessary to master the theory of solving inventive problems by undergraduate students and doctoral students, which will allow them not only to expand their horizons of thinking, but also to learn to apply the available practical experience in the educational process.

Keywords: inventive tasks, an open approach, the method of education, creative thinking, postgraduate education, master's, doctoral studies, modern teaching, the theory of solving inventive problems, agencies of internal affairs, the educational process, improving education, atypical situations.

List of references:

1. Ksenzhik G.N. Innovations in the system of higher and postgraduate education of the Republic of Kazakhstan // Electronic scientific journal "edu.e-history.kz" № 1 (05) [Electronic resource]. - Access mode: <http://edu.e-history.kz/en/publications/view/361>
2. Morozova S.A. Traditions and innovations in teaching methods in a law school // Law and education №2, 2006г. Pp. 59-62
3. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. January 10, 2018 "New opportunities for development in the conditions of the fourth industrial revolution" // [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.akorda.kz>
4. Zlotin E., Petrov V. Introduction to the Theory of Inventive Problem Solving. Tutorial. Tel Aviv, 1999 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.trizminsk.org/e/23110.htm>
5. Nohda, N.A Study of the "open-approach" method in school mathematics teaching [Text]: paper presented at the 10th ICME by N. Nohda / N. Nohda. - Makuhari, 2000. - Pp. 39-51.
6. Gin A. A. Methods of pedagogical engineering. - M: VITA-PRESS, 2009.
7. Ovsyannikova I.S. Open Problems // Science and School, 2014. Pp. 30-36
8. Velichenko S.N. Intellectual nation as a basis for innovative development of the state // [Electronic resource]. - Access mode: <https://articlekz.com/article/8738>

УДК 378.147:338.24

Михалькова Ольга Анатольевна

mihalkova_olga67@mail.ru

Шеляпина Екатерина Вячеславовна

tetraptih@gmail.com

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Сочинский государственный университет », Сочи, Россия

**ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГА-МЕНЕДЖЕРА В УСЛОВИЯХ МАГИСТРАТУРЫ
В СИСТЕМЕ РОССИЙСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

В статье рассматривается значение и основные направления подготовки педагогов к управленческой деятельности в условиях магистратуры, в частности, магистрантов социально-педагогического факультета.

Проанализированы современные требования к педагогу-менеджеру, а также охарактеризованы личностные и психологические качества менеджера в образовании способного к эффективной управленческой деятельности в условиях реально существующих требований социально-экономического развития общества

Ключевые слова: магистратура, педагогический менеджмент, управление, образование, педагогическая деятельность, педагогические технологии, педагог-менеджер, адаптация, управленческая деятельность

Современные социально-политические и экономические реалии РФ вызвали ряд серьезных проблем в системе образования. В 21 веке возрастает важность образования для социокультурного и экономического развития и строительства будущего, в которое молодые поколения должны войти с принципиально иными умениями, знаниями и идеалами.

Современный этап реформирования российского образования характеризуется значительными изменениями в области профессиональной подготовки специалиста. Это связано с характерными особенностями его профессиональной деятельности в существующих

социально-экономических условиях: направленностью на обеспечение рациональной деятельности и стратегии экономического поведения в условиях дефицита финансирования; оптимальной адаптацией к коммуникативному взаимодействию на фоне жесткой конкуренции при рыночных отношениях; необходимостью достижения максимального конечного результата с минимальными затратами материальных ресурсов [2].

В условиях рыночной экономики конкурентоспособность на образовательном рынке труда обеспечивается широким спектром профессиональных качеств руководителей образовательных учреждений, включающим определенную управленческую подготовку, результатом которой является готовность управлять коллективом и самим собой.

Таким образом, объективная реальность такова, что неизбежно превращение каждого человека в самостоятельного субъекта управленческой деятельности.

Возникло разительное несоответствие потребности развивающегося общества в высококомпетентных специалистах и возможностях нашего сегодняшнего образования. И это несоответствие приближается к критической отметке. Назрела необходимость широкого, коренного преобразования всей традиционной системы подготовки будущего специалиста и осуществление это без педагогического менеджмента невозможно.

Решение данной многоаспектной проблемы - становление педагога, способного эффективно управлять в рыночных условиях, экономически мыслить и оперативно решать задачи по реализации конкретных целей, возможно, если будущий учитель овладеет знаниями, умениями и навыками менеджмента вообще и педагогического менеджмента, в частности.

Чтобы справиться с этим вызовом реального бытия, в системе высшего педагогического образования наряду с другими задачами профессионального становления личности нужно решить важную проблему овладения новым знанием и научиться пользоваться им на практике. Важная часть этого знания, как показывает мировой опыт, - постижение науки и искусства менеджмента [4].

Что же такое «менеджмент»? В книге М.Х. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоури «Основы менеджмента» [5] менеджмент рассматривается в нескольких значениях:

- как «умение добиваться поставленных целей, используя труд, интеллект, мотивы поведения других людей»;
- как «управление, функция, вид деятельности по руководству людьми в самых разнообразных организациях»;
- как «область человеческого знания, помогающего осуществлять эту функцию».

Из сказанного следует, что понятие «менеджмент» в переводе с английского как «управление» рассматривается и в значении «вид деятельности», и в значении «область знания». Для достижения целей организации менеджмент предполагает использование не только кадровых ресурсов (труда, интеллекта и мотивов поведения), но и материальных, финансовых. В многочисленных американских источниках менеджмент еще рассматривается и как «искусство управления», основывающееся на здравом смысле и интуиции менеджера (управленца), проявляющееся в нестандартности и оригинальности его решений.

Таким образом, менеджмент можно определить как науку, искусство и деятельность по мобилизации интеллектуальных, материальных и финансовых ресурсов в целях эффективного и действенного функционирования организации.

В настоящее время в педагогической науке и практике появилась тенденция к осмыслению процессов обучения и воспитания будущих профессионалов с позиции науки менеджмента (управления). Многие ученые справедливо отмечают, что управление необходимо и реально не только в экономической, производственной сфере, но и в сфере сложных социальных явлений, какими являются обучение и воспитание (Бабанский Ю.К., Архангельский С.И., Талызина Н.Ф., Пидкасистый П.И., Хмель Н.Д. и др.). Обучение и воспитание можно рассматривать как процессы управления – управления учебной деятельностью, управления формированием человеческой личности, тех или иных ее качеств. Очень часто общие закономерности процесса управления применяются стихийно. Но современный уровень научных знаний диктует необходимость использования общей теории управления при организации педагогического процесса [8].

Управление образованием – это определенное научное направление, имеющее важную прикладную значимость. Эффективное развитие образования зависит от компетентности и профессиональности управленцев этой сферы, их опоры на научные достижения, реализацию научных принципов и рекомендаций на практике [9].

Современная образовательная ситуация, наряду с традиционными требованиями к выпускнику магистратуры выдвигает следующие требования: владение новыми личностно-ориентированными педагогическими технологиями, освоение гуманистического личностно-развивающего типа взаимодействия, готовность к участию в инновационной деятельности образовательных учреждений всех типов и видов, ведение научно-исследовательского поиска, владение навыком личностно-педагогической саморегуляции, диагностики детского развития, рефлексии и самопознания [3].

В этих условиях, актуальной становится подготовка магистрантов социально-педагогического факультета, которая направлена на овладение современными технологиями педагогического менеджмента и применение их в непрерывном образовании. Данная система обучения педагогических кадров позволит формировать личность специалиста, способного к эффективной управленческой деятельности в условиях реально существующих требований социально-экономического развития общества.

Системообразующим фактором здесь выступают цели профессиональной подготовки специалиста нового типа – педагога-менеджера, которые в данном контексте понимаются как проект действий на достижение конечного результата, определяющих характер и системную упорядоченность содержания менеджерской подготовки в современных социально-экономических условиях. Необходимо совершенствовать формы, методы и технологии обучения на различных этапах становления личности педагога-менеджера [7].

Профессиональную деятельность менеджера образования мы рассматриваем как видовую категорию, содержащую в себе специализированную трудовую деятельность, требующую конкретной подготовки и реализуемую на соответствующем уровне мастерства. Развитие данного уровня осуществляется непрерывно, в системе организованного обучения и специальной подготовки педагога к управленческой деятельности, которая должна включать в себя: психолого-педагогические знания, умения и навыки, коммуникативные и организаторские способности, способности к руководящей работе. В этой связи повышение квалификации менеджера образования рассматриваем как образовательный процесс, направленный на развитие личностных способностей человека выполнять свои трудовые функции посредством освоения новых интегрированных взаимосвязей между современной наукой и практикой.

В разрабатываемых в настоящее время концептуальных подходах к осуществлению уже начатых и планируемых преобразований, в ряд ведущих закономерно выдвигается проблема коренного реформирования всей системы управления образованием, и, в первую очередь – качеством повышения квалификации преподавателей системы многоуровневого педагогического образования. В свете гуманистической парадигмы образования управленческая деятельность педагога приобретает новые качественные особенности. Традиционное управление, основанное на субъект - объектных отношениях, переходит в управление, основанное на субъект - субъектных отношениях и предоставляющее учащимся возможность равноправного взаимодействия с педагогом в решении проблем их жизнедеятельности в коллективе, классе, малой группе. Эти процессы давно уже стали предметом изучения в зарубежной педагогике, особенно американской, откуда и проник в отечественное образование термин “педагогический менеджмент”, основная идея которого состоит в том, что педагог становится организатором, советчиком, “тренером, а не ментором” в процессе обучения, воспитания и развития личности ребенка. Это порождает новую научно-практическую задачу по подготовке менеджеров образования для управления образовательным учреждением в новых экономических условиях, овладение ими теорией и практикой принятия управленческих решений через систему повышения квалификации [6].

Подготовка специалистов в области управления интересовала ученых различных отраслей с момента появления наук и по настоящее время. Связано это в первую очередь с тем, что управление непосредственно вплетено в жизнь общества, в структуру общественных отношений. Какой должна быть подготовка управленцев – вопрос актуальный для каждой страны, каждого государства. От решения этого вопроса зависит устойчивость общественного развития и эффективность деятельности самого государства.

Одним из вариантов ответа на вопрос является подготовка магистрантов психолого-педагогических специальностей к управленческой деятельности. Основная идея подхода заключается в применении специальной технологии подготовки по дисциплине

«Педагогический менеджмент», которая даст возможность магистрантам повысить теоретический уровень знаний об управлении и способствует пониманию сути управленческой деятельности.

В связи с этим мы видим необходимость в углубленном изучении представлений об управлении. На сегодня в науке известны различные подходы к толкованию сущности управления. Обобщая, проанализированные нами трактовки понятия «управление», мы выделили его основные характеристики:

- управление есть целенаправленная деятельность;
- наличие управляющей и управляемой подсистем, обладающих специфическими функциями;
- необходимость перехода объекта управления из одного качественного состояния в другое, более высокое.

Управление и управленческие решения менеджера в образовании представляет собой план ликвидации, разрешения проблемы, творческое, волевое действие менеджера, которое основывается на знании объективных законов функционирования системы образования и анализа информации ее функционирования, состоящее в выборе цели, программы, способов деятельности педагога по решению проблемы [1].

Важнейшими обстоятельствами усвоения теории и навыков, умений принятия управленческих решений являются следующие условия: взаимодействие и сотрудничество, высокая мотивация учения слушателей, поливариантность форм предъявления учебного материала [2].

Сущность повышения квалификации менеджера образования рассматривается как компонент системы непрерывного образования, основывающийся на основных теоретических положениях классической теории менеджмента, достижениях педагогического менеджмента, педагогики и психологии.

Решение этой сложной задачи возможно в ходе подготовки педагога к осуществлению следующих видов деятельности:

- управленческой, в т.ч. к принятию управленческих решений;
- психолого-педагогической;
- информационно-аналитической;
- проектно-исследовательской;
- финансово-экономической;
- административно-хозяйственной;
- инновационной, то есть раскрытия сущностных сил и деятельностных способностей человека, его возможностей, компетентного и ответственного выполнения социальных и профессиональных ролей [8].

Подготовка магистрантов социально-педагогического факультета Сочинского государственного университета направленная на овладение вышеперечисленных характеристик, и применение их в непрерывном образовании позволит формировать личность специалиста, способного к эффективной управленческой деятельности в условиях реально существующих требований социально-экономического развития общества.

Таким образом, профессиональная подготовка современного педагога в настоящее время рассматривается как процесс формирования личности делового, предприимчивого педагога-менеджера с современным экономическим мышлением, управленческой культурой, высоким чувством ответственности за результаты профессиональной деятельности в условиях дефицита бюджетного финансирования.

Список использованных источников:

1. Веснин В.Р. Основы менеджмента. М., – 2016. – 270 с.
2. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс: 2-е изд. учебник. – М.: Фирма Гардарики, 2006. – 416 с.
3. Давыдов Н.А., Бойченко Н.А. Как быстро научиться интересно и эффективно обучать специалистов. – Симферополь: Таврия, 2002. – 328 с.
4. Менеджмент, маркетинг и экономика образования: Учебное пособие / Под ред. А.П. Егоршина. – Н. Новгород: НИМБ, 2001. – 624 с.

5. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: Дело. – 2000. – 702 с.
6. Никифоров Г.С., Дмитриева М.А., Снетков В.М. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности. СПб., 2001.- 304с.
7. Садвакасова З.М. Организационный менеджмент в образовании: схемы и таблицы. Учебно-методическое пособие для вузов. Алматы.: «ДОИВА Медеуского района», 2006. – 140 с.
8. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в управлении педагогическими системами: Уч. пос.-3-е изд., испр. и доп. – М.: Пед. общество России, 1999. – 430 с.
9. Талызина Н.Ф. О психолого-педагогической подготовке преподавателей в университете // Вестник высшей школы. – 1985. - №5. – С.30-35.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Ольга Анатольевна Михалькова

Екатерина Вячеславовна Шалыпина

Федералды мемлекеттік бюджеттік білім беру мекемесі жоғары білім

"Сочи мемлекеттік университеті", Сочи, Ресей

РЕСЕЙ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ МАГИСТРАТУРА ЖАҒДАЙЫНДА

МУҒАЛІМ-МЕНЕДЖЕР ДАЙЫНДАУ

Мақалада магистратура жағдайында, атап айтқанда, әлеуметтік-педагогикалық факультетте басқару қызметінде педагог дайындаудың негізгі бағыттары мен мазмұны қарастырылады. Педагог-менеджерге қойылатын заманауи талаптар, сондай-ақ нақты жағдайдағы қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму қажеттілігіне сай білім беруде тиімді басқару қызметіне қабілетті психологиялық спалы менеджер мен жеке тұлғаның сипаттамасы талданған.

Кілтті сөздер: магистратура, педагогикалық менеджмент, басқару, білім беру, педагогикалық қызмет, педагогикалық технологиялар, педагог-менеджер, бейімдеу, басқарушылық қызмет.

Mihalkova Olga

Shalyapina Ekaterina

Federal state budgetary educational institution of higher education "Sochi state University",

Sochi, Russia

**THE TRAINING OF THE TEACHER-MANAGER IN MAGISTRATES IN THE
SYSTEM OF RUSSIAN EDUCATION**

The article deals with the importance and main directions of training teachers for management activities in the conditions of magistracy, in particular, undergraduates of social and pedagogical faculty.

Modern requirements to the teacher-Manager are analysed, and also personal and psychological qualities of the Manager in education capable to effective administrative activity in the conditions of really existing requirements of social and economic development of society are characterized

Keywords: master's degree, pedagogical management, management, education, pedagogical activity, pedagogical technologies, teacher-Manager, adaptation, management activity

List of references:

1. Vesni V. R. Basis of management. M., - 2016. - 270 p.
2. Vikhansky O.S., Naumov A.I. Management: human, strategy, organization, process: 2nd ed. textbook. – М.: Gardarika, 2006. - 416 p.
3. Davydov N.A. Boychenko N.. How quickly learn fun and effective to train specialists. - Simferopol: Tavria, 2002. - 328 p.
4. Management, marketing and Economics of education: textbook / ed. – N. Novgorod: NIMB, 2001. - 624 p.

5. Meskon M.H., albert M., Hedouri F. Fundamentals of management. – M.: Delo. - 2000. – 702 p.
6. Nikiforov G.S., Dmitrieva M.A., Snetkov V.M. Practical on psychology of management and professional activity. SPb., 2001.- 304s.
7. Sadvakasova Z.M. Organizational management in education: schemes and tables. Educational and methodical manual for universities. Almaty.: "DAIWA Medeu district", 2006. – 140 p.
8. Simonov V. p. Pedagogical management: 50 KNOW-HOW in management of pedagogical systems: Uch. POS. - 3rd ed., ISPR. and DOP. - M.: PED. society of Russia, 1999. - 430 p.
9. Talyzina N.F. On psychological and pedagogical training of teachers at the University // Bulletin of higher school. - 1985. - №5. P. 30 – 35.

УДК 378.018.43

Толеуова Айнагуль Рымкуловна

rymkul.ainagul@mail.ru

Балбекова Бахыт Кабкеновна

bahabal@mail.ru

Боранбаева Багдат Мекетаевна

bagdat43@mail.ru

Ерахтина Ирина Ивановна

erahtina.irina@mail.ru

**Карагандинский государственный технический университет,
Караганда, Республика Казахстан**

ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ «МЕТАЛЛУРГИЯ»

В статье представлен анализ дистанционного обучения, как явления и возможности применения интернет-технологий, как способа обучения и организации учебной деятельности студентов высших учебных заведений. Представлены варианты применения элементов дистанционного обучения в образовательной программе по специальности «Металлургия».

Ключевые слова: дистанционное обучение, интернет-технологии, коммуникация, программная платформа, интернет-коммуникация, образовательный процесс, инновационное образование, тьютор.

В мировом образовательном пространстве накоплен огромный опыт внедрения и использования дистанционного обучения. При этом, несмотря на наличие чисто виртуальных учебных заведений, дистанционное обучение признается одной из форм обучения наряду с другими. Подлинный бум дистанционного обучения начался на рубеже 80-90-х годов XX века, с распространением персональных компьютеров и глобальных сетей и на современном этапе является актуальной задачей применение элементов дистанционного обучения в высшей школе.

В Стратегическом плане Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2014 – 2018 годы дистанционное обучение признано одним из приоритетных направлений в образовательной системе Казахстана. Опыт, накопленный другими странами в области дистанционного обучения, позволяет казахстанским вузам значительно сократить этап разработки и в такой же мере усилить педагогический и технологический аспекты внедрения систем дистанционного обучения. Дистанционное обучение является следствием технологического и информационного развития человечества. Благодаря современным информационно-коммуникационным технологиям изменилась среда жизни человека, что неизбежно потребовало изменения среды обучения.

В данной статье представлен анализ дистанционного обучения, как явления и возможности применения интернет-технологий, как способа обучения и организации учебной деятельности студентов высших учебных заведений. Представлены варианты применения элементов дистанционного обучения в образовательной программе по специальности «Металлургия». Работа выполнена в рамках проводимой на кафедре «Нанотехнологии и металлургия» научно-исследовательской работы по проблемам высшей школы «Теоретический анализ возможности применения дистанционного обучения по специальности 5В070900 «Металлургия».

Важнейшими теоретическими и научно-практическими аспектами дистанционного обучения являются:

- философский. Дистанционное обучение – новая парадигма гуманистического измерения цивилизационного развития социума.
- социально-политический. Расширение доступа к образовательным ресурсам стало фактором развития инновационного общества.
- педагогический. В дистанционном обучении реализуются новые концепции системы открытого образования.
- технологический. Для формирования устойчивой потребности в образовательных услугах необходима определенная технологическая инфраструктура и культура.

Необычайная популярность дистанционного обучения в самых различных возрастных и профессиональных группах свидетельствует о том, что для современного информационного общества найдена адекватная форма получения образования. Государственная поддержка программ развития дистанционного обучения во многих странах говорит о том, что правительства этих стран придают большое значение этому аспекту создания электронного общества.

Согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании» дистанционное обучение рассматривается как одна из форм обучения наряду с очной, заочной, вечерней формой и экстернатом [1]. Как всякое новое явление, дистанционное обучение имеет свои особенные черты, понимание которых представляет собой определенный психологический барьер, как для обучаемых, так и для обучающихся.

Технология дистанционного образования – это способ доставки образовательных ресурсов и формы взаимодействия образовательного учреждения с обучаемым. Общеизвестны три технологии:

- кейсовая (портфельная) технология;
- интернет-технологии (сетевые технологии);
- телевизионная технология (ТВ-технология).

Суть последней состоит в доставке учебного материала по теле-визионным каналам, использование этих же каналов для осуществления контроля знаний. Возможны очные консультации у преподавателей-консультантов в региональных центрах или дистанционные консультации по телефону или по сети Интернет.

Согласно СТ РК 34.012-2004 «Технические и программные средства дистанционного обучения. Общие технические требования» [2], при реализации дистанционного обучения в организации образования должно использоваться не менее двух технологий.

Проведенный теоретический анализ позволяет применить некоторые технологии дистанционного обучения в рамках не только специальности «Металлургия», но и других.

Так, на кафедре не первый год по программе внешней академической мобильности студенты выезжали в страны дальнего и ближнего зарубежья. При этом две-три дисциплины они изучали дистанционно, используя кейсовую технологию дистанционного обучения, суть которой заключалась в создании специального набора (кейса) учебно-методических материалов, четко структурированных и соответствующим образом скомпонованных. Эти материалы пересылались студенту для самостоятельного изучения. При этом проводились последующие периодические консультации с преподавателями-консультантами (тьюторами).

Также были использованы интернет-технологии (сетевые технологии) для доставки учебно-методических материалов и взаимодействия студента с преподавателем через глобальную сеть типа интернет.

Дистанционное обучение – одно из перспективных направлений развития высшего образования в мире. Его целью является предоставление обучающимся непосредственно по месту жительства или временного их пребывания возможности освоения основных или дополнительных профессиональных образовательных программ [3].

Сейчас такой термин как «дистанционное обучение» стал синонимом понятий «электронное обучение» или «онлайн-обучение», означающих не только обучение через Интернет. Таким образом, дистанционное обучение – это такая методика, при которой преподаватель и студент, будучи разделены в пространстве и времени, используют для всех видов учебной деятельности Интернет-ресурсы.

Так, например, авторы статьи [4] считают, что при дистанционном обучении обеспечивается систематическая и эффективная интерактивность, причем не только между преподавателем и обучающимися, но и между обучающимися, независимо от того, на каком носителе расположено основное содержание обучения (в сетях или на CD). Взаимодействие осуществляется на основе компьютерных телекоммуникаций.

В этой связи интересен опыт проведения занятий доцентом кафедры по дисциплине «Современные методы исследования металлических материалов» с применением инновационных методов обучения.

При проведении лекционного занятия преподаватель использовал возможности облачных технологий (Web 2.0): сервисы Google в виде их программных продуктов.

С помощью Google шаблонов преподавателем были созданы информационно-образовательные сайты. Доступ магистрантов к материалам сайта осуществлялся посредством перехода по определенной ссылке. Использование технологий Web 2.0 позволило работать с магистрантами в режиме онлайн, используя все методическое обеспечение по курсу (календарный план по дисциплине, syllabus, лекционный материал, журнал, список рекомендуемой литературы и т.д., при этом магистранты имели возможность контролировать выполнение своих работ, имели возможность видеть информацию о просроченных работах и заданиях, которые необходимо было сдать. Информация создавалась в процессе обучения автоматически на ленте курса и в журнале группы.

При помощи инструмента Документы Google вопросы к экзамену или зачету создаются посредством файла, встроенного на сайте, который в дальнейшем систематически дополняется и служит ориентиром для самостоятельной работы.

В настоящее время популярными становятся такие онлайн-курсы, как MOOC (массовые открытые онлайн-курсы) [5]. К ним относятся, например, Series of seminars “Enhancing Learning and Teaching in Higher Education”, October 21-30, 2013, Newcastle University, United Kingdom, Newcastle upon Tyne на базе платформ Coursera, EdX, Udacity, FutureLearn. Они представляют собой большое количество курсов многих ведущих университетов мира. Немало важный плюс этих курсов – они бесплатные, но есть и платные. На них может записаться любой желающий и получить образование ведущих университетов мира.

MOOC – это курсы, которые предполагают просмотр видео лекций преподавателя по два часа каждую неделю. Учебный материал обычно делится на небольшие порции, предназначенные для углубленного изучения. В некоторых случаях используются интерактивные тесты, чтобы проверить понимание темы. По некоторым вопросам могут быть дополнительные онлайн-ресурсы или учебники, рекомендуемые для чтения.

Можно разделить курсы на онлайн и оффлайн. Онлайн курсы – это те курсы, где студент непосредственно включен через систему связи «Skype» или другие средства связи в конференцию. Также возможна форма общения с преподавателем «один на один». В рамках онлайн курсов студент слушает лекции или участвует в семинарах, отвечая на вопросы преподавателя.

Оффлайн-курсы предусматривают собой такой вид обучения, как получение задания по электронной почте, просмотр видео лекций, прохождение тестов.

Немало важно для такого дистанционного образования, что при завершении выбранного вами курса вы получаете сертификат об успешном окончании курсов, который послужит доказательством прохождения курса обучения.

Так, сотрудниками кафедры в соответствии с внедренной в Карагандинском государственном техническом университете Концепцией полиязычного образования проводятся занятия на английском языке по программам бакалавриата и магистратуры по двум специальностям «Металлургия» и «Материаловедения и технология новых материалов».

С целью качественного проведения занятий и углубленного изучения английского языка преподаватели, читающие базовые и профилирующие дисциплины на английском языке посещают уровневые курсы, организованные в университете по линии повышения квалификации (B1/2 Pre Intermediate – средний уровень).

В 2018 году два преподавателя кафедры повысили квалификацию, пройдя платные профильные онлайн-курсы «Materials Science: 10 Things Every Engineer Should Know» на базе платформы Coursera и получили сертификаты Калифорнийского университета.

Курс был рассчитан на пять недель. Еженедельно профессором Калифорнийского университета онлайн представлялся видео и текстовый материал, выдавались задания по теме (количество блоков в теме могло быть от 3 до 10), а затем в конце каждой недели необходимо было ответить на контрольные вопросы либо тестовые задания по пройденной тематике. По завершении всего курса сдавался итоговый тест (20 вопросов с тремя вариантами ответов).

Таким образом, модернизация системы высшего образования в условиях формирующегося информационного общества должна развиваться в различных направлениях, в том числе в направлении создания и развития специфических образовательных услуг, к которым относится дистанционное образование, в том числе и сами дистанционные образовательные технологии с успехом применяющиеся на кафедре «Нанотехнологии и металлургия» Карагандинского государственного технического университета.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.).
2. СТ РК 34.012-2004 «Технические и программные средства дистанционного обучения. Общие технические требования».
3. Волон, В.Т. Системно-кластерная теория и технология повышения качества дистанционного образования в вузе: Дис. д-ра пед. наук. - Казань, 2000.
4. Деревягина Л.Н., Лысенко А.Ю. Маркетинг образовательных услуг: практическое руководство. М.: НВТ-Дизайн, 2001.
5. Батаев А. В. Перспективы развития курсов МООС в e-learning // Молодой ученый. - 2015. - №19. - С. 359-362.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Айнагуль Рымкулқызы Төлеуова

Бахыт Кабкенқызы Балбекова

Багдад Мекетайқызы Боранбаева

Ирина Ивановна Ерахтина

Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті,

Қарағанды, Қазақстан Республикасы

«МЕТАЛЛУРГИЯ» МАМАНДЫҒЫ БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ

Мақалада қашықтықтан оқытудың талдауы, құбылыс ретінде және жоғары оқу орындарының студенттерінің білім беру қызметін ұйымдастыру және ұйымдастыру әдісі ретінде интернет-технологияларды пайдалану мүмкіндігі қарастырылған.

Кілтті сөздер: қашықтықтан оқыту, интернет технологиялары, коммуникация, бағдарламалық қамтамасыз ету платформасы, интернет байланысы, оқу үрдісі, инновациялық білім, тәрбиеші.

**Toleyova Ainagul
Balbekova Bakhyt
Boranbaeva Bagdat
Yerakhtina Irina**

Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan

**APPLICATION OF ELEMENTS IN DISTANCE EDUCATION
IN THE EDUCATIONAL PROGRAM ON SPECIALTY "METALLURGY"**

The article presents the analysis of distance education as a phenomenon and the possibility of using Internet technologies as learning and organization way of students' educational activities in higher educational institutions.

Keywords: distance learning, Internet technologies, communication, software platform, Internet communication, educational process, innovative education, tutor.

List of references:

1. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III (with amendments and additions as of July 11, 2017).
2. Article of the Republic of Kazakhstan 34.012-2004 "Technical and software of distance learning. General technical requirements".
3. Volov, V.T. System-cluster theory and technology to improve the quality of distance education in high schools: Dissertation of Dr. ped. sciences. - Kazan, 2000.
4. Derevyagina, L.N., Lysenko A.Yu. Marketing of educational services: practical guidance. M.: NVT-Design, 2001.
5. Bataev A.V. Prospects for the development of MOOC courses in e-learning // Young Scientist. - 2015. № 19. - P. 359-362.

УДК 159.99

**Южакова Ольга Борисовна
yuzakovaolga7@mail.ru**

КГУ Общеобразовательная средняя школа № 87, Караганда, Республика Казахстан

**ИЗОТЕРАПИЯ КАК МЕТОД СНИЖЕНИЯ СТРАХОВ У ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

В статье раскрывается сущностная характеристика понятия «страх», особенности страхов у детей дошкольного возраста. Автором раскрыт один из методов снижения детских страхов – изотерапия.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, детские страхи, арт-терапия, изотерапия, инстинкт, коррекция, негативизм.

Детство ребенка является базовой основой развития его личности и от основ, зависит дальнейшая судьба человека. Задача субъектов образовательного процесса вовремя заметить тревожные отклонения в психическом развитии ребенка.

По мнению Коджаспирова Г.М. в основе страха как базовой человеческой эмоции лежит инстинкт самосохранения. Биологически осмысленный (адекватный) страх выполняет в жизни защитную и адаптивную функции [1].

Однако следует отметить, что страхи могут и не иметь данных позитивных функций, и тогда они становятся сигналами личностного неблагополучия. В качестве такого рода дисфункциональных страхов мы рассматриваем страхи детей дошкольного возраста, которые в свою очередь могут привести к возникновению патологических страхов.

Исследования, посвященные психологическим методам работы со страхами, достаточно малочисленны и в своей основной массе имеют не столько исследовательскую, сколько практическую направленность. Существует дефицит теоретико-практических исследований, направленных на изучение методов снижения детских страхов, а также на сопоставление различных психотерапевтических средств работы со страхами детей дошкольного возраста.

Страхи у детей появляются вместе с познавательной деятельностью, когда ребенок растет и начинает исследовать окружающий мир. Он развивается в обществе, и ведущую роль в воспитании играют взрослые. Поэтому от того, насколько грамотны будут наши слова и поведение, зависит психическое здоровье ребенка.

Проблема появления страхов у детей дошкольного возраста является наиболее актуальной, так как в ситуации социальной нестабильности на современного ребенка обрушивается множество неблагоприятных факторов, способных не только затормозить развитие потенциальных возможностей личности, но и повернуть процесс ее развития вспять. Поэтому большое внимание проблеме страха уделяется в работах отечественных психологов, которые отмечают рост числа детей с разнообразными страхами, повышенной возбудимостью и тревожностью [2].

Детские страхи в той или иной степени обусловлены возрастными особенностями и имеют временный характер. Однако те детские страхи, которые сохраняются длительное время и тяжело переживаются ребенком, говорят о нервной ослабленности малыша, неправильном поведении родителей, конфликтных отношениях в семье и в целом являются признаком неблагополучия. Большинство причин, как отмечают психологи, лежат в области семейных отношений, таких как попустительство, непоследовательность в воспитании, отрицательное или слишком требовательное отношение к ребёнку, которое порождает в нём тревогу и затем формирует враждебность к миру.

Невротические страхи появляются в результате длительных и неразрешимых переживаний или острых психических потрясений, часто на фоне болезненного перенапряжения нервных процессов. Поэтому невротические страхи требуют особого внимания психологов, педагогов и родителей, так как при наличии таких страхов ребенок становится скованным, напряженным. Его поведение характеризуется пассивностью, развивается аффективная замкнутость. В связи с этим остро встает вопрос ранней диагностики невротических страхов [3].

В последнее время вопросы снижению страхов приобрели важное значение ввиду их широкого распространения среди детей. В связи с вышесказанным остро встает необходимость комплексного подхода к решению проблемы снижения детских страхов.

В психотерапевтическом контексте можно сказать, что консультации изобразительным искусством носят спонтанный характер – в отличие от тщательно организованной деятельности по обучению детей рукоделию или рисованию.

При проведении арт-терапии важен творческий акт как таковой, а также особенности внутреннего мира творца, которые выявляются в результате осуществления этого акта. Руководители поощряют участников выражать свои внутренние переживания как можно более произвольно и спонтанно и совершенно не беспокоиться о художественных достоинствах своих работ.

Смысл психологической арт-терапевтической работы с детьми дошкольного возраста состоит в том, что они получают возможность выразить себя, сделать то, что в обычной жизни им строго запрещено. В результате удовлетворяется интерес к разрушительным действиям, выплескиваются отрицательные эмоции, высвобождается психологическая энергия, которая большей частью тратится на неэффективное напряжение, и дети становятся спокойнее и расслабленнее. Демонстративность, негативизм, агрессия уступают место инициативности и творчеству [4].

Один из самых распространенных видов арт-терапии - изотерапия. Возраст от 5 до 10 лет называют «золотым веком» детского рисунка. Именно поэтому применение рисуночной терапии особенно эффективно в старшем дошкольном возрасте. Рисуя, ребенок неосознанно дает выход своим чувствам, желаниям, мечтам, перестраивает свои отношения в разных ситуациях и безболезненно соприкасается с некоторыми пугающими, неприятными, травмирующими образами.

Здесь на помощь приходит изотерапия, которая позволяет наиболее безболезненным способом вынести на физический план страхи, переживания, которые могут лежать глубоко в сознании или даже бессознательно.

Изотерапия предоставляет ребенку возможность проигрывать, переживать, осознавать конфликтную ситуацию, какую-либо проблему наиболее удобным для психики ребенка способом.

Таким образом, рисование выступает как способ постижения своих возможностей и окружающей действительности, как способ моделирования взаимоотношений и выражения различного рода эмоций, в том числе и отрицательных, негативных. Поэтому рисование широко используют для снятия психического напряжения, стрессовых состояний, при коррекции неврозов, страхов.

«Художественное самовыражение» так или иначе, связано с укреплением психического здоровья ребенка, а потому может рассматриваться как значительный психологический и коррекционный фактор. Использование изотерапии во многих случаях выполняет и психотерапевтическую функцию, помогая ребенку справиться со своими психологическими проблемами, восстановить его эмоциональное равновесие или устранить имеющиеся у него нарушения поведения.

Следует принимать во внимание и то, что дети более спонтанны и менее способны к рефлексии своих чувств и поступков. Их переживания «звучат» в изображениях более непосредственно, не пройдя «цензуры» сознания. Поэтому их переживания, запечатленные в изобразительной продукции, легко доступны для восприятия и анализа.

Рисование развивает чувственно-двигательную координацию. Его достоинство заключается в том, что оно требует согласованного участия многих психических функций.

Рисуя, ребенок дает выход своим чувствам, желаниям, мечтам, перестраивает свои отношения в различных ситуациях и болезненно соприкасается с некоторыми пугающими, неприятными, травмирующими образами [5].

Изобразительное искусство играет огромную роль в формировании духовно развитой личности, в совершенствовании чувств, восприятии явлений жизни и природы. Выражая себя через рисунок, ребенок дает выход своим чувствам, желаниям, мечтам, перестраивает свои отношения в различных ситуациях и безболезненно соприкасается с некоторыми пугающими, неприятными, травмирующими образами.

Изотерапия - один из эффективных инструментов в психологической работе, использование которого дает ребенку естественную возможность для развития воображения, гибкости и пластичности мышления, зрительно-моторной координации.

В настоящее время формы изотерапевтической работы с детьми разнообразны. В некоторых случаях эта работа имеет явно «клинический» характер. Как, например, в случае умственной отсталости, аутизма, грубых эмоциональных и поведенческих нарушений у ребенка и осуществляется в медицинских учреждениях или в специальных школах, или школах-интернатах.

В других случаях изотерапевтическая работа имеет скорее профилактический или «развивающий» характер, как, например, в случае наличия у ребенка легких эмоциональных и поведенческих расстройств, или определенных проблем психологического порядка, и проводится в обычных школах или при социальных центрах.

Ребенок использует изобразительную деятельность как способ осмысления действительности и своих взаимоотношений с ней. По рисунку можно судить об уровне его интеллектуального развития и степени психической зрелости.

Следует учитывать живость и богатство детской фантазии, предлагая ребенку сказочные, фантастические сюжеты для их разработки в изобразительной работе. Немаловажна и «ролевая пластичность» ребенка, естественная склонность к игровой деятельности.

При всем многообразии различных форм изотерапевтической работы и значительных различиях между отдельными группами детей, им всем присущи некоторые общие особенности, которые необходимо учитывать. Одна из этих особенностей заключается в том, что дети в большинстве случаев затрудняются в вербализации своих проблем и переживаний. Невербальная экспрессия в том числе, изобразительная, для них более естественна [6].

Сегодня у многих детей дошкольного возраста отмечают повышенное беспокойство, неуверенность, эмоциональная неустойчивость. В сочетании с неправильным воспитанием и неудовлетворенностью ребенка общением со сверстниками и близкими взрослыми эти особенности могут стать эмоциональными нарушениями.

В профилактической и коррекционной работе со старшими дошкольниками изотерапия позволяет получить следующие позитивные результаты:

- обеспечивает эффективное эмоциональное реагирование;

- способствует преодолению коммуникативных барьеров и психологических защит;
- создает благоприятные условия для развития произвольности и способности к саморегуляции;
- оказывает влияние на осознание детьми своих чувств, переживаний и эмоциональных состояний;
- содействует формированию позитивной «Я-концепции» и повышению уверенности в себе.

Техники рисования: - рисование пальчиками; -рисование ладошкой; -оттиск печатками из картофеля; -оттиск поролоном; -оттиск смятой бумагой; -восковые мелки (свеча) и акварель; - монотипия предметная; -монотипия пейзажная; -цветной граттаж; -кляксография обычная; - кляксография с трубочкой; -кляксография с ниточкой; -набрызг; -отпечатки листьев.

Рисование – это творческий акт, позволяющий ребенку ощутить и понять самого себя, выразить свободно свои мысли и чувства, освободиться от конфликтов и сильных переживаний, развить эмпатию, быть самим собой, свободно выражать мечты и надежды. Это не только отражение в сознании детей окружающей и социальной действительности, но и ее моделирование, выражение отношения к ней. Некоторые ученые склонны рассматривать рисование как один из путей выполнения программы совершенствования организма.

Устранение страхов с помощью изотерапии по технике А.И. Захарова. Рисование предоставляет естественную возможность для развития воображения, гибкости и пластичности мышления. Действительно, дети, которые любят рисовать, отличаются большей фантазией, непосредственностью в выражении чувств и гибкостью суждений.

Они легко могут представить себя на месте того или иного человека или персонажа рисунка и выразить свое отношение к нему, поскольку это же происходит каждый раз в процессе рисования. Рисуя, ребенок дает выход своим чувствам и переживаниям, желаниям и мечтам, перестраивает свои отношения в различных ситуациях и безболезненно соприкасается с некоторыми пугающими, неприятными и травмирующими образами [7].

Список использованных источников:

1. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь // Академия - М., 2001.-176с.
2. Захаров А.И. Как преодолеть страхи у детей // Педагогика - М., 1986.-112 с.
3. Климанова Ю. Нарисуй свой страх: Детские страхи. // Семья и школа.-1999. - № 9.-С. 22-24.
4. Спиваковская А. Психотерапия: игра, детство, семья. Том 2. - // ЭКСМО – Пресс – М., 2000.-430 с.
5. Комарова Т.С. Детское художественное творчество: методическое пособие для воспитателей и педагогов: для работы с детьми 2-7 лет // Мозаика-Синтез – М. 2005. – 234 с.
6. Лихачёва Е.Н. Психотерапия как современный метод воспитания.-Караганда: Издательство «ЗГТИ».-2013.-132с.
7. Крамер Э. Детство и арт-терапия // Педагогика – М., 1979.-455с.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Ольга Борисовна Южакова

№ 87 ЖББОМ КММ, Қарағанды, Қазақстан Республикасы ИЗОТЕРАПИЯ – МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚОРҚЫНЫШЫН ТӨМЕНДЕТУДІҢ ӘДІСІ РЕТІНДЕ

Мақалада «қорқыныш» түсінігінің маңызы сипатталады, мектеп жасына дейінгі балалардың қорқыныш ерекшеліктері ашылады. Автор балалар қорқынышын төмендетудің әдісі ретінде – изотерапияны ашып көрсетеді.

Кілтті сөздер: мектеп жасына дейінгі балалар, балалар қорқынышы, арт-терапия, изотерапия, инстинкт, түзету, жағымсыз әсер.

Yuzhakova Olga

KSU Secondary school № 87, Karaganda, Republic of Kazakhstan

ISOTHERAPY AS A METHOD OF DEALING WITH FEARS OF PRESCHOOL CHILDREN

The article deals with the essential characteristic of "fear" concept and features of fears in preschool children. The author reveals one of the methods of reducing children's fears with the help of isotherapy.

Keywords: preschool children, children's fears, art therapy, isotherapy, method, art therapy

List of references:

1. Kodzhaspirova G.M, Kodzhaspirov A.Y. Pedagogical dictionary // Academy - M., 2001.- p.176.
2. Zakharov A.I. How to overcome fears in children // Pedagogy - M., 1986.- p112.
3. Klimanova Y. Draw your fear: Children's fears. // Family and school.-1999. - № 9.-P. 22-24.
4. Spivakovskaya A. Psychotherapy: game, childhood, family. Part 2. - // EKSMO - Press – M., 2000.-p. 430.
5. Komarova T.S. Children's art creativity: a methodical work for educators and teachers: for working with children of 2-7 years // Mosaic-Synthes– M., – 2005. – p. 234.
6. Likhacheva E.N. Psychotherapy as a modern method of education.-Karaganda: Publisher “ZGTI”. 2013.-p. 132.
7. Kramer E. Childhood and art therapy // Pedagogy – M., 1979.-p.455.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МАҒЛҰМАТ

Қымбат Сейтханқызы Аширбекова, тәрбиеші, «Балдәурен» бөбекжай бақшасы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Венера Алимкулқызы Байбекова, магистр, «Болашақ» академиясы Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Сымбат Амангелдіқызы Бакарамова, аға оқытушы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Ляззат Гинаятовна Балабекова, аға оқытушы, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Бахыт Кабкенқызы Балбекова, техника ғылымының кандидаты, доцент, нанотехнология және металлургия кафедрасының меңгерушісі, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Багдад Мекетайқызы Боранбаева, техника ғылымының кандидаты, нанотехнология және металлургия кафедрасының доценті, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Галина Қасқырбекқызы Бокижанова, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Ирина Ивановна Ерахтина, Машина-жасау факультетінің деканы, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Роза Мазраповна Жанысбаева, аға оқытушы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Риза Набиқызы Жапанова, аға оқытушысы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Светлана Юрьевна Козлова, нұсқаушы-әдіскер, Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Ольга Михайловна Михалькова, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Федералды мемлекеттік бюджеттік білім беру мекемесі жоғары білім "Сочи мемлекеттік университеті", Сочи, Ресей Федерациясы;

Айнагуль Рымкулқызы Толеуова, нанотехнология және металлургия кафедрасының PhD докторы, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Екатерина Вячеславовна Шеляпина, аға оқытушы, Федералды мемлекеттік бюджеттік білім беру мекемесі жоғары білім "Сочи мемлекеттік университеті", Сочи, Ресей Федерациясы;

Ирина Владимировна Эльрих, Педагогика және психология магистрі, аға оқытушы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Ольга Борисовна Южакова, мектепке даярлық тобы сыныбының тәрбиешісі, №87 ЖББОМ КММ, Қарағанды, Қазақстан Республикасы.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Аширбекова Кымбат Сейтхановна, воспитатель, КГУ ясли-сад «Балдәурен», Караганда, Республика Казахстан;

Байбекова Венера Алимкуловна, магистр педагогики и психологии, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Бакарамова Сымбат Амангельдиновна, старший преподаватель, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Балабекова Ляззат Гинаятовна, старший преподаватель кафедры социальной педагогики Карагандинского государственного университета им.Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан;

Балбекова Бахыт Кабкеновна, кандидат технических наук, доцент, заведующий кафедры «Нанотехнологии и металлургия», Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Боранбаева Багдад Мекетаевна, кандидат технических наук, доцент кафедры «Нанотехнологии и металлургия», Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Бокижанова Галина Каскарбековна, кандидат педагогических наук, доцент, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Ерахтина Ирина Ивановна, декан машиностроительного факультета, Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Жанысбаева Роза Мазраповна, старший преподаватель, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Жапанова Риза Набиевна, старший преподаватель, Академии «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Козлова Светлана Юрьевна, преподаватель-методист, Институт послевузовского образования Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, Караганда, Республика Казахстан;

Михалькова Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогической и психолого-педагогической подготовки Сочинского государственного университета, Сочи, Российская Федерация;

Толеева Айнагуль Рымкуловна, PhD кафедры «Нанотехнологии и металлургия», Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Шеляпина Екатерина Вячеславовна, ст. преподаватель кафедры педагогической и психолого-педагогической подготовки Сочинского государственного университета, Сочи, Российская Федерация;

Эльрих Ирина Владимировна, магистр педагогики и психологии, старший преподаватель Академии «Болашак», Караганда, Республика Казахстан ;

Южакова Ольга Борисовна, воспитатель класса предшкольной подготовки, КГУ «ОСШ № 87», Караганда, Республика Казахстан.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ashirbekova Kymbat Seithanova, kindergarten teacher, MSPE Kindergarten «Baldauren», Karaganda, the Republik of Kazakhstan;

Baibekova Venera, master of pedagogy and psychology, Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan

Bakaramova Symbat, Senior Lecturer, Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Balabekova Lyazzat Ginayatovna, Senior Lecturer, Karaganda State University named after academician Ye.A. Buketov, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Balbekova Bakhyt, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department "Nanotechnologies and Metallurgy", Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Boranbaeva Bagdat, Associate Professor of the Department "Nanotechnologies and Metallurgy", Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Bokizhanova Galina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Academy "Bolashak", Karaganda, the Republik of Kazakhstan;

Yerakhtina Irina, Dean of the Machine-Building Faculty, Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Zhanysbaeva Rosa, Senior Lecturer, Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Zhapanova Riza Nabievna, Senior Lecturer, Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Kozlova Svetlana, instructor-methodologist, Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, Karaganda, Kazakhstan;

Mihalkova Olga, c.p.s. assistant professor, Federal state budgetary educational institution of higher education "Sochi state University", Sochi, Russian Federation;

Toleyova Ainagul, Doctor PhD of the department "Nanotechnologies and Metallurgy", Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Shalyapina Ekaterina, Senior teacher, Federal state budgetary educational institution of higher education "Sochi state University", Sochi, Russian Federation;

Elrich Irina, Master of Pedagogy and Psychology, Senior Lecturer, Academy «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Yuzhakova Olga Borisovna, a teacher of the pre-school class, KSU Secondary school № 87, Karaganda, the Republic of Kazakhstan.

Мазмұны	Оглавление	Contents
Бузаубаева П.Н., Даримбай Б. ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ОРНЫ.....		114
Бузаубаева П.Н., Халилин Е.М. ДЕПОЗИТТЕРДІҢ БАНКТІ РЕСУРСТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖӘНЕ ҚҰРУДАҒЫ РӨЛІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ.....		116
Дарибекова А.С., Павленко Е.Г. DEVELOPMENT OF STATE-PRIVATE PARTNERSHIP IN KAZAKHSTAN.....		118
Дарибекова Н.С., Ализада Д.С. НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНО - ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....		122
Омарова Б.А. RISK MANAGEMENT OF BORROWINGS AND LIQUIDITY OF THE ENTERPRISE.....		126
Усувалиева З.К. ДЕЙСТВУЮЩИЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНОГО РЫНКА.....		130
Авторлар туралы мағлұмат – Сведения об авторах – Information about authors.....		135

Э
К
О
Н
О
М
И
К
А

Перизат Несипбаевна Бузаубаева

Ботакос Мураткызы Даримбай

Pika_b@mail.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ОРЫНЫ

Мақалада еліміздегі шағын және орта бизнеске анықтама бере отырып, қолда бар шетелдік тәжірибелерді ескере келе, шағын және орта бизнеске сипаттама берілген. Сондай-ақ, шағын және орта бизнес субъектілерін қаржыландыруды жандандыру отандық экономиканы дамытудың ең өзекті мәселелері ретінде назарға алынған.

Кілтті сөздер: шағын кәсіпорындар, бизнес, индустриалды, әлеуметтік-экономикалық даму, ссудалық капитал, бизнес-жоспар, Ұлттық банк, тартылған қаржылар, мемлекеттік қаржылық корпорация, қаржылық өндірістік және сауда кәсіпорындары.

Экономикасы жаңа дамып отырған елдер үшін орта және шағын бизнесті жандандыру шешуші рөл атқарады. Кәсіпкерлік қызмет бұл елдер үшін дағдарыстан алып шығатын бірден-бір сара жол болып отыр. Оның аясында жалпы ішкі өнімнің үлес салмағын артып, экономикалық тұрғыдан жұмысқа жарамды тұрғындар жұмыспен қамтамасыз етіледі. Бұл индустриалды, дамыған экономикасы бар және өтпелі кезеңді басынан кешіріп отырған елдер экономикасы үшін тым жағымды көрініс. Ол бәсекелестікке сай келе алатын динамикалық диверсификациялық бағытта халықтың жұмыспен қамтамасыз етілуіне, оның әлеуметтік тұрмыс жағдайын көтеретін шын мәніндегі қуатты экономикаға жол ашады.

Қазақстан Республикасында енді ғана жанданып келе жатқан шағын бизнеске несиелер беретін субъект – екінші деңгейдегі коммерциялық банктер болып табылады. Коммерциялық банктер көбінесе заңды тұлғаларды және қысқа мерзімді несиелеуді жақтайтыны – тарихи қалыптасқан жағдай. Қазақстандық шағын және орта бизнес субъектілерінің екінші деңгейдегі банктерден коммерциялық несиелер алуы кәсіпорындарды дамыту үшін қаражаттарды толықтырудың іс жүзіндегі негізгі көздерінің бірі болып табылады. Алғашқы құрылу кезінде шағын бизнес несиесіз өз жұмысын атқара алмайды.

Қазіргі кездегі республикадағы шағын және орта бизнесті несиелеуді дамытуға кедергі болып отырған негізгі факторлар мыналар:

- несиелер алу барысындағы шарттардың катал болуы;
- несиелену мерзімі мен пайыздық ставкаларының бизнеске қолайсыздығы;
- несиелену рәсімдеу процедурасының ұзақтылығы және оны сақтандыру қажеттігі;
- коммерциялық банктердің кепілге қоятын талаптарының жоғарылығы;
- әлемдік несиелер нарықтарындағы дағдарыстар әсерінен несиелік ресурстарға қол жеткізу қиындықтары және коммерциялық банктердің жеке ресурстарының аз болуы;
- мемлекеттік инвестициялық-несиелік институттардың ресурстарының тиімсіздігі;
- мемлекеттің қазына қоры арқылы шағын және орта бизнесті несиелеуге бөліп отырған қаражатының аз болуы және оның шарттарының қолайсыздығы.

АҚШ-та шағын бизнесті несиелендіру шағын бизнесті несиелендіру Әкімшілігі арқылы жүзеге асырылады. Ал, Германияда шағын кәсіпкерлікті несиелендіру жолдары банк арқылы жүргізіледі. Ұлыбританияның тәжірибелеріне сүйенетін болсақ, қаржылық - несиелендіру көптеген несиелік мекемелер арқылы іске асырылады. Мысал ретінде, «қаржылық өндірістік және сауда кәсіпорындары» корпорациялары, әртүрлі клирингтік банктер тағыда басқа қаржылық мекемелер. Франциядағы шағын бизнесті несиелендіру негізінен шағын кәсіпорындарды дамыту банкі арқылы жүргізіледі. Бұл банктің капиталының көп бөлігі активтерді басқару және жартылай депозиттер қассасын иеленетін Франция мемлекеті болып табылады. Банктің негізгі бағыты - бұл мемлекет тарапынан шағын бизнесті қолдау.

Бастапқылары ретінде негізгі үш үкіметтік институт табылады:

- орталық кооперативтік банк сауда және өндіріс құрылғыларын қаржыландыру мақсатында құрылған (негізінен сауда және өндіріс жобаларын қаржыландырады, банк капиталының 2/3 бөлігі мемлекеттік жарналардан);

- шағын кәсіпорындарды қаржыландыру мақсатындағы ұлттық корпорация (кепілсіз қамтамасыз етуді қаржыландыруды жүргізеді, бұл корпорация ең кішігірім компанияларды қаржыландыру үшін құрылған);

- мемлекеттік қаржылық корпорациясы (инновационды және тәуекелді жобаларды жүргізетін шағын кәсіпорындар жобаларын қаржыландырады), сауда - өндіріс палаталарын иемденеді (мемлекет бойынша 500-ден жоғары), бұл корпорация жыл сайын шамамен 500 млрд. иен несие береді.

Экономикасы дамыған елдердегі шағын бизнесті қаржыландыру жүйесі маңызды әрі негізгі бағыттардың бірі болып табылады. Солардың кейбіреулеріне жеке - жеке тоқталу көзделіп отыр.

АҚШ-та шағын бизнес проблемалары екі комитетке бөлінеді: барлық мемлекеттік құрылымдар, бұған: 4-5 мың қызметкерлер кіреді. Оларға:

- шағын бизнес әкімшілігі - ведомстволар, шағын және орта кәсіпорындардың проблемаларын шешу;

- шағын бизнес ісі бойынша конгресс комитеті.

Қазіргі кезде АҚШ-та 450-ден астам шағын бизнес инвестициялық компаниялары жұмыс жасайды. Қаржылық қолдау көрсету формалары келесілерден тұрады:

- шағын кәсіпорындарға шағын бизнес әкімшілігінің меншіктік бюджетінен үлестік саудалар бекіту;

- несиелер бойынша кепілдер;

- арнайы бағдарламаларды қаржыландыру (экспортты бір жүйеге келтіру, өңдеу және зерттеулер, кадрлар дайындау, нашар дамыған территорияларды дамыту);

- шағын бизнеске инвестициялық компаниялардың капиталдарының қатысуы, өндірістік компаниялардың дамуы және бағалы қағаздардың кепілдігі.

Жапония мемлекеті өзінің экономикалық деңгейі бойынша шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудағы АҚШ-тан кейінгі екінші орынды иеленеді. Әлемдік әйгілі экономикалық айсберг болып айтылатын шағын және орта кәсіпорындар осында орналасқан. Олардың ішінде 55 %-ті өндіріс өнімдерін шығару, ал 60 %-і өндіріс көлемі болып табылады. Елде 6,5 млн. 6,5 млн. Шағын кәсіпорындар бар (жалпы өнімнің 90 пайызы). Жапониядағы шағын кәсіпорындардың құқықтық жағдайы арнайы заңдар мен жеңілдіктер арқылы жүргізіліп отырады. Үкімет аппаратында шағын бизнес істері бойынша өндірістік және ішкі сауда Министрлігі, құқықтық әкімшіліктік органдар, кішігірім кәсіпорындарды басқарумен айналысады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Мейірбеков А.Қ., Әлімбетов Қ.Ә. Кәсіпорынның экономикасы, -Алматы, 2003. –Б. 39-43.
2. Бисенғазин М.Б., Хамитов А.Ш. Кәсіпкерлік негіздері. –Алматы: Экономика, 2002. –Б. 87-92.
3. Алимбаев А. Жұманова Б., Садыкова А. Қазақстандағы кәсіпкерліктің әлеуметтік-экономикалық дамуы // Транзитная экономика, №1, 2010.

РЕЗЮМЕ / RESUME

Бузаубаева Перизат Несипбаевна

Даримбай Ботакоз Муратқызы

Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан

РОЛЬ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ

В статье дается характеристика малого и среднего бизнеса с учетом имеющегося зарубежного опыта, дающего определение малому и среднему бизнесу страны. Также активизация финансирования субъектов малого и среднего бизнеса принята во внимание в самых актуальных вопросах развития отечественной экономики.

Ключевые слова: малые предприятия, бизнес, индустриальное, социально-экономическое развитие, ссудный капитал, бизнес-план, Национальный банк, привлеченные средства, государственная финансовая корпорация, финансово-производственные и торговые предприятия.

Buzaubayeva Perizat
Darimbay Botagoz
Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan
THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN THE ECONOMY

The article describes the characteristics of small and medium-sized businesses, taking into account the existing foreign experience, which gives the definition of small and medium-sized businesses in the country. Also, the activation of financing of small and medium-sized businesses is taken into account in the most pressing issues of development of the domestic economy.

Keyword: small enterprises, business, industrial, socio-economic development, loan capital, business plan, national Bank, attracted funds, state financial Corporation, financial-industrial and commercial enterprises.

List of references:

1. A.K. Meirbekov, KA Alimbetov "The Economics of the Enterprise", Almaty, 2003, 39-43b.
2. MB Bisengazin, A.Sh. Khamitov, Fundamentals of Entrepreneurship, Economics, 2002. Pp. 87-92.
3. Alimbaev A. Zhumanova B., Sadykova A. Social and Economic Development of Entrepreneurship in Kazakhstan // Transit economy, №1, 2010.

ӨОК 336.63

Перизат Несипбаевна Бузаубаева
Ержан Маманович Халилин
Pika_b@mail.ru
«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ДЕПОЗИТТЕРДІҢ БАНКТІК РЕСУРСТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ
ЖӘНЕ ҚҰРУДАҒЫ РӨЛІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ

Мақалада еліміздегі екінші деңгейлі банктердің депозиттік операциясы, депозиттердің банктік ресурстарды қалыптастырудағы және банк ресурстарын құрудағы рөлі мен маңызы қарастырылды.

Кілтті сөздер: пассивті операция, депозит, салымшы, пайыз, ссудалық капитал, активті операциялар, Ұлттық банк, тартылған қаржылар, пассивтік депозиттік операция, активті депозиттер.

Банктің пассивті операциялардың неғұрлым үлкен үлес салмағын ірі коммерциялық банктердің «азығы» болып табылатын депозиттер құрайды.

Депозит – банктік ресурстардың негізгі көзі болып табылады. Бұл жеке және заңды тұлғалардың банктегі белгілі бір шотқа салған және өздері пайдалана алатын қаражаттары. Депозит (латынша depositum – сақтауға берілген зат дегенді білдіреді.) З.С. Каценеленбаум пікірі бойынша банктік депозиттің мәні депозиттердің салымшылар үшін әлеуметті ақша болып табылады. Салымшы чекті алып, тиісті соманы айналымға жібере алады. Бұл орайда «банктік ақшалар» пайыздар әкеледі және салымшы үшін екі бірдей рөл атқарады: ақша бір жағынан капитал, екінші жағынан пайыз әкеледі ... Бірақ капитал әкелетін пайызға қарағанда депозит аз пайыз әкеледі. Бұл төменделген пайыз – кездейсоқ құбылыс емес, банк табиғатының маңызды мезеті. Өйткені банк табиғатының бүкіл мәні мынада: депозит бойынша төленетін пайыз банк әртүрлі кәсіпорындарға салған капитал үшін алатын пайызға қарағанда төмен. Пайыздардағы бұл айырма активті операциялар бойынша алатын пайыздардың ¼ бөлігін құрайды.

Әрине, депозит тек клиентке ғана емес, сондай-ақ банкке де пайдалы. Көптеген депозиттердің банкке ссудалық капитал құруға мүмкіндігі бар. Содан соң банк оны тиімді салаларға орналастырады. Депозиттер бойынша пайыз бен несие бойынша пайыздың айырмасы банктің табысы болып табылады. Банктердің осы табысты көбейтуге тырысуы ресурстық базаны көбейтуге ұмтылуына әкеледі.

Банктер өзінің активті операцияларын жүргізу үшін пассивті операцияларды өткізу нәтижесінде пайда болатын тартылған қаржыларды қолданады.

Коммерциялық банктің пассивті операциялары келесі нысанда жүзеге асырылуы мүмкін:

- банк қорын қалыптастыру және ұлғайту үшін банктердің пайдасы есебінен аударулар;
- басқа заңды тұлғалардан алынған несиелер;
- депозиттік операциялар.

Депозиттік операциялар – бұл заңды және жеке тұлғалардың тартылған қаржылары бойынша белгілі бір мерзімге немесе талап ету салымы бойынша банктердің операциялары. Осыған сәйкес, депозиттік операцияларды пассивті және активті деп екі топқа бөлуге болады.

Мұндағы активті депозиттер – бұл банктің басқа банктерде пайда табу және өтімділігін қолдау мақсатында орналастырылған, сондай-ақ корреспонденттік қатынас негізінде жасалған келісім-шартқа сай пайдалануға мүмкіндік беретін уақытша бос ақша қаражатын сипаттайды.

Отандық тәжірибеде активтік депозиттер Қазақстан Республикасының Ұлттық банктегі банктердің депозиттері мен өзге коммерциялық банктерде, соның ішінде шетелдік немесе отандық банктерде орналастырған ұлттық және шетел валютасындағы шоттардағы қаражаттарын сипаттайды.

Банктік тәжірибеде активті депозиттерді банкаралық депозит деп атайды. Банкаралық депозит негізінен банкаралық несиенің қалыптасуына себеп болады.

Пассивтік депозиттік операциялар – клиенттердің уақытша бос ақша қаражаттарын белгілі уақытқа және пайыз төлеу шартымен тартуға байланысты операциялар. Пассивтік операциялар негізінде банктің ресурстары жинақталады. Сондықтан да, пассивтік операциялардың коммерциялық банктер қызметіндегі ролі жоғары.

Депозиттік операциялар коммерциялық банк үшін оның ресурсын қалыптастырудың ең негізгі көзі болып табылады. Жеке тұлғалар, іскерлік фирмалар, акционерлік компаниялар, жеке кәсіпорындар, коммерциялық емес ұйымдар, үкіметтік мекемелер, мемлекеттік кәсіпорындар, жергілікті билік органдары, қаражаттарды коммерциялық банктерге ынтамен орналастырады. Бұл бірнеше себептермен түсіндіріледі. Біріншіден, банктер салымдардың үлкен сенімділігін қамтамасыз етеді, екіншіден, салымшылар өз салымдарын кез келген уақытта қайтаруды талап етіп қана қоймай, одан асатын сомада қарыз ала алады, үшіншіден бұл салымдар табыс әкеледі.

«Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы» 1995 жылғы 31 тамыздағы Қазақстан Республикасы Заңының 2- бабына сәйкес депозитке төмендегідей анықтама беріледі: бір тұлға (депозитордың) басқа тұлғаға – банкке, аталған күйінде қайтарылуға тиіс деген шартпен алғашқы талап ету бойынша немесе белгілі мерзім өткеннен кейін толық немесе бөліп-бөліп, алдын-ала келісілген үстемемен немесе үстемесіз, депозиторға тікелей қайтарылуға не оның тапсыруымен үшінші тұлғаға берілуге тиістілігіне қарамастан беретін ақша. Бұл орайда Қазақстан заң шығарушысы депозиттерді тарту бойынша шектеу қояды, өйткені банк, заңнамасы бойынша қызметті жүзеге асыруға Қазақстан Ұлттық Банкінің лицензиясын алған банктер немесе ұйымдар ғана жүзеге асыруға құқылы.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Саниев М.С. «Ақшанесиебанктер» Алматы; Экономика және статистика институты: 2001 жыл, 89-95 б.
2. Мақыш С.Б. «Коммерциялық банктер операциялары», 2002 жыл, 93-95б.
3. Мақыш С.Б. «Ақшаайналысыжәненесие»: Алматы, 2004жыл, 65-67 б.

РЕЗЮМЕ / RESUME

**Бузаубаева Перизат Несипбаевна
Халилин Ержан**

Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ДЕПОЗИТОВ В ФОРМИРОВАНИИ БАНКОВСКИХ РЕСУРСОВ

В статье рассмотрены депозитные операции банков второго уровня, роль и значение депозитов в формировании банковских ресурсов и создании банковских ресурсов.

Ключевые слова: пассивная операция, депозит, вкладчик, процент, ссудный капитал, активные операции, Национальный банк, привлеченные средства, пассивная депозитная операция, активные депозиты.

Buzaubayeva Perizat
Halilin Erjan
Academy "Bolashak", Karaganda, Republic of Kazakhstan
THE ROLE AND IMPORTANCE OF DEPOSITS IN THE FORMATION
OF BANK RESOURCES

The article deals with the deposit operations of second-tier banks, the role and importance of deposits in the formation of bank resources and the creation of bank resources.

Keywords: passive operation, deposit, depositor, interest, loan capital, active operations, national bank, attracted funds, passive deposit operation, active deposits.

List of references:

1. Saniev MS "Money-credit banks" Almaty; Institute of Economics and Statistics: 2001, pp. 89-95.
2. Maksim SB "Operations of commercial banks", 2002, 93-95b.
3. Maksek SB "Money circulation and credit": Almaty, 2004, pp. 65-67.

УДК: 336.1

Дарибекова Айгуль Сагатбековна
aigul_daribekova@mail.ru
Павленко Екатерина Григорьевна
«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

DEVELOPMENT OF STATE-PRIVATE PARTNERSHIP IN KAZAKHSTAN

The article considers the need to create a state-private partnership for both state partners and private partners. The need for creating SPP, as well as the problems of this issue in the Republic of Kazakhstan, is shown.

The authors paid special attention to the advantages and disadvantages of creating SPP.

Keywords: State-private partnership.

Rapid development of corporations on the basis of share capital, which began in the second half of the XIX century and continued in the early 20th century, embracing America and Europe, showed that the natural limitations which Adam Smith wrote about are not enough to prevent the monopolization of the market. By the end of the XIX century the share of all property managed by corporations was estimated by different authors in the range from 25% to 80% [1, p. 7]. Many contemporaries of this process began to express concern that, as a result of corporatization, the individual's personality freedom would be called into question, which now proved to be non-competitive as an independent business unit and was forced to be content with participation in the labor market. When larger corporations - trusts, cartels and syndicates began to form from corporations, it became clear that monopolization itself will not stop and state intervention will be required. The government faced a difficult dilemma of choosing between "the devil of a private monopoly and the deep sea of state socialism" [1, p. 7].

The first country to follow the path of introducing legislative restrictions on the activities of corporations was the United States, which in 1890 adopted the Sherman Anti-Trust Act proposed by Senator Sherman. According to this law, any activity that led to the restriction of free trade was declared illegal, and the violation of this rule was prosecuted. For a long time, this act was used mainly against trusts and cartels, until in 1914 it was replaced by the Clayton Act, which specified the subject of offenses and imposed restrictions on the activities of monopolies. Thus, the state officially recognized the existence of a threat to its own security and the effectiveness of market competition from the emerging associations of economic agents and took measures to combat them. What objective processes were in the basis of this unification process, stifling competition and leading to the emergence of a monopoly?

K. Marx was one of the first to answer this question, having showed that the very process of competition and accumulation of capital leads to its concentration and centralization, on the basis of which its opposite, the monopoly, grows. Moreover, K. Marx (later V. Lenin and others), developing

the theory of classes and class struggle, connected the economic domination of monopolized capital with its power over the institutions of the state. This view has had a strong impact on the minds of a whole generation of economists and politicians, especially radical ones. Often, the aggregate views of representatives of this current are called "Marxist theories." However, such an "instrumental" view of the state as a continuation of the power of the capitalist class encounters some serious counterarguments. First of all, because in practice a significant part of the state's activities are carried out in the interests of society as a whole, including for the benefit of socially insignificant sections of the population, as a result of which a large share of government expenses goes to social purposes, and falls into the hands of medium and small businesses. In addition, it turns out that the capitalist class does not always act as a single whole - within the "class" there is also competition between individual firms and industries.

To resolve such contradictions, a more detailed examination of the structure of the class itself was required than that which the class theory could give. The approach in which the capitalist class is viewed not as a single whole but as a set of separate groups that pursue different interests from each other and can realize them, was viewed more justified, including by influencing the policy of the state. In economists, such groups are called "interest groups". According to the definition in the work of A. Sullivan and S. Scheffrin, a group of interests is an organization that strives to influence political decision-making and, as a rule, uses monetary rewards for policy makers, thus creating a financial incentive for a particular option and expecting to receive remuneration in the future. Economists borrowed this term from political scientists and biologists who view the group as an independent unit of analysis [2, P.54]. The first person who introduced this notion into economics was Professor Arthur Bentley. Speaking about the impact on the procedure for enacting the law, he wrote: "If we consider a law, its approval from the point of view of groups can be represented as the interaction of those groups to which the law is directed, groups interested in enacting the law, groups that oppose its adoption, as well as groups affected by this law indirectly "[3, p.51].

In recent years, the Republic of Kazakhstan has been paying increasing attention to the development of the state-private partnership (SPP). At the state level, the need to further expand SPP and increase the attractiveness of private capital to this sphere was repeatedly stressed. In particular, the State Program for the Development of State-Private Partnership in the Republic of Kazakhstan for 2011-2015 approved by the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 29, 2011 No. 731 states that the conditions for the growth of the society's need for quality services provided by the public sector and the lack of the state of sufficient financial resources, predetermine the need to expand the scope of the SPP mechanism in various sectors of the country's economy, by creating a legal and institutional framework national basis.

Among the main problems of insufficient development of SPP is often indicated the lack of budget funds for the implementation of the SPP project, the concession project. Therefore, to search for ways to expand the sphere of SPP should be within the limits of already available budget funds without the need to find additional ones. Among the most appropriate options in terms of SPP are the public procurement mechanism.

Nowadays many projects have been implemented to build large, including infrastructure facilities through the system of public procurement. At the same time, when purchasing works from suppliers, the state already has certain financial resources for the implementation of these projects. In this connection, building of such facilities could be carried out through the SPP mechanism. The international experience also speaks in favor of this proposal.

The key legislation is Law No. 129 of 2003 (Law on Public Procurement), which sets out the entire tender, which should be applied to SPP projects.

Thus, the most successful SPP projects in the country have been reforming the SPP sector, including by involving budgetary funds for national traditional procurement in the SPP area.

Also, today the complex of works on cleaning the territory, maintenance, operation, repair and protection of objects and elements of improvement is being purchased; construction work on repair and reconstruction of water pipes, etc. [4, 17]. All these projects could be considered for implementation through the SPP mechanism.

In Table 1, we show the advantages and disadvantages of implementing projects through the SPP mechanism in comparison with public procurement (for a state partner).

Table 1

Advantages and disadvantages of implementing projects through the SPP mechanism in comparison with public procurement (for a state partner).

Advantages	Disadvantages
Reduction of state capital investments (Absence of the need for simultaneous payment of the entire cost of the project, the possibility of dividing the cost of the project into partial payments). In this connection, the possibility to send the released funds to other significant state goals	Possible increase in the cost of the project in the long term (often the state makes total payments to the private sector in a larger volume than the cost of construction for public procurement)
The possibility of distributing risks between a private partner and a state partner (unlike public purchases, where, after the object is accepted, the risks pass to the state)	Certain expenses for selecting a private partner and further monitoring the implementation of the project
The possibility of obtaining better services by the population in connection with the interest of the private partner in improving the quality of services	
Allows the use of modern methods of managing state property, since private business management has the necessary skills and experience in asset management matters	
Minimization of corruption risks caused by the implementation of the project on a long-term basis and the formation of transparent financial mechanisms for payment of the project.	

The above indicators of the proposed approach show that it has more advantages than disadvantages for the state partner, and in general this approach seems appropriate for the state.

In Table 2, we show the advantages and disadvantages of implementing projects through the SPP mechanism in comparison with public procurement (for a private partner).

Table 2

Advantages and disadvantages of implementing projects through the SPP mechanism in comparison with public procurement (for a private partner).

Advantages	Disadvantages
Provision of the possibility of a sustainable stable business, conditioned not only by the provision of a construction order, but also on the further management of the object	The need to build an object through own and borrowed funds
Possibility of gaining experience in providing services to the population, introduction and testing of innovative techniques and technologies with state support	A little more regulation in comparison with other forms of entrepreneurship on the part of the state
Relative flexibility of project implementation, which means that it is possible to review the terms of the project through equitable negotiations	A greater degree of risk for the implementation of the project compared with public procurement

According to the data for a private partner, the advantages and disadvantages on the scale of the scales are approximately equal. However, one should proceed from the positions of significance of each of them. Thus, the need to invest significant investments at the initial stage can be compensated by obtaining stable payments in the long term. Moreover, a private investor has the right to expect fair compensation for the effective implementation of the project and is given the opportunity to regulate these payments taking into account inflation and other external circumstances. In general, the state attracts various government support measures to attract private investors to recover the costs of a private investor, which is not the case with traditional purchases.

The implementation of the proposed direction will require the inclusion of relevant clauses on the priority use of the SPP mechanism, the state program for the development of SPP, strategic documents of state bodies and subjects of the quasi-state sector, and adjustments of the legislative framework.

List of references:

1. Davis J., Corporations. Ontario :Batoche Books, 2001. P. 7.
2. Sullivan A., Sheffrin, Steven M. Economics: Principles in Action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall., 2003. P. 54.
3. Bentley A.F. The Process of Government: A Study of Social Pressures. Chicago : University of Chicago Press, 1908. P. 200.
4. Pyankov K.V., Kosvincev N.N State-private partnership - advantages and disadvantages for the state and business //Vestnik of the Perm University, 2010.-Ed. 4(7) .- P. 12-19

ТҮЙІНДЕМЕ / РЕЗЮМЕ

Айгуль Сагатбековна Дарибекова

Екатерина Григорьевна Павленко

«Болашақ» Академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДА МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕ СЕРІКТЕСТІКТІ ДАМУ

Мақалада мемлекеттік серіктестер мен жеке серіктестер үшін мемлекеттік-жекеменшік серіктестік құру қажеттілігі қарастырылады. МЖӨ құру қажеттілігі, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы осы мәселенің проблемалары көрсетілген. Авторлар МЖӨ құрудың артықшылықтары мен кемшіліктеріне ерекше назар аударды.

Кілтті сөздер: мемлекеттік-жеке серіктестік.

Дарибекова Айгуль Сагатбековна

Павленко Екатерина Григорьевна

Академия «Болашақ», Қарағанды, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

В КАЗАХСТАНЕ

В статье рассматривается необходимость создания государственно-частного партнерства как для государственных партнеров, так и для частных партнеров. Показана необходимость создания ГЧП, а также проблемы данного вопроса в Республике Казахстан.

Авторы особое внимание уделили преимуществам и недостаткам создания ГЧП.

Ключевые слова: Государственно-частное партнерство.

Список использованных источников:

1. Davis J., Corporations. Ontario: Batoche Books, 2001. P. 7.
2. Sullivan A., Sheffrin, Steven M. Economics: Principles in Action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall., 2003. P. 54.
3. Bentley A.F. The Process of Government: A Study of Social Pressures. Chicago: University of Chicago Press, 1908. P. 200.
4. Пьянков К.В., Косвинцев Н.Н. Государственно-частное партнерство- преимущества и недостатки для государства и бизнеса//Вестник Пермского университета, 2010.-Вып 4(7) .- С. 12-19

Дарибекова Назгуль Сагатбековна

nazguldariko@mail.ru

Ализада Дилавар Салманоглы

ad.karaganda@mfil.ru

Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Данная статья о действующих специально-экономических зонах нашей страны. В частности в статье рассматриваются инвестиционная, налоговая деятельности всех 11 СЭЗ Казахстана

Ключевые слова: специально- экономические зоны (СЭЗ), инвестиция, государственные инвестиции, налоговые платежи, прямые иностранные инвестиции (ПИИ).

Специально-экономические зоны (далее СЭЗ) являются точками экономического роста и оказывают положительное социально-экономическое влияние, как на регионы своего базирования, так и на всю экономику страны. Процессы и явления новейшей экономики базируются на знаниях и глобализации социально-экономических отношений, что приводит к резкому обострению конкурентной борьбы на всех уровнях. Однако в современной динамичной бизнес-среде качественный процесс управления данным процессами невозможен без применения новых эффективных инструментов и методов.

В настоящее время в Казахстан сформировано 11 СЭЗ.

На развитие инфраструктуры СЭЗ до 2017 года из республиканского бюджета было выделено 274,5 млрд. тенге, из средств национальных компаний-41,8 млрд. тенге.

Участниками СЭЗ в период с 2014 по 2016 годы включительно осуществлено инвестиций в объеме 410,5 млрд. тенге:

- в 2014 году – 108,8 млрд. тенге;
- в 2015 году – 198,6 млрд. тенге;
- в 2016 году- 103,1 млрд. тенге [4].

Объем инвестиций в СЭЗ РК за период 2002- 2017гг (по состоянию на 01.01.2018г) представлен в таблице 1[4].

Таблица1 - Анализ инвестиций в СЭЗ Казахстана в период 2002-2017гг. (по состоянию на 01.01.2018г.)

Наименование СЭЗ	Инвестиции, млрд.тг	Доля инвестиции от общего объема инвестиций	Инвестиции в т.ч., млрд. тг		Площадь, га	Инвестиции, млн. тенге на 1 га
			Государственные	Частные		
1	2	3	4	5	6	7
Оңтүстік	36	0,03	8,2	27,8	200	180
Парк инновационных технологий	45,5	0,04	20,5	25	163	279,1
Химпарк Тараз	50,8	0,051	36,1	14,7	505	100,5
Павлодар	53,9	0,054	3,7	50,2	3300	16,3
Сарыарка	69,3	0,07	25,2	44,1	535	129,5
Хоргос – Восточные ворота	73,8	0,074	36,8	37	5740	12,8

Морпорт Актау	102,4	0,10	7,8	94,6	2000	51,2
Астана – новый город	178,5	0,18	21,9	156,6	7562	23,6
НИНТ Атырау	378,5	0,38	110,7	267,8	3475	108,9
Итого	988,7	1	270,9	717,8	23850	902

В СЭЗ «НИНТ Атырау» было вложено больше всего денежных средств, где организации непосредственно занимаются нефтедобычей. На 2 месте по объему вложенных инвестиций находится СЭЗ «Астана - новый город» - более 80% инвестиций (в основном частными компаниями). На третьем месте - западный СЭЗ «Морпорт Актау» с количеством 102,4 млрд тг, которые направлены, в основном, на промышленное производство.

СЭЗ-ы «Хоргос – восточные ворота», «Химпарк Тараз», «Сарыарка» и «Павлодар» имеют средние показатели, хотя два первых региона в указанный период имели наибольшую финансовую поддержку со стороны государства.

Наименьший объем инвестиций был вложен в южные области страны: в СЭЗ «Онтустик» и «ПИТ», несмотря на то, что приоритетным направлением для страны является развитие инноваций в производстве.

В 9 СЭЗ страны объем вложенных государственных инвестиций на конец 2017 года, согласно официальным отчетам МИР РК, составил 988,7 млрд тг., объем частных инвестиций - в 2,7 раза больше чем государственных.

Наибольший объем государственных инвестиций направлен на развитие перерабатывающих отраслей, таких как:

- СЭЗ «НИНТ Атырау»;
- СЭЗ «Хоргос - Восточные ворота»;
- СЭЗ «Химпарк Тараз».

В настоящее время полностью завершено строительство инфраструктуры 5 СЭЗ:

- «Сарыарка»;
- «Онтустик»;
- «МЦПС «Хоргос»;
- «Хоргос - Восточные ворота»;
- «Парк инновационных технологий».

На стадии завершения находятся -2 СЭЗ:

- «Морпорт Актау»;
- «Химический парк Тараз».

Ведется строительство в 1 СЭЗ - «Национальный индустриальный нефтехимический технопарк «Павлодар».

В действующих СЭЗ функционирует 480 организаций. Этими организациями создано около 13 тыс. постоянных рабочих мест.

Общая сумма перечисленных налоговых отчислений участниками СЭЗ за весь период деятельности, составило около 123,8 млрд. тенге.

Сумма перечисленных налогов и объем произведенной продукции участниками СЭЗ представлена в таблице 2[4].

Таблица 2 - Сумма налогов и объем произведенной продукции СЭЗ в Республике Казахстан, по состоянию на 01.01.2018

Наименование СЭЗ	Сумма перечисленных налогов	Доля от общего оборота всех СЭЗ	Количество компаний и рабочих мест	Объем выпускаемой продукции тг/год 2017 год
Химпарк Тараз	1,4 млрд тг	0,011	8 компаний-, 173 рабместа	-
Парк инновационных технологий	14,1 млрд тг	0,11	138 компаний, 3695 раб мест	34,8 млрд
НИНТ Атырау	16,6 млрд тг	0,13	15 компаний, 551 рабместа	2,1 млрд

Павлодар	2 млрд тг	0,016	30 компаний, 1195 раб мест	19 млрд
Сарыарка	2,1 млрд тг	0,017	9 компаний 653 рабместа	4,63 млрд
Онтүстік	2,36 млрд тг	0,01	22 компании, 1237 раб мест	8,8 млрд
Хоргос – Восточные ворота	200 млн тг	0,016	79 компаний, 422 раб мест	1,52 млрд
Морпорт Актау	23,6 млрд	0,19	31 компания, 1323 рабместа	15 млрд
Астана – новый город	61,5 млрд тг	0,49	148 компаний, 3700 раб мест	229,5 млрд
Итого	123,8 млрд тг	1	480 компаний, 12 949 рабместа	315,35 млрд тг

Всего участниками СЭЗ перечислено в бюджет налоговых платежей по состоянию на 1 января 2018 года - 123,8 млрд.тенге.

Наибольший объем налоговых платежей в бюджет поступило с СЭЗ «Астана – новый город» в объеме 61,5 млрд.тг., что составило 49,6% от суммы всех перечисленных налогов всеми СЭЗ, там наблюдается наибольшее количество зарегистрированных компаний (148) и рабочих мест (3700).

Наименьший объем налоговых платежей в бюджет поступило с СЭЗ «Хоргос – Восточные ворота» - 200 млн. тенге, что составило 0,002 %, хотя в нее было вложено намного больше средств.

Такие зоны, как «Онтустик», «Сарыарка», «Павлодар» и «Химпарк Тараз» имеют почти одинаковый объем перечисленных налоговых платежей в размере около 2 млрд тг, что составляет около 0,16% всех налоговых поступлений от каждой СЭЗ в бюджет.

СЭЗ «Морпорт Актау» и НИИТ «Атырау» имеют средние значения по налоговым поступлениям- 23,6 и 16,6 млрд тг, что составляет 0,19 и 0,13 процентов соответственно. Но отметим, что СЭЗ «Морпорт Актау» в среднем выпускает продукции в 7 раз, а количество рабочих мест в 2,4 раза больше, чем его соседний регион.

Анализ совокупного оборота и налоговой нагрузки с учетом имеющихся налоговых преференций демонстрирует, что «здоровыми» СЭЗ являются только «Астана — Новый город» и «Морпорт Актау».

Относительно СЭЗ «Павлодар» есть сомнения в связи с тем, что, зона создана на базе давно действующего завода «Каустик», показатели работы которого вряд ли можно рассматривать в качестве параметров целой СЭЗ.

В таблице 3 представлены данные о налоговых ставках в трех государствах- Республики Казахстан, Российской Федерации и Китайской Народной Республики.

Таблица3 - Налоговые ставки по некоторым видам налогов в Республике Казахстан, России и Китае

Виды налогов	Казахстан	Россия	Китай
КПН	20%	20%	25%
НДС	12%	18%	17%
Земельный налог	0,03-0,16\$/1м2	0,3%, 1,5%	-
Имущественный налог	1,5%	2,2%	1,2%*, 12%**

*оценочная стоимость,

**арендное имущество

Благодаря своевременно принятым мерам Казахстан является лидером по привлечению прямых инвестиций в Центральной Азии. Интерес инвесторов объясняется тем, что Казахстан уверенно занимает 36-е место среди 190 стран мира в рейтинге Всемирного банка Doing Business.

Республика также улучшила свои позиции по 6 индикаторам рейтинга. Например, по индикатору «Защита миноритарных инвесторов» Казахстан занимает первое место. По индикатору «Обеспечение исполнения контрактов» – шестое [51].

За годы независимости в Казахстан привлечено порядка 300 млрд. долл. прямых иностранных инвестиций (с 1993 года по 9 мес. 2017 года - 293 млрд. долл.). Сохраняя положительную динамику, за 9 мес. 2017 года в страну привлечено 15,8 млрд. долл. инвестиций, что на 5,3% больше по сравнению с аналогичным периодом 2016 года (15 млрд. долл.). В частности, именно отрасли, таргетируемые в рамках Программы индустриализации и инновационного развития Республики Казахстан, становятся привлекательными для инвестиций.

Но существуют и проблемы у СЭЗ в стране. Так, например, заводы, работающие в СЭЗ, не получают госзаказов, хотя реальная потребность в них есть.

На наш взгляд, во избежание минусов и вывести свободные экономические зоны в Казахстане на максимальную прибыль, необходимо выполнение следующих шагов:

- внедрить практику долгосрочных заказов (госзаказ, технологические контракты с национальными компаниями, сквозные заказы между СЭЗ и участниками одной СЭЗ; консолидация заказов в разных СЭЗ на одну отрасль: например, оптом — на всю нефтехимическую область);
- четкое управление поставками (например, «Сары-Арка» не может обеспечить металлопрокатом своих участников из-за сырьевого экспорта отраслевыми монополистами);
- регулирование господдержки (создание карты роста участников СЭЗ, раздача преференций от государства по стадиям, в соответствии с уровнем прибыли и развития).

Список использованных источников:

1. Государственная программа индустриально-инновационного развития на 2015-2019 гг // <https://strategy2050.kz>
2. Ильясова К.М., Багдатов С.А., Курманбаев Б.М. Специальные экономические зоны Казахстана в архивных источниках. Астана: Стимул, 2017. – 113 с.
3. Налоговый кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI - касательно налогообложения участников СЭЗ (с изменениями и дополнениями от 24.05.2018 г.)
4. Официальный интернет-ресурс Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан: www.mid.gov.kz/

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

**Назгуль Сагатбековна Дарибекова
Дилавар Салманоглы Ализада**

**«Болашак» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АРНАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ
АЙМАҚТАРДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ САЛЫҚ САЛУ**

Мақала Қазақстан Республикасының арнайы-экономикалық аймақтарын дамытуға және олардың бюджетке салықтық төлемдерді қабылдауына ықпал етуге арналған.

Кілтті сөздер: арнайы экономикалық аймақтар, инвестиция, инновациялық саясат, мемлекеттік қолдауды реттеу.

**Daribekova Nazgul
Alizada Dilavar**

**Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan
TAXATION AND DEVELOPMENT OF SPECIAL ECONOMIC ZONES IN THE
REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

The article is intended for the development of socio-economic regions of the Republic of Kazakhstan and their promotion of tax payments to the budget.

Keywords: arnayeconomistskaymaktar, investment, innovation syasat, regulation of state support.

List of references:

1. State program of industrial-innovative development for 2015-2019 // <https://strategy2050.kz>
2. Ilyasova KM, Bagdatova SA, Kurmanbaev B.M. Special economic zones of Kazakhstan in archival sources. Astana: Stimulus, 2017. - 113 p.
3. The Tax Code of the Republic of Kazakhstan on December 25, 2017 No. 120-VI - regarding the taxation of FEZ participants (as amended on May 24, 2013)
4. The official Internet resource of the Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan: www.mid.gov.kz

UDK: 336.648

Omarova Balnur

balnur6@bk.ru

Academy "Bolashak", Karaganda, Republic of Kazakhstan

RISK MANAGEMENT OF BORROWINGS AND LIQUIDITY OF THE ENTERPRISE

The article examines the peculiarities of risk management of borrowings and liquidity at enterprises of the real sector of the economy. Have been developed procedures for management of the considered risks, taking into account the operating conditions of the economic subject, have been formulated the principles of the borrowing policy, and have been introduced measures to reduce the liquidity deficit of the enterprise.

Keywords: enterprise, borrowing risk, liquidity risk, borrowing and liquidity risk management procedures, limits for debt management, indicators, and management instruments.

The advantages of using borrowed funds for business financing are well known. This is the effect of a financial leverage, manifested in the growth of profitability of equity with the use of borrowed funds, and the reduction of taxation of profits due to the effect of a tax shield, since interest on loans and borrowings, subject to certain restrictions, may be included in the composition of the company's expenses in calculating the taxable base of income tax.

The enterprise practically inevitably acts as a borrower, at least, at least in the process of commercial lending (purchase of goods, works, services with installment or deferred payment). Bank lending, raising funds through the issuance of debt securities are also widely used in practice, and therefore for enterprises is actual the problem of managing the risk of borrowing.

A debt load indicator greatly differs depending on the type of economic activity: the indicators in metallurgy, chemical industry, retail trade, and agriculture significantly exceed the corresponding indicators in other industries. However, due to the peculiarities of the functioning of various industries, the debt burden in them should not be uniform. However, a comparison of the ratios of the levels of the debt load to similar indexes of foreign companies does not justify the assertion that the increased level of debt load for these industries is natural. In view of the fact that high debt load is an objective factor restraining lending both from the demand side and from the supply side, it can be assumed that these sectors in the short term will be least able to use external financing to support economic activity [1].

The share of borrowed capital in financing foreign enterprises of different industries is also very different (Table 1).

However, the excessive attractiveness of borrowers can play a cruel joke with him, which can be observed with the example of the current global financial crisis. Particularly affected the "accredited" branches of the car industry and housebuilding, in addition to the saturation of the credit resources of the producers themselves, with the help of consumer credit (car loans, mortgage housing loans), the increased demand for their products was artificially stimulated.

Table 1

The market capital structure, characteristic of various sectors of the economy and types of activities (*StemSchoolofBusiness, NewYork*) [2]

Sector	Debt ratio, %
Air companies	29,66
Cars: Production	55,71
Cars: Trade	25,91
Aerospace industry	17,23
Biological technology	4,2
Hotel and gaming industry	24,92
Woodworking industry	36,1
Extraction of metals	8,04
Railway transport	23
Railway construction	38,17
The Internet	2,23
Mechanical engineering	23,82
Furniture industry	23,2
Oil and gas industry	8,26
Shoe industry	3,51
Real estate Operations	5,5
Manufacture of food products	18,29
Industry of construction materials	25,12
Advertising	18,2
Telecommunications: equipment manufacturing	5,01
Telecommunications: public services	24,61
Computer Trading	3,44
Food Trade	22,57
Clothing trade	11,81
Coal industry	13,76
Packaging	35,58
Pharmaceutical industry	8,56
Chemical industry	14,03
Metallurgy	13,7
Pulp and paper industry	36,1
Power Engineering	41,13

The risks of borrowing can be largely minimized if the enterprise has a well-conceived borrowing policy, whose goal is to improve the return on equity by using borrowed funds or maintaining an acceptable risk of the borrower. For the development of a company's borrowing policy, a model can be adopted as the basis, which involves ranking the tasks for managing borrowing risks from the general parameters of borrowing to the operational procedures for debt management.

The structure of risk management procedures for borrowings:

- Determination of the degree of participation of borrowed capital, the permissible degree of dependence on creditors in the process of financing the current activities of the organization.

- Definition of the position of the organization and a part of attracting borrowed sources for financing capital investments, taking into account the financial risks assumed for the implementation of investment projects in the form of capital investments.

- Planning the attraction of borrowing funds in order to rationally distribute the debt load and the risks of organizations.

- Determination of forms of borrowing.

- Definition of the circle of key creditors.

- Control over timely repayment of debt by payment of interest.

- Increase or decrease in the volume of borrowings in accordance with the changeable needs of the enterprise.

Switching over to alternative sources of borrowing about the extent of necessity and threat of termination of financing.

Current maintenance of the balance between claims and liabilities by amounts and terms (liquidity).

Refinancing of debt.

Selection of forms of debt restructuring.

The general line of the firm's behavior with respect to attracting loan capital and risk depends on a number of objective reasons: the stage of the company's life cycle at the stage of formation the enterprise is not yet financially stable, the risk of borrowing is great, under the imposed stable business, the risk of borrowing is lower, the scale of business, large enterprises are more inert, but they have more substantial equity and, accordingly, lower risk of borrowing, the duration of the production and financial cycle and the speed capital turnover- are the most attractive for loans of an enterprise with a rapid turnover of capital and a steady flow of revenue. Large opportunities to repay the loan, seasonality, discretionary expenses, (one-time or constantly implemented) features of the structure of the costs of the company, determining the strength of the operating leverage and the borrower's risk.

The financial manager should determine how much it is possible to attract borrowed sources of financing, without going beyond the limits of acceptable risk. Determine the possible degree of dependence on creditors in the process of financing the current activities or capital investments of the organization allows a well-known reception of financial management-the calculation of the conscientious effect of financial and operational leverage, which takes into account the risks associated with increasing the borrower's fixed costs by paying interest on loans and credits.

For many enterprises in the real sector of economy, debt management is carried out by monitoring the debt position and establishing a system of limits, which allows for more precise adjustment of the borrowing management process.

The special document defines the procedure for setting limits on the debt position (short-, long-term or total debt) and the limit of the borrowing cost parameters, the procedure for monitoring compliance with them, and measures to bring the debt position in line with the established limits in case of exceeding them (Table 2).

The main principles of the policy of borrowing are:

a) the principle of minimizing the cost of borrowing, maximizing profits and the timely execution of loan agreements;

Table 2

Used limits for debt management	
Coefficient	Content of the coefficient
Limit on current liquidity	The coefficient for determining the limit value of short-term borrowed capital
Limit on the amount of own funds	The coefficient for determining the maximum amount of total debt capital
Limit on debt coverage	The coefficient for determining the limit value of long-term borrowed capital
Limit on debt service coverage	Coefficient for determining the limit value of debt servicing
The amount of short-term borrowed capital	The volume of obligations of the company, subject to repayment within 12 months. from the reporting date, less the income of future transfers and reserves of future expenses and payments
The value of long-term borrowed capital	Long-term loans and credits, as well as all off-balance-sheet obligations under leasing transactions
The amount of total borrowed capital	The total value of long and short-term liabilities, net of deferred income and reserves of future expenses
Debt service	Payments on total borrowed capital on account of accrued interest, all commissions, consulting and other expenses for attracting and (or) arranging financing

b) the principle of priority repayment of debts, having the highest cost of service.

The calculation of the debt position limits is carried out quarterly, based on the financial statements (taking into account the principle of transferring long-term debt to short-term debt and the principle of materiality).

Skilful use of debt instruments helps to ensure the flexibility of the organization's financing, which is considered as creating the conditions under which it will always be provided with funds in accordance with changeable needs and at the same time will remain financially stable.

After determining the general line of the organization's behavior regarding the use of debt financing in the event that the rate for its use is taken, it is advisable to draw up a plan of borrowings for the next financial year. For the beginning we should think about the rational distribution of the debt burden on the enterprise and the risks.

Here are possible options. So, the financial managers of the organization with a uniform receipt of revenue without any perceptible seasonal fluctuations, one can think of a constant supply of business through loans and loans. For organizations, the seasonal nature of the activities, of course, the attraction of borrowed capital is required during their intensive activity.

Probably, the financial manager will solve two problems-the choice of forms of borrowing and the definition of strategic loans- in the same time, because it is almost impossible to think about how to borrow without imagining who will provide the funds.

The choice of forms of borrowing is quite large from the most simple and informal (commercial loans in the form of deferrals, installments, advances and prepayments) to very complicated procedures and expensive ones (for example, bond issues). The choice of the form of borrowing depends largely on the credit market's situation level of interest rates, demand for credit and supply of credit resources. Statistics show that bank credit is still a demanded source of financing for the activities of Kazakh enterprises of all major industries.

At this stage of borrowing planning, it is necessary to determine the range of strategic creditors, which may include counterparties in business, Kazakhstan and foreign banks, certain categories of investors to which the debt securities of the enterprise will be addressed-legal entities, individuals, residents and non-residents.

In order to reduce the risk of borrowing and optimize their value, it is advisable to diversify the circle of creditors in order to avoid excessive and dangerous dependence on several large creditors. The use of various loan instruments will also allow diversifying the risk of borrowing.

Operational management of borrowings is carried out in the process of forecasting cash flows under the means of compiling a payment calendar, analytical accounting of the enterprise's liabilities. In case of difficulties with the return of the debt or payment of interest, the enterprise can refinance the debt or restructure it. The main thing in debt management is not to lose the reputation of a reliable borrower.

The risk management process is directly related to the liquidity risk management process, since the concept of liquidity means the ability to timely liquidate liquidity. Management of the company's long-term liquidity is carried out during the preparation of the financial plan, when strategic decisions are made to attract external financing - long-term bank loans, bond issues, raising equity capital.

Short-term liquidity management within one fiscal year is made using tools such as a monthly balance of payments, a daily payment calendar with payment items for each day, used to identify possible cash gaps.

The main instrument of liquidity management is the analysis of liquidity gaps. In the event of a liquidity shortage, the list of possible actions taken to normalize claims and liabilities includes: borrowing and other debt instruments, repo transactions, setting minimum liquidity ratios, negotiating with clients to change the maturities of liabilities, restructuring of assets with a view to changes in the terms of claims, restructuring of liabilities with the purpose of changing the terms of claims, limiting the volume or temporary discontinuation of lending and other active operations, temporary suspension of spending operations, reduction of costs.

In order to maintain liquidity, the company can quickly carry out conversion operations (sale of currency), sell highly liquid assets. The use of a bank loan in the form of an overdraft significantly reduces the risk of cash disruptions, which is provided by the bank automatically in the absence or lack of funds on the client's current account. Early adoption of receivables into real cash is facilitated by the use of factoring.

List of references:

1. Series of reports on economic research. Indicators of debt load // Bank of Russia. 2015. No.5. June. URL: http://www.cbr.ru/analytics/wps/wps_5.pdf.
2. URL: <http://www.finmanager.ru/datasheets/836/document837.shtml>.

ТҮЙІНДЕМЕ / РЕЗЮМЕ

Балнур Алтынсаровна Омарова

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЫЗ АЛУ ЖӘНЕ ӨТІМДІЛІК ҚАТЕРІН БАСҚАРУ

Мақалада экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындардың қарызға алу және өтімділік қатерін басқару ерекшеліктері қарастырылады. Шаруашылық жүргізуші субъектінің қызмет ету шарттары ескеріліп, қарастырылып жатқан қатерлерді басқару процедурасы әзірленді, қарызға алу саясатының қағидалары тұжырымдалды, кәсіпорынның өтімділік жеткіліксіздігін төмендетуге арналған іс-шаралар көрсетіледі.

Кілтті сөздер: кәсіпорын, қарызға алу қатері, өтімділік қатері, қарызға алу және өтімділік қатерін басқару процедуралары, лимиттер, көрсеткіштер, басқарудың құрал-саймандары.

Омарова Балнур Алтынсаровна

Академия «Болашақ», Қарағанда, Республика Казахстан

УПРАВЛЕНИЕ РИСКОМ ЗАИМСТВОВАНИЙ И ЛИКВИДНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассматриваются особенности управления риском заимствований и ликвидности на предприятиях реального сектора экономики. Разработаны процедуры управления рассматриваемыми рисками с учетом условий функционирования хозяйствующего субъекта, сформулированы принципы политики заимствований, приведены мероприятия для снижения дефицита ликвидности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, риск заимствований, риск ликвидности, процедуры управления риском заимствований и ликвидности, лимиты, показатели, инструменты управления.

Список использованных источников:

1. Серия докладов об экономических исследованиях. Индикаторы долговой нагрузки //Банк России. 2015. № 5. Июнь. URL: http://www.cbr.ru/analytics/wps/wps_5.pdf.
2. URL: <http://www.finmanager.ru/datasheets/836/document837.shtml>.

УДК: 336.76

Усувалиева Зайра Казыгуловна

zara1104@mail.ru

Академия «Болашақ», Қарағанда, Республика Казахстан

ДЕЙСТВУЮЩИЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНОГО РЫНКА

Аннотация: данная статья о действующих методических подходах оценки развития кредитного рынка. В частности в статье рассматриваются методические подходы российской и казахстанской практики кредитного рынка.

Ключевые слова: кредит, кредитный рынок, кредитная система, кредитование, методика, методический подход.

Современное развитие мировой экономики и процессы ее глобализации, рост зависимости между экономиками друг от друга, развитие мирового финансового рынка обусловили повышение интереса к проблеме развития международной конкурентоспособности этих стран. Казахстан занимает свое определенное место в мировой экономике. Проблемы определения уровня конкурентоспособности казахстанской экономики, разработка мер по ее развитию являются весьма актуальным сегодня. Дальнейшее стабильное развитие национальной экономики становится значимым в связи с поставленной государственной задачей: вхождение в число тридцати самых развитых стран мира.

В развитии национальной экономики важная роль отводится кредитному рынку и его инфраструктуре. Ключевым элементом кредитной системы и важным субъектом рыночной экономики являются коммерческие банки, основная доля масштабных и значительных кредитных отношений осуществляются через коммерческие банки. Банки консолидируют временно свободные денежные средства государства и предприятий, акционерных обществ и товариществ с ограниченной ответственностью и превращают их в фактический капитал, обеспечивая тем самым его постоянный кругооборот. Как известно непрерывный оборот капитала является основой воспроизводственного процесса государства.

Период посткризисного развития для банковской системы Республики Казахстан стал периодом активного роста и расширения предложения банковских кредитных продуктов физическим и юридическим лицам. По статистическим данным Национального Банка Республики Казахстан доля банковского сектора в экономике с начала 2010 года до 2016 года показывает тенденцию снижения и стагнацию банковского кредитования за последние годы (2016 г. и 2017 г.).

В связи с вышесказанным актуальным представляется исследование методических подходов к оценке уровня развития кредитного рынка и разработка авторского методического подхода, к его оценке позволяющих в дальнейшем оценить показатели развития кредитных продуктов, предоставляемых коммерческими банками реальному сектору экономики и населению в Республике Казахстан.

В данном исследовании будут рассматриваться уже существующие методические подходы к оценке развития кредитного рынка, разработанные казахстанским ученым доктором экономических наук, профессором А.Г. Конакбаевым, российским ученым, кандидатом экономических наук, доцентом Т.К. Гомановой, и подход, предлагаемый для оценки проблемных активов экспертами рейтинговой организацией ЗАО «Рус-Рейтинг».

В своем научном исследовании профессор А.Г. Конакбаев [1] разработал методический подход для оценки развития национального кредитного рынка в условиях цикличности экономики, обосновывая что цикличность экономического роста, ее стадии влияют непосредственно на развитие кредитного рынка в целом, а также развитие рынка ценных бумаг и кредитную политику коммерческих банков. На фазе оживления экономики на кредитном рынке большой популярностью пользуются практически все виды кредитных инструментов (различные формы и виды кредита). На фоне оживления экономики, увеличения объемов производства наблюдается рост кредитования крупных и средних предприятий, активизируется деятельность малых предпринимателей. При этом коммерческие банки кредитуют все сферы экономики страны. Экономический рост сопровождается повышением благосостояния населения, что также оказывает положительное воздействие на развитие кредитного рынка: посредством активизации кредитования физических лиц на потребительские цели. На фоне всеобщего роста экономических показателей растут рейтинги (страновые, отдельных коммерческих банков), что позволяет кредитным институтам привлекать относительно недорогие финансовые ресурсы на мировых межбанковских рынках.

Фаза подъема характеризуется высокими темпами роста национальной экономики, промышленности требуются инвестиционные вложения, многие субъекты предпринимательства используют практики рефинсирования займов для покрытия одного кредита другим. При этом растут темпы и объемы кредитования населения, малого и среднего предпринимательства. При этом наблюдается рост цен на продукты и услуги. Ранее полученные зарубежные займы коммерческими банками покрываются также за счет рефинансирования или выпуска долговых ценных бумаг.

Фаза депрессии, также как и фаза кризиса дают возможность пересмотра стратегии развития, как предприятий, так и коммерческих банков. Как правило, в этот период идет зарождение нового бизнеса, получает развитие корпоративный сегмент кредитного рынка, особенно кредитование малого предпринимательства. Постепенный подъем одного элемента национальной экономики сопровождается развитием других отраслей экономики Казахстана, а фаза депрессии плавно переходит в фазу оживления и расцвета экономики.

Методический подход, представленный профессором А.Г. Конакбаевым состоит в следующем.

Во-первых, проводится SWOT-анализ конкурентоспособности кредитного рынка, посредством использования отдельных показателей.

Исследуется динамика кредитов в национальной экономике.

Изучается структура национального кредитного рынка в целом и в разрезе отраслей экономики.

Оценивается кредитование национальной экономики по регионам.

Рассматривается кредитование банками второго уровня экономики и субъектов малого бизнеса.

Анализируется динамика развития потребительского кредитования в банках и развитие рынка межбанковских кредитов.

Во-вторых, проводится анкетирование для исследования уровня развития небанковских учреждений в стране, степени использования кредитных инструментов, состояния банковского надзора, доступности кредитных ресурсов для отдельных субъектов кредитного рынка.

Участники анкетирования разделяются на следующие категории: ученые, банковские работники, хозяйствующие субъекты, население. При обработке анкет используется балльная шкала, в которой хорошее развитие кредитного рынка оценивается на «отлично», среднее развитие – «хорошо», слабое развитие – «удовлетворительно» и так далее.

Следовательно, на основе SWOT-анализа и анкетирования выявляются сильные и слабые стороны, возможные угрозы и сценарии дальнейшего развития национального кредитного рынка.

Предлагаемый российским ученым, кандидатом экономических наук, доцентом Т.К. Гомановой [2] методический подход для оценки уровня развития кредитного рынка основан на комбинировании различных методических подходов, применяемых на уровне социально-экономического развития региона и отдельных территорий.

При этом автор использует для комплексной оценки современного состояния регионального кредитного рынка с позиции как вовлеченного, так и неиспользованного кредитного рынка, такие показатели как потенциал кредитного рынка, возможные пути развития кредитного рынка с учетом территориальных особенностей.

Методический подход к определению уровня развития кредитного рынка включает три взаимосвязанных блока:

Первый блок «Информация», предполагает определение условий функционирования кредитного рынка и выделение наиболее значимых факторов, влияющих на достижение поставленной стратегической цели, здесь же проводится анализ регионального пространства с целью определения типологических групп регионов по уровню их развития.

Второй блок «Диагностика» позволяет определить и оценить уровень развития кредитного рынка в разрезе типологических региональных групп и неиспользованного потенциала развития кредитного рынка.

Третий блок – «Принятие решений» означает разработку рекомендаций по повышению уровня развития кредитного рынка.

Следовательно, особенностью изложенного методического подхода к определению степени развития кредитного рынка на региональном уровне является взаимообусловленное рассмотрение кредитного рынка с учетом его внешних условий, позволяющее оценить потенциал региона кредитного рынка.

Подход, предлагаемый экспертами (Р. Хейнсворт, Е. Николаенко, Л. Макаренко, В. Белозерова, М. Плешков) рейтингового агентства ЗАО «Рус-Рейтинг» включает методику оценки проблемных кредитов, позволяющей определить стоимость кредитного портфеля коммерческого банка. Данные эксперты предлагают её осуществлять в несколько этапов.

На первом этапе производится сбор информации, необходимой по выданным кредитам данного коммерческого банка.

На втором этапе используются показатели-множители качества заемщика и отраслей экономики.

На третьем этапе осуществляется углубленная оценка залога.

На четвертом этапе выбирается среди двух показателей (стоимость финансового актива или стоимость залога) максимальный.

На пятом этапе рассчитывается стоимость кредита. При этом кредитор выбирает максимальный показатель из следующих величин: «Стоимость финансового актива» или «Стоимость залога».

Следовательно, данный методический подход позволяет оценить кредитный потенциал конкретного коммерческого банка.

Исследовав существующие методические подходы, применяемые для оценки уровня развития кредитного рынка, очевидно, что в рассмотренных подходах применяется значительное количество показателей, для расчета которых порой отсутствует необходимая статистическая информация.

Преимущество методического подхода, предложенного к.э.н., доцентом Т.К. Гомановой заключается в том, что количественно оценивается развитие кредитного рынка отдельно по каждому региону. При этом расчет эталонных значений в определенной степени усложняет применение методического подхода, поскольку на разном уровне развития экономики эталонные значения различаются.

Третий подход, предлагаемый экспертами рейтингового агентства ЗАО «Рус-Рейтинг» предполагает построение показателей-множителей кредитного портфеля, на основании которого оценивается стоимость кредитного потенциала. Недостатком данного методического подхода является субъективный подход при исследовании показателей.

Следовательно, по нашему мнению, методический подход к оценке уровня развития кредитного рынка должен учитывать многообразие различных сторон исследуемого явления.

С одной стороны, использовать определенную систему показателей, позволяющую оценивать изменения на кредитном рынке под влиянием определенных факторов и, с другой стороны, обобщив данные изменения, конкретизировать их в агрегированном показателе, определяющем уровень развития кредитного рынка различных территорий.

Поэтому целесообразно на основе исследования существующих методических подходов к оценке уровня развития кредитного рынка выделить преимущества и позитивные и негативные стороны имеющихся подходов при разработке авторского методического подхода к оценке уровня развития кредитного рынка.

К преимуществам исследованных подходов к оценке развития кредитного рынка следует отнести: простоту и доступность расчетов, доступность получения исходной информации, возможность использования дальнейших расчетов для разработки механизма управления отношениями на региональном уровне с учетом их особенностей.

Однако в методических подходах часто используются экспертные мнения не подкрепленные конкретными расчетами. Этими обстоятельствами обосновываются необходимость и целесообразность разработки авторского методического подхода к оценке роли коммерческих банков в развитии казахстанского кредитного рынка.

Список использованных источников:

1. Конакбаев А.Г.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук «Развитие кредитного рынка Казахстана в условиях цикличности экономики» / А.Г. Конакбаев – 2010 г. – 40 с.
2. Гоманова Т.К.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук «Методический подход к оценке уровня развития кредитного рынка» / Т.К. Гоманова – 2009 г. – 26 с.
3. Лаврушин, О.И. Роль кредита и модернизация деятельности банков в сфере кредитования / О.И. Лаврушин. – М: КНОРУС, 2012. – 272с.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Зайра Казыгуловна Усувалиева
«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы
НЕСИЕ НАРЫҒЫН БАҒАЛАУДЫҢ ҚОЛДАНЫСТАҒЫ
ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ

Бұл мақалада несие нарығының дамуын бағалаудың қолданыстағы әдістемелік тәсілдері туралы жазылған. Дәлірек айтқанда, несие нарығының ресейлік және қазақстандық тәжірибесіндегі әдістемелік тәсілдер жазылған.

Кілтті сөздер: кредит, несие нарығы, кредиттік жүйе, кредиттеу, әдіснама, әдістемелік тәсіл.

Usulivalieva Zaira
Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan
OPERATING METHODOLOGICAL APPROACHES TO EVALUATION OF CREDIT
MARKET DEVELOPMENT

This article on the current methodological approaches to assess the development of the credit market. In particular, the article discusses the methodological approaches of Russian and Kazakhstani practice of the credit market.

Keywords: credit, credit market, credit system, lending, methodology, methodical approach.

List of references:

1. Konakbaev AG: The dissertation author's abstract on competition of a scientific degree of the Doctor of Economics "Development of the credit market of Kazakhstan in conditions of cyclic economy" / A.G. Konakbaev - 2010 - 40 with.
2. Gomanova T.K. : The dissertation author's abstract on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences "Methodical approach to an estimation of a level of development of the credit market" / T.K. Gomanov - 2009 - 26 with.
3. Lavrushin, O.I. The role of credit and the modernization of banks in the sphere of lending / O.I. Lavrushin. - M: KNORUS, 2012. - 272p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МАҒЛҰМАТ

Ализада Дилавар Салманоглы, «Болашақ» академиясының магистрі, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Бузаубаева Перизат Несипбаевна, «Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының магистрі, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Дарибекова Айгуль Сагатбековна, «Қаржы» кафедрасының менгерушісі, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Дарибекова Назгуль Сагатбековна, «Қаржы» кафедрасының доценті, экономика ғылымдарының магистрі, доцент, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Даримбай Ботакөз Муратқызы, «Қаржы» мамандығының 4 курс студенті, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Омарова Балнур Алтынсаровна, экономика ғылымдарының докторы, профессор «Қаржы» кафедрасы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Павленко Екатерина Григорьевна, Педагогика ғылымының магистрі, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Усувалиева Зайра Казыгуловна, «Қаржы» кафедрасының, аға оқытушысы, экономика ғылымдарының магистрі, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Халилин Ержан Маманович, «Қаржы» мамандығының 4 курс студенті, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Ализада Дилавар Салманоглы, магистрант кафедры «Финансы», Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Бузаубаева Перизат Несипбаевна, старший преподаватель кафедры "Финансы", Академия "Болашақ", магистр экономических наук, Караганда, Республика Казахстан;

Дарибекова Айгуль Сагатбековна, профессор, заведующая кафедрой «Финансы», кандидат экономических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Дарибекова Назгуль Сагатбековна, доцент кафедры «Финансы», магистр экономических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Даримбай Ботакөз Муратқызы, студентка 4 курса специальности «Финансы», Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Омарова Балнур Алтынсаровна, профессор кафедры «Финансы», Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Павленко Екатерина Григорьевна, магистр педагогических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Усувалиева Зайра Казыгуловна, ст.преподаватель кафедры «Финансы», магистр экономических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Халилин Ержан Маманович, студентка 4 курса специальности «Финансы», Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Alizada Dilavar, graduate student, Department "Finance", Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Buzaubayeva Perizat Nesipbaevna, senior lecturer of the Department "Finance", Master of Economic Sciences, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Daribekova Aigul, professor, Head of the Department "Finance", Candidate of Economic Sciences, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Daribekova Nazgul, Department "Finance", Master of Economic Sciences, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Darimbay Botagoz, 4th year student of the specialty "Finance", Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Omarova Balnur, Doctor of Economic Sciences, professor, Academy «Bolashak», Karaganda, the Republic of Kazakhstan;

Pavlenko Yekaterina, Master of Education, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Usulvalieva Zaira, senior lecturer of the Department "Finance", Master of Economic Sciences, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Halilin Erjan, 4th year student of the specialty "Finance", Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan.

IV РАЗДЕЛ

Мазмұны	Оглавление	Contents
Баймұрынов Ж.М. БАЯНДАУЫШСЫЗ СӨЙЛЕМНІҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ СИПАТЫ.....		138
Түлеубекова С.О., Катренова А.К. ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ҒАЛЫМ ЖАЙЛЫБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ТУҒАН ЖЕРГЕ ДЕГЕН СҮЙІСПЕНШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ.....		142
Жүнісова Б.А. АБАЙДЫҢ «СЕГІЗ АЯҚ» ӨЛЕҢІНДЕГІ ТЫНЫС БЕЛГІЛЕРІНІҢ ҚОЙЫЛУ ЖАЙТТАРЫ.....		147
Авторлар туралы мағлұмат – Сведения об авторах – Information about authors.....		152

Ф
И
Л
О
Л
О
Г
И
Я

Жанболат Мақсатұлы Баймұрынов
janbolat_b_m@mail.ru
«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

БАЯНДАУЫШСЫЗ СӨЙЛЕМНІҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Мақалада құрылымдық толымсыз сөйлемдерге жататын баяндауышсыз сөйлемдердің грамматикалық және танымдық-психикалық ерекшеліктері сөз етіледі. Сондай-ақ мұндай құрылымды сөйлемдердің сөз қабылдаудағы толымдылығы үшін ұлттық танымдық теория сипаты жағынан үнемі контекске тәуелді бола бермейтіні баяндалады. Басқаша айтқанда, баяндауышсыз толымсыз сөйлемдердің дұрыс қабылдануы үшін кейде контексті таяныш етпеуге де болады. Ол үшін халықтың дүниетаным ерекшелігін жетік білу маңызды. Және мұндай сөйлемдерге көбіне паремиологиялар мен қанатты сөздер жатады.

Сөйлемді баяндауышсыз сөйлем деп тану үшін, біріншіден, адресат дұрыс түсінуі тиіс; екіншіден, сөйлемнің баяндауышы актуализаторлық қызметтегі өзге грамматикалық мүше болады және ондай грамматикалық мүше барыс, табыс, жатыс, шығыс, көмектес септік формаларында тұрады.

Кілтті сөздер: сөйлем, баяндауышсыз сөйлем, толымсыз сөйлем, эллипсис, құрылымдық толымсыздық, грамматикалық мүше, ұлттық таным, паремиология, қанатты сөз.

Жазба ескерткіштер тілін зерттеген Т. Қордабаев онда кездесетін толымсыз сөйлемдердің барлығы да бастауышы жасырын келген сөйлемдер екенін және толымсыз сөйлемнің басқа түрі кездеспейтінін арнайы атап өтеді [1, 71]. Кейінгі зерттеу нәтижесі көрсеткендей, сөйлем толымсыздығының белгісі мұнымен ғана шектелмейді және олардың бірқатарының танымдық-психикалық себептері бар.

Әдетте сөйлем толымсыздығына тұрлаулы, тұрлаусыз мүшелердің қайсыбірінің қатыспауы да негіз бола береді. Соның бірі – баяндауыш.

Аталған ғалым ескерткіштер тілінің синтаксисінде баяндауыштың сөйлем сайын кездесіп отыратынын айтады [1, 73]. Бұл – қазіргі қазақ тілі синтаксисінде де негізгі талап. Мәселеге осы қырынан келгенде, сөйлемді баяндауышсыз деп қараудың логикаға сыйымсыздау көрінері рас. Сондықтан синтаксистегі толымсыздық мәселесі жайлы еңбектерде көбіне баяндауышсыз толымсыз сөйлем ретінде эллипсистенген конструкциялар көрсетіліп жүр. Түптеп келгенде, эллипсистенген сөйлем мен баяндауышсыз сөйлемнің грамматикалық нысаны біреу ғана.

Қазақ тіліндегі ықшамдау құбылысын арнайы зерттеген З.Ш. Адилова осыны мақұлдай отырып, эллипсистенген конструкцияларды толымсыз сөйлемдерден өзгеше деп түсіндіреді [2, 101]. Ал Ж. Жақыпов, біріншіден, эллипсисе конструкция өзгергенімен, белгілі бір элементтің түсіп қалғаны айқын болып тұратынын, екіншіден, автордың эллипсис деп келтірген тілдік айғақтары трансформация, синонимия құбылыстарымен үйлесіп жатқанын, үшіншіден, сөйлемнің толымды-толымсыздығын формалды грамматикамен шектеп қоюдың дұрыс емесін, яғни, алдымен, құрылымның коммуникацияға қызмет ету керегін, сондай-ақ толымсыз сөйлемнің контекстік, ситуациялық түрлері бар екенін және контекст пен ситуация формалды грамматиканың емес, коммуникативтік-динамикалық грамматиканың, сөйлеу синтаксисінің нысаны екенін сипаттай келе былай дейді: «Демек, З.Ш. Әділованың эллипсисі коммуникативтік-динамикалық грамматиканың нысаны екені туралы көзқарасына келісе отырып, эллипсис пен толымсыз сөйлем ұштасатындығын мойындауымыз керек.

Міне, жоғарыдағы айтылғандардан келіп, біз эллипсистенген сөйлем терминінен гөрі «баяндауышсыз толымсыз сөйлем» аталымының оңтайлы екенін байқаймыз» [3, 94].

Сөйлемдердегі баяндауыштың қызметі сол құрылыстағы өзге сөздерге ауысып, оның орны байқалмай кететін болғанымен, мәселе баяндауыш функциясын атқаруға бейім етістіктің түсірілуінде жатыр. Оның үстіне, түсірілген етістікті сөйлемге қайта орналастыруға болады. Ендеше, қалай дегенде де, тиянақтаушы элемент құрылымға қажет.

Эллипсистенген сөйлемдерді түсіну ұлттық танымға тәуелді. Демек, адресанттағы кодтың «кілті» адресатта міндетті түрде болуы тиіс. Яғни сөйлемнің қалай аяқталатыны, эллипсистенген конструкциямен кодталған ойдың қалай өрбитіні жөнінде, контекстен жеке алынған жағдайда да, адресат алдын ала хабардар болуы қажет. Дегенмен мұндай қолданыстардың жағдаятқа сай жұмсалатынын да ескерген жөн. Солай болғанымен хабардың жаңсақ ұғынылмауы халықтың ділдік ерекшеліктері мен дүниетанымын жетік білуді талап етеді. Мәселен, *Әйелді – бастан, баланы – жастан* деген сөйлемді түсіну үшін қазақтың салтынан, таным-психологиясынан хабардар болу керек» болады [3, 96].

Осы сияқты сөйлемдерде баяндауыш функциясын орындаушы объектілік мағыналы мүше актуализаторлық қызмет иеленеді және мұндай қызмет арқалайтын сөз септік (барыс, табыс, жатыс, шығыс, көмектес) тұлғасында меңгеріліп тұрады. Мысалы: *«Адырайған көз – ақымақ басқа», «Ақиқат – аққа», «Жақсы – көруге», содан соң – біздің ауылға (М. Мағауин) т.б.*

Осындағы баяндауыш орнындағы сөздер, көріп отырғанымыздай, барыс тұлғалы. Ал барыс септігіндегі сөз бет алысты, бағытты, мақсатты, мезгілді т.б. білдіреді де, грамматикалық мағынадан хабары бар адресат мұндай бет алыс, бағыт, мақсаттарды актуализатордың тұлғасына қарай толықтыра алады, басқаша айтқанда, ықтималдықпен болжамдау механизмін іске қосады.

Грамматикалық тұлғалардың хабарды автоматты түрде толық ұғынуға көмектесетіні және бір түрден екінші түрге автоматты түрде өте беретіні күмән тудырмаса керек. Мәселен, орыс психолінгвисті В.Белянин америкалық лингвист Джин Берконың баланың грамматиканы меңгергенін анықтау үшін жасаған тәжірибесін келтіреді. Тәжірибе бойынша, балаға фантастикалық жануар бейнеленген картинканы көрсетіп, оның «вук» деп аталатыны айтылады да, келесі кезекте дәл сондай бірнеше жануар бейнеленген екінші бір картинканы және көрсетіп, онда не бейнеленгені жөнінде сұралады. Егер бала «вуктар» деген көптік тұлғалы атауды айтқан болса, грамматиканы меңгере бастаған болып саналады [4, 36].

Грамматиканың меңгерілуіндегі осы сияқты пікір Т.Т. Аяповада да бар: «Бала бір грамматикалық форманы алғашқы қолданудан бастап, оның қолданысы бала тілінде оның пайымдауының нәтижесі ретінде стереотиптік деңгейге дейін жетеді, яғни бала сол грамматикалық форманы дұрыс, еркін қолдана алады» [5, 185]. Мұнан шығатын қорытынды – коммуникативтік актіге түсуші кез келген адам грамматикалық семантиканың шешуші мәнін жетік таниды және одан ешқашан жаңылмайды. Грамматикалық түрлі тұлғаның қызметін бір-бірінен ажыратып, қажетінше дұрыс пайдалану машығы үнемі бірінші орында тұрады. Мәселен, қандай да бір сөздің атауын ұмытқан адам оны есіне түсіріп көп әуре болады. Ал грамматикалық қатынастар жөнінде мұндай проблема жоқ. Бұл – сөз бен оның мағынасының қашан да динамикалы, сондай-ақ грамматикалық қатынастың біршама статикалы екенін айғақтай түседі.

Бұл мәселе баяндауышсыз толымсыз сөйлемдерге де қатысты. Септік тұлғалы сөздердің қызметі, лексика-грамматикалық мәні әрбір сөйлеушінің санасында тұрақты орын алады. Осыған орай баяндауышсыз толымсыз сөйлемдерде түсірілген сөздер контексте арнайы көрсетіліп тұрмаса да, экстралингвистикалық фактор мен ықтималдықпен болжамдау механизмі арқылы үнемі дұрыс декодталады.

Әдетте халықтың ғасырлар бойғы тәжірибесінің түйіні боп келетін мақал-мәтелдер, қанатты сөздерді сол тілді тұтынушы адамдар «тіл – қару» есебінде қолданады. Сондықтан ондағы маңызсыздандудың салдарын түсіндіріп жатудың өзі артық.

Паремиологиялар күнделікті қолданыста үнемдеу құбылысына өте жиі ұшырайтынымен де ерекше. Сонысына қарай оларды шартты түрде «код-сөздер» деп атауға болады. Себебі мұндай тәсілмен кодталатын хабар жағдаятқа қарай қашан да толымды болып қабылданады. Сірә, ортақ код сипатында жұмсалатын мұндай қолданыстардың эллипсистенуге бейім тұратыны одан (эллипсистенуден) хабар мазмұнына еш нұқсан келмейтінінде болса керек. Мысалы, *Білекті – бірді, білімді – мыңды* деген мақал міндетті түрде *Білекті бірді жығады, білімді мыңды жығады* болып қабылданады.

Жатыс септік тұлғасындағы баяндауыштың бастауышпен қиыса байланысатын дәреже көрсетуіне байланысты зерттеушілер оларды толымды сөйлем деп қарап, эллипсистенген сөйлемге бастауыш пен баяндауыш орын ауыстырған сөйлемдерді жатқызып жүр [3, 97-98].

Шынында да, мұндай орын ауыстыру нәтижесі сөздердің екінші сөйлем мүшесі қызметіне ауысуына ықпал жасайды. Мысалы: *Үстінде – биқасап оқалы шапан (С. Сматаев). Берен сыртында – жұқа беишент (С. Сматаев). Ошақ басында да – құж-құж кісі (Ә. Кекілбаев).*

Айта кететін бір жайт – сөйлем мүшелерінің орны ауысқанымен, мұндай құрылыстардағы актуализаторлық сипат жатыс тұлғалы сөздің үлесінде қалады. Сонда мысалдағы сөйлемдердің актуализаторлары: «*үстінде*», «*сыртында*», «*басында*» сөздері (жеке сөздердің морфологиялық құрамы бойынша). Егер ғалым М. Балақаевтың: «Бар, жоқ, көп, аз, мәлім, бәрібір, мүмкін тәрізді заттың әр алуан күйін білдіретін есімдер сөз тіркесінің құрамында басыңқы болып көбірек айтылады», – дегенін ескерсек [6, 72], актуализатор сөздермен меңгеріле байланысатын осындай сөздердің маңызсызданып тұрғанына көз жеткіземіз. Мысалдың алғашқы сөйлемін талдап көрсетер болсақ, толымды нұсқасы *Үстінде биқасап оқалы шапан бар* болып шығады және дәл осылай қабылданады.

Шығыс тұлғалы сөздер де жатыс тұлғалы есім сөздер сияқты баяндауыш қызметінде бастауышпен жақ арқылы қиыса береді. Алайда эллипсистенген сөйлем деп танылу үшін бастауыш пен баяндауыштың орын алмастыруы шарт емес. Эллипсистенген сөйлемдер құрамында келген шығыс септікті есім сөз меңгеріле байланысқан тіркестің әрі бағыныңқы, әрі басыңқы сыңары да болады. Мәселен, *Жақсыдан – шарапат, жаманнан – кесепат* дегенде бағыныңқы сыңарда орналасса, *Жігіттің жақсысы – нағашыдан* дегенде басыңқы сыңарда тұр. Сол сияқты, *Абыройды – түзден, несібені – үйден, Аш құлақтан – тыныш құлақ* дегендерді де келтіруге болады. Соңғысын талдап көрсетсек, толымды нұсқасы *Аш құлақтан тыныш құлақ артық* болып шығады.

Шығыс септігіндегі сөз заттың басталар тұсын, шығу орнын нұсқайтын болғандықтан, жағдаятқа сәйкес, мұнда «артық» сөзінің түсіріліп тұрғанын байқаймыз (осы орайда шығыс септігінің себеп мәнін де білдіретінін қаперде ұстау қажет). Сөйтіп, шығыс септігінің актуализаторлық қызметі маңызсызданған қатысымдық тұлғаны табуға көмектеседі. Бұл ретте маңызсызданған элементтің сөйлем құрылысынан түсірілуі және қабылдау барысында толықтырылуы контекст пен жағдаятқа иек арта отырып, психикалық үдерістердің ықпалымен реттеледі немесе жүзеге асырылады.

Көмектес тұлғалы сөздер ықпалымен эллипсистенген сөйлемдер де контекст немесе экстралингвистикалық факторлардан көрінеді. Баяндауышсыз толымсыз сөйлемдердің бұл түріне *Күріштің мәні – майменен, Адамның күні – адаммен, Ас – иесімен* дегендерді жатқызуға болады. Мұнда да маңызсызданған қатысымдық тұлға айтылыста қатыспай, орны бос қалған. Қабылдану барысында арнайы түсірілген сөздер жоғалып кетпей, тиісті орнына келіп отырады: *Ас – иесімен дәмді.*

Осы секілді тағы бір мысал: *Үшеуі аз ғана тілдесті. Үшеуі емес, әуелі дебелие – еңгезер Сақашымен (М. Мағауин).* Бұл – эллипсистік тәсіл арқылы кодталған хабарда мазмұн олқылығы байқалмайтынының дәлелі.

Эллипсистенген конструкциялардағы актуализаторлық қызметтің жоғарыда аталған грамматикалық сипаттардан басқа септеулік шылаулар мен үстеуге де жүктеле беретіні бар. Мұндай конструкцияларға мысал ретінде *Демалыс – қыс ортасына қарай, Бүгін – той!* дегендерді келтіруге болады.

Талдау барысында шағын зерттеуге нысан болып отырған грамматикалық мүшенің сол құрылыста жоқ болуы басшылыққа алынды. Әдетте сөйлемнің бірнеше грамматикалық мүшесі қатар түсіріле береді [7, 83]. Контекстен белгілі болып тұратын бірнеше сөздің қатарынан түсірілуі де – сөйлеу табиғатына тән заңдылық. Сондықтан бірнеше мүшесі қатарынан түсірілген сөйлемдер де коммуникативтік мақсатты толықтай өтеуге қабілетті. Мысалы:

1. «*Менде бәрі де болған, – деді Шақан, – Соның күйігі. Соның кегі...*»
2. *Ештеңе ойламауға тырысты (М. Мағауин).*

Осындағы екінші сөйлемде бастауыш пен пысықтауыш мүше қатар түсірілген. Бұл толымсыз сөйлемнің құрылысын былайша көрсетуге болады: (...) (...) *Ештеңе ойламауға тырысты.* Яғни алдыңғы контексте «*Шақан*» сөзі мұнда дәл сол қалпынша бастауыштың, ал төл сөз түріндегі «*Соның күйігі*» «*Соның кегі*» деген матаса байланысқан тіркестер себеп пысықтауышының орнына жұмсалады.

Сөйлем құрылысынан шеттеліп, тыс қалған осы сияқты тілдік элементтердің орны әдетте қарым-қатынас үдерісі кезінде оншалықты назар аударта қоймайды немесе олардың орны ойсырап, арнайы толықтырып жатуды қажет етпейді. Сондықтан, бір қарағанда, сөйлемде ойға қатысты белгілі бір грамматикалық мүшенің қатысып тұрғаны немесе қатыспай тұрғаны байқала бермейді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қордабаев Т.Р. Тарихи синтаксис мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1965. – 244 б.
2. Адилова З.Ш. Экономия речи и способы ее реализации: дисс. ... канд. филол. наук. – Алматы, 1989. – 149 с.
3. Жақыпов Ж. Сөйлеу синтаксисінің сипаттары. – Қарағанды: ҚарМУ, 1998. – 159 б.
4. Белянин В.П. Введение в психолингвистику. Изд. 2-е, испр. и доп. – Москва: Черо, 2000. – 128 с.
5. Аяпова Т.Т. Сөйлеу онтогенезі. – Алматы: Раритет, 2003. – 280 б.
6. Балақаев М. Қазіргі қазақ тілі: Сөз тіркесі мен жай сөйлем синтаксисі. – Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2006. – 237 б.
7. Баймұрынов Ж.М. Синтаксистегі үнемдеу құбылыстары (психолингвистикалық аспект). Монография. – Қарағанды: «Болашақ-Баспа», 2013. – 186 б.

РЕЗЮМЕ / RESUME

Баймурынов Жанболат Максатович

Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан

ГРАММАТИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ ПРЕДЛОЖЕНИЯ БЕЗ СКАЗУЕМОГО

В статье рассматриваются грамматические и психическо-познаваемые особенности структурных неполных предложений, которые разбираются в качестве предложений без сказуемого. Также в статье приводятся примеры того, что согласно теории национальной познаваемости полнота восприятия таких неполных предложений не всегда зависит от контекста. Иными словами, для правильного восприятия предложений без сказуемого иногда не нужно отталкиваться от контекста. Для этого важно в совершенстве знать мировоззрения народа, употребляющего таких конструкций. В большинстве таким предложениям относятся паремии и крылатые слова.

Следует отметить, что для определения предложения как без сказуемого, во первых, адресат должен правильно воспринять информацию, изложенную в предложении; во вторых, сказуемым предложения является тот грамматический член, который восполнит в качестве актуализатора функцию усеченного сказуемого, и такой грамматический член имеет форму падежей как родительный, дательный, винительный, творительный и предложный.

Ключевые слова: предложение, предложение без сказуемого, неполное предложение, эллипсис, структурная неполнота, грамматический член, национальное познание, паремия, крылатое слово.

Baymurynov Zhanbolat

Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan

GRAMMATICAL FEATURES SUGGESTED OFFERS

The article deals with grammatical and psycho-cognitive features of structural incomplete sentences, which are understood as sentences without a predicate. Also, the article gives examples of the fact that, according to the theory of national cognition, the completeness of the perception of such incomplete sentences is not always dependent on the context. In other words, to correctly perceive sentences without a predicate, sometimes one does not have to start from the context. For this, it is important to know the world outlook of the people who use such constructions in perfection. Most such proposals include paremiology and winged words.

It should be noted that, in order to define a sentence as without a predicate, first, the addressee must correctly perceive the information contained in the sentences; secondly, the predicate of the sentence is the grammatical term that replaces the function of the truncated predicate as an actualizer, and such a grammatical term has the form of cases as genitive, dative, accusative, instrumental and prepositional.

Keywords: sentence, sentence without a predicate, incomplete sentence, ellipsis, structural incompleteness, grammatical term, national cognition, paremiology, winged word.

List of referenses:

1. Kordabaev T.R. Tarihi sintaksis maseleleri. – Almaty: Gylym, 19657 – 244 b.
2. Adilova Z.Sh. Ekonomia rechi I sposoby ee realizatsii: diss. ... kand. filol. nauk. – Almaty, 1989. – 149 s.

3. Zhakypov Zh. Soileu sintaksisinin sipattary. – Karagandy: KarMU, 1998. – 159 b.
4. Belianin V.P. Vvedenie v psiholingvistiku. Izd. 2-e, ispr. i dop. – Moskva: Chero, 2000. – 128 s.
5. Aiapova T.T. Soileu ontogenezi. – Almaty: Raritet, 2003. – 280 b.
6. Bbalakaev M. Kazirgi kazak tili: Soz tirkesi men zhai soilem sintaksisi. – Astana: L.N. Gumilev atyndagy EUU, 2006. – 237 b.
7. Baimurynov Zh.M. Sintaksistegi unemdeu kubylystary (psiholingvistikalik aspekt). – Monografia. – Karagandy: «Bolashak-Baspa», 2013. – 186 b.

ӨОК 82.0:37.016

Светлана Омаровна Тулеубекова

stuleubekova@bk.ru

Анар Кияшевна Катренова

КММ №1 гимназия, Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ ҒАЛЫМ ЖАЙЛЫБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ТУҒАН ЖЕРГЕ ДЕГЕН СҮЙІСПЕНШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Мақала авторлары Ғалым Жайлыбай шығармалары негізінде туған жерге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу тақырыбына назар аударған. Ақын Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауларын жүзеге асыруда жақсы еңбектенген. Ғалым Жайлыбай шығармалары ағылшын, орыс, украин, белорус, татар, қырғыз, түрік, тағы да басқа тілдерге аударылған. Ол өзінің шығармаларында жастарды туған жерін сүйуге, қадірлеу, тәрбиелеуге бағыттайтын мысалдар келтірген. Қазақтың көрнекті ақыны, Халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының лауреаты, Ресей Жазушылар ұйымының Сергей Есенин атындағы алтын медалінің, Түркияның «Ақшам жұлдызы» және Абай атындағы «Ұлт» сыйлықтары иегері. Ғалым Жайлыбай Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері, «Құрмет» орденімен марапатталған. Өз өз жырларында жастарға табиғатты, қайта оралмас жастықты, туған жерін сүйуді насихаттаған.

Кілтті сөздер: туған жерге, Қазақстан халқына Жолдауларын, жерін сүйуді, қадірлеу, қайраткер, Халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының, «Құрмет» орденімен

Президент кезекті «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Жолдауында халқына салмақты ой тастап, дәлелді тұжырым жасай отырып, кезек күттірмей жүзеге асырылуға тиісті нақты он міндетті айқындап берді. Осы міндеттер жүзеге асқан жағдайда ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі күшейе түспек әрі адам капиталы мәселесі өз шешімін таппақ. Қазақстан «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында жүйелі жұмыс жасауда. Еліміздің Үшінші жаңғыруы басталды. Қазіргі уақытта технология әлемді өзгертуде. «Сандық Қазақстан» бағдарламасы қабылданды. Қазақстан техникалық жағынан да, рухани жағынан да жан-жақты дамыған 30 елдің қатарына қосылатынына көзіміз жетті. Жолдауда болашақта еліміздің қарқынды өсіп-дамуын қамтамасыз ететін он міндеттің ішінде «Адами капиталдың жаңа сапасы» атты 7-міндетті жүзеге асыру үшін білім, ғылым, тіл саласына қатысты мәселелерге кеңінен тоқталған. «Білім беру бағдарламаларының негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамыту болуға тиіс», – дей келе, қазақстандықтардың болашағы – қазақ, орыс және ағылшын тілдерін еркін меңгеруінде екеніне баса назар аударған. Көп тіл білу заман талабы екені ҚР Президентінің 2007 жылғы «Жаңа әлемдегі – жаңа Қазақстан» атты Жолдауында: «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі», – деп атап көрсетілсе, осы Жолдауда «Үштұғырлы тіл» саясаты қалай, нақтылы қандай жолмен жүзеге асырылып жатқанын атап көрсетті. Осы орайда біз Елбасының: «Қазақ тілі үш тілдің біреуі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді», – деп ескерткенін естен шығармаймыз. Байыптап қараған адамға осы Жолдауда тілдің мәселесі нақты шешім тауып отыр.

2016 жылдың қаңтарынан «5 институттық реформаны жүзеге асыру бойынша 100 нақты қадам» – Ұлт Жоспарын орындаудың практикалық кезеңі басталды. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 2017 жылғы 13 сәуірде «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру атты» еңбегінде: «Еліміз тарихи кезеңге аяқ басты. Мен жыл басындағы халыққа Жолдауымда Қазақстанның үшінші жаңғыруы басталғанын жарияладым» деген болатын. Осы тарихи құжатта Ұлт Көшбасшысы: «Қазақ «Туған жерге туыңды тік» деп бекер айтпаған.

Патриотизм кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өңіріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталады. Сол себепті мен «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынамын.

Бағдарлама неге «Туған жер» деп аталады? Адам баласы – шексіз зерденің ғана емес, ғажайып сезімнің иесі. Туған жер әркімнің шыр етіп жерге түскен, бауырында еңбектеп қаз басқан қасиетті мекені, талай жанның өмір-бақи тұратын өлкесі. Оны қайда жүрсе де жүрегіннің түбінде әлдилеп өтпейтін жан болмайды.

Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі.

Олай болса, елімізде жастарды туған жерге, еліне, атамекеніне шынайы сүйіспеншілікке тәрбиелейтін өлеңдерімен әйгілі Серік Ақсұңқар, Ғалым Жайлыбай, Қалқаман Сарин, т.б. ақындарды ауыз толтырып айтуға болады. Тіл – адамзат баласына ғана берілген ұлы қасиет, ерекше қабілет, табиғаттың ғажап сыйы. Әр адамның тілді орынды қолдана алуы оның өмірде жетістіктерге жетуінің негізі болып саналады. Өйткені тіл ғана адамның өзі өмір сүріп отырған ортада өзгелермен тіл табыса білуіне, бірігіп еңбек етуіне, өз орнын иемденуіне, өзгелерді тануына, өзін танытуға мүмкіндік береді.

Адамдармен тіл табыса білу – өнер. Тілсіз адамның биік нәтижеге жетуі, рухани дамуы мүмкін емес. Тілдің көмегімен ғана дүние туралы білім алып, өз көзқарасын қалыптастырады, адамзаттың өмір тәжірибесін үйренеді. Тек тіл арқылы көңіл күйін, ішкі сезімін білдіреді, өзіне өмірлік дос, жақсы жар табады.

Бүгінгі қазақ поэзиясының бағын ашып, бағасын асырып жүрген көрнекті ақындарымыздың еңбектері елге таныс, есімдері ұлтымызға мақтаныш. Міне, сол талантты тұлғалардың қатарында аса дарынды ақын Ғалым Жайлыбай да бар. Өлеңдегі өрнегі бөлек ақындарымыздың бірі. Ғалым Жайлыбай ең бастысы рухани қазынамызды байытуға сүбелі үлес қосып келе жатқан дарынды ақын. (Қуанышбай Құрманғали, Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі).

Ғалым Жайлыбай адам болмысындағы бекзат қадір - қасиеттеріне ғашық. Ол туған жерге сүйіспеншілік, адалдық, адамдық, тазалық, кісілік, ізгілік сынды періштелік мінез - құлықты ардақтап, сол ізгі қасиеттерді қастерлеп, іңкәрлікпен, құштарлықпен жыр кестелейді. Осылайша тебіреніп, толқып, шабыттана шалқып жыр төккен талантты ақынды қазіргі қазақ поэзиясының көгіндегі жұлдыздардың бірегейі деуге болады.

Бір орында тұрған дүние жоқ. Бәрі ұдайы қозғалыста, өзгерісте. Ендеше, сол өзі ғұмыр кешіп жатқан заман мен қоғам, оның қордаланған күрделі мәселелері, сол ортадағы сан тағдырлы адамдардың тіршілік - тынысы, ой - мақсаты, арман - аңсары ақынның сезімін тербетіп, сол кезеңнің сыр - сипаты ойлантып, қатты толғандырды.

Ғалым Жайлыбай ақынның лиро - пәлсапалық поэзиясы айрықша бағалауға лайық, ұлттық рухани қазынасына қосылған олжа.

Біз бұл зерттеу барысында ақын Ғалым Жайлыбайдың төл шығармаларын және оның поэзиясына байланысты ғалымдардың, ақын-жазушылардың, зерттеушілердің еңбектерімен таныстық. Ақын туған жеріне деген таусылмас махаббатын, оның қуанышы мен қайғысына, болашағына деген күйзелісін өз жырларына арқау еткен. Ол айқайлап ұрандамай-ақ өзінің Отаншылдығын, елін, жерін сүйетін ұлы жүрегін ашып көрсете алды. Ақынның атамекені жазиралы Жаңаарқа мен іргелес қара орманды Қарқаралы өңірінде жусан жұпар шашпайтын болған. Себебі Байқоңырдан көкке көтерілген ғарыш кемелері кей - кейде жеріне жетпей осы аймаққа құласа, ұлан дала гептаннан уланып, табиғат та, адамдар да жапа шегуде. Осынау оқиға абзал жүректі ақынды қайғыртты. Құрдасының «уды у қайтарады» дегеніне сеніп, араққа аңқасы кеуіп тұратынын ашына өлеңіне қосуы да орынды. Бұл қолдан жасалған апаттың адам баласына тигізген залалын айтудың амалы әрі ақынның тапқырлығына жарқын мысал. Ақынның «Жетім құлын» деген өлеңі де осы тақырыппен төркіндес.

Протонның уынан енесі өлген –
Көлеңкеде жылайды жетім құлын...
...Жетім құлын иесі – жесір әйел –
Өз - өзіне қол жұмсап күйеуі өлген...
...Жетім құлын қаңғиды әр аулада,
Жесір әйел жылайды түніменен...

Зымыранның зауал шектірген зардабын зейініне зерделеген зиялы ақын осы бір-екі мысалды жымдастыра жыр жазып, ел-жұртының жанын кемірген сұмдық сұрақтан сыр сабақтаған. Ақын адам мен табиғаттың мұнды тағдырына барлық адамды ортақтастыра отырып, алдағы күндерге алаң көңілін жасырмай, жаны ауырып жырға қосқан.

Адамдарды тағдырдың өңменінен өткен ызғарлы желі тоңдырып, торықтырған осындай қысылтаяң сәттері аз емес.

Алмағайып қоғамның қиын-қыстау кезеңдері, ел-жұртты жүдеткен жоқшылық, яғни тұрмыс тауқыметтері арқасына аяздай батқан азамат ақын ашына айтып, жыр толғайды. Ел есеңгіреп, ертеңгі күннің не боларын болжай алмай, күйбең тіршілік кешіп жатқан мезгілде ұлтының осы тығырықтан шығып, босағасы берік, шаңырағы биік іргелі мемлекет қатарына қосылуын армандап, санасы сарғайған ақын жырлары үміт пен күдікке толы.

Ұлтым қайғы кешкенде,
Жұртым қайғы,
Сары уайым сағаты сыртылдайды.
Ақындары алақан жайған елдің
Қатындары қол бастар ұл тумады...

Осылайша опына отырып, ақын кемел келешекке жеткізер үкілі үмітінен күдер үзбейді. Өз өлеңдерінде өтпелі кезеңге өкпесін айта отырып, қарын тояр, көйлек көгерер, алайда ұлтымның қайсар рухы, жасын жігері жасымаса екен тілек білдіреді. Пәк пейіл, ақ жүрек ақын қара басы емес, дүйім дүние – жалпақ ел – ұлтының ұлы армандарын айтып, осындай ойлы, осындай өрелі өлеңдер жазады.

Тынымсыз тіршілік, дүрбелең дүниенің жанарындағы қай-қайдағы құбылысты көзі көреген, сезімі сергек, ойы ұшқыр ақын жүрегінен өткізіп, өлең өрнектеуге өте шебер.

Адам өмірінің өткелдері үміт пен күдікке толы. Қысқа ғұмырдың қас-қағым сәттерінен терең сыр ұққан. Өрт өмірді өле сүюге үндейтін мұнды да сырлы жырларының бағасы берен, әсері ерен. Өткінші өмірдің қонағы болғандықтан, әр адам маңдайына жазылған тағдырды басынан кешіреді, дәмі таусылғанша тіршіліктің шырынын да, кермегін де татады. Сондықтан біреудің байлығына, біреудің билігіне қызықпай, қызғанбай, адалдықтың ала жібін аттамай, өзгені даттамай ғұмыр сүру ғанибет. Мына бір өлеңнің жалғыз шумағы өзегінді өртеп, шындығына бас идіріп тұр емес пе?...

...Қайғы-бақты қатар кеш,
Артық-кемін

Ай құлақты бейіттер теңестіреді... – деп ақын өзіне де, өзгеге де өмір сабағынан суыртпақтап сыр шертеді. Енді бірде ақын өз ауылын сағынып, жүрегі елжіреп, егіліп, сырын жырына қосады:

...Гүл шағында,
Демеймін нұр шағында,
Біздің ауыл Аркада, құм шағында.
Жетілгенбіз сол құмның құрсағында...

Бүгінгі таңда ел жақсылары еленбей, байшыкештер мен билік төріндегілердің аты озып, бағы жанып тұрған заман. Ұлтына тірек болатын текті тұлғалардың тасада қалғанына қынжылған ақынның хан алдында да қасқайып тұрып хақ сөзін айтатын, адалдықтың алмас қылышындай болған сыншыларды жоқтауы – жұртшылық жүрегіндегі сөз. Жалпы Ғалым Жайлыбай осы бір толғауы тоқсан тақырыпқа айрықша мән беріп, жеріне жеткізе жырлап баққан. Сөйтіп, Абай атамыз бастаған ұлтымыздың кешегі-бүгінгі ұлылары мен игі жақсыларының ғибратты ғұмырларының өмірлік өнегесі өлеңге көшкен. Негізінен, бұл тақырыпқа қалам тербеменген ақын жоқ. Ғалы Жайлыбай болса бұл орайда да өз жолын, өз жөнін тапқан. Олардың ғазиз есімдері қазақ халқына несімен қадірлі екендігін айта отырып, оған бүгінгі ұрпақ ұлықтауға, ұмытпауға тиіс рухани ерліктерін ұштастыра жыр жазған.

Ақынның абыз Абаймен сырласу жырының қатпары қалың, айтары ақиқат. Ұлы ақынның ұлағатына құлақ аспаған бүгінгі ұрпағының әлі күнге сол баяғы керенау-кербез кесірлі мінезі сол қалпы – сол қазақ екендігін айтып ашынған ақын ғұламадан ғибрат алмай, әкесінің баласы болуға жарамай жатып ұлы атағына ұмтылғандардың көбейіп кеткендігін ашына айтуы да шынайы шындық.

Аға сұлтан атағы аздық етер,
Асыл туған атадан Құнанбайға.
...Қүнекендей құндысын құныкер ғып,
Сұлтандарын бұл қазақ ұлтан еткен.
...Тобықтыдан Құнанбай тумаса егер –
Құнанбайдан Абай да тумас еді...

Ал енді «Найзасын жанып намысқа, Қылышын көкке суырған», «оқтаулы мылтық, отты өлеңнің» иесі ер Махамбет туралы ақын толғауы тосын түйін-тұжырымдарымен сүйсіндіретін сүлей жыр.

Өлмейді Ақын, абайла!
Махамбет мәңгі Арайна...

Махамбеттің ерлігін, ақындығын өрнектеген өлеңдер жетіп артылады, алайда жасын жүрек ақынды мәңгілік Арайнаға тенеген тек Ғалым ақын.

Арманда кеткен Алаш арыстары да ұмыт қалмаған. Ақынның «Толқындар» деген өлеңі марқасқа ақын Мағжан Жұмабаевтың рухымен сырласу сынды. Ақын қоғам мен адам тағдырын салыстыра әңгімені әріден бастап, ұлтының жазықсыз жазаға ұшыраған ұлы перзенттерінің өздері өлсе де сөздері – ұлтжанды рухтары мәңгі жасайтынын айтады.

Қазағының бақытты болашағы жолында күресіп, жанын пидә еткен ардагер азамат, ақиық ақын Сәкеннің мәңгілік ел-жұртының жүрегінде сақталатынын жақсы айтқан:

Ақбоз атты құлатқан жала-керме,
Магаданға мола іздеп, бара берме!
Сәкен деген – халқының рухы ғой,
Рухтарды көмбейді қара жерге...

Бұл жырлар әдеби мадақ – ода емес, мағынасы терең пәлсапалық толғаулар.

Адам баласының болмысындағы асыл қасиеттердің бірі – сүйіспеншілік сезімі. Сол бір Алла сыйы – махабаттың асыл да асқақ, нәзік те құдіретті, жан дүниенді жаулап, баурап алатын сикырлы да қымбатты сезім екендігіне сендіретін де, сезіндіретін де өлең өрнектеу ақынның ақынына бұйыратын бақыт. Ғалым Жайлыбай сол сирек, сол бірегейдің санатындағы ақын. Ал ақынның махабаттың ғажайып сезім дариясы мен ариясы екендігін мейлінше жеріне жеткізе, көкке көтере жазғандығына көз жеткізу қиын емес. Талантты ақынның ғашықтық ғазалдарында мөлдір мұң мен сұлу сезім астаса араласып, жанымызды біресе елжіретіп, біресе егілдіріп, көңіл иірімдерін құйындай ақтарып-төңкеріп алары ақиқат. Жаны нәзік, сезімі сергек ақын оқыстан кездескен оқиғадан да өлең өре қоюға бейім.

Ғалым Жайлыбайдың сөздері суреткерлігін, ойлары парасаттылығын, сезімі жан тазалығын айғақтайды. Оның тақырыбы сан алуан, ой орамдары кемел, тілі шұрайлы, теңеулері үр жана, мазмұны мағыналы, өрелі өлеңдері өзгермелі өмірдің, құбылмалы қоғамның қыры мен сырын тереңнен толғауымен ерекше. Жас ұрпақтың ұлттық рухын оятып, елі мен жерін сүюге, атамекенге адал қызмет етуіне септігі тиетін текті өлеңдері тіпті де көп.

Ақынның өлеңдерін оқи отырып, бейне бір қырдың қоңыр самалы ескен қоңыр кеште қазақтың, ұлтымыздың үзілдіре созылып, әуезді әуенімен, сырлы сазымен шым-шымдап шымырлай бойға жайылып, ұрзада үнімен үздіктірген элегиялық қоңыр әнін тыңдап отырғандай, біресе жан-жүйеміз жадырап, біресе көңіліміз босап, тәтті сезімдер бесігінде тербеліп, эстетикалық ләззатқа бөленіп, өзге дүниені ұмытып, жырға көшкен өмір кешулерінде жүргендей әсерге бөленеміз.

Қорыта келе, өлең жүйесі ұлтжандылық жолын ұстанған ұрпақтың өкілі, қара өлеңнің қалыптасқан дәстүрлі сипатынан қашқақтамай-ақ сындарлы жырлар сомдап жүрген де Ғалым Жайлыбай. Ақын өлеңге өз өмірбаяны, өз тақырыбы, өз тағдырымен келген. Ойшыл, сыршыл, сезімтал, арда ақын өлеңдерінің өрімі де, өзегі де, ұйқасы, ойы, бейнелеу – бояуы, теңеуі – бәрі де үр жаңа, бәрі де бір өзінікі. Ақынның назы нәзік, бояуы айшықты, сазы әуенді, мазмұны маңызды – уақытпен үндес өлеңдерін бейне роман сияқты үзбей, бас алмай қызыға, құмарта оқып, жанымыз ерекше бір сезімге бөленеді.

Ғалымның «Алғадағы аққулар» өлеңі – қазақтың өзен-көлдерін мекендеген текті құстың кейінгі тағдырына арналған жоқтау.

Асылдарым бар еді,
Жасылдарым бар еді,
Жарық күнде жыртылды.
Аққу құсы Ары еді
Аққу текті жұртымның.
Талып таңғы тасқында
Шарқыраған шырайлым
Қалдығының астында
Қалғаның ба мұнайдың?
Күдіреті-ай Құдайдың
Аққулар-ай
Ардам-ай!
Шер ер күйім боп шертілген.
Жалғаны көп жалған-ай,
Өлмесімді өлтірген.

Қорытындылай келе, қазіргі қазақ поэзиясының төріне көтерілген Ғалым Жайлыбай – жүрегіне жыр ұялаған ұлтымыздың көрнекті ақыны. Шабытының шаңқай түсіндегі ақынның:

Келер күндер білмеймін береді не,
Дүниенің кім жеткен дерегіне.
Өртенген мұң өзекте...
Өлеңдерім
Ертеңдердің жарай ма керегіне?!
Жазғаным жасық жыр болып,

Ұрпағым алдында ұятқа қалмайыншы! – деп, шабытына шамырқана қамшы басқан Ғалым Жайлыбайдың өлеңдері қазақтың өмірлік рухани қазынасының сандығында сақталары анық. Ең бастысы – қазіргі қазақ қоғамында ұлттық рухтың, намыстың оянуы, біздің ұлттық тарихымыздың барлығы деректі шындыққа сүйеніп айтыла бастады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. // Егеменді Қазақстан. «Ұлт жоспары – қазақстандық арманға бастайтын жол», 2016.
2. Назарбаев Н. //Егемен Қазақстан. «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру», 2017.
3. Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі. – Алматы ҚМКӨБ, 1960. – 293 б.
4. Қазақ поэзиясындағы дәстүр ұласуы. –Алматы: Ғылым, 1981. – 318 б.
5. Шабыттың қайнар бұлағы. –Алматы: ҚМКӨБ, 1959. – 164 б.
6. Жайлыбай Ғ. Есіл ағады. –Астана: Фолиант, 016.

РЕЗЮМЕ / RESUME

Түлеубекова Светлана Омаровна

Катренова Анар Кияшевна

Гимназия №1 КГУ, Караганда, Республика Казахстан

ВОСПИТАНИЕ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

ЛЮБВИ К РОДНОЙ ЗЕМЛЕ НА ОСНОВЕ ПРОИЗВЕДЕНИИ ПОЭТА

ГАЛЫМА ЖАЙЛЫБАЯ

В данной статье авторы затрагивают тему воспитания чувства любви к родной земле на основе стихотворении известного поэта Галыма Жайлыбая. Этот поэт внес огромный вклад в распространение идей Посланий Президента страны Нурсултана Назарбаева. Его стихи переведены на английский, русский, украинский, белорусский, татарский, кыргызский, турецкий и другие языки. Он является автором десяти книг поэтических произведений, в которых он приводит примеры, вдохновляющие молодое поколение, и выражает любовь к родному краю. Лауреат международной литературной премии «Алаш», лауреат специальной премии Турции «Акшам жулдызы», обладатель золотой медали имени С.Есенина Международного Союза Писателей России, обладатель премии «Ұлт» имени Абая Кунанбаева. Награжден орденом «Құрмет», заслуженный деятель Республики Казахстан. В его работах отражена любовь к природе, людям и современникам.

Ключевые слова: родной край, воспитание уважения, незабываемая молодость, беспокойство за будущее своего поколения

Tuleubekova Svetlana

Katrenova Anar

KMI School-gymnasium №1, Karaganda, Republic of Kazakhstan

EDUCATION OF LEARNERS TO LOVE THE NATIVE LAND BASED ON GALYM ZHAYLYBAY POET'S WORKS AT KAZAKH LANGUAGE LESSONS

In this article, the authors touch on the current topic – the education of pupils at lessons of the Kazakh language of love to the native land. Making a tour to the poetry of contemporary poets of Kazakhstan, refer to specific examples in the works of the poet Galym Zhaylybay, who is the owner of the International literary prize "Alash", laureate of national prize named after Abay, he is also the winner of the gold medal named after Sergei Yesenin Union of writers of Russia. The authors analyzed in his works the specific examples that instill in the younger generation love and respect for native land. A significant place in the works of G. Zhaylybay is the message of the President of the country N. Nazarbayev, where particularly given the comments in terms of the spiritual growth of young people. In the author's poems reflected his indescribable love for the environment, nature, people, contemporaries.

Keywords: native land, the education of an elite relations, unforgettable youth, anxiety about the future of his people.

List of references:

1. Nazarbayev N. //Egemendi Kazakhstan. «Ult zhospary-kazakstandyk armanga bastaitn zhol», 2016.
2. Nazarbayev N. //Egemen Kazakhstan, «Bolashakka bagdar Ruhani zhangyru», 2017.
3. Zhumaliev K. Kazakh adebiet tarihinin maseleleri zhane Abay poeziasinin tili. –Almaty: KMKAB, 1960. -293 b.
4. Kazak poeziasindagi dastyr ylasyy. –Almaty: Gylym, 1981. -318 b.
5. Shabytyn kinar bulagy. –Almaty: KMKAB, 1959. -164 b.
6. Zhailybai G. Esil agady. –Astana: Foliant, 2016.

ӨОК 81"367

Баян Аманжолқызы Жүнісова

bayan75-75_75@mail.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

АБАЙДЫҢ «СЕГІЗ АЯҚ» ӨЛЕҢІНДЕГІ ТЫНЫС БЕЛГІЛЕРІНІҢ ҚОЙЫЛУ ЖАЙТТАРЫ

Абай өлеңдерінің мәтіндері ақынның өз қолымен жазғанынан жеткен мәтіндер емес. Сондықтан автор Абай өлеңінің мәтініндегі тыныс белгілерін дұрыстауда өлеңнің идеялық мазмұны, стильдік, әдістік сипаттарына назар аударады. Абайдың «Сегіз аяқ» өлеңінің текстерінде пунктуациялық заңдылықтардың редактор, корректор, құрастырушылардың аяңбілмеуінен, не мән бермегендігінен кеткен қателерге талдау жасайды. Пунктуациялық қателердің тобын өлең жолдарындағы сөздердің мағынасын түсінбеуге байланысты немесе көмескі түсінуге байланысты жіберілген қателер деп тауып, себептерін анықтап көрсетеді.

Кілтті сөздер: пунктуация, мәтін, өлең, стиль, редактор, корректор, сөздер, мағына, қателер.

Абай мұрасы – асыл қазына. Абай өлеңдері қазақ поэзиясының төрінен орын алатыны баршамазға мәлім. Ұлы ақынның өз ұрпағы қалдырған мұрасын зерттеу, тану мақсатында қаншама еңбектер жүргізілді, жүргізіліп те жатыр, әлі талай ғасыр жалғасын табатыны сөзсіз. Осы ғасырдың басынан бастап қазіргі күнге дейін ұлы ақынның поэзия құдіретін көрсететін өлеңдерінде ақынның ойын, идеясын, мақсатын таныту үшін жазылған мақалалар, зерттеу еңбектері: дипломдық жұмыс, кандидаттық, докторлық диссертациялар, монографиялар қаншама. Осы шыққан еңбектерге қарап біз Абайды толық танып болдық деп айта алмаймыз. Ол үшін әлі де талай тер төгіп еңбек ету керек. Абайды жұртшылыққа таныс емес тағы бір қырынан көрсете аламыз ба деген оймен осы мақаланы қолға алып отырмыз.

Сегіз аяқ – қазақ өлеңіне Абай қосқан өлең үлгісінің бірі. Өлеңнің құрылысы – ақынның өзінен бұрынғы төл дәстүрде кездеспеген, тіпті өзі көп үндестік тапқан өзге халықтардың поэзиясында да ұшыраспаған, тек Абайдың өзіне ғана тән, тек Абай ғана дүниеге әкеле алған тың үрдіс. Өлеңнің ырғақтық құрылысы өзгеше өрнектелген:

Алыстан сермеп,
Жүректен тербеп,
Шымырлап бойға жайылған,
Қиуадан шауып,
Қисынын тауып,
Тағына жетіп қайырған.
Толғауы тоқсан қызыл тіл,
Сөйлеймін десең, өзің біл.

Шумақ 5 буынды тармақтар мен 7-8 буынды тармақтардың жүйелі түрде үйлесіп араласуынан түзілген. Төрт түрлі дыбыс үндестігіне негізделген үйлесім бар (аабввбгг). Мұнда 3 және 6-тармақтар алыстан байланысады да, қалған көршілес тармақтар өзара үйлеседі. Келте тармақтарда бунақ үш буынды және екі буынды болып келеді. Сегізаяқта алдыңғы екі тармақта ақындық ой қорытылады. Шебер мүсіндеген бұл өлең түрі – қазақ поэзиясында оқшау тұрған туынды. «Сегізаяқ» өлшемін, шумақтық өрнегін Шәкәрім, Ахмет Байтұрсынұлы, т.б. ақындар өз өлеңдерінде қолданды.

Сегіз аяқ – өзінің ішкі мазмұны жағынан да, өлеңдік көркемдік қасиеттері жағынан да өзгеше тұрған бір төбе туынды. Мазмұнына келетін болсақ, өз заманындағы әлеумет өмірі мен жеке адам тіршілігіндегі бірсыпыра нәрсені ашына толғап, шынайы суреттеп шыққан ақын ақыр аяғында тағы да торығып, тағы да түңіліп, шарасыздық күйге ұшырағанын күйінішпен жеткізеді.

Атадан алтау,
Анадан төртеу
Жалғыздық көрер жерім жоқ.
Ағайын бек көп,
Айтамын ептеп
Сөзімді ұғар елім жоқ.
Моласындай бақсының
Жалғыз қалдым – тап шыным!

Қысқасы өзіне лайықтап жазылған әуенді әнімен қоса алғандағы «Сегіз аяқты» бүкіл Абай ақындығының барлық қырлары мен сырларын танытарлық туынды деуге болады [1,3.].

Осы өлеңнің бірінші шумағындағы «Алыстан сермеп» деген тармағынан соң 1939 жылғы басылымда еш тыныс белгісі жоқ. Қалған басылымдарда үтір қойылған «жүректен тербептен» кейін 1939 жылғы басылымда сызықша, қалған басылымдарда үтір қойылған. 1939 жылғы басылымда бірінші тармақтан соң тыныс белгісін қоймауы екінші тармақтан соң қойылған сызықша қате. Себебі бұл екі жол бірінғай мүше іспеттес келіп тұр. Оны біз осы екі жолдан кейінгі «Шымырлап бойға жайылған» деген жолмен байланысынан көреміз. Сондықтан алғашқы екі тармақтың (Алыстан сермеп, жүректен тербеп) соңынан үтір қойылған орынды деп есептейміз. «Шымырлап бойға жайылған» деген жолмен тармағынан соң барлық басылымдарда нүктелі үтір қойылған. Бұл дұрыс. Себебі объект әлі белгісіз және ол объект «жайылған» сөзінен кейін бірден келмейді. Арасына тағы да өлең жолдарын салып барып көрінеді. Осы объектіміз – тіл («толғауы тоқсан қызыл тіл»). Бұлардың арасында «тағына жетіп қайырған» деген жолдан кейін 1939, 1945, 1952 жылдардағы басылымдарда нүктелі үтір, 1954, 1957, 1961, 1968 жылдардағы жинақтарда үтір 1987 жылғы жинақта нүкте қойылған. Бұл жерде 1954, 1957, 1961, 1968 жылғы жинақтарда үтір дұрыс қойылған. Сонымен былайша болуы керек:

Алыстан сермеп,
Жүректен тербеп,
Шымырлап бойға жайылған;
Қиуадан шауып,
Қисынын тауып,
Тағына жетіп қайырған,
Толғауы тоқсан қызыл тіл,
Сөйлеймін десең, өзің біл.

Қалғандары қисынсыздау. Себебі: нүктенің тіпті қажеті жоқ. Біріншіден үтір объект әлі көрінген жоқ, екіншіден, ой аяқталған жоқ. Нүкте қоятын болсақ, соңғы екі тармақтың қажеті болмас па еді? Олай болса, шумақтың берер мағынасы не?

Ал егер нүктелі үтір қойған болсақ, «жайылған», «қайырған», толғауы тоқсан деген «қызыл тілдің» сипатын беретін бірінғай мүшелер өзара байланыспай қалатын еді. Сондықтан да көрсетілген басылымдардағы үтір дұрыс қойылған деген пікірдеміз. Шумақтың соңғы тармағында (сөйлеймін десең, өзін біл) құрмаластың тыныс белгісін, яғни үтірді «сөйлеймін десеңнен» кейін 1952, 1961, 1968, 1987 жылдардағы жинақтарда қойылмаған.

Екінші тармақтан соң (кестенің бізі) 1939, 1945, 1952, 1961, 1968 жылдардағы жинақтарда үтір қойылған. Бұл – қате. Дұрысы ештеңе қойылмауы керек. Өлең құрылысында бұл екі тармақ бірінғай мүшенің қызметінде. Бірінғай мүшенің соңғысынан кейін үтір қойылмайды 1939, 1945, 1952 жылдардағы жинақтарда мына:

Өрнегін сендей сала алмас (3)

Надандар баһра ала алмас (6) - деген тармақтардан соң нүктелі үтір қате қойылған.

Бұл жерде акын ештеңені санамалап көрсетіп отырған жоқ. Әрі әр үш тармақтан соң ой аяқталып тұр. Сондықтан бұл тармақтардың соңынан басқа басылымдардағы нүктенің қойылуы орынды. 1939, 1945 жылдардағы басылымдарда «Қиналма бекер» тіркесінен соң үтір жоқ. Басқа басылымдарда қойылған. Бұл – қаратпаның тыныс белгісі.

Қиналма бекер, тіл мен жақ.

Шумақтың соңғы тармағындағы «көңілсіз құлақ ойға олақ» деген сөйлемде 1945, 1952 жылдардағы жинақтарда «Көңілсіз құлақ» тіркесінен соң үтір қойылып, бірінғай мүше болып кеткен, бұл сөйлемнің мағынасын өзгертіп жіберген. Егер «көңілсіз құлақ» тіркесінен соң үтір қойылса, онда «көңілсіз құлақ, ойға олақ» сөз тіркестері «тіл мен жақ» сөздерімен бірге қаратпа болып түсінілер еді де, тармақтар мынадай пішін қабылдар еді: «Қиналма бекер, тіл мен жақ, көңілсіз құлақ ойға олақ». Сөйтіп екі сөйлемнің арасындағы себеп-салдарлық мағына («қиналма бекер, тіл мен жақ, өйткені көңілсіз құлақ ойға олақ») жоғалып кетер еді.

Бірінғай мүшенің соңғысынан кейін үтір қойып қате жіберу келесі шумақтың екінші тармағынан соң тағы кездесіп отыр:

Басында ми жоқ

Өзінде ой жоқ

Күлкішіл кердең наданның.

1939, 1987 жылғы жинақтарда қателіктер жіберілген. Осындағы үшінші тармақтың (Күлкішіл кердең наданның), соңынан 1939, 1945, 1952 жылдардағы жинақтардағы нүктелі үтір, қалғандарында нүкте қойылған. Соңғыларының қойған тыныс белгісі дұрыс. Сөйлем аяқталып тұр. Редактор инверсияны ескермеген. Осы шумақтың алтыншы тармағынан соң да дәл осындай ала-құлалық байқалады. 1939 жылғы жинақта леп белгісін, 1945, 1952 жинақтар үтір қойған, қалғандарында нүкте. Бұл қатеге де жоғарыдағыдай түсінік беруге болады. «Көп айтса», «Жұрт айтса» дегеннен соң 1939 жылғы кітапта үтір қойылған. Қалған ешбір басылымдарда жоқ. Негізінде болу керек. «Жұрт айтса, болдыдан» кейін 1945, 1952 жылғы жинақтарада өлең өлшеміне байланысты түсіп қалған «сол» сілтеу есімдігінің орнына жүретін сызықша қойылған. Қалған басылымдарда бар.

Қайнайды қаның,

Ашиды жаның,

Мінездерін көргенде.

Көп айтса, көнді,

Жұрт айтса, болды –

Әдеті надан адамның

Бойда қайрат, ойда көз

Болмаған соң, айтпа сөз.

Осы шумақтың екінші тармағында «Ашиды жаның» деген тармағы ыңғайлас салалас құрмалас сөйлемнің компоненті. Сондықтан бұл тіркестен соң, нақты айтқанда, бұл тармақтан соң үтірдің қойылуы дұрыс. Шумақтағы алғашқы екі тармақ – инверсиаланған баяндауыштар. Алғашқы екі тармақтың арасына қойылған үтір – құрмаластың компоненттері арасына қойылған тыныс белгісі.

Бұдан кейінгі тармақтағы тыныс белгілері (төл сөздің тыныс белгілері) 1945, 1952 жылғы басылымдарда дұрыс белгіленген. Қалған жинақтарда төл сөздің тыныс белгілері қойылмаған, яғни,

«Жігерлен, сілкін,

Қайраттан, беркін!» – деп насихат бергенде деген жолдардағы тырнақша, леп белгісі және сызықша қойылмаған. «Деп насихат бергендеден» соң қарастырып отырған алғашқы үш басылымда нүктелі үтір, соңғыларында үтір қойылған. Бұл жерде ешқандай тыныс белгісінің қажеті жоқ. Себебі ойдың жалғасы бұдан соңғы тармақтарда берілген. 1939 жылғы басылымда (мына жолдарда:

Ұятсыз, арсыз салтынан

Қалғып кетер артынан).

«Салтынан» сөзінен кейінгі үтірдің қажеті жоқ, өйткені 7-тармақ 8-тармақтағы баяндауыштың себеп пысықтауышы ретінде тіркесіп бір-ақ сөйлем болып тұр. Келесі шумақта:

Аулаққа шықпай,

Сыбырлап бұқпай

Мейірленбес еш сөзге, – деген үш тармақ бір сөйлем, бірақ құрмалас емес, жай сөйлем. Сондықтан «бұқпай» сөзінен соң қойылған үтір (барлық басылымда) қате.

Осы тұста анықтай кететін бір жай бар. Сабақтас құрмаласқа байланысты әдебиеттерде [2,159; 3,25; 4,78.] шартты бағыныңқы сабақтастың бағыныңқысының баяндауышы болымсыз етістікке көсемшенің «й» жұрнағы жалғану арқылы жасалатыны сөзсіз деп есептеледі. Осы тұстан келесі мәселенің екінші жағы шығады. Жаңағы айтылған «-май, - мей, -пай, - пей» түрінде келген толық мағыналы етістіктердің бәрі бағыныңқының баяндауышы бола береді ме? Біздіңше, жоқ. Өйткені, қалыптасқан пікір бойынша сабақтас құрмаластың құрмалас деп танылуы үшін бағыныңқының баяндауышының болуы міндетті. Ал келтіріліп отырған мысалымызға келсек, ондай дербес баяндауышты кездестіре алмаймыз. Бірақ, «шықпай» және «бұқпай» сөздерімен одан кейінгі тармақтың арасында шарттылық мағына бар екені айқын көрініп тұр. Пысықтауыштың «шарт пысықтауыш» дейтін мағынасы тіл білімінде көрсетілмеген. Байқап тұрғанымыздай, пысықтауыштың осындай бір мағыналық түрін бөліп алсақ та артық болмайды. Бұл – гипотеза ғана. Әрине, нақтылай, тереңдей зерттеуді қажет етеді. Қалай дегенмен кездейсоқ құбылыс емес. Бұдан кейінгі екі тармақтағы:

Байлаусыз ақыл –

Пайдасыз тақыл, –

«Ақыл», «тақыл» сөздерінің орны әр басылымда әр түрлі болып өзгеріп отырған. Сондықтан болса керек, тыныс белгілері де әр түрлі берілген. Мұның дұрысы былай болса керек:

Байлаусыз ақыл –

Пайдасыз тақыл,

Атадан бала ойы өзге.

Сонда, «Байлаусыз ақыл пайдасыз тақыл, бос нәрсе болады деген ұғым тұр, сондықтан баланың ойы атадан өзге» дейтін сияқты ақын. Осы шумақтан соң 1939, 1945, 1952 жылғы басылымдарда нүктелі үтір дұрыс қойылмаған. Бұл жерде нүкте қойылған орынды. Себебі, ой аяқталып тұр. Автор берілер ойды санамалап көрсетіп отырған жоқ.

Келесі шумақта:

Болмасын кекшіл,

Болсайшы көпшіл,

Жан аямай кәсіп қыл.

Орынсыз ыржаң,

Болымсыз қылжаң –

Бола ма дәулет, нәсіп бұл?

Еңбек қылсаң ерінбей,

Тояды қарның тіленбей.

Сырт қараған адамға бұл шумақтағы алғашқы екі тармақтың арасындағы себеп-салдарлық байланыс байқалмайды. Себебі екі тармақтың баяндауышы әр түрлі жақта (алғашқы тармақтың баяндауышы үшінші, екінші тармақтың баяндауышы екінші жақта) айтылған.

Солай бола тұра алғашқы тармақтан соң барлық басылымдарда үтір қойылған. Бұл үтір – себеп-салдар салаластың тыныс белгісі. Өйткені екі тармақтың арасында себеп-салдар мағыналық қатынас бар: «Болмасын кекшіл, сондықтан болсайшы көпшіл».

Абай өлеңдеріндегі күрделі синтаксистік тұтастық туралы сөз ете отырып: ««Сегіз аяқта» ақын көбінесе үш жеке сөйлемнен топтасқан, сегіз тармақтан құралған бір шумақты бір күрделі

синтаксистік единица етіп ұйымдастырады», – дейді де тура осы шумақты мысал ретінде келтіріп: «Бұл – автордың ұзақ толғану үстіндегі еңбек туралы біршама тұйықталған ойы. Жеке бір сөйлемге қарағанда, тіпті құрмалас жеке бір сөйлемге қарағанда, мұнда ой да әлдеқайда күрделі, шумақтың синтаксистік құрылымы да әлде қайда жіктеле түседі (более различно-мо), сондықтан күрделену сипаты да өзгешелеу», – деп тұжырым жасайды Р.Сыздықова.

Сонымен, бұл шумақ тұтасымен алғанда күрделі синтаксистік тұтастық. Бұл тұтастық үш жеке сөйлемнен құралған. Алғашқы үш тармақ – бір сөйлем. Ортаңғы үш тармақ – бір сөйлем. Соңғы екі тармақ – өз алдына жеке сөйлем.

Сондықтан бірінші тармақтан соң тұрған үтір (барлық басылымда) орынды. Бұл – салалас құрмаластың компоненттерінің арасындағы тыныс белгісі. Шумақтың бесінші тармақтан соң (болымсыз қылжан) барлық басылымдарда үтір кате қойылған. Бұл жерде сызықша қойылуы тиіс. Себебі бұл екі тармақ біріңғай мүше дағы, осыларды жинақтап көрсететін «бұл» сілтеу есімдігінен болған жалпылауыш сөз алтыншы тармақта берілген. Алтыншы тармақта баяндауыш (бола ма) инверсияланған.

Сонымен, қорыта айтқанда, Абай өлеңдерінің тыныс белгілеріне үңілу, олардың дұрыс қойылуының өлеңнің жалпы мазмұнынан әсерін түсіну, түсіндіру – ғалымдардың да қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімдерінің алдындағы ізгілікті борыштардың бірі. Осыған орай пунктуациялық норманы теориялық тұрғыдан меңгерудің маңызы зор. Тыныс белгілерін дұрыс қоя білу – сауаттылықты арттырады, әрі синтаксисті жете меңгеруге көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Өмірәлиев Қ. Абай афоризмі. – Алматы: Қазақстан, 1993.
2. Оралбаева Н. Аblaқов Ә. Қазақ тілі. – Алматы, 1992.
3. Ванныков Ю.В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. – Москва: Издательство «Русский язык», 1979.
4. Сыздықова Р. Абай өлеңдерінің синтаксистік құрылымы. – Алматы, 1970.

РЕЗЮМЕ / RESUME

Жунусова Баян Аманжоловна,

Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан

УСЛОВИЯ ВЫСТАВЛЕНИЯ ПУНКТУАЦИИ В ПЕСНЕ АБАЯ "СЕГІЗ АЯҚ"

Тексты песен Абая не дошли до нас в своем первоначальном виде. Поэтому автор, при выставлении пунктуации в текстах песен Абая обращал внимание на идейное содержание, стилистические и методические характеристики. Автор разбирает ошибки пунктуационных правил, допущенных редактором, корректором, составителем по незнанию или по невниманию. Автор считает пунктуационные ошибки – ошибками, допущенными вследствие непонимания или неправильного понимания слов в тексте песен и определяет причины их допущения.

Ключевые слова: пунктуация, текст, стихотворение, стиль, редактор, коррекция, слова, значение, ошибки

Zhunussova Bayan

Academy "Bolashak", Karaganda, Republic of Kazakhstan

CONDITIONS OF EXPOSURE OF A PUNCTUATION

IN THE SONG OF ABAY "SEGIZ AYAK"

Lyrics of Abay haven't reached us in the original form. Therefore the author, at exposure of a punctuation in lyrics of Abay paid attention to the ideological contents, stylistic and methodical characteristics. The author analyzed mistakes of punctuation, made by the editor, the proofreader, the originator on ignorance or by inattention. The author considers punctuation mistakes - the mistakes made owing to misunderstanding or the wrong understanding of words in the text of songs and defines the reasons of their assumption.

Keywords: punctuation, text, poem, style, editor, proofreader, words, meaning, errors.

List of references:

1. Ömiräliev Q. Abay aforizmi. –Almatı: Qazaqstan, 1993.
2. Oralbaeva N. Ablaqov Ä. Qazaq tili. –Almatı, 1992.
3. Vannikov Yu.V. Sintaksis reči i sintaksičeskie osobennosti rwsskoy reči. – Moskva: İzdatelstvo «Rwsskij yazık», 1979.
4. Sızdıqova R Abay öleñderiniñ sintaksistik qurılımı. – Almatı, 1970.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МАҒЛҰМАТ

Жанболат Максатұлы Баймұрынов, қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Баян Аманжолқызы Жүнісова, қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, педогогика ғылымдарының магистрі, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы.

Анар Кияшевна Катренова, КММ №1 гимназияның қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Светлана Омаровна Тулеубекова, КММ №1 гимназияның қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

СВЕДЕНИЕ ОБ АВТОРАХ

Баймурынов Жанболат Максатович, доцент кафедры казахского языка и литературы, кандидат филологических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Жунусова Баян Аманжоловна, доцент кафедры казахского языка и литературы, магистр педагогических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Катренова Анар Кияшевна, гимназия №1 КГУ, учитель казахского языка и литературы, Караганда, Республика Казахстан;

Тулеубекова Светлана Омаровна, гимназия №1 КГУ, учитель казахского языка и литературы, Караганда, Республика Казахстан.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Baymurynov Zhanbolat Maksatovich, Associate professor of the kazakh language and literature department, the candidate of philological sciences, Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Zhunusova Bayan Amanzholovna, Associate professor of the kazakh language and literature department, master of pedagogical sciences, Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Katrenova Anar Kiyashevna, Kazakh language and literature teacher in KMI School-gymnasium №1, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Tuleubekova Svetlana Omarovna, Kazakh language and literature teacher in KMI School-gymnasium №1, Karaganda, Republic of Kazakhstan.

V РАЗДЕЛ

Мазмұны	Оглавление	Contents
Изотов М.З., Сагикызы А. ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ОБЩЕСТВА ЗНАНИЯ.....		154
Аупенова А.У. ПРИМЕНЕНИЕ ВЕКТОРОВ ИННОВАЦИОННЫХ СТРАТЕГИЙ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИН ГУМАНИТАРНОГО ЦИКЛА.....		160
Авторлар туралы мағлұмат – Сведения об авторах – Information about authors.....		164

Г Г
У У
М М
А А
Н Н
И И
Т Т
А А
Р Р
Л Л
Ы Ы
Қ Е

Ғ Н
Ы А
Л У
Ы К
М И
Д
А
Р

Изотов Мухтар Зиядаевич
Сагикызы Аяжан
zhaira_beka@mail.ru
«Институт философии, политологии и религиоведения»
Комитета науки МОН РК
Алматы, Республика Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ОБЩЕСТВА ЗНАНИЯ

Сегодня под влиянием научно-технической и информационной революции возникла принципиально другая экономика, в которой решающую роль играют не материальные факторы, а знания, информация, инновационный тип мышления и поведения творческого человека. Увеличились роль экономики знаний, значение обоснованного управления знаниями, в том числе гуманитарными и этическими составляющими знания. В этих условиях для накопления интеллектуальных ресурсов важно наличие институтов, обеспечивающих материализацию знаний в новых технологиях, создание социально-экономической и социально-культурной среды, благоприятствующей инновационной активности. Важно создание благоприятных условий для креативности в деловой и общественной жизни.

Исходя из особенностей экономического и регионального развития Республики Казахстан, выделены приоритетные направления кластеризации образовательного процесса. Инновационная образовательная парадигма высшего профессионального образования должна способствовать овладению студентом информационными технологиями сбора, хранения и обработки информации, позволяющей генерировать новое знание, развитию у него инженерных компетенций через гибкость образовательного процесса, включающую самостоятельный выбор студентом своей обучающей траектории на основе синергетического подхода к образованию.

Ключевые слова: философия образования, образование и человек, инновация, образовательная парадигма, образовательные кластеры, креативность, образование и экономика, образование и труд.

Становление общества знания основывается на развитии и системном взаимодействии науки, образования и инноваций. Человек, который хочет быть успешным в обществе знаний, должен уметь: гибко адаптироваться к быстро меняющимся жизненным ситуациям, самостоятельно приобретая необходимые знания, умело применять их на практике для решения разнообразных проблем, чтобы на протяжении всей жизни искать и найти в ней свое достойное место; самостоятельно, критически мыслить, уметь видеть возникающие в реальном мире проблемы, трудности и находить пути их решения и преодоления, используя новейшие знания и технологии; быть способным генерировать новые идеи, творчески мыслить, самостоятельно развивать и совершенствовать интеллект, культурный уровень; быть человеком высокой нравственности. Все вышеперечисленное означает актуализацию знания тенденций формирования системы образования грядущего общества знания.

Система образования призвана подготовить человека к жизни в мире будущего. В связи с этим возникает необходимость в очерчивании контуров этого будущего, так как именно оно во многом определяет настоящее. Поэтому модель обозримого будущего, является точкой отчета для разработки стратегии модернизации образовательной сферы. Западные обществоведы в конце XX века чаще всего обращались к концепции постиндустриального «информационного» общества. Однако более глубокий анализ влияния информационно организованного общества на процесс образования и самого человека в целом привел к выводам о преждевременности и ошибочности однозначно положительных оценок этого воздействия. Все это ставит новые проблемы перед функционирующей в мире образовательной системой, которая должна отвечать запросам и требованиям «общества, основанного на знаниях», или «общества знания» (Knowledge society, К-общество). Казахская система образования должна быть модернизирована с учетом ее ориентации на современные тенденции становления в целом такого общества и соответственно сферы образования последнего.

В XXI веке отмечается повышение ценности такого кластеризованного интегрированного образования, которое понимается как главный фактор развития и усиления интеллектуального потенциала нации, ее самостоятельности и международной

конкурентоспособности. Способность общества создавать и эффективно использовать знания, превращать их в источник дохода имеет определяющее значение для устойчивого экономического развития и повышения жизненного уровня населения страны. В XXI веке знание становится более значимым для общества, чем его сырьевые ресурсы.

Целью образовательного кластера является повышение эффективности функционирования рынка образовательных услуг за счет максимального использования внутренних и внешних факторов его развития. Это позволит использовать значительный инновационный потенциал вузовского сектора; более полно удовлетворять потребности всех групп потребителей; более рационально использовать ограниченный ресурсный потенциал; сглаживать определенные конъюнктурные моменты, влияющие на качество предоставляемых образовательных услуг, за счёт разумного сочетания конкуренции и кооперации.

Исходя из особенностей экономического и регионального развития Казахстана выделяют следующие приоритетные направления кластеризации социального процесса: 1) инновационно-технологический кластер; 2) инновационно-образовательный кластер; 3) инновационно-нефтехимический кластер; 4) инновационно-металлургический кластер; 5) транспортно-логистический кластер; 6) текстильно-промышленный кластер; 7) туристический кластер; 8) агрокластер; 9) строительный кластер в Астане; 10) медицинско-фармацевтический кластер; 11) Туркестанский духовно-технологический кластер [Еспаев 2013]. К ним также относятся Назарбаев университет в Астане и Парк инновационных технологий в Алматы.

Система образования, ориентированная на формирование инновационной деятельности и поведения человека, должна не просто отражать, а инициировать, генерировать инновационный характер процессов, протекающих во внутреннем мире человека, обществе и природе. Высшие учебные заведения нашей страны должны осуществлять подготовку, переподготовку и повышение квалификации специалистов, работающих в ведущих отраслях народного хозяйства, создавать и совершенствовать инновационные структуры в вузах, осуществлять подготовку специалистов, способных обеспечить построение и развитие инновационного цикла от стадии фундаментальных исследований до выпуска и реализации наукоемкой продукции и технологий. Давать высшее образование – значит готовить молодых людей к будущей достаточно сложной работе. При этом работа, получаемая по завершении образования, должна удовлетворять как работодателя, так и работника.

Современная модель образования предполагает уже при получении базового образования высокого уровня востребованных знаний и инновационного поведения с акцентом на массовость креативных способностей и на массовую готовность к переобучению. В свою очередь переподготовка требует обновления содержания и технологий обучения на всех уровнях базового образования с целью создания конкурентоспособного специалиста, что предполагает реализацию гибких индивидуальных образовательных программ.

За последние 20 лет произошли значительные изменения в естественно-научном образовании во многих странах мира. Новая парадигма образования в области естественно-научного образования называется STS – «Наука-Техника- Общество». В рамках этой междисциплинарной области исследований исследуются: 1) способы, с помощью которых современная наука и технологии формируют современную культуру, ценности и институты; 2) влияние современных ценностей на науку и технологии. Парадигма STS противопоставляется традиционному взгляду на принципы обучения как лишь на когнитивное изучение, при котором преподаватели используют методы, направленные на механическое запоминание огромных объемов знаний по различным областям науки. Имеет место профессионализация науки: представленность последней набором отдельных дисциплин в школе, таких, как физика, химия, астрономия, биология и т.д.

Принятие новой концепции взаимодействия науки-технологий и общества, как основы естественно-научного образования построено на таких акцентах:

- выделяются персональные потребности в виде предоставления знаний для использования в повседневной жизни;
- актуализации социальных вопросов в виде подготовки граждан нести ответственность в обществе за свою деятельность;
- предоставлении информации о последствиях применения знаний в области естественных наук в различных профессиях;
- подготовки студентов к научной деятельности. Особо выделяется роль STS в реализации естественно-научным образованием функции подготовки креативных, ответственных, рациональных граждан, обладающих аналитическими способностями.

Мировой опыт свидетельствует, что экономика, основанная на знаниях, будет адекватно развиваться и выходить на мировой уровень только при условии интеграции с наукой, что возможно на базе инновационного образования.

Казахстану необходима серьезная, последовательная и долговременная политика, основанная на понимании целей инновационного образования и реальных возможностей их осуществления. Необходимо осмысление многообразия форм государственного стимулирования инновационной деятельности.

Традиционная педагогическая парадигма, долгое время определившая облик и особенности современного образования, фактически исчерпала себя. В предшествующие периоды истории образование выполняло функцию, ориентированную по преимуществу на воссоздание производительных сил общества. Фактически имел место тип "конечного" образования, продиктованный стремлением научить раз и навсегда, т.е. тому и так, чтобы это пригодилось человеку на протяжении всей его социальной и профессиональной деятельности. Традиционное образование ориентировало на достижение лишь узкопрагматических целей, и оно застыло в своем стремлении воспринимать отраженные в учебном знании образцы накопленного опыта прошлого и культе логически завершенной системы знаний и правил.

Уходит в прошлое основная задача средней и высшей школы, трактуемая как сохранение и передача культурного опыта в виде логически завершенной системы знаний, умений и ценностей. На смену приходит новая функция образования - быть «генетической матрицей» общества, субъектом преобразования социума и порождения новых форм общественной жизни, способствовать развитию самостоятельной и ответственной личности, воспитанию творческой индивидуальности.

Инновационная образовательная парадигма высшего профессионального образования должна способствовать овладению студентом информационными технологиями сбора, хранения и обработки информации, позволяющей генерировать новое знание, а также развитию у него инженерных компетенций через гибкость образовательного процесса, включающую самостоятельный выбор студентом своей обучающей траектории на основе синергетического подхода к образованию. Лучших специалистов готовят там, где обеспечивается тесная взаимосвязь учебного процесса с научно-исследовательской деятельностью, где существует возможность включаться в деятельность ведущих научных коллективов, проникнуться атмосферой научного поиска, принять участие в разработке и реализации крупных проектов, т.е. целесообразно развивать новые образовательные технологии для достижения нового качества подготовки современного специалиста. Основной задачей новой системы научного знания и образования является развитие личности в гармонии с миром природы, социума и собственным внутренним миром.

Эффективное развитие любых инновационных научно-образовательных и производственных процессов невозможно без серьезных морально-нравственных основ. Инновационность может присутствовать только там, где человек, как личность, духовно и нравственно развит; когда он понимает и воспринимает менталитет того сообщества, в котором он находится. Выделяется ряд личностных факторов, оказывающих влияние на параметры инновационности человека, среди которых потребность в стимуляции; стремление к новизне; чувствительность к противоречиям, новому опыту и оригинальным, непохожим на другие стимулы; склонность к риску; готовность к переработке информации; независимость суждений, открытость опыту, осведомлённость и пр. Подготовка профессионалов высокого уровня не должна ограничиваться узкопрофессиональным подходом, отведением мировоззренческой стороне дела второй роли. Прав Гершунский Б.С., говоря, что «оптимальное функционирование сферы образования связано с решением двуединой задачи: формирование каждой охваченной этой сферой человека, его индивидуального мировоззрения и ментальности в единстве и гармонии приобретенных им знаний и нравственных убеждений, основанных на вере в высшие ценности и смысл человеческой жизни; приобщение каждого человека к ведущим ментальным ценностям данного социума, человеческой цивилизации в целом, путем прямого или опосредованного включения этих ценностей в систему собственно образовательного (педагогического) целеполагания, содержания и процесса образования (обучения, воспитания, развития учащегося)» [Гершунский, 1997, 35]. Сегодня страна сможет разрешить свои назревшие социальные и экономические проблемы не за счет экономии на общеобразовательной и профессиональной школе, а на основе ее опережающего развития, тесном взаимодействии с наукой и производством, исходя из коренных государственно-политических целей и интересов.

Президент Казахстана Н.А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» в январе 2014 года подчеркнул, что «нам предстоит большая работа по улучшению качества всех звеньев национального образования. К 2020 году планируется обеспечить 100 процентный охват казахстанских детей от 3 до 6 лет дошкольным образованием. Поэтому важно дать им современные программы и методики обучения, квалифицированные кадры. В среднем образовании надо подтягивать общеобразовательные школы к уровню преподавания в Назарбаев-Интеллектуальных школах. Выпускники школ должны знать казахский, русский и английский языки. Результатом обучения школьников должно стать овладение ими навыками критического мышления, самостоятельного поиска и глубокого анализа информации. В ближайшие 2-3 года надо сформировать ядро национальной системы дуального технического и профессионального образования. В перспективе надо предусмотреть переход на гарантирование государством получение молодыми людьми технического образования» [Назарбаев 2014].

В реформируемой школе доминанта переносится с образования и обучения на воспитание, способное сформировать личность, экзистенциальные ценности которой отвечают жизненным потребностям нового времени.

Помимо качества образования значительную роль для будущего инновационного развития играют формируемые у человека жизненные установки, модели поведения, которые способствуют распространению инноваций в экономике и общественной жизни, либо препятствуют ему. Такие качества, как мобильность, желание обучаться в течение всей жизни, склонность к предпринимательству и принятию риска, в целом недостаточно еще развиты по сравнению со странами с высокой инновационной активностью. Поэтому надо использовать инновационные методики, к которым относятся построение обучения в контексте непрерывного образования, курс на создание для учащегося возможностей занимать не просто активную, но инициативную позицию в учебном процессе, не просто «усваивать» предлагаемый учителем(программой, учебником) материал, но познавать мир, вступая с ним в активный диалог, самому искать ответы и не останавливаться на найденном как на окончательной истине. В этом ключе ведутся поиски, направленные на превращение традиционного обучения в живое, заинтересованное решение проблем.

В синергетическом смысле образование есть безобъектный процесс, здесь субъект и объект тождественны. Это строительство личности самой себя изнутри на основе переработки всей доступной информации. Важно исходить из приоритета человека и необходимости непрерывного духовного, телесного и профессионального совершенствования его как высшей ценности.

Новая образовательная модель должна удовлетворять требованиям инновационности, модальности и непрерывности, антропологизма и демократизма, универсальности, фундаментальности и синтеза, инвайронментальности. Современное образование предполагает открытость в будущее, а сами образовательные системы предстают в качестве сложных, открытых, способных к самоорганизации и саморазвитию систем. Инновационное мышление, генерирующее новые знания, напрямую зависит от уровня профессионализма инноватора, его способности к систематическому получению новой информации, психологической и деятельной направленности не на адаптацию, а на развитие, на поиск нового.

Новая парадигма образования должна привести к становлению нравственной, активной, предприимчивой личности, обладающей собственным достоинством, прочными убеждениями, знанием своих прав и умением защитить их, уважением к законам и стремящейся их соблюдать, осознанием своих способностей и основанных на них возможностей, умеющей самостоятельно убедительно и доказательно обосновать свое решение и активно, настойчиво реализовать его, используя все законные возможности правового демократического государства.

В современных условиях существует серьезный дисбаланс между отечественной системой высшего образования и рынком труда. В высшем образовании у нас до сих пор действует система, когда организации, предоставляющие образовательные услуги, сами же оценивают качество выпускаемых специалистов. Во всем мире давно отошли от такой практики. За рубежом считают, что объективную оценку выпускникам могут дать только работодатели и профессионалы, работающие в данной сфере. Пока же казахстанские работодатели высказывают нарекания за качество подготовки молодых кадров, говоря о необходимости «доучивать» их на рабочем месте. «Поэтому по поручению Президента в

пилотном режиме будут созданы независимые центры подтверждения квалификации на базе отраслевых ассоциаций и общественных организаций с участием работодателей. Это должно существенно приблизить уровень молодых специалистов к требованиям рынка труда» [Жунусов 2012].

Современное профессиональное образование переживает период системного реформирования, что вызвано как внутренними, так и внешними причинами. Внутренние причины связаны с адаптацией к рыночным условиям функционирования и развития, внешние причины - с интеграцией в мировое образовательное пространство. Оптимизация управления образовательными инновациями должна идти не в количественном (экстенсивном), а интенсивном направлении, т.е. в направлении роста инноваций, их масштабов и интенсивности, а в качественном направлении, т.е. в направлении повышения результативности и эффективности инноваций, их ориентирования на решение актуальных проблем, стоящих перед системой профессионального образования, минимизации ошибок и исключения возможных негативных последствий. Рост человеческого капитала в нашей стране невозможен без увеличения доступности высшего и профессионального образования - каждому гражданину страны. Перед техническим образованием страны сегодня стоит задача подготовки нового поколения инженеров – креативных специалистов-инноваторов новой формации с глубокими знаниями и практическими навыками в области техники и технологий на мировом уровне, умеющих применять современные методы менеджмента в инновационной деятельности.

С внедрением электронного обучения в Казахстане в полной мере создаются условия для реализации провозглашенного ЮНЕСКО ведущего принципа образования XXI века «образование для всех» и «образование через всю жизнь». Электронное обучение является принципиально новым направлением, определяющим общесистемный методологический подход, охватывающий все уровни образования. Одним из приоритетных компонентов реформирования системы высшего образования республики, которое содействует приобщению казахстанской молодежи к знаниям и опыту зарубежных учебных, научных центров и способствует пропаганде достижений отечественной системы образования, является расширение международного сотрудничества. В этом плане актуальной задачей, стоящей перед системой высшего образования, выступает вхождение Казахстана в международное образовательное пространство. Реформы, проведенные в Казахстане в последние годы, позволили перейти от унифицированного к многовариантному (от очного до дистанционного) образованию, усовершенствовать методы работы педагогов, учебную литературу, учебные программы, наладить распространение инновационных и авторских программ обучения.

В нынешний динамичный век научно-технического прогресса жизнь предъявляет к человеку новые требования – необходимости отказа от шаблонных решений и действий, мобильности и гибкости мышления, быстрой ориентации и адаптации к новым условиям, творческого подхода к решению все более разнообразных и комплексных проблем. Наше время характеризуется появлением и развитием беспрецедентных технологий, интенсивным ростом информации и ее использованием для удовлетворения растущих потребностей людей.

Доля умственного труда почти во всех профессиях постоянно растет и все большая часть исполнительской деятельности перекладывается на технологии и машины. Ныне творческие способности человека следует признать самой существенной частью его интеллекта, а задачу их развития – одной из важнейших в образовании и воспитании современного человека. Все культурные ценности, созданные человечеством, являются результатом творческой деятельности людей, и то, насколько продвинется вперед человеческое общество в будущем, будет определяться накопленным творческим образовательным потенциалом человека.

Система образования должна строиться на платформе освоения принципиально новых, конкурентоспособных технологий и продуктов, инновационного обновления устаревшего производственного оборудования, на распространении новых поколений техники и технологий, на активизации молодой поросли предпринимателей, ученых, инженеров, которым предстоит принимать судьбоносные для Казахстана решения и осуществлять их в предстоящие десятилетия.

Интенсивное социальное развитие страны невозможно без роста творческого и нравственного потенциала ее граждан, без создания национальной инновационной системы, ориентирующей на массовое освоение инноваций. Именно поэтому сейчас на первый план выходят задачи развития инновационной системы образования, опирающейся на развитие критического и творческого мышления, потенциальные свойства и ресурсы инновационного прорыва.

Для успешного решения задач по формированию компетенций «инновационного человека» требуется модернизация системы образования, реализуемой государством политики в области образования по ряду ключевых направлений. Здесь ключевыми станут развитие системы непрерывного образования, создание эффективной системы стимулов и условий (инфраструктуры) для постоянной переподготовки и повышения квалификации всего экономически активного населения.

Важную роль в совершенствовании инновационного образования следует отводить кластерному подходу. Целью инновационно-образовательного кластера является повышение эффективности функционирования рынка образовательных услуг за счет максимального использования внутренних и внешних факторов его развития. Это позволит: более полно использовать значительный инновационный потенциал вузовского сектора; более полно удовлетворять потребности всех групп потребителей; более рационально использовать ограниченный ресурсный потенциал; сглаживать определенные конъюнктурные моменты, влияющие на качество предоставляемых образовательных услуг, за счет разумного сочетания конкуренции и кооперации. Система современного профессионального образования развивается в контексте рыночных модификаций, обусловленных социально-экономическими условиями развития казахстанского общества, и эта новая реальность окажет интенсивное влияние на развитие отечественной системы образования в XXI веке.

Список использованных источников:

1. Гершунский 1997 – Гершунский Б.С. Образование в третьем тысячелетии: гармония знания и веры. – М.: Аист, 1997.
2. Друкер 2007 – Друкер П. Менеджмент в некоммерческой организации: принципы и практика. – М.: Мысль, 2007.
3. Еспаев 2013 – Еспаев С.С. Кластерные стратегии – основа инновации и конкурентоспособности: проблемы и задачи//Известия НАН РК. Серия общественных наук. Алматы, 2013. №4. С.40-47.
4. Жунусов 2012 – Жунусов Т.Т. Казахстанская наука: формирование единой триады//Вестник инженерной академии Республики Казахстан. –Алматы, 2012. №4. С.40-48.
5. Цукович 2008. – Etzkowitz H. The Triple Helix: University – Industry – Government Innovation in Action//Routledge. – NY, 2008. №3. P.70-98.
6. Назарбаев 2014 – Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее//Казахстанская правда. Астана, 18 января 2014г.
7. Наливайко, Петров 2011 – Наливайко Н.В., Петров В.В. Инновационное образование в России: внедрение или изучение зарубежного опыта?//Философия образования. – Новосибирск, 2011. №2. С.11-24.
8. Сенге 2008 – Сенге П. Преображение. Потенциал человека и горизонты будущего. – М.: Мир, 2008.
9. Совзиханова 2013 – Совзиханова Е.Э. Глобализация в образовании// Креативная экономика. М.,2013. №10. С.58-69.
10. Фрэнк, Майер 2010 – Фрэнк Д.Дж., Майер Дж. Экспансия университетов и общество знаний//Концепция «общества знания» в современной теории. М.: ИНИОН, 2010.
11. Хатчинсон 2008 – Hutchinson P. Shame and Philosophy: an Investigation in the philosophy of emotions and ethics. – NY, 2008.
12. Хусен 1990 – Husen T. Education and the Global Concem. – Oxford,1990.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Мухтар Зиядаевич Изотов,

Аяжан Сагикызы

БЖҒМ Ғылым комитетінің «Философия, саясаттану және дінтану институты»

Алматы, Қазақстан Республикасы

БІЛІМ ҚОҒАМЫН ҚҰРУДАҒЫ НЕГІЗГІ ПАРАДИГМАЛАР

Қазіргі кезеңде ғылыми-техникалық және информациялық бетбұрысқа сәйкес экономикада басқаша мүдделер пайда болып, олар шешуші рөл атқаратын материалдық факторлар емес, ол дегеніміз білім, информация, адам шығармашылығындағы ойлау мен мінез-құлықтағы жаңа инновациялық рең болып табылады. Экономикалық білімнің, білімді басқарудың негізделген мәнінің ролі артты, оның ішінде білімді құрайтын гуманитарлық және

этикалық қасиеттердің мәні де жоғарылауда. Бұл жағдайда интеллектуалдық жоғары белгілеудің жинақталған институттары жаңа технологиядағы материалдық білімдерді қамтамасыз етіп, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени ортаны құрып жаңа белсенділікке жағдай аудару маңызды. Сонымен қоса креативті іскерлік пен қоғамдық өмір үшін қажетті жағдай тудыру да пайдалы.

Кілтті сөздер: білім философиясы, білім және адам, инновация, білім парадигмасы, білім кластері, креативтілік, білім және экономика, білім және еңбек.

**Izotov Mukhtar
Sagikyzy Ayazhan**

**"Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies"
Almaty, Republic of Kazakhstan**

THE MAIN PARADIGMS OF EDUCATION OF THE KNOWLEDGE SOCIETY

Today under the influence of scientific and technical and information revolution there was essentially other economy in which the crucial role is played by not material factors, but knowledge, information, innovative type of thinking and behavior of the creative person. The role of economy of knowledge, value, reasonable management of knowledge, including humanitarian and ethical components of knowledge increased. In these conditions for accumulation of intellectual resources important existence of the institutes providing a materialization of knowledge in new technologies, creation of the social and economic and welfare environment favoring to innovative activity. The creating favorable conditions is important for creativity in business and public life.

Keywords: philosophy of education, education and people, innovation, educational paradigm, educational clusters, creativity, education and economics, education and work.

УДК 372.893

**Аупеннова Алия Укужановна
aliya.aupenova@mail.ru**

Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ ВЕКТОРОВ ИННОВАЦИОННЫХ СТРАТЕГИЙ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИН ГУМАНИТАРНОГО ЦИКЛА

Статья посвящена раскрытию сущности социализирующего потенциала современных образовательных стратегий, применяемых при преподавании дисциплин гуманитарного цикла. Представлена характеристика основных дидактических функций компетентностного подхода. Приведены примеры компетентностно-ориентированных заданий, направленных на интеграцию теоретического материала с практикой, разработка и систематизация которых послужит эффективности методики преподавания и применения образовательных ресурсов. Рассмотрены четыре ключевые компетенции: информационные, коммуникативные, ролевые, разрешения проблем, ориентированные на формирование успешности дальнейшего обучения студенческой молодежи.

Ключевые слова: компетенция, компетентностно-ориентированные задания, проблемное обучение, конструирование задач, технология образования.

Успешность образовательной модели зависит от способности адекватно реагировать на вызовы времени, а также интегрировать инновационные подходы и методы. Внедрение компетентностного подхода в преподавание и обучение предусмотрено «Государственной программой развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 гг.» [1]. Данный подход предполагает овладение теоретическими знаниями в интеграции с их практической реализацией с целью последующей успешной социализации личности в динамично изменяющемся обществе.

Ключевым понятием компетентностного подхода является компетенция – готовность человека к мобилизации знаний, умений и внешних ресурсов для эффективной деятельности в конкретной жизненной ситуации. Компетентностный подход в преподавании и обучении подразумевает овладение ключевыми компетенциями – наиболее общими способностями и умениями, позволяющими человеку понимать ситуацию и достигать результатов в личной и профессиональной жизни в условиях возрастающего динамизма современного общества.

Доктор педагогических наук Г.А. Сергеев выделяет четыре ключевые компетенции: информационные (отбор и передача информации); коммуникативные (языковые и речевые); ролевые (трудовые, социальные, политические); разрешения проблем (интеллектуального, духовного, физического, эмоционального развития) [2].

Для реализации компетентностного подхода в преподавании и обучении разработаны и апробированы различные стратегии. Наиболее перспективной из них, на наш взгляд, является использование компетентностно-ориентированных заданий. Они могут применяться как при доминировании компетентностного подхода, так и в интеграции с другими подходами в преподавании и обучении.

Компетентностно-ориентированные задания основаны на активных методах обучения с доминированием самостоятельной и коммуникативной деятельности студентов под руководством преподавателя. Перед будущими специалистами стоит цель: интегрировать теоретический материал с практикой в процессе формирования ключевых компетенций по спланированным преподавателем траекториям.

Структура компетентностно-ориентированных заданий:

- Стимул (погружает студента в контекст задания и мотивирует на его выполнение).
- Задачная формулировка (точно указывает на деятельность студента, необходимую для выполнения задания).
- Источник (содержит информацию, необходимую для успешной деятельности студента по выполнению задания).
- Бланк для выполнения задания (если оно подразумевает структурированный ответ).
- Инструмент проверки (задает способы и критерии оценивания результата преподавателем).

Пример задания, направленного на формирование ролевой компетенции:

Стимул: Монгольские воины, видя преимущество противника в ходе сражения, обычно спасались бегством. Темуджин в период создания Монгольского государства обычно сражался и побеждал более сильных врагов.

Задачная формулировка: Представьте, что вы Темуджин. Выберите и обоснуйте единственно возможный вариант укрепления дисциплины монгольских воинов.

1. Увеличение материального довольствия воинов.
2. Введение коллективной ответственности за трусость.
3. Раздача храбрым воинам земельных наделов.

Источник: Семинар-практикум: «Генезис государственности в Казахстане», глава «Государства позднего средневековья», часть «Монгольская империя» [3].

Инструмент проверки:

Оценивание: правильный ответ оценивается в 2,5 балла, обоснование правильного ответа – в 2,5 балла, итого – 5 баллов.

Модельный ответ: Единственно возможным вариантом правильного ответа является введение коллективной ответственности за трусость, так как в период становления Монгольского государства Темуджин не обладал материальными ресурсами для увеличения довольствия воинов. Раздача же храбрым воинам земельных наделов в условиях кочевого хозяйства была слабым стимулом, так как мерилом богатства выступал скот.

Все больше возрастает необходимость применения проблемного обучения, формирующего у студентов единство профессиональных решений с научно обоснованными практическими действиями и вырабатывающими практико-ориентированный подход.

Проблемное обучение основано на конструировании творческих учебных задач, стимулирующих познавательный процесс и повышающих общую активность студентов. Эта технология, формируя познавательную направленность личности, способствует выработке психологической установки на преодоление познавательных трудностей.

Проблемное обучение можно рассматривать как технологию развивающего образования, направленного на активное получение знаний, формирование приемов исследовательской деятельности, на приобщение студентов к научному поиску, творчеству, на воспитание профессионально значимых качеств личности. Педагог создает проблемные ситуации задачного типа и тем самым оказывает необходимую помощь студентам в анализе учебного материала и в организации мыслительного поиска для ее решения, регулирует процесс решения: вводит необходимую информацию, руководит ценностной организацией, определяет степень свободы выбора, направляет на поиск адекватных способов действий, способствует смысловому пониманию информации.

Основными этапами познавательной деятельности при решении проблемной ситуации являются: осознание проблемы, разрешение проблемы, проверка решения. С точки зрения логики и системного подхода проблемы дифференцируются на вероятностные и детерминистские, открытые и закрытые. Формулировка учебной проблемы, нацеленной на поиск, связана чаще всего с таким смыслом: «Что произойдет, если...» или «Как вы думаете, будет ли процесс развиваться дальше?», «Допускаете ли вы возможность...». Детерминистские проблемы: «Как объяснить, что ...»; «Почему это произошло?» [4, с. 107] Различие между открытой и закрытой проблемой состоит в возможности дать на эту проблему определенный ответ.

Пример задания, направленного на формирование компетенции разрешения проблем:

Стимул: В социальной сети «В контакте, в группе «Отан тарихы», была размещена тема, в которой обсуждалась Конституция СССР 1936 г. Большинство участников обсуждения отрицательно оценили роль Основного закона в укреплении суверенитета КазССР.

Задачная формулировка: аргументировано подтвердите или опровергните мнения участников обсуждения.

Источник: Семинар-практикум: «Генезис государственности в Казахстане», глава «Казахстан в составе Советского государства», часть «Казахская ССР» [3].

Инструмент проверки:

Модельный ответ и оценивание: Мнение участников обсуждения неверно, Конституция СССР 1936 г. укрепила суверенитет Казахской ССР. Доводы:

1) Конституция СССР 1936 г. преобразовала Казахстан из автономной республики в составе РСФСР в союзную республику в составе СССР – 1 балл.

2) Существенно были расширены полномочия КазССР во внутренних республиканских и внешних союзных делах – 1 балл.

3) По Конституции 1936 г. КазССР получила право на свободный выход из состава СССР – 1 балл.

4) Конституционно закреплялось положение о невозможности изменения границ центром без согласования с властями республики – 1 балл.

5) На основе конституционных преобразований в республике сформировались три ветви власти – 1 балл.

Итог – 5 баллов.

Основной результат процесса обучения состоит в формировании у студентов целостной системы знаний, умений, навыков, способов мышления и ценностного отношения к действительности. Для современных выпускников учебных заведений - это означает овладение профессионально-значимыми способами деятельности, которые бы гарантировали ему успешную трудовую деятельность по получаемой специальности.

Одной из основных форм изучения социально-гуманитарных дисциплин является самостоятельная работа студентов, требующая активного развития самостоятельного мышления, творческого подхода к анализу сложных социокультурных процессов и явлений, интереса к научной деятельности.

Самостоятельная работа является существенным элементом учебного процесса в любом образовательном заведении. Ее главная цель – закрепление, расширение и углубление получаемых знаний, умений и навыков, самостоятельное изучение и усвоение нового материала.

Умение самостоятельно творчески мыслить, быстро приспосабливаться к работе в новых условиях, можно выработать, если активизировать учебный процесс; перестроить его так, чтобы студент был не пассивным объектом обучения, а активным участником учебного процесса. Глубокие знания, высокая активность на занятиях невозможна без серьезной самостоятельной работы с современными образовательными ресурсами. Овладение учебным материалом успешно осуществляется в процессе активной учебно-познавательной деятельности студентов, выполняемой в условиях их наибольшей самостоятельности – когда студент заинтересованно ставит цели, планирует и организует свою деятельность.

Как показывает наш многолетний педагогический опыт, многие студенты XXI века не умеют самостоятельно сравнивать изучаемые явления и процессы, находить причинно-следственные связи, устанавливать сходство и различия; аргументировать свой ответ, выражать свои мысли в логической последовательности; отсутствуют и навыки работы с первичными и вторичными источниками.

Для развития самостоятельности студентов от современного преподавателя требуется не только научная эрудиция в области преподаваемой дисциплины, но и высокая психолого-педагогическая культура, владение искусством использования методов и форм организации сотрудничества со студентами в образовательном процессе.

Несмотря на многократное увеличение объемов учебной информации, применение векторов эффективных образовательных стратегий познавательной деятельности позволят сформировать у студентов современные базовые компетенции без значительного увеличения учебной нагрузки.

Список использованных источников:

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы// <http://www.edu.gov.kz/ru/strategy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-respubliki-kazahstan-na-2011-2020-gody>. Дата обращения: 10.08.2018 г.

2. Сергеев, Г.А. Компетентность и компетенции в образовании / Г.А. Сергеев. – Владимир: Изд-во Владимирского гос. ун-та, 2010.

3. Семинар-практикум: «Генезис государственности в Казахстане» // <http://intelbasis.com/> Дата обращения: 12.08.2018 г.

4. Левина М.М. Технологии профессионального педагогического образования: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

Әлия Үкіжанқызы Әупенова

**«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы
ГУМАНИТАРЛЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ
СТРАТЕГИЯНЫҢ ВЕКТОРЛАРЫН ҚОЛДАНУ**

Мақала гуманитарлық циклде білім беруде пайдаланатын білім беру стратегияларының әлеуметтік құзіретінің мәнін ашуға арналған. Сондай-ақ, мақалада құзіретті келісімнің негізгі дидактикалық функцияларының сипаттамасы ұсынылған. Мақалада теориялық материалдарды практикалық өңдеудің интеграциясы мен бағытталған және әдістеменің тиімділігіне, білім беру ресурстарына қызмет ететін тапсырманың құзіретті бағдарларынан мысалдар келтірілген: Ақпараттық, коммуникативтік, рөлдік – төрт тірек құзіреттілікпен студент жастардың алдағы білім алуын сәтті қалыптастыруға бағытталған мәселені шешу де қарастырылған.

Кілтті сөздер: құзыреттілік, құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар, проблемалық оқыту, тапсырмаларды жобалау, білім беру технологиясы.

Aupenova Aliya

Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan

**THE APPLICATION OF VECTORS OF INNOVATIVE STRATEGIES IN THE
TEACHING OF THE DISCIPLINES OF THE HUMANITIES CYCLE**

The article is dedicated to reveal a essence of socializing potential of modern educational strategies which are applied in teaching disciplines of the humanities. Characteristics of main didactic functions of competence-based approach are presented. One presents competence-oriented assignments aimed at integration between theoretical material and practice. Developing and systemizing these assignments will make teaching methods and education resources application effective. The article considers four competences such as informative, communicative, role and problem solving. They are oriented to form successful further learning of students.

Keywords: competence, competency-oriented tasks, problem training, task design, education technology.

List of references:

1. Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazakhstan na 2011-2020 gody// <http://www.edu.gov.kz/ru/strategy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-respubliki-kazahstan-na-2011-2020-gody>. Data obrashcheniya: 10.08.2018 g.

2. Sergeev, G.A. Kompetentnost' i kompetencii v obrazovanii / G.A. Sergeev. – Vladimir: Izd-vo Vladimirovskogo gos. un-ta, 2010.

3. Seminar-praktikum: «Genezis gosudarstvennosti v Kazahstane» // <http://intelbasis.com/> Data obrashcheniya: 12.08.2018 g.

4. Levina M.M. Tekhnologii professional'nogo pedagogicheskogo obrazovaniya: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. – M.: Izdatel'skij centr «Akademiya», 2001. – 272 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МАҒЛҰМАТ

Әлия Үкіжанқызы Әупенова, «Болашақ» академиясының «Руханият» ғылыми-зерттеу орталығының директоры, заң ғылымдарының магистрі, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Мұхтар Зиядаұлы Изотов, ҚР БҒМ ғылым Комитетінің «Философия, әлеуметтану және дінтану институтының жетекші маманы, философия ғылымдарының докторы, профессор, Алматы, Қазақстан Республикасы;

Аяжан Сағиқызы, ҚР БҒМ ғылым Комитетінің «Философия, әлеуметтану және дінтану институтының бөлім меңгерушісі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Алматы, Қазақстан Республикасы.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Аупенова Алия Укужановна, директор научно-исследовательского центра «Руханият» академии «Болашақ», магистр юридических наук, Караганда, Республика Казахстан;

Изотов Мухтар Зиядаевич, ведущий специалист института философии, политологии и религиоведения Комитета науки МОН РК, доктор философских наук, профессор, Алматы, Республика Казахстан;

Сағиқызы Аяжан, зав.отделом института философии, политологии и религиоведения Комитета науки МОН РК, доктор философских наук, профессор, Алматы, Республика Казахстан.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Aupenova Aliya, director of the research center «Rukhaniyat» of the «Bolashak» Academy, Master of Laws, Karaganda, Kazakhstan;

Izotov Mukhtar, leading specialist of the Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Philosophy, Professor, Almaty, Republic of Kazakhstan;

Sahizyzy Ayazhan, Head of the Department of the Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Philosophy, Professor, Almaty, Republic of Kazakhstan.

Мазмұны	Оглавление	Contents	Т Е Х Н И К А Л Ы Қ Ғ Ы Л Ы М Д А Р	Т Е Х Н И Ч Е С К И Е Н А У К И
Мехтиев А.Д., Югай В.В., Алькина А.Д., Абдрашов А.Д., Алтайбаев Т.Е., Нургалиев М.С., Карагонысов Е.Б., Қалиев Е.А. ИССЛЕДОВАНИЕ ДВИГАТЕЛЕЙ С ВНЕШНИМ ПОДВОДОМ ТЕПЛОТЫ РАБОТАЮЩЕГО В ЗАМКНУТОМ ТЕРМОДИНАМИЧЕСКОМ ЦИКЛЕ СТИРЛИНГА.....		166		
Авторлар туралы мағлұмат – Сведения об авторах – Information about authors.....		170		

Мехтиев Али Джаванширович
barton.kz@mail.ru

Югай Вячеслав Викторович
slawa_v@mail.ru

Алькина Алия Даулетхановна
rmadness8@gmail.com

Абдрашов Аршахан Дауренулы
Arsha__96@mail.ru

Алтайбаев Темирлан Ерланович
timatima2795@gmail.com

Нургалиев Мурат Сарсенбаевич
murat_nurg@mail.ru

Карагонысов Ернур Бокембаевич
Kar95kar@mail.ru

Қалиев Ернар Асхатұлы
rmadness8@gmail.com

**Карагандинский государственный технический университет,
Караганда, Республика Казахстан**

ИССЛЕДОВАНИЕ ДВИГАТЕЛЕЙ С ВНЕШНИМ ПОДВОДОМ ТЕПЛОТЫ РАБОТАЮЩЕГО В ЗАМКНУТОМ ТЕРМОДИНАМИЧЕСКОМ ЦИКЛЕ СТИРЛИНГА

Одним из решений проблемы эффективного электроснабжения сельских потребителей может быть внедрение микротепловых электростанций. Их использование позволит снизить стоимость электроэнергии и обеспечить ее бесперебойную поставку. Основой микротепловой электростанции является двигатель с внешним подводом теплоты работающий по принципу Стирлинга. Выполнен анализ уровня современных достижений в области микростанций. Установлено направление развития научных исследований по разработке двигателя с внешним подводом тепла. Приведены некоторые результаты исследований по эффективности работы двигателя с внешним подводом теплоты.

Ключевые слова: тепловая электростанция, двигатель Стирлинга, когенерация, электрическая энергии, тепловая энергия, комплексное производство, электроснабжение, теплоснабжение, альтернативная энергетика, тепловой двигатель

Двигатель с внешним подводом теплоты был запатентован Р. Стирлингом в 1817 году, он имел значительную металлоёмкость, весил около тонны, но развивал механическую мощность до 1 кВт, его КПД составлял 4%. Позднее Р. Стирлинг его усовершенствовал, добавил в его конструкцию регенератор и запатентовал двигатель с закрытым термодинамическим циклом, с его конструкцией, основными преимуществами и принципом работы можно ознакомиться на сайте [1].

Новизной был регенератор, некий аккумулятор тепла, который накапливал и отдавал рабочему телу тепловую энергию при различных частях термодинамического цикла, сам Стирлинг называл это устройство «Эконом», это позволило уменьшить вес и добиться КПД в 10%. Его основными достоинствами были простота и безопасность, в отличии от паровой машины. Но отсутствие жаропрочных сталей и синтетических материалов не позволили достичь большего успеха. В начале 20-го века тепловой двигатель Стирлинга был вытеснен с рынка, паровой турбиной, двигателями внутреннего сгорания, двигателем Дизеля и электромотором. Новые машины за счет повышенного давления в рабочей полости (в цилиндрах и камерах) имели лучше показатель «вес/габарит/мощность». С развитием новых технологий и материалов к нему снова проснулся интерес и с 50 – 60 годах прошлого века, начался новый этап его разработки, который продолжают по сей день. Многие зарубежные фирмы разработали множество его модификаций. Philips, STM Inc., Daimier Benz, Solo, United Stirling, выпустили серийные образцы, которые эксплуатировались на транспорте, быту и сельском хозяйстве. Особенных успехов добилась фирма Philips производившая компактные

электрогенераторы на основе двигателя с внешним подводом теплоты работающий по циклу Стирлинга с КПД около 40 %, что пока не достижимо для современного ДВС.

Сегодня уже выпущены образцы свободнопоршневых и акустических тепловых двигателей, работающих по циклу Стирлинга с КПД более 60%, что превосходит лучшие образцы ДВС [2].

В Казахстане данное направление слабо развивается и представлено в основном инициативами отдельных изобретателей, старающихся внести конструктивные изменения в известные уже конструкции Альфа, Бета, Гамма типа [3].

Целью нашей научной работы является разработка двигателя с внешним подводом теплоты для многотопливной микроэлектростанции способной эффективно работать в условиях сельской местности Казахстана. Наша работа выполнена в рамках проекта «Микротепловая электростанция когерационного типа с рекуперацией тепла» (№ AP05131751).

В данной статье приведены результаты исследований лабораторного образца двигателя Стирлинга типа «Гамма». При его разработке использовались известная конструкция с небольшими изменениями, позволяющими повысить эффективность его работы. Рабочий поршень выполнен из фторопласта. Расширитель и нагреватель изготовлены из нержавеющей. Нагрев производился газовой горелкой мощностью 6 кВт, вводимая мощность около 3 кВт. Охлаждение воздушное. Внешний вид лабораторного образца показан на рисунке 1.

Эксперимент 1. Температура нагревателя $700\text{ }^{\circ}\text{C}$. Температура холодильника $0 - 60\text{ }^{\circ}\text{C}$. Диаметр поршня 50 мм. Диаметр вытеснителя 50 мм. Ход поршня 100 мм. Смещение фазы поршня и вытеснителя -110°

Рисунок 1 - Внешний вид лабораторного образца типа «Гамма»

На рисунке 2 приведены результаты обработки данных эксперимента, получен график зависимости полученной механической мощности на валу в зависимости от температуры холодильника.

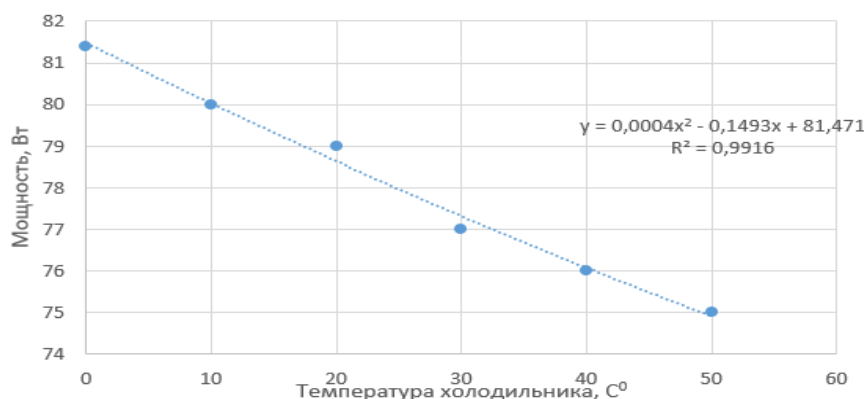

Рисунок 2 - Зависимости полученной механической мощности на валу в зависимости от изменения температуры холодильника

Нами было проведено компьютерное моделирование теплотехнических параметров и термодинамического цикла при изменении температуры холодильника от 0 до 60 С⁰ (рисунок 3).

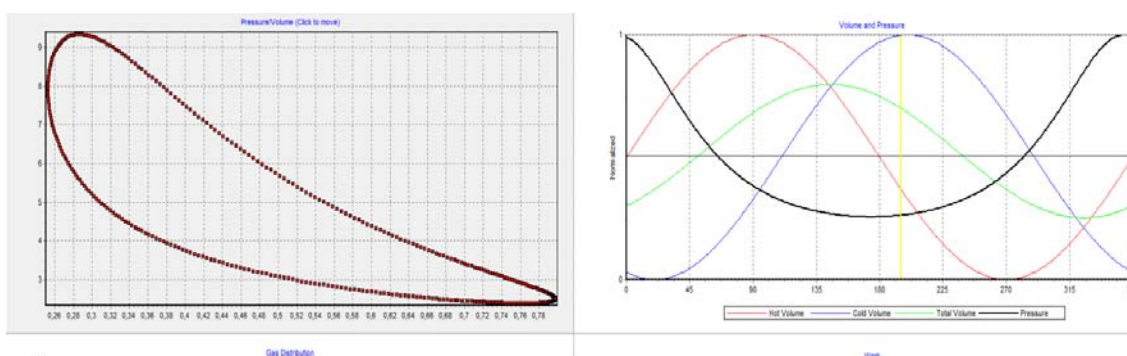

Рисунок 3 - Результат моделирования при изменении температуры холодильника от 0 до 60 С⁰

Эксперимент 2. Температура нагревателя 650 - 700 С⁰. Температура холодильника 50 С⁰. Диаметр поршня 50 мм. Диаметр вытеснителя 50 мм, ход поршня 100 мм. Смещение фазы поршня и вытеснителя -110⁰.

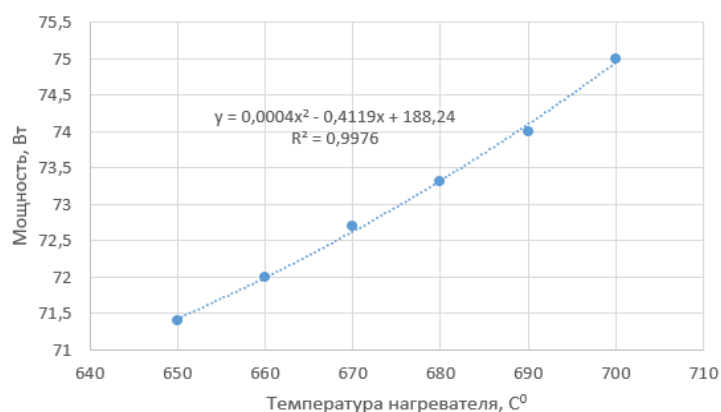

Рисунок 4 - Зависимости полученной механической мощности на валу в зависимости от изменения температуры нагревателя

Нами было проведено компьютерное моделирование теплотехнических параметров и термодинамического цикла при изменении температуры нагревателя от 650 до 700 С⁰ (рисунок 5)

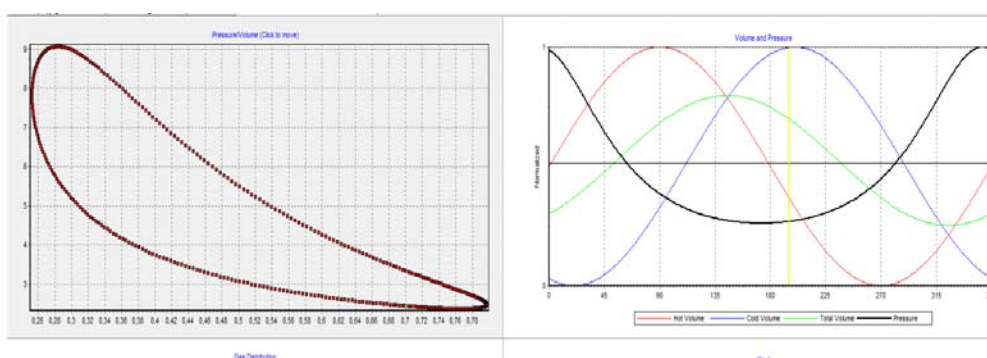

Рисунок 5 - Результат моделирования при изменении температуры нагревателя от 650 до 700 С⁰

Таким образом мы выяснили, достижение высокого КПД необходимо для эффективного нагрева и охлаждения рабочего тела. Более важно обеспечение форсированного охлаждения рабочего тела. В исследуемой модели нет регенератора, что снижает его КПД до 3-х раз, естественно, в будущей конструкции мы это важное обстоятельство учтем. Система

охлаждения должна быть с принудительной циркуляцией автомобильного антифриза через охладитель. При увеличении разницы между температурой охладителя и нагревателя увеличивается КПД двигателя.

Список использованных источников:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. <https://domolov.ru/moshhnyj-generator-700-vt-na-dvigateli-stirlinga.html>
3. Г. Уокер. Двигатели Стирлинга / Пер. с англ. — М.: Мир, 1985.— 408 с

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

**Али Джаванширович Мехтиев
Вячеслав Викторович Югай
Алия Даулетхановна Алькина
Аршахан Дауренулы Абдрашов
Темирлан Ерланович Алтайбаев
Мурат Сарсенбаевич Нургалиев
Ернур Бокембаевич Карагонысов
Ернар Асхатұлы Қалиев**

**Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы**

**ТҮЙІҚТАЛҒАН СТИРЛИНГ ЦИКЛЫНДА ЖҰМЫС ІСТЕЙТІН
ТЕРМОДИНАМИКАЛЫҚ СЫРТҚЫ ЖЫЛУЫ БАР ҚОЗҒАЛТҚЫШТАРДЫ ЗЕРТТЕУ**

Ауыл тұтынушыларын тиімді электрмен қуатымен қамтамасыз ету мәселесінің шешімінің бірі - микротермальды электр станцияларын енгізу болып табылады. Оларды пайдалану электр энергиясының құнын төмендетеді және оны үздіксіз жеткізуді қамтамасыз етеді. Микротермальды электр станциясының негізі Стирлинг принципі бойынша жұмыс істейтін сыртқы жылумен берілетін қозғалтқыш болып табылады. Микроэлектростанциялар саласындағы қазіргі заманғы жетістіктердің деңгейі талданды. Сыртқы жылумен қамтамасыз етілетін қозғалтқышты дамыту бойынша ғылыми зерттеулердің даму бағыттары анықталды. Сыртқы жылулы қозғалтқыштың тиімділігі туралы зерттеулердің кейбір нәтижелері келтірілген.

Кілтті сөздер: жылу электр станциясы, Стирлинг, когенерация, электр қуаты, жылу қуаты, кешенді өндіріс, қуатпен қамтамасыз ету, жылумен қамтамасыз ету, баламалы қуат көзі, жылу қозғалтқышы.

**Mehtiyev Ali
Yugay Vyacheslav
Alkina Alia
Abdrashov Arshahan
Altaybaev Temirlan
Nurgaliev Murat
Karagonysov Yernur
Kaliyev Yernar**

**Karaganda state technical university, Karaganda, Republic of Kazakhstan
STUDY OF ENGINES WITH EXTERNAL HEAT SUPPLY OF WORKING IN THE
CLOSED THERMODYNAMIC STEELING CYCLE**

One of the solutions to the problem of effective electricity supply to rural consumers can be the introduction of microthermal power plants. Their use will reduce the cost of electricity and ensure its uninterrupted supply. The basis of the microthermal power plant is the engine with an external supply of heat operating on the principle of Stirling. The level of modern achievements in the field of microelectric power stations is analyzed. The direction of the development of scientific research on the development of an engine with external heat supply has been established. Some results of studies on the efficiency of the engine with external supply of heat are given.

Keywords: thermal power station, Stirling engine, co-generation, electric energy, thermal energy, integrated production, electricity, heat, alternative energy, heat engine

List of references:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. <https://domolov.ru/moshhnyj-generator-700-vt-na-dvigateli-stirlinga.html>
3. G. Walker. Stirling engines. with English. - Moscow: Mir, 1985.- 408 pp.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МАҒЛҰМАТ

Али Джаванширович Мехтиев, техника ғылымдарының кандидаты, доцент, «Байланыс жүйелерінің технологиялары» кафедрасының меңгерушісі, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Вячеслав Викторович Югай, PhD докторы, доцент, «Байланыс жүйелерінің технологиясы» кафедрасы, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Алия Даулетхановна Алькина, магистрант, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Аршахан Дауренұлы Абдрашов, магистрант, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Темирлан Ерланович Алтайбаев, магистрант, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Мурат Сарсенбаевич Нургалиев, магистрант, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Ернур Бокембаевич Карагонысов, магистрант, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Ернар Асхатұлы Қалиев, магистрант, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Мехтиев Али Джаванширович, кандидат технических наук, доцент, заведующий кафедрой «Технологии систем связи», Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Югай Вячеслав Викторович, доктор PhD, доцент, кафедра «Технологии систем связи», Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Алькина Алия Даулетхановна, магистрант, Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Абдрашов Аршахан Дауренұлы, магистрант, Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Алтайбаев Темирлан Ерланович, магистрант, Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Нургалиев Мурат Сарсенбаевич, магистрант, Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Карагонысов Ернур Бокембаевич, магистрант, Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

Қалиев Ернар Асхатұлы, магистрант, Карагандинский государственный технический университет, Караганда, Республика Казахстан;

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Mehdiyev Ali, candidate of technical sciences, associate professor, advanced chair "Technology of system communications", Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Yugay Vyacheslav, PhD, Associate Professor, Department "Technology of system communications", Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Alkina Aliya, graduate student, Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Abdrashov Arshahan, graduate student, Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Altaybaev Temirlan, graduate student, Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Nurgaliev Murat, graduate student, Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Karagonysov Yernur, graduate student, Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Kaliyev Yernar, graduate student, Karaganda State Technical University, Karaganda, Republic of Kazakhstan.

VII РАЗДЕЛ

Мазмұны	Оглавление	Contents	Ф А Р М А Ц И Я
Абеуова О.А., Мурзалиева Г.Т., Тукубаева Г.Н., Темиреева К.С., Канафина Б.А. ОЦЕНКА ЗНАЧИМОСТИ ИЗМЕНЕНИЙ В ЛЕГОЧНОЙ СИСТЕМЕ ПРИ ВОЗДЕЙСТВИИ МАРГАНЕЦСОДЕРЖАЩЕЙ ПЫЛИ.....		172	
Қалдыбаева А.К., Исина Ж.А. КӨМІРСУЛАР МЕН МАЙЛАР АЛМАСУЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ.....		176	
Минаков А.И., Сағалиев Н.А. ПЕРЕМЕЩЕНИЯ (МИГРАЦИИ) ПАРНОКОПЫТНЫХ В ЕРЕЙМЕНТАУСКОМ ГОРНОМ МАССИВЕ И СОПРЕДЕЛЬНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ.....		180	
Смагулова Н.К., Тусенова М.К. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХИМИЯЛЫҚ ӨНДІРІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....		185	
Хаштай К.С., Тукубаева Г.Н. ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕРДІҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ЗАТТАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘСЕРІ.....		189	
Авторлар туралы мағлұмат – Сведения об авторах – Information about authors.....		193	
			Х И М И Я

Абеуова Ольга Аменовна

abeuova_olga@mail.ru

Мурзалиева Гульнара Глеухановна

pharmacia2011@mail.ru

Тукубаева Гульмира Нурахметовна

gulmiratukubaeva@mail.ru

Темиреева Кумисжан Слямгазиновна

Tem_kuma@mail.ru

Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан

Канафина Бейбитгуль Абилкасовна

btcbka@mail.ru

КарГУ им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан

ОЦЕНКА ЗНАЧИМОСТИ ИЗМЕНЕНИЙ В ЛЕГОЧНОЙ СИСТЕМЕ ПРИ ВОЗДЕЙСТВИИ МАРГАНЕЦСОДЕРЖАЩЕЙ ПЫЛИ

В статье изложен экспериментальный материал по изучению цитобиохимических изменений при воздействии марганецсодержащей пыли на уровне 10 мг/м³ и определение их значимости как критерия пульмонотропного эффекта. Полученные результаты свидетельствуют о снижении реактивности организма, что проявляется нарушением внутриклеточного метаболизма в нейтрофилах и эритроцитах крови. Снижение содержания ЛКБ и угнетение активности миелопероксидазы приводит к утративанию способности нейтрофилов умертвлять ряд условно-патогенной бактерии. Выявлено накопление в бронхолегочном лаваже продуктов ПОЛ и токсического метаболита.

Ключевые слова: фагоцитоз, нейтрофилы, альвеолярные макрофаги (АМ), катехоламины, оксид азота (NO), ПОЛ, вторичные продукты (ВП).

Так, основной научно-прикладных исследований в современной гигиене и медицинской экологии в связи с изучением воздействия факторов окружающей среды на общественное здоровье является системный анализ, опирающийся на методологию оценки риска здоровью населения.

Пылевой фактор имеет существенное значение на карьерах, так как содержащаяся в воздухе пыль имеет сложный состав, является малодисперсным, отмечается непостоянство ее содержания.

Под влиянием пыли развиваются как неспецифические, так и специфические заболевания. Слизистая оболочка верхних дыхательных путей первой подвергается воздействию различных видов пыли. Железы слизистой оболочки вырабатывают слизь, которая не только способствует задержанию пыли, но и обладает бактерицидным эффектом. Под влиянием пыли в слизистой оболочке может развиваться острое воспаление с гипертрофией слизистой. В дальнейшем оно постепенно может перейти в хроническую форму, обуславливая развитие атрофического процесса в слизистой оболочке носа, глотки, гортани и трахеи. При этом нарушается проницаемость слизистой оболочки, выделительная и всасывающая функции, снижается обоняние, изменяется электрофизиологическая активность и др.

Одним из неблагоприятных факторов производственной и окружающей среды при открытых разработках руд является пылевая нагрузка. Это в свою очередь вызывает необходимость оценки цитотоксических свойств пыли, в частности марганецсодержащей. Пыль, длительно поступающая в организм, оказывает существенное влияние на метаболические процессы в легких. В механизме формирования легочной патологии в настоящее время особое внимание уделяется оксиду азота NO [1]. Основным источником первичных радикалов в организме служат фагоциты. Активированные макрофаги и нейтрофилы генерируют активные формы кислорода (АФК), протеазы, цитокины, факторы роста, выполняя важные функции по регуляции межклеточных взаимоотношений в легочной ткани [2]. Известно, что NO активно взаимодействует со свободными радикалами, так S. Adnot и B. Raffestin указывают на то, что ингаляционный NO оказывает антиоксидантное и противовоспалительное действие на поврежденные легочные сосуды. Реактивность нейтрофилов во многом определяется наличием в них двух мощных бактерицидных систем:

кислородзависимый и кислороднезависимый [3, 4]. Взаимосвязь между этими системами осуществляется через пероксидазный механизм, реализация которого осуществляется за счет фермента миелопероксидазы. Лизосомально-катионные белки относятся к кислороднезависимым, которые осуществляют в основном деградацию нежизнеспособных объектов. Вместе с тем, значение NO, ПОЛ/АОЗ и активация клеточных компонентов при воздействии марганецсодержащей пыли практически мало изучены.

В связи с вышеизложенным, целью нашей работы явилось изучение цито-биохимических изменений при воздействии марганецсодержащей пыли и определение их значимости как критерия пульмонотропного эффекта.

Материалы и методы исследования: Мы исходили из того, что пылевая нагрузка на рабочих превышало ПДК-в 1,5-2 раза, т.е. на уровне 10 мг/м^3 . Химический состав пыли – Mn – 15,0%, Fe – 3,4%, Zn – 0,004%, Pb – 0,10%, Cu – 0,006%, Hg – 0,0005%, SiO_2 – 0,25%. Беспородных крыс – самцов весом 200-220 гр. ингаляционным путем в камерах запыляли пылью в дозе 10 мг/м^3 в течении 4-х месяцев, по 5 дней в неделю, по 4 часа в день. Всего было использовано 24 животных.

Объекты исследования: бронхоальвеолярный лаваж, легкие, кровь, плазма крови. В бронхолегочном лаваже исследовали активность каталазы по методу Королюк М.А. [5]; средние молекулы (СМ) по методу Ковалевского А.Н. [6]; продукты ПОЛ, кетодиены (КД), диеновые конъюгаты (ДК), вторичные продукты (ВП) по методике Волчегорского И.А. [7], оксид азота по методу Голикова П.П. [8] в модификации Кулкыбаева Г.А., Намазбаевой З.И. [9]. Проводили морфометрические исследования бронхолегочного лаважа, количественное содержание нейтрофилов (НЛ) и альвеолярных макрофагов (АМ). Определяли содержание катехоламинов (КА) в эритроцитах крови по методу Мардань А.И., лизосомально-катионных белков (ЛКБ) в нейтрофилах крови по методу Пигаревского В.Е., активность миелопероксидазы (МП) в нейтрофилах крови по методу Грехема-Кнолля в модификации Намазбаевой З.И. Методы подробно описаны в методических рекомендациях [9].

Результаты исследования и их обсуждение. При ингаляционном поступлении пыли в дозе 10 мг/м^3 было выявлено в бронхолегочном лаваже (БАЛ) накопление продуктов ПОЛ, как КД в 2 раза и наиболее токсичного метаболита ДК на 19% (таблица 1). Одновременно наблюдалась высокая генерация NO, что в 2 раза выше контрольных величин. При этом достоверно возрастало содержание средних молекул до $0,117 \pm 0,047$, что на 3% превышало показатели контрольной группы.

При определении ПОЛ в легких выявлено снижение первичного продукта ДК до 53% достоверное увеличение вторичных продуктов ВП в 4 раза. Активность каталазы возрастает и ткани легких в 2 раза. Вместе с тем выявлено значительное снижение генерации NO на 50% и увеличение содержания СМ в 9 раз.

Таблица 1 Биохимические показатели при воздействии пыли на уровне 10 мг/м^3

Показатели	КДус.ед.	КДус.ед.	ВПус.ед.	Каталаза (мкат/мл)	NO (мкмоль/л)	СМус.е Д.
Контроль (БАЛ)	$9,6 \pm 60,7$	$147,2 \pm 4,62$	$0,05 \pm 0,001$	$0,045 \pm 0,016$	$2,04 \pm 0,32$	$0,088 \pm 0,003$
Опыт (БАЛ)	$18,5 \pm 5,2$	$175,0 \pm 3,94^{**}$	$0,05 \pm 0,02$	$0,065 \pm 0,012$	$6,32 \pm 0,53$	$0,117 \pm 0,047$
Контроль (легкие)	$15,26 \pm 3,84$	$153,2 \pm 3,90$	$0,05 \pm 0,01$	$0,076 \pm 0,019$	$2,14 \pm 0,32$	$0,058 \pm 0,92$
Опыт (легкие)	$22,48 \pm 6,85$	$73,26 \pm 26,47^{**}$	$0,34 \pm 0,06^{**}$	$0,154 \pm 0,023^{**}$	$1,07 \pm 0,3^{**}$	$0,535 \pm 0,028^{**}$

Таблица 2 Цитохимические показатели крови при воздействии пыли в дозе 10 мг/м^3

Показатели/время	Катехоламины в % эритроцитах	ЛКБ нейтрофилах ус.ед.	Миелопероксида за в нейтрофилах
Контроль	$2,17 \pm 0,52$	$1,0 \pm 0,07$	$2,13 \pm 0,21$
8 недель	$2,59 \pm 0,26$	$0,65 \pm 0,04$	$1,86 \pm 0,17$
12 недель	$1,13 \pm 0,07$	$0,72 \pm 0,04$	$1,69 \pm 0,10$
16 недель	$0,99 \pm 0,06$	$0,75 \pm 0,04$	$1,63 \pm 0,11$

Полученные результаты свидетельствуют о снижении реактивности организма, что проявляется нарушением внутриклеточного метаболизма в нейтрофилах и эритроцитах крови. Снижение содержания ЛКБ и угнетение активности миелопероксидазы приводит к утративанию способности нейтрофилов умертвлять ряд условно-патогенной бактерии. Лизосомально-катионные белки и миелопероксидаза свидетельствуют о неполноценной реализации кислороднезависимых механизмов при пылевой нагрузке.

Значительное снижение катехоламинов, в эритроцитах указывает на напряженную функцию надпочечников. Катехоламины мобилизуют энергетические ресурсы, активируя гликогенолиз и липолиз. Вместе с тем, в условиях гипоксии, что возможно при длительном действии пыли, может нарушаться утилизация жирных кислот и глюкозы, что нарушает энергетическое обеспечение органов. Снижение катехоламинергического влияния на организм может приводить к падению катаболизма эндогенных полимеров (углеводов, белков, липидов), энергозатрат и потреблению кислорода.

Распад альвеолярных макрофагов, после фагоцитоза содержит многочисленные факторы, влияющие на процессы метаболизма одним из которых является накопление средних молекул. Среди них большое значение имеет фактор привлекающий нейтрофилы. Сами нейтрофилы обладают гораздо более высокой способностью к генерации супероксидных радикалов, чем макрофаги. Генерируемые нейтрофилами и макрофагами O_2 и H_2O_2 могут влиять на окружающие ткани. Так, в условиях нашего эксперимента выявили накопление дегенеративно измененных цилиндрических и кубических клеток. О развитии эндотоксемии свидетельствует образование средних молекул в БАЛ и высокое их содержание в ткани легких. Высокий уровень активности каталазы в легких, по-видимому, не достаточно компенсирует активацию окислительных процессов. Частицы малых размеров пыли задерживается в органах дыхания на более длительный срок, что создает условия для проникновения их через пограничные барьеры во внутреннюю среду организма. Вместе с тем, согласно литературным данным марганецсодержащая пыль обладает нейротоксическим действием, по-видимому, нейтрофилы выполняя посредническую роль между центральной нервной системой (ЦНС) и соединительной тканью реализует в тканях свой функциональный потенциал и одновременно осуществляют механизм обратной связи, информируя клетки вегетативных ядер ЦНС о метаболическом состоянии организма [10].

Выводы.

1. Длительное воздействие марганецсодержащей пыли малой интенсивности обладает цитотоксическим действием, что проявляется накоплением в БАЛ деструктивно измененных нейтрофилов и альвеолярных макрофагов

2. Биохимическая реакция цитотоксичностью пыли проявляется активацией окислительного метаболизма и накоплением средних молекул в БАЛ и в ткани легких

3. Снижение содержания ЛКБ и активности МЛ в нейтрофилах свидетельствуют о напряжении фагоцитарного звена иммунитета за счет кислородзависимых и кислороднезависимых механизмов при пылевой нагрузке.

Список использованных источников:

1. Мусил Я. Основы биохим. патол. процессов: Пер.с англ.-М., 1997.
2. Базелюк Л.Т. Морфол. и цитохимим. тесты у рабочих, контактирующих с пылегазовыми смесями.
3. Терешенко И.П., Кашулина А.П. Роль системы нейтрофильных гранулоцитов в формировании особенности развития патол. процесса // Патол. физиол. и эксперим. тер.-1993. - №5. –С. 56-60
4. Безрукова Г.А., Спирин В.Ф. Патофизиол. аспекты развития проф. забоя, и их лабораторная диагностика /Мед. труда и пром. экол.- 2003.-№11. –С. 7-12
5. Королюк М.А., Иванова Л.И., Майорова И.Г., Токарев В.Е. Метод определения активности каталазы //Лаб.дело.-1988.-№1 – С.16-18
6. Ковалевский А.Н., Нифантьев О.Е. Определение средних молекул в эритроцитах // Лаб. дело.-1989.-№10.-С.35-39

7. Волчегорский И.А., Налимов А.Г., Яровинский Б.Г., Лифшиц Р.М. Сопоставление различных подходов к определению продуктов перекисного окисления липидов в гептан-изопропанольных экстрактах крови //Вопр. мед. хим. -1989.-№1. –С. 127-131
8. Голиков П.П., Николаев Н.Ю., Гавриленко И.А. и др. Оксид азота и ПОЛ как фактор эндогенной интоксикации при неотложных состояниях // Патол.физиол.-2000.- №2. –С.6-9
9. А.С. РК №38635 Способ определения оксида азота в биол. жидкости организма // Кулкыбаев Г.А., Намазбаева З.И., Салимбаев Б.М.
10. Adnot S., Raffestin B. Pulmonary hypertension: No-ther. //Thorax.-1966; 51; 762-764

ТҮЙІНДЕМЕ / RESUME

**Ольга Аменовна Абеуова
Гульнара Тлеухановна Мурзалиева
Гульмира Нурахметовна Тукубаева
Кумисжан Слямгазиновна Темиреева**

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

Бейбитгуль Абилкасовна Канафина

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды,

Қазақстан Республикасы

ҚҰРАМЫНДА МАРГАНЕЦ БАР ШАҢНЫҢ ӘСЕРІНЕН ӨКПЕ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫН БАҒАЛАУ

Мақалада құрамында марганец бар шаңның 10 мг/м³ деңгейінде әсер етуі кезінде цитобиохимиялық өзгерістерді зерттеу бойынша эксперименттік материал жазылған және олардың пульмонотропиялық әсердің өлшемі ретінде маңыздылығын анықтау көрсетілген. Алынған нәтижелер ағзаның реактивтілігінің төмендегенін көрсетеді, яғни бұларды нейтрофилдер мен қан эритроциттерінде жасушаішілік метаболизмнің бұзылуынан білуге болады. ӨТС құрамының төмендеуі және миелопероксидаза белсенділігінің тежелуі бұл нейтрофилдердің шартты-патогенді бактериялар қатарының өлу қабілетін жоғалтуына әкеп соғады. Бронх-өкпе лаважында ӨТС және уытты метаболит өнімдерінің жинақталуы анықталды.

Кілттік сөздер: фагоцитоз, нейтрофилдер, альвеолярлық макрофагтар (АМ), катехоламиндер, оксид азоты (NO), ӨТС, екіншілік өнім (ЕӨ).

**Abeuova Olga
Mursalieva Gulnara
Tukubaeva Gulmira
Temireeva Kumiszhan**

Academy “Bolashak”, Karaganda, Republic of Kazakhstan

Kanafina Beibitgul

Buketov Karaganda State University, Karaganda, Republic of Kazakhstan

ESTIMATION OF THE SIGNIFICANCE OF CHANGES IN THE PULMONARY SYSTEM UNDER THE INFLUENCE OF THE MARGANETSSODERZHASHCHEY DUST

This article is considered the experimental material on studying of cytobiochemical changes at influence manganese which contains dust at level 10 mg/m³ and determination of their importance as criteria of panelmonotrack effect is stated. The recieved results testify about decreasing reactance of organism that is shown by violation of endocellular metabolism in neutrophils and blood erythrocytes. Decrease in the maintenance of LKB and activity oppression mielopeokcidaze leads to losing of ability of neutrophils to destroy set of conditionally-pathogenic. Accumulation on bronch-pulmonary lavage products of POL and toxic metabolite is revealed.

Keywords: phagocytosis, alveolar macrophades (AM), neutrophils, catechol amines, nitrogen oxide (NO), LPO, secondary products (BP).

List of references:

1. MusilYa Fundamentals of biochem. pathol. processes: Per.with English.-M.,1997.

2. Bazelyuk L.T. Morphol.andcytochemistry. tests in workers in contact with dust and gas mixtures.
3. Tereshenko I.P., Kashulina A.P. The role of neutrophilic granulocytes in the formation of features of pathol development.process // Pathol. Physiol. and expert.rubbed.-1993. - No. 5. - P. 56-60
4. Bezrukova G.A., Spirin V.F. Pathophysiol.aspects of the development of Professor slaughter, and their laboratory diagnosis /Med. labor and prom. Ecol.- 2003.- No. 11. - P. 7-12
5. Korolyuk M.A., Ivanova L.I., Mayorova I.G., Tokarev V.E. Method for the determination of catalase activity //lab.case.-1988.- No. 1 – Pp. 16-18
6. Kovalevsky A.N., Nifantiev O.E. Determination of middle molecules in erythrocytes // laboratory business.-1989.- No. 10.-S. 35-39
7. Volshegorsky I.A., Nalimov A.G., Yarovinsky B.G., Lifshits R.M. Comparison of various approaches to the definition of products of lipid peroxidation in heptane-isopropanol extracts of blood //Vopr. honey. chem. -1989.- No. 1. - P. 127-131
8. Golikov P.P., Nikolaev N. Yu., Gavrilenko, I.A. et al. nitric Oxide and GENDER as a factor of endogenous intoxication in case of emergency // Patol.Physiol.-2000.- No. 2. - P. 6-9
9. A.S. RK №38635 method for determination of nitric oxide in Biol. body fluids // Kulkybaev G. A., Namazbaeva Z.I., Salimbaev B.M.
10. Adnot S., Raffestin B. Pulmonary hypertension: No-ther. //Thorax.-1966; 51; 762-764

ӨОЖ 615.9+340.67 (075.8)

Айгуль Кудайбергеновна Калдыбаева

aigul_240873@mail.ru

Жаннур Амиргалиевна Исиная

Zhan_isa@mail.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

КӨМІРСУЛАР МЕН МАЙЛАР АЛМАСУЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Мақалада нуклеин; дезоксирибонуклеин және рибонуклеин қышқылдарына анықтамалар беріліп, ДНҚ мен РНҚ-дың бір-біріне ұқсастығы: екеуі де жасушада генетикалық ақпаратты жеткізумен байланысты екендігіне әдебиеттік шолу жасалған.

Кілтті сөздер: дезоксирибонуклеин қышқылы, рибонуклеин қышқылы, нуклеин қышқылы, көмірсулар, май, аденин, гуанин, урацил, цитозин.

Табиғатта нуклеин қышқылдарының екі түрі — дезоксирибонуклеин (ДНҚ) және рибонуклеин (РНҚ) қышқылдары кездеседі. Олардың аттары құрамындағы пентозалы қанттың табиғатына байланысты. ДНҚ молекуласында пентозды қант дезоксирибоза, ал РНҚ молекуласында — рибоза кездеседі. ДНҚ мен РНҚ-ның бірнеше түрі болады. Олар құрылысы мен қызметі жағынан ерекшеленеді. Әр ағза тек өзіне ғана тән нуклеин қышқылдарының жиынтығын ұстайды. Бұл қышқылдар генетикалық ақпараттың сақталуын және ұрпақтан ұрпаққа берілуін қамтамасыз етеді. ДНҚ негізінен жасуша ядросының хромосомаларында (жасушадағы ДНҚ-ның 99%-ы) және митохондрияларда орналасады. РНҚ - ядрошықтар, рибосомалар, митохондриялар мен цитоплазма құрамына енеді [1].

ДНҚ молекуласы бір-біріне спираль (шиыршық) түрінде орала орналасқан қосарланған тізбек нуклеотидтерден түзіледі. Нуклеин қышқылдары молекулалары құрамында нуклеотидтер саны әртүрлі. Тасымалдаушы РНҚ молекуласында олардың саны 80-ге жуық болса, ДНҚ молекуласында ондаған мыңға жетеді. ДНҚ-ның кез келген нуклеотидінің құрамына аденин, гуанин, тимин, цитозин азотты негіздерінің бірі, дезоксирибоза және фосфор қышқылының қалдығы енеді. РНҚ-ның нуклеотидтерінің құрамына азотты негіздер — аденин, гуанин, урацил, цитозиннің бірі, рибоза және фосфор қышқылының қалдығы енеді. Демек, нуклеотидтер тек азотты негіз сипатымен өзгешеленеді. Цитозин, тимин, урацил — пиримидин негіздеріне, ал аденин мен гуанин — пурин негіздеріне жатады.

ДНҚ мен РНҚ тек құрылысы, жасушада орнығуы жағынан ғана емес, қасиеттері мен атқаратын қызметтері жағынан да ерекшеленеді.

ДНҚ молекуласы бір-біріне спираль түрінде бұрала орналасқан қос полинуклеотидтік тізбектен құралса, РНҚ молекуласы жалғыз полинуклеотидтік тізбектен құралады. ДНҚ мономеры — рибонуклеотидтер. Дезоксинуклеотидтер құрамында азотты негіз (аденин, гуанин, тимин, цитозин), дезоксирибоза және фосфор қышқылының қалдығы болса, рибонуклеотид құрамына азотты негіз (аденин, гуанин, урацил, цитозин), рибоза және фосфор қышқылының қалдығы енеді.

ДНҚ нуклеотидтері аденилді (А), гуанилді (Г), тимидилді (Т), цитидильді, ал РНҚ нуклеотидтері аденилді (А), гуанилді (Г), уридилді (У) және цитидильді (Ц) типке жатады. ДНҚ молекуласы тұрақты және репликациялануға (еселенуге) қабілетті, ал РНҚ молекуласы өзгеріш (лабильді) және репликациялануға қабілетсіз. ДНҚ жасуша ядросы мен митохондрияларда, ал РНҚ — ядро, цитоплазмада, рибосома мен митохондрияларда орналасады. ДНҚ гендік ақпаратты сақтап, ұрпаққа береді, ал РНҚ (ақпараттық және тасымалдаушы РНҚ) белок биосинтезін қамтамасыз етеді. ДНҚ РНҚ-ның құрылымын, ал РНҚ түзілетін белок молекуласының құрылысын анықтайды.

Жасуша құрамында РНҚ-ның бірнеше түрі болады. Олар бір-бірінен молекуласының мөлшерімен, құрылымы мен, орнығу жағдайымен және қызметімен ерекшеленеді. Жасуша құрамындағы РНҚ-ның шамамен 10%-ын кіші молекулалы тасымалдаушы РНҚ (тРНҚ) құрайды. Генетикалық ақпаратқа сәйкес т-РНҚ белок түзілетін жерге — рибосомаға белгілі бір амин қышқылын жеткізіп береді. Демек, т-РНҚ-ның жалпы саны жиырмадан асады. Олар бір-бірінен нуклеотидтердің тізбектелу ретімен ерекшеленеді.

Жасуша РНҚ-сының 85%-на жуығын рибосомалық РНҚ (рРНҚ) құрайды. Олар рибосомалар құрамына енеді де, құраушы қызмет атқарады. РНҚ-ның бұл түрі белок биосинтезі барысында амин қышқылдарын пептидтік тізбекке біріктіретін рибосоманың белсенді орталығын құрауға қатысады [2].

Адам қан сарысуында тек моносахарид — глюкоза (3,3 – 5,7 ммоль/л) бар, ол адам және жануар ағзасының барлық жасушаларының негізгі энергетикалық көзі болып табылады. Көмірсулардың ішектегі гидролизі ұйқы безінің (альфа-амилаза, олиго – 1,6 - глюкозидаза) және ішек (мальтаза, изомальтаза, сахараза, лактаза) ферменттерімен іске асады. Ішек жасушаларында сіңірілген моносахаридтер АТФ көмегімен фосфорилденіп, глюкозаға айналады. Глюкозаның дихотомикалық жолмен аэробты жағдайда (аэробты гликолиз) пируват түзілу сатысына дейін ыдырауы цитозольде жүреді. Глюкозаның (глюконеогенез) биосинтезі (сүт қышқылынан): лактат қанға түседі, әрі қарай қан ағысымен бауырға жеткізіледі, ол жерде субстрат ретінде гликоген түрінде жаңа түзілістерге қолданылады немесе қайтадан қанға және ұлпаларға түседі. Осының барлығы Кори циклі деп аталады (глюкоза – лактатты цикл). Пируваттан глюконеогенез анаэробты гликолиз жолымен жүреді, бірақ қарама-қарсы бағытта: пируват – оксалоацетат – фосфоенолпируват. Осы үрдістердің реттелуі аллостерлік механизмдермен, яғни аллостерлік ферменттермен қамтамасыз етіледі. Гликолиздің аллостерлік ферменттеріне фосфоглюкокиназа және фосфофруктокиназа ферменттері жатады. Олардың аллостерлік-эффеторлік ингибиторы АТФ, НАДФ Н₂ және цитрат болып; активаторы АДФ, АМФ, НАД болып табылады. Глюконеогенездің аллостерлік ферменттеріне пируваткарбоксилаза және фруктоза –1,6-дифосфатаза ферменттері жатады. Олардың аллостерлік – эффеторлік ингибиторы болып АДФ, АМФ; активаторы АТФ болып табылады. Бұдан бөлек, бұл үрдістердің жылдамдығы жасушаға түсетін субстраттарға байланысты [3].

Бауырда гликогеннің ыдырау реакциялары фосфоролиз және гидролиз арқылы жүреді. Фосфорилаза белсенді және белсенді емес күйінде болады. Фосфорилазаның белсенді түрі (а) тетрамерден, ал белсенді емес (в) димерден тұрады. Каскадтық жүйенің ферменттерінің әсерінен фосфорилаза (в)-ның екі молекуласы фосфорланып, фосфорилаза (а)-ға айналдырылады. Белсенді фосфорилазаның әсеріне гликоген фосфоролиз арқылы ыдырап, глюкоза-1-фосфат түзіледі. Ол глюкозомутаза ферментінің әсерінен глюкоза-6-фосфатқа айландырылады. Бауырда фосфатаза глюкоза-6-фосфатты глюкозаға айналдырылып, қанға ығыстырып шығарады. Сонымен қатар бауырдағы гликогеннің ыдырауы гидролиз немесе амилолиз арқылы жүреді. Бұл үрдіс қандағы глюкоза мөлшерінің төмендеуін жылдам қалпына келтіру үшін қолданылады. Гликогеннің гидролизі α -амилаза мен панкреативті α -амилазаның әсерінен жүреді. Белсенді фосфорилаза (а) фосфатаза ферментінің әсерінен дефосфорланып, активсіз фосфарилазаға (в) айналдырылады.

Бұлшық еттегі гликогеннің ыдырауы фосфоролиз арқылы жүреді. Түзілген глюкозо-1-фосфат глюкозо-6-фосфатқа айналдырылып бұлшық етте энергия көзі ретінде жұмсалады.

Организмде эритроциттерден басқа, барлық жасушаларда гликоген биосинтезделінеді. Белсенді түрде бұлшық ет пен бауырда жүреді. Гликогеннің биосинтезі екі жолмен жүреді. Біріншісінде гликогеннің синтезі үшін гликогеннің дайын фрагменті қолданылады, ал екіншісінде гликогеннің синтезі глюкозаның молекуласынан басталады.

Көмірсулардың алмасуына қатынасатын ферменттердің белсенділігінің нашарлауына байланысты әр түрлі патологиялық процесстер дамиды.

Галактокиназамен гексозо-1-фосфатуридилтрансферазаның жетіспеушілігіне байланысты галактоземия ауруы, ал глюкозо-6-фосфатазаның жетіспеушілігіне байланысты Ван-Гзерка ауруы пайда болады. Фруктозо-1-фосфатаальдозаза ферменттерінің жетіспеушілігіне байланысты, фруктоза-1-фосфат ыдырамайды да жинала бастайды. Ал мөлшерден артық фруктозо-1-фосфат фосфогексоизомераза ферментінің активтілігін тежеледі де гликолиздің жүруі нашарланып, АТФ-тың синтезделуі төмендейді. Сонымен қатар фруктоза-1-фосфаттың жоғарғы мөлшеріндегі концентрациясы фосфоорилаза ферментінің белсенділігін тежейді, осының нәтижесінде жасушадағы бар гликоген глюкоза түзуде нашар қолданылады.

Көмірсулардың майға айналуы:

Май молекуласы глицеринмен май қышқылдарының күрделі эфирі болып келетіндіктен, көмірсулардан глицериннің және май қышқылдарының пайда болуын жеке-жеке қарастырып өтейік.

Глицериннің көмірсулардан түзілуі онша күрделі емес. Көмірсулардың анаэробтық ыдырауының аралық өнімі – фосфорланған глицеральдегид тотықсызданып фосфоглицеринге айналады. Ал соңғысы фосфатазаның көмегімен гидролизденіп глицерин түседі.

Жоғары май қышқылдарының көмірсулардан пайда болуы біздерге Кнооп теориясынан белгілі. Май қышқылдарының β -тотығуы ацетил-КоА-ның пайда болуына әкелді. Ал, ацетил-КоА тек ғана май қышқылдарының тотығуының аралық өнімі ғана емес, сонымен қатар көмірсулардың аэробтық ыдырауының да аралық өнімі болып келеді.

Ол үшін көмірсулардың ыдырауындағы пирожүзім қышқылының ацетил-КоА-ға айналуын еске түсірейік.

Сонымен, ацетил-КоА көмірсулар мен майлардың алмасуын байланыстырушы түйін болып келеді. Осы жерде екі алмасу бір-біріне айнала алады, бірігеді. Әрі қарай осы ортақ өнім сол екі алмасуға ортақ бір циклде сол бір зат алмасуының ақырғы өнімдеріне: CO_2 және H_2O -ға ыдырайды.

Майлардың көмірсуларға айналуы. Бұл процесс қысқа ұзақ ұйқыға түсетін организмдерде болады. Қыста тыныс алу коэффициенті өте төмен - 0,4-0,6. Мұндай тыныс алу коэффициенті майларға тән. Ал бұның өзі көмірсулардың түзілуіне жалғыз материал май қышқылдары ғана бола алатындығын дәлелдейді.

Жасуша липазасының ықпалымен май гидролизденеді.

Глицерин өзінің альдегидіне тотығып, ал соңғысы фосфорланады да, глюкоза және гликогеннің пайда болуының қайнар көзіне айналады.

Жоғары май қышқылдарының β -тотығуынан ацетил-КоА, ал одан пируват және т.б., заттар пайда болады. Міне, бұл да майлардың көмірсуларға айнала алатындығының мысалы бола алады.

Көмірсулар мен ақуыздар алмасуының өзара байланыстары

Екі алмасудың байланыстырушы түйіні пирожүзім қышқылы болады. Пируваттан аланин, фенилаланин, тирозин, триптофан, гистидин және басқалары пайда бола алады.

Бұдан басқа, пируваттан қымыздық сірке қышқылы түзіледі, ал одан аспарагин қышқылы құрылады:

Ақуыздар мен майлардың алмасуының өзара қатынастары.

Ацетил-КоА қымыздық сірке қышқылымен конденсацияланып Кребс цикліне түсіп α -кетоглутар қышқылының түзілуін қамтамасыз етеді, ал соңғысы глютамин қышқылына айналады.

Ацетил-КоА ағзада қымыздық сірке және пирожүзім қышқылдарын ұдайы, кең көлемде ендіріп отырады. Екі қышқылдан да амин қышқылдары (аланин, аспарагин, треонин) түзіледі. Керісінше, майлардың ақуыздардан пайда болуы мүмкін. Амин қышқылдарының ыдырауынан пирожүзім қышқылы пайда болса, ал одан тотыға декарбоксилдену арқылы ацетил-КоА түзіледі.

Нуклеин қышқылдарымен басқа заттардың алмасуының байланыстары

Нуклеин қышқылдарына арналған тақырыпта айтып кеткендей, амин қышқылдары /аспарагин, глицин, глутамин/ пурин және пиримидин сақиналарын құруға қатынасады. Бұның өзі жер бетіндегі тіршіліктің даму тарихында белоктардың түзілуі бірінші /алғашқы/ процесс, ал нуклеин қышқылдарының түзілуі екінші, яғни белоктың синтезін қамтамасыз етуге бейім, процесс екенін көреміз. Нуклеин қышқылдарымен көмірсу алмасуларының арасында да байланыстар бар. Пурин және пиримидин нуклеотидтерінің құрамды бөліктері - Д-рибоза және Д-оксирибоза - нуклеин қышқылдарының молекуласына көмірсулардың ыдырауы есебінен түседі [4].

Ал, нуклеин қышқылдарының ыдырауы көмірсулардың түзілуін әр түрлі көмірсулармен қамтамасыз етеді. Екінші бір қатынас, ол нуклеозиддифосфаттар мен нуклеотидтрифосфаттардың түзілуінің көмірсулардың клеткада ыдырау деңгейіне байланыстылығында жатыр. Түзілу үшін АТФ қажет, ал көмірсулардың аэробтық ыдырауы оның бай көзі екенін білеміз.

Үшінші дәлел: Нуклеин қышқылдарының клеткадағы түзілуі гистон түріндегі белоктармен реттеледі.

Сонымен, тірі ағза үздік зат алмасудың арқасында өз тіршілігін қамтамасыз ете алатын, өзін-өзі реттеуші үйлесімді жүйе болып саналады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. А.Қ. Қалдыбаева. «Биологиялық химия» пәнінен дәрістер курсы: Оқу құралы. Болашақ» академиясы: «Болашақ-Баспа» РББ, 2016. 120 б.
2. Биохимия: Оқулық /Е.С. Северин алқалығымен. 2-ші басылым, түзетілген. –М.: ГЭОТАР-МЕД, 2004. -784 б.
3. Николаев А.Я. Биологическая химия. -3-ші басылым. –М.; Медицинское информационное агентство. -2004. 566 б.
4. Д.М. Джангозина, Т.Р. Крашановская. Биологическая химия. –Қарағанды, -Болашақ-Баспа. -2013. 390 б.

РЕЗЮМЕ/RESUME

**Калдыбаева Айгуль Кудайбергеновна
Исина Жаннур Амиргалиевна
Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан
ВЗАИМОСВЯЗЬ ОБМЕНОВ УГЛЕВОДОВ И ЖИРОВ**

В статье приведены определения нуклеиновым, дезоксирибонуклеиновой и рибонуклеиновой кислотам. Проведен литературный обзор о сходстве ДНК и РНК: обе они заботятся о генетической информации, которую несет в себе клетка.

Ключевые слова: дезоксирибонуклеиновая кислота, рибонуклеиновая кислота, нуклеиновая кислота, углеводы, жир, аденин, гуанин, урацил, цитозин

**Kaldybayeva Aigul
Issina Zhannur
Academy "Bolashak", Karaganda, Republic of Kazakhstan
INTERRELATION OF EXCHANGES OF CARBOHYDRATES AND FATS**

The article contains definitions of nucleic, deoxyribonucleic and ribonucleic acids. A literature review on the similarity of DNA and RNA was conducted: they both care about the genetic information that the cell carries.

Keywords: deoxyribonucleic acid, ribonucleic acid, nucleic acid, carbohydrates, fat, adenine, guanine, uracil, cytosine

List of references:

1. A.K. Kaldybaeva. Lecture course on discipline "Biologiyalyk khimiya": textbook. Karaganda: RIO "Bolashak-Baspa", 2016. 120 p.
2. Biochemistry: Textbook / under the leadership of E. S. Severin. 2nd edition. –M.: GEOTAR-MED, 2004. - 784 p.
3. Nikolaev A.Y. Biological chemistry. 3rd edition. Moscow, Medical information Agency. - 2004. 566 p.
4. D.M. Gangotena, T.R. Krashanovskaya. Biological chemistry. Karaganda: RIO "Bolashak-BASPA", - 2013. 390 p.

УДК 598.121

**Минаков Александр Иванович
Сагалиев Нурум Абдикаримович
buiratau@mail.ru**

**ГУ «Государственный национальный природный парк «Буйратау», поселок
Молодежный, Республика Казахстан**

ПЕРЕМЕЩЕНИЯ (МИГРАЦИИ) ПАРНОКОПЫТНЫХ В ЕРЕЙМЕНТАУСКОМ ГОРНОМ МАССИВЕ И СОПРЕДЕЛЬНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ

В статье приведены результаты изучения путей миграции парнокопытных млекопитающих (архар, лось, косуля, марал, кабан) на территории Государственного природного парка «Буйратау». Отмечено, что выделено три типа перемещений – сезонные, суточные и вынужденные. Сезонные перемещения связаны с наличием и доступностью корма по сезонам года, появлением кровососущих млекопитающих, периодом размножения. Суточные перемещение незначительным и зависят от сезона года. Вынужденные миграции происходят по причине стихийных бедствий, как пожары, засухи, многоснежные зимы и активное преследование человеком.

Определено, что основное перемещение архаров происходит в северном, южном и юго-западном направлении от территории парка. Лось, косуля, марал довольно оседлые животные на охраняемых территориях, где фактор беспокойства сведен к минимуму, и совершают перемещения только в связи со состоянием их кормовой базы в различные сезоны года и наступлением репродуктивного цикла. Их перемещение происходит в южном и западном направлении, реже – в северном. Для кабанов характерны регулярные, вероятно многовековые осенне-зимние миграции.

Ключевые слова: горы Ерейментау, миграции, ГНПП «Буйратау», архар, лось, благородный олень-марал, косуля, кабан.

Изучение путей миграции животных на особо охраняемых территориях играет большое теоретическое и практическое значение, так как это позволяет не только контролировать численность особей тех или иных видов, но и оценивать биологическое состояние и доступность кормовых ресурсов.

Целью настоящего исследования являлось изучение путей миграции парнокопытных млекопитающих на территории Государственного национального природного парка «Ерейментау».

Материалы и методы. Объектами исследований, в основном с 2012 по 2017 годы, являлись обитающие в Ерейментауском горном массиве представители отряда Парнокопытные - архар, лось, благородный олень-марал, косуля, кабан. Исследования производились методами визуальных наблюдений на мониторинговых маршрутах, стационарных площадках с применением транспорта (внедорожники), оптических приборов (бинокли, подзорные трубы). Использовались, также, литературные сведения и опросные данные местных жителей.

Результаты и обсуждение. На юго-востоке Акмолинской и северо-востоке Карагандинской областей тянутся скалистые сопки и кряжи горного массива Ерейментау. Ерейментау очень древние горы и находятся они на громадной территории Казахского мелкосопочника - Казахской складчатой страны. Еще в глубокой древности казахский народ дал этой стране красивое поэтическое название - Сарыарка, что в переводе означает «распростертый хребет». А возраст его, как полагают геологи, свыше 300 миллионов лет. Это самая значительная часть Казахского мелкосопочника. Весь Ерейментауский горный массив охватывает площадь свыше 200 тысяч гектаров. Около половины этой территории (88968 га) занимает сейчас особо охраняемая природная территория (ООПТ) Республиканское государственное учреждение «Государственный национальный природный парк «Буйратау», образованное в марте 2011 года. Вокруг парка создана охранный зона с площадью почти равной территории парка (88064 га), где действует, также, особый, дифференцированный режим охраны естественной природы. Все эти мероприятия направлены на сохранение уникального природного комплекса Ерейментауских гор [1].

Ерейментауский горный массив населяют пять представителей Класа Млекопитающие (Mammalia) отряда Парнокопытные (Artiodactyla) – казахстанский горный баран - архар (*Ovis ammon collium*) из семейства Полорогие (Bovidae); лось (*Alces a. alces*), сибирская косуля (*Capreolus p. pygargus*), благородный олень марал (*Cervus elaphus sibiricus*) из семейства Олени (Cervidae) и кабан (*Sus scrofa nigripes*) из семейства свиньи (Suidae).

Архар и косуля являются постоянными обитателями этого региона (аборигенные виды), лось и кабан заселили уголки парка в последние десять лет, до этого наблюдались лишь редкие заходы, а марал - результат реаклиматизационных мероприятий, произведенных Буйратауским ГНПП. С 2006 по 2016 годы из питомника-вольера парка в дикую природу было выпущено 247 оленей. На воле олени хорошо прижились, успешно размножаются и заняли в естественных экосистемах парка свою прежнюю историческую, экологическую нишу и широко расселились за его пределами.

Парнокопытные – активные животные. В течении года для них характерны сезонные перемещения различного типа, незначительные и значительные по протяженности. Миграционные процессы большинства видов начали изучаться только с момента организации национального парка. Наиболее полны и достоверны сведения по горному барану.

Архар - единственный вид из 55 видов млекопитающих, обитающих на территории «ГНПП «Буйратау», который занесен в Красную книгу Республики Казахстан.

Многие виды диких животных на различные факторы среды реагируют перемещением в другие районы. Особенно отчетливо эта особенность проявляется у горных баранов. Изменения условий обитания в течении сезонов года, перемещения, связанные с изменением репродуктивного состояния животные (гон и рождение ягнят) заставляет этих копытных предпринимать миграции. В ходе исследований, проведенных охотоведом Бербер А.П. С 1988 по 2006 гг. в Казахском нагорье [2] выделено три типа перемещений: сезонные, суточные и вынужденные, что подтверждается и нами.

Наиболее заметны сезонные перемещения связанные с наличием и доступностью корма по сезонам года, появлением кровососущих насекомых. Значительные перемещения по всему ареалу обычно наблюдается в период гона, когда взрослые самцы переходят в места обитания самок, преодолевая расстояния до 50 и более км (рис. 1).

Рисунок 1 - Перемещение архаров в период гона

Суточные перемещения архаров в горах Ерейментау, как и во всем Казахском нагорье, незначительны и зависят от сезона года. Обычно вечером они выходят из своих горных укрытий и спускаются в долины и луга, где кормятся, а днем опять скрываются в своих убежищах. Но нередко случаи, когда в прохладную, пасмурную погоду архары кормятся и днем. Зимой архары кормятся в дневное время. Вертикальные миграции архаров в Ерейментауском нагорье из-за малой высоты гор почти не выражены.

Вынужденных миграций горных баранов, вызванных стихийными бедствиями (пожары на больших площадях, сильные засухи, многоснежье и гололедные явления, активное преследование человеком) за период своих исследований на изучаемой территории мы не наблюдали.

Согласно результатов наших наблюдений и опросных данных [3-5], в Ерейментауском регионе выявлены миграционные пути архаров за пределы парка в трех направлениях:

1. Северное направление - г. Койтас (от г.Ерейментау 50 км) в 2016 году при ЗМУ были замечены две группы архаров, 14 и 25 особей. Возле озера Майколь и горы Найзатас (10 км. от границы парка), также, неоднократно замечали мигрирующих животных. При учетах в гонный период на границе с Павлодарской областью (2 км. от парка, вдоль речки Уленты) учтено 11 особей архара, из них самцов 2 особи, самок 5 особей и сеголеток 4 особи.

2. Южное направление - территория парка (гора Кигизбай), далее охранный зона (пос.Каратал,Белояровка) в направлении гор Аюлы и Нияз (60 км.) волки были замечены в разных точках - одиночки и группы архаров (пол и озраст не определен).

3. Юго-Западное направление – территория парка (урочище Горелый), далее за территорией парка речка Карасу, Карачатское лесничество, урочище Мустафа, развалины Карачат и развалины Сейтень (40 км.). По опросным данным здесь встречено 32 особей архаров (пол и возраст не определен).

По периметру охранный зоны парка расположены частные охотхозяйства Акмолинской области и Карагандинской областей.

Следует сказать, что миграционные процессы не только архаров, но и других копытных за пределы Ерейментауского региона, в значительной мере сейчас ограничивают фундаментальные искусственные сооружения – железные дороги, автомобильные магистрали различного назначения, водо-канал Иртыш-Караганда, которые окружают Ерейментауский горный массив по всем направлениям.

Лось, косуля, марал. Для этих парнокопытных характерны все типы перемещений, также, как у архаров.

Лось, косуля, марал довольно оседлые животные на охраняемых территориях, где фактор беспокойства сведен к минимуму, и совершают перемещения только в связи со состоянием их кормовой базы в различные сезоны года и наступлением репродуктивного цикла.

Жизнь этих представителей Семейства Оленьи тесно связано с лесом, хотя косуля более эколого-пластична, а у лоса видовой набор кормов значительно шире. При многоснежье все эти животные совершают сезонные миграции в поисках доступного корма. Обычно это южные

районы парка и с/х угодья в охранный зоне, активны они в период гона. Наблюдается естественное расселение (эмиграция) этих видов на сопредельные с парком территории. Особенно это заметно происходит у марала.

Уже после первого выпуска маралы из «Буйратау» расселились во всех горах Ерейментау и Нияз. Расселение маралов в естественной среде происходит по типичным для них местам обитания – наличие защитных условий (лесные колки), корм, вода, и, главное, присутствие оптимального фактора беспокойства.

В основном, расселение оленей идет в южном и западном направлениях, редко в северном. Сейчас маралы стали отмечаться в защитных лесных полосах около поселков Молодежный, Осакаровка, Рдниковское, Тельменское, городов Караганды и Темиртау, отдельные особи доходят и до поселка Киевка, более чем за 200 км от места выпуска. Процесс реаклиматизации маралов еще не закончен, но уже хотя можно говорить об очевидном успехе этого очень ответственного и трудоемкого мероприятия.

Кабан - всеядное животное. В Ерейментауском горном массиве его обитание здесь подтверждается исторически, хотя из-за мощного антропогенного пресса в середине XX века он исчез, появлялись лишь отдельные или малочисленные группы особей. Постоянным обитателем в регионе расположения национального парка кабан стал после распада СССР, когда сельскохозяйственная деятельность людей на его территории почти полностью прекратилась.

В «Буйратау» основное поголовье кабана, особенно зимой, размещается в его южном и юго-западном районах – в урочищах Караагаш, Кызылагаш и Ячменное поле, где имеются подкормочные площадки и хорошие защитные условия (Белодымовский филиал). В последнее время кабан появился на территории «Ерейментауского филиала» в урочище Уябай.

Летом кабаны расселяются более широко, держатся в долинах, поросших луговым разнотравьем, осиной, березой и ивняком, шиповником. Осенью ходит на кормежку и на соседние крестьянские зерновые посевы.

В силу своей всеядности, адаптационные особенности кабанов очень интересны. Прежде всего поражает способность этих копытных находить сравнительно малоснежные и малопромерзающие участки с запасами корма, обладающие, также, хорошими защитными свойствами. Для кабанов характерны регулярные, вероятно многовековые осенне-зимние миграции к таким станциям.

Заключение. Проведенные исследования по изучению миграций пяти видов отряда Парнокопытные в Ерейментауском горном массиве и сопредельных территориях выполнены в рамках завершенных двух пятилетних научных тем: «Млекопитающие «ГНПП «Буйратау» и сопредельных территорий (видовой состав, пространственное и биотопическое размещение, численность, разработка системы мониторинга) и «Факторы, определяющие динамику популяции горного барана в Ерейментауском нагорье».

Изучение миграционных процессов в исследуемом регионе продолжено в новой теме: «Современное состояние териофауны «ГНПП «Буйратау» и его охранной зоны, оценка видового состава и динамики численности популяций, выявление путей миграций».

Список использованных источников:

1. Сагалиев Н.А., Минаков А.И. Динамика численности и миграции горного барана в Буйратауском ГНПП // Материалы Межд.науч.-практ.конф. к 10-летнего «ГНПП «Көлсай көлдері» и Международному дню защиты снежного барса. - Саты, 2017. - С. 70-73.
2. Бербер А.П. Горный баран Казахского нагорья. – Караганды, 2007. – С. 85-87.
3. Сагалиев Н.А. Факторы, определяющие динамику популяции горного барана в Ерейментауском нагорье // Итоговый отчет за 2012-2016 гг. – Молодежный, 2017. - С. 40-41.
4. Минаков А.И. Млекопитающие «ГНПП «Буйратау» и сопредельных территорий (видовой состав, пространственное и биотопическое размещение, численность, разработка системы мониторинга) // Итоговый отчет за 2012-2016 гг. – Молодежный, 2017. - С 52-62.
5. Минаков А.И. Современное состояние териофауны Буйратауского ГНПП и его охранной зоны (оценка видового состава и динамики численности популяций, выявление путей миграций // Отчет за 2017 г. – Молодежный, 2018. – С. 41-52, С. 65-67.

Александр Иванович Минаков
Нурум Абдикаримович Сағалиев

«Бұйратау» мемлекеттік ұлттық табиғи саябағы» МҚ,
Молодежный елді мекені, Қазақстан Республикасы
ЕРЕЙМЕНТАУ ТАУ АЛАБЫНДАҒЫ ЖӘНЕ ІРГЕЛЕС АЙМАҚТАРЫНДАҒЫ
ҚОСТҰЯҚТЫЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫСЫ (КӨШП-ҚОНУЫ)

Мақалада "Бұйратау" мемлекеттік ұлттық табиғи саябағының аумағындағы жұп тұяқты сүт қоректілердің (арқар, марал, бұлан, елік, қабан) қозғалысын зерттеудің нәтижелері келтірілген. Орын ауыстырудың үш түрі – маусымдық, тәуліктік және мәжбүрлікті атап өтуге болады.

Маусымдық орын ауыстырулар – сүт қоректілердің көбею кезеңінде қансорғыштардың пайда болуы мен жыл мезгілдеріне сәйкес жем-шөптің жетімділігіне байланысты.

Тәуліктік орын ауыстырулар шамалы және жыл маусымына тәуелді. Мәжбүрлі қоныс аударулар: өрт, құрғақшылық, көп қарлы қыс және адамдардың белсенді із кесулері сияқты стихиялық апаттар себебінен орын алады.

Арқарлардың негізгі орын ауыстырулары саябақ аумағының солтүстік, оңтүстік және оңтүстік-батыс бағыттарында жүзеге асады. Қорғауға алынған аумақтағы жергілікті жануарлар саналатын – бұлан, елік, маралдар түрлі жыл маусымдарында жем-шөп қорының жағдайына және өсіп-өну циклінің басталуына байланысты орын ауыстыратындығы, олардың мазасыздану факторларының төменгі деңгейде екендігін көрсетеді. Олардың орнын ауыстырулары оңтүстік және батыс бағытта жүзеге асып, солтүстікте – сирек болады.

Қабандар үшін тұрақты орын ауыстырулар тән және ғасырлар бойғы күзгі-қысқы қоныс аударулар болуы мүмкін

Кілтті сөздер: Ерейментау таулары, қоныс аудару, «Бұйратау» МҰТС, арқар, бұғы, марал, елік, қабан.

Minakov Aleksandr
Sagaliyev Nurum

RELOCATION (MIGRATION) OF THE ARTIODACTYL IN THE EREYMENTAU
MASSIF AND ADJACENT TERRITORIES
kent "Molodezhnyi", Republic of Kazakhstan

Results of studying of ways of migration of artiodactyl mammals (archar, elk, a roe, a maral, a boar) in the territory of the State natural park "Buyratau" are given in article. It is noted that three types of movements – seasonal, daily and compelled are determined. Seasonal movements are connected with existence and a ability of a forage on seasons of year, appearance of blood-sicking mammals, the reproduction period. Daily allowance movement by insignificant also depends on a season of year. The compelled migrations are the result of natural disasters as the fires, droughts, multi snow winters and active prosecution by the person.

It is defined that the main movement of archar happens in the northern, southern and southwest direction from the territory of the park. The elk, a roe, a maral quite settled animals in the protected territories where the factor of concern is minimized, and make movements only in connection with a condition of their food supply during various seasons of year and approach of a reproductive cycle. Their movement happens in the southern and western direction, is more rare – in northern. Regular, possibly centuries-old autumn and winter migrations are characteristic of boars.

Keywords: Ereymentau Mountains, migration, SNNP «Buyratau», archar, elk, maral, roe, boar.

List of references:

1. Sagaliyev N.A., Minakov A.I. Dynamics of Dynamics of number and migration of a mountain ram in GNNP "Buyratau" // Materials of Int.sci.-pract.conf. to 10-year-old "to GNPP "Kulsay koldery" and the International day of protection of a snow leopard. - Sata, 2017. - Page 70-73.
2. Berber A.P. Mountain ram of the Kazakh uplands. – Karaganda, 2007. – Page 85-87.
3. Sagaliyev N.A. The factors defining dynamics of population of a mountain ram in Ereymentausky uplands // The Final report for 2012-2016. – Molodezhniy, 2017. - Page 40-41.
4. Minakov A.I. Mammals "GNPP "Buyratau" and adjacent territories (specific structure, spatial and biotopical placement, number, development of the system of monitoring)//the Final report for 2012-2016. – Molodezhniy, 2017. - From 52-62.

5. Minakov A.I. The current state of a teriofauna of Buyratausky GNPP and its security zone (assessment of specific structure and dynamics of number of populations, identification of ways of migrations // The Report for 2017. – Molodezhniy, 2018. – Page 41-52, Page 65-67.

ӘОЖ 504.75

Нурхан Кантбековна Смагулова
nurhan.smagulova@bk.ru
Маржанкул Казыкеновна Тусенова
tusenova1976@mail.ru

М.Жұмабаев атындағы №39 гимназия, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХИМИЯЛЫҚ ӨНДІРІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада Қазақстандағы, оның ішінде Атырау облысының апатты аймақтарындағы химиялық өндірістің экологиялық мәселелеріне әдебиеттік шолу жасалған: облыс аумағында бірнеше радиоактивті аномалиялар, әсіресе, мұнай өндірістері мен әскери полигондардың орындарында анықталған. Каспий теңізінің биологиялық алуан түрлілігін сақтау үшін бірқатар тәсілдер келтірілген. Қоршаған ортаны мұнаймен ластандыру салдарын жою іс-шаралары қарастырылған.

Кілтті сөздер: экология, биологиялық жағдай, мұнай, көмірсутек, ауа, өндіріс, химиялық қоспа, улы заттар, газ, күкіртті ангидрид, қоршаған орта.

Атырау облысы Қазақстандағы экологиялық апат аймақтарының ішінде ерекше орын алады. Бұл жердің экологиялық жағдайы табиғи және антропогендік факторлардың ықпалымен қалыптасады; бұл ықпалдардың ішіндегі ең маңыздылары – Каспий теңізінің су деңгейінің көтерілуі және мұнай газ кешенінің қарқынды дамуы. Теңіз деңгейінің көтерілуі өсімдіктердің жойылуына да әсер етеді. Мұнай өнімдерімен ластанған аймақтардағы мұнай және газ кәсіпшіліктерін су басу нәтижесінде де экологиялық ахуалы төмен аймақтар пайда болуда.

Мұнай мен газды өндірудің артуы, өндірілетін шикізаттың зияндығы атмосфераның саяз және топырақ суларының қарқынды ластануына, ал олар арқылы ауыр металдар, радионуклидтер және мұнай өнімдері топырақ және өсімдік жамылғысының ластануына әсер етеді [1].

Атырау облысында мұнай кәсіптерін пайдалану үрдісінде қатты бөлшектер, күкіртті ангидрид, көміртек тотығы, азот тотығы мен көмірсутек ауаға бөлінеді. Қауіптіліктің екінші санатына жататын меркаптан буларымен қаланың ластануы артуда. Атырау қаласындағы экологиялық жағдай күрт өзгерді. Автокөлік – қала ластануының тағы да бір маңызды себебі.

Атырау қаласының ауасында ауылдық жерлерде кездеспейтін ластандырғыш қоспалар көп. Үйлер мен ғимараттарды, әсіресе қала орталығындағы түнгі радиациялық зерттеулер нәтижесінде қалалық ауаның жоғарғы қабаты жылылау екендігі, яғни температуралық инверсияның пайда болуы анықталған. Бұл жылудың қала орталығында жиналуына әсер етеді. Инверсия барысында қала үстінде күмбезге ұқсайтын бұлдыр тұман пайда болады. Бұл тұман адам ағзасына теріс әсер етеді.

Мұнаймен бірге жер қыртысынан басқа да заттар өндіріледі. Түрлі кәсіпорындардың сарқынды суларымен, мұнайды сумен тасымалдағанда, мұнай скважиналарын су басқанда және оларды пайдаланғанда мұнай өнімдерінің кейбір бөлшектері теңізге түседі. Азгир кеншарының жанында орналасқан полигонда өткен ғасырдың 70-80 жылдарында отынның, оның ішінде мұнайдың стратегиялық қорын жасау мақсатында 17 ядролық жарылыстар өткізілген.

Радиациялық фоннан он және жүз шақты рет асатын уран, радий, торий сияқты табиғи радионуклидтерімен ластанған 275 аймақ анықталған. Бұның себебі – мұнаймен бірге жер астынан өндірілетін жер қыртысының суы.

Каспийдің шельфтік аймағында Гран, Мартыши, Жаңаталап, Бұзуши, Қаражанбас, Қаламқас кен орындары бар. Кен орындары жұмыстарының қалдықтарының ішінде көмірсутектер, күкіртті сутек, күкірт, азот, көміртектің тотықтары бар. Бұл заттар ауаға түсіп, жердің үстіңгі қабатына өтеді.

Көмірсутегімен ауаны ластаудың максималды деңгейі 1999 жылда, ал күкірт пен азот тотықтарымен – 2000 жылы болған. Суда ББЗ, фенолдар, мұнай өнімдері мен ауыр металдар жиналады, судың тотығуы байқалды.

Облыстағы ауыр экологиялық жағдай Теңіз кен орнындағы мұнай өндіру, Теңіз бен Прорва кен орындарын игеру мен дамытуға байланысты күкірт пен құрамында күкірті бар қоспалармен ластанған, қазақстандық мұнайдың құрамында аталған заттар өте көп.

Теңіз газ өңдеу кешені ілеспе газды ашық отқа жағып, аймақтың ауасын ластандырады. Ашық жерде 3,7 млн тоннадан астам кесектелген күкірт сақталуда.

Желдің бағыты мен жылдамдығы, ауаның температурасы, жауын-шашын, ылғалдығы және т.б. ауа-райының жағдайлары техногендік қалдықтардың ыдырауының негізгі шарты болып табылады. Жердің үстіңгі қабатында газ бен шаң қалдықтары жер бетінде тұрақты сақталады.

Жердің едәуір көлемі мұнай және өндірістік ерітінділермен ластанған. Барлық кен орындарындағы ауыр металдардың (кадмий, сынап, мыс, кобальт, селен, сурьма, қорғасын) түрлері ПДК өлшемінен аспайды, ал Теңіз кен орындарының кейбір аймақтарында қорғасынның мөлшері 60-мг/кг және де ПДК-дан 2 есе асады, қалайының мөлшері 18-29 есе асады. Күшаланың мөлшері кейбір жүйлерде ПДК-дан 15-30 есе асады. Ауаға техногендік шаң, түтін, аэрозольдерді шығару арқылы жердің үстіңгі қабатында ауыр металдар жиналады (мыс, қалайы, кобальт, қорғасын, кадмий).

Теңіз мұнай газ кен орнының аумағында көктем кезінде қорғасынның мөлшері 0-4,5 (өсімдіктерде) және 3-15 мг/кг (жерде); қалайы-19,563 және 16,5-28; мыс-4,5-19,8 және 7,5-25,5; темір-675,0-967 және 10,5-3622,5 мг/кг көлемінде болады. Күзде қорғасынның мөлшері 1,5-19,2 (өсімдіктерде), 1,5-7,5 (жерде); қалайы 4,5-138 және 10,5-39; мыс 4,5-12 мг/кг болады.

Техногендік бұзулар жердің үстіңгі қабатының дағдарысының басымды түрі болып табылады, оның нәтижесінде жердің беті түгел немесе жартылай жойылады. Олар автокөліктің көбеюімен, мұнай-газ кен орындарының көбеюімен, түрлі құрылыс-монтаждық жұмыс-тармен, өндірістік және тұрмыстық қалдықтардың шектен тыс мөлшерінің табиғатқа лақтырылуымен байланысты.

Каспий теңізінің жағалауындағы су астында қалған мұнай кен орындарына байланысты бұл өңірді мұнай және мұнай өнімдерімен ластандырудан сақтандыру мәселесі бүгінгі таңда әсіресе өткір болып тұр. Ластандыру Еділ мен Жайық өзендерінің суларынан да пайда болады.

Еділден жыл сайын 77 мың тонна мұнай көмірсутектері түседі. Мұнай өнімдерімен ластандыру мәселесі Солтүстік Каспийде әсіресе маңызды болып тұр, өйткені бұл жердегі мұнай өндіру кешенінің жүйесі мен жабдықтарының жетіспеушіліктерінен және шикі мұнай мен мұнай өнімдерін тасымалдау көлемінің ұлғаюына байланысты өте көп мұнай массалары жиналады.

Мұнайдың басым бөлігі мұнай тасымалдайтын кемелердің апатқа ұшырауынан теңізге түседі.

Өндірістердің экологиялық жағдайына ішкі мәселелермен қатар көрші облыстардың мұнай өндіруші және газ өңдеуші кәсіпорындары теріс ықпал етеді.

Каспий аймағына тигізген зиянды әсердің экологиялық салдары алуан түрлі. Теңіз жағалауының мұнай, мұнайөнімдері және улы газдармен ластануы планктон мен басқа да теңіз флорасы мен фаунасының өкілдерінің қырылуына себеп болды. Су құстары мен итбалықтардың жаппай қырылуы байқалуда. Мұнай өндіруші аудандары тұрғындарының денсаулығына зиян келтіріледі. Каспий теңізінің қазақстандық бөлігінде мұнай өндіруші аудандарда шөл далаға айналу құбылыстары байқалып келеді.

Каспий теңізінің жағалауында бұрғылау жұмыстарына байланысты ихтиофауна мен орнитофаунаның болашақ тағдыры қауіп тудырады. Су қоймаларының мұнай, ауыр металдар, пестицидтер, фенолмен ластануы балықтарға зор қауіп тудырады. Бекіре балықтарының жылдық аулануы XX ғасырдың 70 жылдарының аяғындағы қалыптан қазір 20-30 есе рет азайған. Жағалаудың бедері, жердің үстіңгі қабаты толығымен биогеоценоз өзгеріске ұшырады. Көптеген бұрғылау қондырғыларының жұмыстарынан және теңіз түбін барлау-бұрғылаудың нәтижесінде көптеген итбалықтардың қырылуы жиі орын алады. Су астында қалған ескі мұнай қондырғыларынан мұнай суға бөлініп шығуда [2].

Каспий теңізінің биологиялық алуан түрлілігін сақтау үшін балық аулау мәселелерін реттеу керек. Каспий теңізінің жағалауындағы мемлекеттердің арасында біріккен ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру қажет.

Каспий теңізіне қауіп тудыратын негізгі жайттары-теңіздің биологиялық ресурстарын пайдалану, балық аулау және браконьерлікпен аулау, теңізді ластау, мұнай мен газды өндіру, өзендердің экожүйелеріне зиян әсер ету. Облыстағы негізгі су қоймалары Орал, Эмба, Сағыз, Уил өзендері және Еділ-Кигаш, Шароновка өзендерінің арналары. Қауіп-қатерді жою жолдары: балық өңдеу өндірісін реформалау, ұлттық ерекше күзетулі теңіз аумақтарының жүйесін құру, ұсынылған мұнай мен газ өндіру жобаларына экологиялық бағалау жасау. Жойылу қауіп-қатерге төнген теңіз жануарларын сақтау жөнінде әрекеттер қажет.

Қазақстан бекіре балықтарды, реликтілік каспий итбалығын, құстарды сақтау жөнінде ерекше шаралар қолдануы қажет. Бекіре балықтардың саны күннен күнге азаюда. Каспий теңізінің қазақстандық бөлігін игеру бағдарламасының негізінде теңіз биоресурстарын сақтау және дамыту жұмыстарын жүргізу қажет.

Сонымен қатар, каспий теңізі бірнеше көршілес мемлекеттің ортақ мүлкі балғандықтан, олардың барлығы да келтірілген зиянға жауапты болады. Бұл мемлекеттер теңіздің экологиясын сақтау үшін және де биоресурстарын өңдеу жөнінде шаралау қолдау керек.

Мұнай-газ өндіру барлық технология және тұрмыстық инфрақұрылыммен бірге өңірдің шаруашылық қызметінің негізгі саласы болып табылады.

Мұнай-газ өндіру кәсіпорындарының жұмыс нәтижесінде таулы-геологиялық жайттар өзгерді. Кен орындарының басым көпшілігінде мұнай қоры өте қиын өндіріледі, сондықтан да оларды өндіру үшін жаңа технологиялық тәсілдер мен техникалық құралдарды қолдану қажет.

Мұнай-газ өндіру кешені өзінің жұмыс барысында қоршаған ортаға орасан зиян келтіреді: қоршаған ортаға ондаған миллион тонна мұнай төгіледі, жүздеген гектар жерлер бұзылды, жүздеген миллиард м³ қосымша мұнай газы ашық отта жағылды, көптеген өзендер, көлдер, балық аулау көлемі бірнеше есе азайды.

Кен орындарындағы мұнайлы ластанудың негізгі көздері:

- кәсіпшілік құбырлар. Олар үзілгенде әсіресе көлемді мұнай ластанулары пайда болады;
- кәсіпшілік коллекторлар: олардың үзілуі өте жиі болады;
- мұнай кәсіпшілік қондырғылардың жиыны.

Мұнай кәсіпшілік қоқыстарымен қоршаған ортаны ластаудың негізгі көзі шлам қоймалары. Мұнай-газ кен орындарын игеру барысында бұл өңірде мыңдаған шлам қоймалары құрылды. Жойылмаған қоймалар өндірістік қоқыстардың полигоны ретінде қолданылады; түрлі апаттар мен қондырғыларды жөндеу жұмыстары кезінде бұларға мұнай лақтырылады.

Құбырлар мен өндірістердегі апат жағдайлары, шлам қоймаларының сынуы – бұлардың бәрі су қоймаларын, жердің үстінгі қабатының мұнай сутектерімен ластануына, өсімдіктердің жойылуына, фаунаының бұзылуына алып келеді.

Кесте 1 - Ағын сулардағы негізгі улы заттар

Өндіріс атауы	Негізгі улы шығындар
Мұнай өңдеу	Нафтенді қышқылдар, мұнай өнімдері, фенолдар, сульфидтер (H ₂ S), хлоридтер, сульфаттар, ББЗ, органикалық сспензиялар.
Коксохимиялық	Фенолдар, күкіртті сутек, шайырлар, көмірсутектер, тиоцианидтер, аммиак, цианидтер, органикалық суспензиялар.
Целлюлозды-қағаздық	Меркаптандар, сульфидтер, спирттер, альдегидтер, кетондар, органикалық суспензиялар.
Синтетикалық полимерлер пластмассалар	Стирол, акрилонитрил, акрилаттар, сульфаттар, фенолдар, ароматты көмірсутектер, альдегидтер, спирттер, циклогексан, органикалық қышқылдар, суспензиялар т.б.
Синтетикалық каучук	Бутилен, бутадиен, ацетон, органикалық қышқылдар және олардың тұздары, ацетонитрил, аммиак, альдегидтер, спирттер, көмірсутектер және т.б.
Экстракциялық фосфор қышқылы және фосфор тыңайтқыштары	Күкірт, фосфор, тұз, кремнефторсутекті қышқылдар, фтор қосылыстары.
Хлор	Сынап, хлор, хлоридтер.

Қоршаған ортаны мұнаймен ластандыру салдарын жою іс- шаралары. Мұнай компаниялары апат салдарын жою мақсатында қоршаған ортаны мұнаймен ластандыруға қарсы күресу үшін мынадай іс-шаралар қолданылады: шұңқырлар қазу, төгілген мұнайды түрлі құралдар мен жабдықтар арқылы жинау, оны жағу, ластанған учаскелерді құммен жабу.

Төгілген мұнайды жинау жұмыстары мұнай таңбаларын жан-жаққа жібермеуден басталады.

Мұнай төгілген жерлерді құммен жабу мұнай төгілудің салдарын жою мақсатында жиі қолданылатын тәсілдің бірі. Төгілген мұнайды жабуға қолданылатын құм жердің құнарлылығын қалпына келтіре алмайды. Мұнайды шымтезекпен жабу ыңғайлы технология деп саналады.

Ең жақсы нәтиже кешенді тәсілді қолданғанда байқалады: агротехнологияларды қолдану, минералды тыңайтқыштарды енгізу және мелиорант шөптерді егу. Бұл технология жердің бастапқы микрофлорасын белсендіруге бағытталған және көптеген материалды шығындарды қажет етпейді [3].

Мұнаймен ластанған жерлерді қалпына келтіру үшін бірнеше жылғы шөптердің тұқымдары пайдаланылады; бұл шөптер мұнай ластануына төзімді және жергілікті жағдайға үйренген болуы керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. В.С. Бесков. //Общая химическая технология. – М.: ИКЦ «Академкнига». -2005. -458 с.
2. Ж.К. Қайырбекова, Е.А. Әубәкіров, Ж.К. Мылтықбаева. //Жалпы химиялық технология. – Алматы, 2014. – 280 б.
3. А.Қ. Қалдыбаева. //Жалпы химиялық технология. – Алматы: «Бастау», 2018. -244 б.

РЕЗЮМЕ / RESUME

**Смагулова Нурхан Кантбековна
Тусенова Маржанкул Казыкеновна**

**Гимназия №39 имени М. Жумабаева, Караганда, Республика Казахстан
ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ХИМИЧЕСКИХ ПРОИЗВОДСТВ КАЗАХСТАНА**

В статье приведены материалы литературного обзора о экологических проблемах химических производств Казахстана, в том числе Атырауской области: в области выявлены некоторые радиоактивные аномалии на местах нефтяного производства и воинских полигонов. Для сохранения биологических разновидностей Каспийского моря приведены некоторые методы. Рассмотрены мероприятия по удалению загрязнений нефтью окружающей среды.

Ключевые слова: экология, биологическое состояние, нефть, углеводород, воздух, производство, химическая смесь, ядовитые вещества, газ, серный ангидрид, окружающая среда

**Smagulova Nurkhan
Tusenova Marzhankul**

**Gymnasium № 39 named after M. Zhumabayev, Karaganda, Republic of Kazakhstan
ENVIRONMENTAL PROBLEMS OF CHEMICAL INDUSTRIES OF KAZAKHSTAN**

The article contains materials of the literature review on environmental problems in chemical production in Kazakhstan, including Atyrau oblast: some radioactive anomalies in the field of oil production and military training grounds have been identified in the region. To preserve the biological varieties of the Caspian Sea, some methods are presented. Measures to remove environmental pollution by oil are considered.

Keywords: ecology, biological state, oil, hydrocarbon, air, production, chemical mixture, poisonous substances, gas, sulfur dioxide, environment

List of references:

1. V.S. Beskov. //General chemical technology. - M.: ICC "Akademkniga". -2005. -458 S.
2. J.K. Kaiyrbekova, Aubakirov E.A., J.K. Myltykbayev. //Jalpy khimiyalyk tekhnologiya. - Almaty, 2014. - 280 p.
3. A.K. Kaldybaeva. //Jalpy khimiyalyk tekhnologiya. - Almaty: "Bastau", 2018. -244 p.

Кенжегүл Сұрағанқызы Хаштай

Xkc0911@mail.ru

Гульмира Нурахметовна Тукубаева

tukubaeva_g@mail.ru

«Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕРДІҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ЗАТТАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘСЕРІ

Қазіргі уақытқа дейін кейбір өсімдіктер мен олардың заттарының емдік қасиеттерінің себептеріне толық ғылыми түсініктеме беру мүмкін емес. Мақалада дәрілік өсімдіктердің емдік қасиетіне себеп болатын химиялық құрамы мен организмге әсері қарастырылған.

Кілтті сөздер: алкалоидтар, гликозидтер, антибиотиктер, фитонцидтер, кумариндер, көмірсулар, органикалық қышқылдар, пигменттер, минералды элементтер, ферменттер, шайырлар.

Дәрілік өсімдіктердің құрамында көптеген биологиялық әсерлі заттар болады. Осы өсімдіктерді емдік мақсатта пайдаланғанда сол заттар адам организміне еніп, әртүрлі физиологиялық өзгерістер туғызады. Өсімдіктердің дәрілік қасиеті осы биологиялық әсерлі заттардың түрлері мен мөлшеріне байланысты. Дәрілік өсімдіктер құрамындағы биологиялық әсерлі заттардың тобына алкалоидтар, гликозидтер, эфир майлары, сапониндер, илік заттары, витаминдер, органикалық қышқылдар тағы басқа да көптеген заттар кіреді.

Алкалоидтар (араб сөзі *alkali*-сілті немесе *al-qali*-өсімдік күлі) — құрамында азоты бар органикалық қосылыстар тобы, негізінен гетероциклді, олардың көпшілігі әлсіз негіздік қасиеттерге ие; сонымен қатар негізгі алкалоидтермен байланысты кейбір биогенетикалық нейтралды қосылыстар да кездеседі. Қазіргі уақытта өсімдіктерден мыңдаған алкалоидтар бөліп шығарылған. Алкалоидтардың көбі жабықтұқымдылардың арасында кеңінен таралған [1].

Көміртегіден, сутегіден және азоттан басқа алкалоидтардың молекулаларына күкірт, сирек — хлор, бром немесе фосфор атомдары кіруі мүмкін. Көптеген алкалоидтар физиологиялық белсенділікке ие. Сондықтан болу керек, алкалоидты препараттармен емдеу көбіне нәтижелі аяқталады. Алкалоидтарға морфин, кофеин, кокаин, стрихнин, хинин және никотин сияқты заттар жатады. Көптеген алкалоидтар шағын дозаларда емдік әсер етеді, ал жоғары мөлшерде қолданғанда улы болып табылады. Алкалоидтар физиологиялық әрекеті бойынша әр түрлі: олардың біреуі жүйке жүйесін тежейді немесе қозғайды, басқалары жүйке аяқтарын тежейді, тамырларды кеңейтеді немесе тарылтады, үшіншісі ауырсынуды басатын әсерге ие. Елімізде өсетін көптеген өсімдіктерден алынатын алкалоид мөлшері өсімдіктер өсетін жердің табиғат жағдайына, оларды жинау мен кептіру мерзіміне байланысты. Өсімдіктердегі алкалоидтар мөлшері 2-3 пайыздан болады.

Көптеген өсімдік алкалоидты заттарды қабылдаған кезде ағзаның жұмысында елеулі бұзылыстар болады. Алкалоидтардың әсері таңдаулылығымен ерекшеленеді, сондықтан диагноз бірден қойылмайды. Улану белгілері:

- қарашықтардың тарылуы немесе кеңеюі;
- құрысудың пайда болуы;
- қоздыру; жүрек соғуының жиілеуі;
- жұтынудың немесе дем алудың қиындауы;
- көру және қозғалыс үйлесімінің өзгеруі;
- кейде көріністер пайда болады;
- терінің күйі өзгереді.

Жекелеген түрлермен улану кезінде әртүрлі реанимациялық әрекеттер жасау керек. Морфиямен немесе опиуммен артық дозаланғанда асқазанды калий перманганатымен, танинмен жуу керек [2].

Гликозидтер молекулалары қанттан (гликон) және қантсыз (агликон), азотсыз заттардан тұратын органикалық қосылыстар. Сақтау кезінде гликозидтер ферменттердің және сыртқы әсерлерден бұзылысқа түседі. Сондықтан жиналған өсімдікті дереу кептіріп, ал сақталған уақытта дымқылданбағаны жөн. Өйткені ферменттер құрғақ өсімдікте өз әсерін жүргізе алмайды. Гликозидтердің бір тобы жүрек ауруларын емдеуге пайдаланылады. Олар өте улы. Дегенмен жүрек ауруларын емдеуге бұл гликозидтердің аз мөлшерінен жасалған препараттар өте пайдалы. Гликозидтердің ащы түрлері асқазанның ас қорыту жұмысын жақсартуға қолданылады. Гликозидтердің бір түрі - сапониндер. Олар өсімдіктердің 70-тен астам тұқымдастарында сапониндер көп болады. Бұлар қақырық түсіруді жеңілдетуге, зәр, өт айдауға керекті препараттардан дайындауға пайдаланылады. Соңғы жылдары флавоноидты гликозидтер бактерицидтік препараттар алуға және радиактивтік заттарды организмнен шығаруға қолданылып жүр.

Эфир майлары – күшті иісі мен дәмі бар, май тәрізді (майлы), суда ерімейтін, негізінен түссіз немесе әлсіз боялған сұйықтықтар. Кәдімгі майларға қарағанда, олар майлы дақтарды қағазға қалдырмайды, өйткені бөлме температурасында буланады (ұшып кетеді). Эфир майлары тек өсімдіктерде пайда болады, бірақ өте күшті физиологиялық және фармакологиялық қасиеттері бар [3].

Эфир майы, әсіресе әртүрлі микробтармен, вирустармен күресуге өте әсерлі. Сонымен қатар, жүрек-қан тамыры жүйесінің қызметін, асқазан - ішек қызметін жақсартуға және қақырық түсіруге мүмкіндік туғазады.

Өсімдіктерден алынатын илік заттар - танидтер тобына жататын көп атомды фенолдар. Оларды илік заттар деп атайды. Бұл илік заттар ішек, асқазан ауруларын емдеуге бактерицидтік препарат ретінде жиі қолданады. Сонымен бірге алкалоидтармен, ауыр металл тұздарымен уланғанда қолданады.

Химиялық құрамы жағынан эфир майына өте жақын, өсімдіктерге кездесетін заттардың бірі смолалар. Қою, қолға жабысатын аромат иісті, әртүрлі күрделі қосылыстардан тұратын зат. Смоланың ұзақ уақыт қатпайтын түрін балзам деп атайды. Смоланың бактерицидтік қасиеті өте күшті.

Дәрумендер-ағзаның тіршілік әрекеті мен заттардың қалыпты алмасуы үшін адамға және жануарларға өмірлік қажетті әртүрлі құрылымдағы органикалық заттардың тобы. Олардың көпшілігі ферменттердің құрамына кіреді немесе олардың пайда болуына қатысады, кейбір ферменттік жүйелердің белсенділігін белсендіреді немесе тежейді. Негізінен дәрумендер өсімдіктермен синтезделген және тағаммен бірге ағзаға түседі [4].

Фитонцидтер – айқын антимикробтық әсерге ие және көптеген ауруларды емдеу және алдын алу үшін қолданылатын әртүрлі химиялық құрамдағы ұшпа органикалық заттар. Фитонцидтер тұмау, көптеген респираторлық ауруларға, тамақ ауруына, ауыз қуысының шырышты қабығының ауруларына, терінің іріңді зақымданулары, кейбір ас қорыту жүйесінің ауруларына ем. Фитонцидтердің фармакологиялық қасиеттері олардың табиғи құрамына байланысты. Мысалы, сарымсақ пайдалану туберкулез таяқшаларының өсуі мен дамуын тоқтатуы, оларды бұзуы мүмкін. Соңғы уақытта оларды өкпе және ішек-асқазан ауруларын, жараларды, тері ауруларын емдеу үшін қолдана бастады.

Кумарин - тыныштандыратын, несеп айдайтын, жапырақ, ауырсынуды басатын, микробқа қарсы қасиетке ие табиғи қосылыс. Олардың кейбіреулері орталық жүйке жүйесінің қызметін ынталандырады, қандағы холестерин деңгейін төмендетеді, қан тамырларында тромбтардың пайда болуына кедергі келтіреді және олардың еруіне ықпал етеді. Терінің ультракүлгін сәулелеріне сезімталдығын арттыратын кумариндер бар (оларды лейкодермияны емдеу үшін пайдаланады).

Микроэлементтер – адам өмірінде үлкен маңызға ие, өйткені гормондар, дәрумендер, көптеген ферменттер, тыныс алу пигменттері құрамына кіреді, ақуыздармен қосылыстар құрайды, кейбір адам ағзалары мен тіндерінде, әсіресе эндокриндік бездерде жинақталады. Бұлардың қатарына жататындар - калий, натрий, кальций, магний, темір, хлор, йод т.б. Тек теңіз капуста­сының өзінде ғана 59-дан астам осындай элементтер бар. Бұл микроэлементтер адам организміне өсімдіктен жасалған тағамдар арқылы енген уақытта әртүрлі ауру процестерін тоқтатуға көмектеседі. Мысалы, кәдімгі қияр шырынындағы калий қан қысымын реттеуге, ал бак­бақ шырынындағы магний сүйекті беріктендіруге әсерлі [5].

Пектиндік заттар – көп көлемде болатын өсімдіктер құрамындағы полисахаридтер. Көптеген металдармен (кальциймен, стронциймен, қорғасынмен және басқалармен) пектиндер ерімейтін кешенді қосылыстарды құрайды, олар ас қорыту жолында іс жүзінде сіңірілмейді және ағзадан шығарылады. Пектинді заттар асқорытуды жақсартады, ішекте түзілетін немесе ағзаға түскен уларды залалсыздандырады. Олар ішек қарынның микрофлорасындағы дәрумендердің синтезіне себепкер, ағзадағы холестериннің артық мөлшерін шығаруды тездетеді. Қанға сіңген пектинді заттар оның ұюын баяулатады [6].

Антоцианидиндер – ортаның әсеріне байланысты өз бояуын өзгертеді-қызыл, қызғылт-қызыл, күлгін, күлгін-көк және көк болуы мүмкін. Капиллярлы күшейтетін әсері фенолдық қосылыстардың әртүрлі топтарына тән, бірақ катехиндерде, лейкоантоциандар мен антоциандарда анағұрлым айқын көрінеді. Лейкоантоциандар ісікке қарсы және радиоздан қорғау белсенділігімен сипатталады. Катехиндер ісіктерді емдеуде рентген сәулеленудің тиімділігін арттырады және ағзаның радиацияға қарсы тұруын күшейтеді.

Дубильді заттар – теріні қатайту, сапасын көтеру мақсатында қолданылады. Өсімдіктерде 10-20% , кейде 70%-ке дейін кездеседі. Медицинада жараның үстінің тез бітуі үшін және олардың сілемейлі қабатына микроағзалардың түспеуі үшін қолданылады. Кей түрлері улануға қарсы да қолданылады.

Құрамында илеу заттары бар өсімдіктердің препараттары (итмұрын, қарақат, қайың қабығы мен жапырақтары, калина қабығы мен жемістері, шие жапырақтары мен гүлдері, жусан шөбі, шалфей, таңқурай жидектері және т.б.) тұтқыр, қабынуға қарсы, бактерицидті, жергілікті қан тоқтататын заттар ретінде қолданылады. Олар сондай-ақ іш өту, алкалоидтар мен металл тұздарымен уланғанда қолданылады [7].

Амин қышқылдары (аминокарбон қышқылдары; АМК) — молекуласында бір мезгілде карбоксильді және амин топтары бар органикалық қосылыстар. Амин қышқылдарының негізгі химиялық элементтері-көміртегі (С), сутегі (Н), оттегі (О), және азот (N), басқа элементтер белгілі бір амин қышқылдарының радикалында кездеседі. Белгілі 20 амин қышқылдарының жартысы адам ағзасында өсімдік қорегінің көмегімен толтырылады.

Адам организмі қажетті аминқышқылдарының жартысынан астамын өздігінен синтездей алады. Ал сегіз аминқышқылын адам организмі синтездей алмайды. Олар ауыстырылмайтын аминқышқылдары деп аталады. Организмде синтезделмейтін аминқышқылдарын адам қоректік заттармен қабылдауы керек. Барлық аминқышқылдары мал етінің құрамында болатындықтан, ет аминқышқылдарының негізгі көзі болып саналады. Ал әр өсімдіктің құрамында өзіне тән жеке аминқышқылдары болады. Аминқышқылдары медицинада дәрі-дәрмек, ал ауыл шаруашылығында мал азығына үстеме қорек ретінде пайдаланылады. Өнеркәсіпте синтетикалық талшық(капрон, нейлон) алу үшін де аминқышқылдары қолданылады.

Шайырлар - құрамына спирт, фенол, дубильді заттар, көмірсулар, шайырлы қышқылдар және басқа да қосылыстар кіретін өсімдік секреті. Өсімдік шайыры мөлдір, түсті суда ерімейді, күймейді және шірімейді, әлсіз қасиеті бар және фитонцидті көрсеткішті жағымды иісі бар. Олар эфирлі майлардың фармакологиялық белсенділігін жоғарылатып бальзамді әсерін тудырады. Шайырға ақ қайың, шайқурай, алоэ, раушан, қылқанды ағаштар және басқа да өсімдіктер жатады [8].

Аталған биологиялық активті қосылыстар қазіргі таңда дамып келе жатыр. Олар әр түрлі ауруларды толық жазбағанымен тағамдық құндылығы жоғары заттар. Қазіргі таңда адамдар дұрыс тамақтанбайды. Осы қиындықтарды шешу үшін биологиялық белсенді заттарды ішу ұсынылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Беляева, Л.А. Биохимия растений / Л.А. Беляева //Представители алкалоидов: сб. докл. - М.: МГУ, 2001. - с.120-128.
2. О.Д. Дайырбеков, Б.Е. Алтынбеков, Б.К. Торғауытов, У.И.Кенесариев, Т.С. Хайдарова Аурудың алдын алу және сақтандыру бойынша орысша-қазақша терминологиялық сөздік. Шымкент. “Ғасыр-III”, 2005 жыл.
3. Головкин Б.Н., Руденская Р.Н., Трофимова И.А., Шретер А.И. Биологически активные вещества растительного происхождения. - М.: Наука, 2001. - 240 с.
4. Пронченко Г.Е. Лекарственные растительные средства. - М.: Гэотар-Мед., 2002. - 285 с.

5. Авакьянц Б.М. Фитотерпия при болезнях желудочно кишечного тракта/ Б.М. Авакьянц//Ветеринария. – 1996. - № 12. – с.11
6. Салова Т.Ю., Громова Н.Ю. Теоретические аспекты получения биологически активных веществ из растительного и животного сырья // Успехи современного естествознания. – 2016. – № 3. – с. 39-43;
7. Лавров, И.Е. Биологически активные добавки / И.Е. Лавров. - М.: АСТ, Сова, 2006. - 162 с.
8. Садоян, В.А. Биологически активные добавки на фармацевтическом рынке / В.А. Садоян. - М.: Литература, 2006. - 200 с.

РЕЗЮМЕ / RESUME

**Хаштай Кенжегул Сураганкызы
Тукубаева Гульмира Нурахметовна
Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан
БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫЕ ВЕЩЕСТВА ЛЕКАРСТВЕННЫХ
РАСТЕНИЙ И ИХ ДЕЙСТВИЕ**

До настоящего времени невозможно дать исчерпывающее научное объяснение причин широкого диапазона лечебных свойств некоторых растений и веществ из них. В статье рассматривается химический состав и влияние на организм лекарственных растений, которые способствуют лечебным свойствам лекарственных растений.

Ключевые слова: алкалоиды, гликозиды, антибиотики, фитонциды, кумарины, углеводы, органические кислоты, минеральные элементы, ферменты, смолы.

**Khashtay Kenzhegul
Tukubaeva Gulmira
Academy "Bolashak", Karaganda, Republic of Kazakhstan
BIOLOGICALLY ACTIVE SUBSTANCES OF MEDICINAL PLANTS
AND THEIR EFFECTS**

Until now, it is impossible to give a comprehensive scientific explanation of the causes of a wide range of medicinal properties of some plants and substances from them. The article deals with the chemical composition and the effect on the body of medicinal plants that contribute to the medicinal properties of medicinal plants.

Keywords: alkaloids, glycosides, antibiotics, phytoncides, coumarins, carbohydrates, organic acids, mineral elements, enzymes, resins.

List of references:

1. Belyaev L.A., Biochemistry / L.A. Belyaeva// Representatives of alkaloids. - Moscow: MSU, 2001. - p. 120-128.
2. O.D. Dairbekov, B.E. Altynbekov, K.B. Toroutov, W.I. Kenesariyev, T.S. Khaidarova Russian-Kazakh terminology dictionary of disease prevention and prevention. Astana. Gasir-sh, 2005.
3. Golovkin. Rudenskaya R.N., Trofimova I.A., Schreter A.I. Biologically active substances of plant origin. - Moscow: Science, 2001. - 240 p.
4. Pronchenko G.E. Medicinal herbal remedies. - M.: GEOTAR-Med., 2002. - 285 p.
5. Evacuants, B.M. Fitoterapia in diseases of the gastrointestinal tract kishechnogo/ Vakanz B.M.//veterinary medicine. - 1996. - № 12. - p. 11
6. Salova T., Gromova N. Yu. Theoretical aspects of obtaining biologically active substances from plant and animal raw materials // Advances in modern natural science. - 2016. - № 3. – pp. 39-43;
7. Lavrov, I.E. dietary supplements / I.E. Lavrov. - M.: AST, Owl, 2006. - 162 с.
8. Sadoyan, V.A. Biologically active additives in the pharmaceutical market. - Moscow: Literature, 2006. - 200 с.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МАҒЛҰМАТТАР

Ольга Аменовна Абеуова, фармацевтикалық пәндер кафедрасының профессоры, медицина ғылымдарының докторы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Жаннұр Әмірғалықызы Исина, фармацевтикалық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, химия ғылымдарының магистрі, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Айгуль Кудайбергенқызы Калдыбаева, фармацевтикалық пәндер кафедрасының доценті, химия ғылымдарының кандидаты, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Бейбітгүл Әбілқасқызы Канафина, биология ғылымының магистрі, аға оқытушы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Александр Иванович Минаков, «Бұйратау» мемлекеттік Ұлттық табиғи саябағының ғылым бөлімінің меңгерушісі, Молодежный елді мекені, Қазақстан Республикасы;

Гульнар Тлеухановна Мурзалиева, фармацевтикалық пәндер кафедрасының меңгерушісі, фармацевтика ғылымдарының кандидаты, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Нұрум Абдикармұлы Сағалиев, «Бұйратау» мемлекеттік Ұлттық табиғи саябағы, Молодежный елді мекені, Қазақстан Республикасы;

Нурхан Кантбековна Смагулова, М. Жұмабаев атындағы №39 гимназия мұғалімі, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Кумисжан Слямгазиновна Темиреева, фармацевтикалық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Гульмира Нурахметовна Тукубаева, фармацевтикалық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Маржанкул Казыкеновна Тусенова, М. Жұмабаев атындағы №39 гимназия мұғалімі, Қарағанды, Қазақстан Республикасы;

Хаштай Кенжегүл, биология ғылымының магистрі, аға оқытушы, «Болашақ» академиясы, Қарағанды, Қазақстан Республикасы.

СВЕДЕНИЕ ОБ АВТОРАХ

Абеуова Ольга Аменовна, профессор кафедры фармацевтических дисциплин, доктор медицинских наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Исина Жаннур Амиргалиевна, старший преподаватель кафедры фармацевтических дисциплин, магистр химических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Калдыбаева Айгуль Кудайбергеновна, доцент кафедры фармацевтических дисциплин, кандидат химических наук, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Канафина Бейбитгүл Абилкасовна, магистр биологических наук, старший преподаватель, Карагандинский государственный университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан;

Минаков Александр Иванович, заведующий научного отдела Государственного национального природного парка «Буйратау», поселок Молодежный, Республика Казахстан;

Мурзалиева Гульнар Тлеухановна, заведующий кафедры фармацевтических дисциплин, кандидат фармацевтических наук, доцент, Академия «Болашақ», Караганда, Республика Казахстан;

Сағалиев Нурум Абдикаримович, Государственный национальный природный парк «Буйратау», поселок Молодежный, Республика Казахстан;

Смагулова Нурхан Кантбековна, учитель гимназии №39 имени М. Жумабаева, Караганда, Республика Казахстан;

Темиреева Кумисжан Слямгазиновна, старший преподаватель кафедры фармацевтических дисциплин, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Тукубаева Гульмира Нурахметовна, старший преподаватель кафедры фармацевтических дисциплин, Академия «Болашак», Караганда, Республика Казахстан;

Тусенова Маржанкул Казыкеновна, учитель гимназии №39 имени М. Жумабаева, Караганда, Республика Казахстан;

Хаштай Кенжегул, магистр биологических наук, старший преподаватель, Академия «Болашак», Караганды, Республика Казахстан.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Abeyova Ol'ga, doctor of medical sciences, professor, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Issina Zhannur, master of chemical science, senior lecturer, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Kaldybayeva Aigul, candidate of chemistry science, assistant professor Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Kanafina Beibitgul, Master of Biological Sciences, Senior Lecturer, Buketov Karaganda State University, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Minakov Alexander, manager of scientific department of the State national «Buyratau» natural park, kent “Molodezhnyi”, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Murzalieva Gul'nar, candidate of pharmaceutical science, associate Professor, Academy of «Bolashak», Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Sagaliev Nurum, State national «Buyratau» natural park, kent “Molodezhnyi”, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Smagulova Nurkhan, teacher gymnasium № 39 named after M. Zhumabayev, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Temireeva Kumiszhana, teacher, Academy "Bolashak", Karagandy, Republic of Kazakhstan;

Tukubaeva Gul'mira, teacher, Academy "Bolashak", Karagandy, Republic of Kazakhstan;

Tusenova Marzhankul, teacher gymnasium № 39 named after M. Zhumabayev, Karaganda, Republic of Kazakhstan;

Khashtay Kenzhegul, Master of Biological Sciences, Academy "Bolashak", Karagandy, Republic of Kazakhstan.

**ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ
МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕР**
Халықаралық ғылыми журнал

Международный научный журнал

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОВРЕМЕННОСТИ**

№3(21)

Материалы публикуются в авторской редакции и редакцией не возвращаются.
Перепечатка материалов возможна только с разрешения редакции.

Бас редакторы **Нұржігітова М.М.**
Редакторы **Букеева А.Б.**
Техникалық редакторы **Сыздыкова Т.Қ.**
Басуға 24.10.2018 жыл қол қойылды.
Пішімі 60x84/8. Көлемі 24,2 б.т.
Таралымы 500 дана. Әріп түрі «Times New Roman»
*«Болашақ-Баспа» редакциялық-баспа
бөлімінде басылып шығарылды*
Қарағанды қ., Ерубаева 14

Главный редактор **Нуржигитова М.М.**
Редактор **Букеева А.Б.**
Технический редактор **Сыздыкова Т.Қ.**
Подписано к печати 24.10.2018 г.
Формат 60X84/8. Объем 24,2 усл.п.л.
Гарнитура «Times New Roman».
Тираж 500 экз.
*Отпечатано в РИО «Болашақ-Баспа»
г. Караганда, ул. Ерубаева 14*

Журнал редакциясының мекені:
100008, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
С. Ерубаев көшесі, 16.
Қарағанды «Болашақ» академиясы,
тел. (8-7212) 42-04-25, 42-04-26;
факс (8-7212) 420-421.
e-mail: kubolashak@gmail.com

Адрес редколлегия журналы:
100008, Республика Казахстан, г. Караганда,
ул. С. Ерубаева, 16
Академия «Болашақ»,
тел. (8-7212) 42-04-25, 42-04-26;
факс (8-7212) 420-421.
e-mail: kubolashak@gmail.com

Төлем реквизиттері:
Қарағанды «Болашақ» академиясы
Қарағанды қ., С. Ерубаев көшесі, 16
СТН 950640001690, Кбе 17, КНП 861
ЖСК KZ376010191000066207 БЖК HSBKKZKX
«Қазақстан Халық банк» АО

Реквизиты для оплаты:
Академия «Болашақ»
г. Караганда, ул. С. Ерубаева, 16
БИН 950640001690, Кбе 17, КНП 861
ИИК KZ376010191000066207 БИК HSBKKZKX
АО «Народный банк Казахстана»